

**GÜNÜMÜZDE MEVLEVİLİK VE MEVLEVİLİKTE
DEĞİŞİM OLGUSU: KONYA VE BURSA MEVLEVİLERİ
ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA**

(Yüksek Lisans Tezi)

Gülten ÇAĞRI

Kütahya - 2020

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**GÜNÜMÜZDE MEVLEVİLİK VE MEVLEVİLİKTE DEĞİŞİM
OLGUSU: KONYA VE BURSA MEVLEVİLERİ ÜZERİNE NİTEL
BİR ÇALIŞMA**

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep HIÇDURMAZ

Hazırlayan:
Gülten ÇAĞRI

Kütahya - 2020

Kabul ve Onay

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından

Sosyoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep HIÇDURMAZ (Danışman)		
Prof. Dr. Hülya YÜKSEL KURUPPATH MANİ		
Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖZTÜRK		

Onay

Prof Dr. Şahmurat ARIK

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Günümüzde Mevlevilik ve Mevlevilikte Değişim Olgusu: Konya ve Bursa Mevlevileri Üzerine Nitel Bir Çalışma” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

.../.../2020

Gülten ÇAĞRI

Özgeçmiş

Gülten ÇAĞRI 1994 yılında Manisa'da doğdu. İlköğrenimini Vakıfbank Türk Birliği İlköğretim Okulu'nda, ortaöğretimini Manisa Mehmet Akif Ersoy Lisesi'nde tamamladı. 2017 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans Programına başladı.

ÖZET

GÜNÜMÜZDE MEVLEVİLİK VE MEVLEVİLİKTE DEĞİŞİM OLGUSU: KONYA VE BURSA MEVLEVİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

ÇAĞRI, Gülten

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep HİÇDURMAZ

Kasım, 2020, 231 sayfa

Üzerinde toplumsal eylemliliklerin gerçekleştiği dünya, her geçen gün bireylerin teknoloji alanında yaptığı yeniliklerle değişip dönüşmektedir. Tüm toplumların etkilendiği bazı süreçler her toplumda bulunan ve kolektif eylem gerçekleştiren birey toplulukları olan grupları etkilemektedir. Anadolu coğrafyasında bulunan ve içinde bulunduğu toplumun değişim süreçlerinden etkilenen dini bir grup olan Mevlevilik, günümüzde tarihsel bağlamından daha farklı bir portre çizmektedir. Mevlevilikte gözlemlenen bu değişim süreçlerinin incelenmesi içinde bulunduğu toplumun dinamiklerinin anlaşılmasında büyük rol oynamaktadır.

Bu gerçeklikten hareketle çalışmanın amacı Mevleviliğin günümüzdeki görünümünün sosyolojik bir perspektifle ele alınmasıdır. Değişimin Mevlevilik üzerindeki yansımalarını ortaya koyabilmek adına Konya ve Bursa illerindeki Mevlevilerle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve Mevlevilerin değişim olgusuna bakışları günümüz ve tarihsel Mevlevilik bağlamında değerlendirilmiştir. Katılımcılardan alınan yanıtlardan hareketle, değişim olgusunun sema ayininde ve ney enstrümanında diğer alanlardan daha belirgin olarak gözlemlenebildiği söylenebilir. Değişimin dinamikleri arasında ise özellikle modernizm ve sekülerizm süreçleri sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Din, Modernizm, Postmodernizm, Mevlevilik, Değişim Olgusu.

ABSTRACT**THE CASE OF CHANGE AND CHANGE IN TODAY: A QUALITATIVE
STUDY ON KONYA AND BURSA LANDSCAPES****ÇAĞRI, Gülten****M. Sc. Thesis, Department of Sociology****Supervisor: Asts. Prof. Zeynep HİÇDURMAZ****November, 2020, 231 pages**

The world on which social activities take place is changing and transforming day by day with the innovations made by individuals in the field of technology. Certain processes by which all societies are affected affect groups of individuals in each society, which are groups of individuals who engage in collective action. As a religious group in the Anatolian geography and affected by the change processes of the society it is in, the Mevlevi order is different from its historical context today. Examining these processes of change observed in Mevlevi order plays a major role in understanding the dynamics of the society in which it is located.

Based on this reality, the aim of the study is to examine the present appearance of Mevlevi order from a sociological perspective. In order to reveal the reflections of the change on the Mevlevi order, meetings were held with the Mevlevi dervishes in Konya and Bursa provinces, and the Mevlevi views on the phenomenon of change were evaluated in the context of present-day and historical Mevlevi. Based on the responses received from the participants, it can be said that the phenomenon of change can be observed more clearly in the sema ritual and the ney instrument than in other areas. Among the dynamics of change, especially the processes of modernism and secularism can be counted.

Keywords: Religion, Modernism, Postmodernism, Mevlevilik, Change Phenomenon.

ÖNSÖZ

Öncelikle çalışmanın her aşamasında özverisini, bilgi ve donanımını benden esirgemeyen, her an yanımda desteğini hissettiğim değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Zeynep HİÇDURMAZ'a, çalışmanın çok daha kapsamlı ve sistem olmasında emeği geçen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖZTÜRK'e, gerek lisans gerekse yüksek lisans eğitimimde üzerimde çok emeği olan, çalışmanın ekseninin daha iyi olması için değerli bilgilerini ve vaktini benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Hülya YÜKSEL KURUPATH MANİ'ye ve değerli hocam Arş. Grv. Feyzeddin AYTEPE'ye bir teşekkürü borç bilirim.

Yalnızca bu çalışma boyunca değil hayata gözlerimi açtığım ilk andan bugüne yanımda olan, sevgileri, şefkatleri ile beni destekleyen, özverilerinin ve emeklerinin karşılığını asla veremeyeceğim sevgili annem Meryem ÇAĞRI ve sevgili babam Yunus ÇAĞRI'ya tüm kalbimle teşekkür ederim. Ailemin en değerlisi, desteklerini saymakla bitiremeyeceğim, sevgisini her zaman hissettiren kardeşim Emre ÇAĞRI'ya da gösterdiği tüm güzellikler için teşekkür ederim.

Bana okumayı öğreten, iyi bir birey olmayı aşılaman ve bir anne şefkati ile sıcaklığını daima hissettiren değerli öğretmenim Ülgen URGAN'a ve Mevleviliğe olan ilgimi pekiştirmemi sağlayan, daima güzellikleri gösteren ve güzele yönelten, çalışmanın özellikle ikinci kısmında çok büyük emekleri olan ve benden desteğini hiç esirgemeyen kıymetli hocam Yavuz AKALIN'a tüm emekleri için en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tanıdığım günden bugüne yanımda her zaman yeni bir şeyler öğrendiğim, vakitlerimi değerli kılan, gönlü güzel dostum Ceylan GELENER'e, üniversite yıllarım boyunca bana arkadaşlığının yanında kardeşliğini de gösteren ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emekleri olan sevgili arkadaşım Begüm KALKAN'a, tanımaktan hep mutlu olduğum, ilgi ve sevgisini bana daima hissettiren biricik arkadaşım Ayşegül ERBAŞI'ya ve Mevlâna'ya olan ilgimi pekiştiren, bana her zaman destek olan değerli arkadaşım Nermin ÇETİN'e her zaman ve her şartta yanımda oldukları için teşekkür ederim.

Konya'daki görüşmelerin gerçekleştirilmesinde büyük emekleri olan, benimle bir abla yakınlığı ile ilgilenen ve bana değerli vakitlerini ayıran Fatma Nur DURAN'a, Bursa ve Konya illerinde bulunan ve çalışmada emeği geçen herkese teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KURAMSAL PERSPEKTİFTEN SOSYOLOJİ VE DİN OLGUSU.....9

1.1.1. Batı’da Din Sosyolojisinin Doğuşu.....	10
1.1.1.1. Auguste Comte ve İnsanlık Dini.....	12
1.1.1.2. Emile Durkheim ve Toplumsal Yapı Temelli Din.....	13
1.1.1.3. Karl Marx ve Üst Yapı Unsuru Olarak Din.....	14
1.1.1.4. Max Weber ve Ekonomi Temelli Din İlişkisi.....	15
1.1.2. Çağdaş Sosyologlar ve Din Olgusu.....	17
1.1.2.1. Thomas Luckmann ve Görünmeyen Din Teorisi	18
1.1.2.2. Peter Ludwig Berger ve Dinin Sosyal Gerçekliği	19
1.1.2.3. Robert Neelly Bellah ve Sivil Din	20
1.1.3. Türkiye’de Din Sosyolojisi	21
1.1.3.1. Ziya Gökalp Düşüncesinde Din Olgusu	23
1.1.3.2. Prens Sabahaddin Düşüncesinde Din Olgusu.....	24
1.1.3.3. Hilmi Ziya Ülken Düşüncesinde Din Olgusu ve Mevlevilik.....	25
1.1.3.4. Şerif Mardin Düşüncesinde Din Olgusu	26
1.1.3.5. Cahit Tanyol Düşüncesinde Din Olgusu	27
1.1.4. Günümüzde Din Olgusu.....	28
1.1.4.1. Toplumsal Değişme Bağlamında Din Olgusu	29
1.1.4.2. Sekülerizm ve Küreselleşme Bağlamında Din Olgusu.....	37
1.1.4.3. Modernizm ve Postmodernizm Ekseninde Din Olgusu.....	42
1.1.4.4. Postmodernizm ve Yeni Dini Hareketler.....	45
1.1.4.5. Kültür Endüstrisi Kuramı Ekseninde Din Olgusu	49
1.1.4.6. Popüler Kültür ve Din İlişkisi.....	50

1.2. SOSYOLOJİK PERSPEKTİFTEN TASAVVUF, TARİKATLAR VE MEVLEVİLİK54

1.2.1. Tasavvufun Sosyolojik Yorumu.....	54
1.2.2. Tarikatlar ve Türk Modernleşmesi.....	57
1.2.3. XIV. Yüzyılda Anadolu’da Sosyal, Siyasi ve Fikri Durum.....	60
1.2.4. Mevleviliğin Kuruluşu, Esasları ve Yapısı	62
1.2.4.1. Mevlâna’nın Yaşamı.....	62
1.2.4.2. Mevlevi Müziği.....	66
1.2.4.3. Sema Töreni	67
1.2.4.4. Mevlevilikteki Görevler.....	68
1.2.5. Mevlâna’nın Düşüncesi ve Topluma Bakışı	70

1.2.6. Mevlâna'da İnsan Sevgisi	71
1.2.7. Mevlâna'nın Doğu Toplumlarındaki Yeri.....	71
1.2.8. Mevlâna'nın Batı Toplumlarındaki Yeri.....	72
1.2.9. Mevlâna'nın Toplum Anlayışı	72
1.2.10. Mevlâna, Mevlevilik ve Popüler Kültür İlişkisi.....	74

İKİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR

2.1. KATILIMCILARIN SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ 82

2.2. KATILIMCILAR HAKKINDAKİ BİLGİLER..... 83

2.2.1. Katılımcıların Mevlevilikteki Görevleri.....	83
2.2.2. Katılımcıların Mevlevilik Geçmişleri	89
2.2.3. Katılımcıların Ritüellere Katılım ve Türbede Zaman Geçirme Sıklıkları	93
2.2.4. Katılımcıların Mevlevi Mekânlarında Geçirdikleri Zaman.....	96
2.2.5. Katılımcıların Mevlevilik ile Bağları ve Bağ Kurma Yolları.....	99

2.3. MEVLEVİLİĞİN GENEL YAPISI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER 103

2.3.1. Mevleviliğin Katılımcıların Perspektifinden Tanımlanışı.....	103
2.3.2. Mevleviliğin Türk Toplum Yapısı ile İlişkisi	110
2.3.3. Mevleviliğin Birleştiricilik ve Bütünleştiricilik Boyutu	118
2.3.4. İslâmiyet ve Mevlevilik İlişkisi.....	124
2.3.5. Günümüz Türkiye'sinde Mevleviliğin Konumu.....	131
2.3.6. Türk Toplumunu ve İslâmiyet'i Tanıtmada Mevleviliğin Rolü	137
2.3.7. Mevlevi Mekânları Arasındaki Farklılıklar.....	143

2.4. MEVLEVİLİKTEKİ DEĞİŞİM OLGUSUNA İLİŞKİN GÖRÜŞLER 150

2.4.1. Katılımcılara Göre Mevlevilikteki Değişim Olgusu	150
2.4.2. Ney Enstrümanının Farklı Alanlardaki Kullanımı	170
2.4.3. Ney Enstrümanının Farklı Malzemelerden İmal Edilmesi.....	178
2.4.4. Mevlevilik ile İlgili Kavramların Gündelik Hayatta Kullanımı	184
2.4.5. Sema Töreninin Toplumsal Görünümünün Yaygınlaşması ve Amacından Uzaklaştırılması	191
2.4.6. Kadın Semazenlerin Toplumdaki Görünümlerinin Artışı.....	200
2.4.7. Değişim Olgusuna İlişkin Diğer Görüşler.....	207
2.4.7.1. Sema Töreninin Toplumsal Alandaki Konumunun Değişimi ve Nedenleri.....	207
2.4.7.2. Mevlevilerin Öğretiye İlişkin Eylemliliklerinin Zaman İçerisindeki Farklılaşımı	209
2.4.7.3. Mevleviliğin Türk Toplumundaki Birleştiricilik Rolünün Geçmişi ve Bugünü.....	211
2.4.7.4. Modern Toplum Yapısının Mevleviliğe Etkileri	212

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	215
EKLER.....	220
KAYNAKÇA	223
DİZİN	231

TEZ METNİ

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

İçinde yaşanan dünyayı anlamlandırma tarihsel bağlamda tüm insanlığın ortak çabası olmuştur. Merak duygusu ile dünyaya gelen birey, etrafında gerçekleşen eylemlilikleri tanımaya ve ona yüklenen anlamları kavramaya çalışır. Bu amaçla mevcut imkânlardan yola çıkarak yenilikler gerçekleştirir. Tüm bu çabaların sonucunda bireylerin elde ettikleri yeni ve yararlı bilgi veya teknoloji özelden genele doğru dolaşıma çıkar. Ulaştığı her coğrafya ve kültüre göre yeniden anlam kazanan ve farklı kullanım alanlarına göre şekillenen bu yenilik aynı zamanda her yeni bireyle yeniden keşfedilir ve üretilir.

Köklerini Batı Avrupa'nın tarihindeki aydınlanma düşüncesinden alan, günümüzde ise bireylerin yaşadığı her mekânı, eylemliliği ve süreci etkileyen süreçler olan modernizm ve ona yönetilmiş bir eleştiri çabası ile ortaya çıkan ayrıca eleştirilerini bu sürecin çıktıları ile bir forma kavuşturan postmodernizm, sözü edilen ilerlemeyi gerçekleştiren evrelerden ikisidir. Bireylerin yaşamlarını hız ve haz olguları kapsamında daha yaşanabilir kılmaya, özellikle modernizmin onu diğer süreçlerden ayıran en önemli özelliğidir.

Üretim toplumlarından tüketim toplumlarına geçişi beraberinde getiren bu süreç, bireylerin gündelik yaşam pratiklerini etkileyecek düzeyde bir gelişim seyri izlemektedir. Bu sürece bir tepki olarak doğan postmodernizm ise özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenmeye başlamıştır. Tek olanın yerini çoğulculuğa bırakması ve bu çerçevede gelişen yeni yaşam görüşleri postmodernizmin belirleyici unsurlarındandır.

Sanayi Devrimi ile devam eden dönüşüm içerisinde kapitalizmin sürekliliğinin devamı adına tüm diğer olguların yanı sıra özellikle tüketim olgusunun yaşamın her alanına girmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda geleneksel süreçlerden modern ve postmodern dönemlere geçen zaman dilimlerini tüketim kültürüne ve bu kültürün içinde şekillendiği tüketim toplumuna geçişi gerçekleştiren dönemler olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016).

Aklın merkeze alındığı modernizm ve postmodernizm süreçleri beraberinde küreselleşme ve sekülerizm gibi yeni süreçleri getirmiştir. Yerel olanın tüm dünyada

görünür ve tecrübe edilebilir şekle bürünmesine kapı aralayan küreselleşme kavramında en önemli unsur; bölgesel olarak alınan kararların, eylem ya da süreçlerin oluştuğu sınırları aşarak etki alanının genişlemesi ve ulaştığı yeni yerlerdeki işleyişi etkileyebilmesidir. Ekonomik, siyasal ve kültürel gibi çok çeşitli boyutları olan bu kavram günümüz dünyasını şekillendiren önemli süreçlerdendir.

Öte yandan özellikle modernizm ve postmodernizm kavramlarına eklenen sekülerizm kavramı kendini din ve dünyanın eylem boyutu ile olmasa da hukuki alanda ayrılması üzerinden inşa eder. Modern bireylerin metafizik olanı tarihte daha önce rastlanılmayan biçimde tanımlaması ve bu yeni perspektiften bakılarak gerçekleştirilen eylemlilik inşaları oluşan yeni dünyanın en önemli özelliklerinden yalnızca birkaçıdır.

Birbiriyle girift bir ilişki içerisinde bulunan ve etkileşen bu süreçleri birbirinden ayrı olarak incelemek, her birinin etki alanlarının ve özelliklerinin öğrenilmesinde etkili bir yöntem olmayacaktır. Bu gerçeklikten hareketle günümüzde şekillenen bireysel ya da kolektif her eylemlilik bahsedilen süreçlerin tümüyle yakından ilişkilidir denilebilir.

Çalışmaya konu olarak seçilen Anadolu'daki dinî yapılanmalardan tarihsel kökenleri derin, coğrafi yaygınlığı ise oldukça geniş olan Mevlevilik öğretisi de söz konusu süreçlerden özellikle son yüz yıllık süre zarfında en çok etkilenen oluşumlardan bir tanesidir. Gelenekselliğe bağlı kalma çabası ile hareket eden bireyler gerek bireysel gerekse vakıf, dernek gibi kuruluşlar aracılığıyla eylemlilik gösterse de Mevlevilik, bazı yönlerine etki eden bir değişim ve dönüşüm süreci içerisinde bulunmaktadır.

Küresel anlamda tanınmasını kolaylaştıran teknolojik ve bilimsel gelişmeler bu oluşumun bünyesine, bireylerin tarihsel bağlamda olduğundan daha farklı şekillerde dâhil olmasına neden olmuştur. Mevleviliğin dünya üzerinde daha fazla birey ve kültür tarafından tanınmasına etki eden bazı süreçler aynı zamanda onu değiştiren ve yapısına etki eden unsurlar konumundadırlar. Enformasyonun küresel çaptaki dolaşımı ile birlikte modernizmin ve ardılı olan postmodernizmin yaşam görüşlerini etkilediği bireyler gün geçtikçe çoğalmakta ve özellikle metafizik alanında yeni arayışlar içerisine girmektedirler.

Geçmiş zaman dilimlerine kıyasla daha seçici ve her bireyin biricik olduğu etrafında şekillenen yeni süreçler, bireyleri dinî yönelimler konusunda da

yönlendirmektedirler. Çağdaş birey artık tek bir ibadet şekline bağlı kalmayan, dinî normları esnetebilen ve tercihlerini daha hızlı değiştirebilen bir profil çizmektedir.

Hoşgörü kavramı ile özdeşleşen Mevlâna öğretisi, yeni oluşan bu yaşam perspektifine esas olarak bu noktadan bağlanmaktadır. Mevlâna'ya ait olduğu ifade söylenen “ne olursan ol yine gel” ifadesi bireyleri hiçbir normatif sürece bağlı kalmadan kabullenmeye kapı aralamakta ve onlara oldukça geniş bir tercih ve hareket alanı sunmaktadır. Öğretinin XXI. yüzyılda yaşayan her ırk, kültür ve statüden birey tarafından tercih edilme oranlarının yüksekliği de öğretilerdeki kapsayıcılık ve birleştiricilik kavramları ile yakından ilişkilidir.

Bahsedilen yeni dönüşüm süreçlerinin daha yakından analiz edilebilmesi adına çalışma kapsamında Mevleviliğin merkezi konumunda bulunan Konya ile Osmanlı Devleti için o dönemde önemli bir konumda bulunan günümüzde ise modernizm ve gelenekselliğin sentez bir profil çizdiği bir il olan Bursa seçilmiştir. Konya ilinin çalışma kapsamına dâhil edilmesi, bu ilin öğretinin merkezi durumunda bulunması buna bağlı olarak halen birçok Mevlevi bireyin bu ilde yaşaması ve öğretilere ilişkin bazı ritüellerin sosyal yaşamda daha yaygın görülebilmesi ile ilişkilidir.

Öte yandan Bursa ilinde ise, nispeten daha az sayıda Mevlevi birey bulunmakta fakat tarihindeki kültürel miras ile Mevlevilik anlayışı günümüzde yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu il ayrıca coğrafi konumu ve göç olgusunun etkisi ile değişim süreçlerinden daha fazla etkilenmektedir. Mevleviliğin bu iki ildeki görünümü ona ilişkin dönüşüm ve değişim kalıplarının daha iyi gözlemlenip analiz edilmesine imkân tanımıştır. Bu illerde bulunan ve kendisini Mevlevi olarak tanımlayan yirmi birey ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak görüşme sağlanmıştır.

Farklı yaş, cinsiyet, meslek ve eğitim düzeylerine sahip bu bireyler Mevlevilikte değişim olgusuna ilişkin değerlendirmeler yapmışlardır. Katılımcıların buldukları iller, değerlendirme farklılıklarında rol oynayan ilk etmendir. Bu etmenlerden ikincisini katılımcıların Mevlevilik ile kurdukları bağ bir diğerini ise Mevlevilikteki görev tanımları oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında şu sorulara cevap aranmaktadır.

1. Tarihsel Mevlevilik ile günümüz Mevleviliği arasında herhangi bir farklılık var mıdır?

2. Bir farklılıktan söz edilebiliyorsa bu farklılıklar hangi alanlarda ve hangi boyutlarda görülmektedir?
3. Değişim olgusu dini bir yapılanma olan Mevlevilikte hangi süreçlerin olumlu ya da olumsuz nitelikteki katkılarıyla gerçekleşmektedir?
4. Değişim olgusundan, benzerleri arasından neden Mevlevilik en çok etkilenen dinî yapılanma olmuştur? Buna yol açan etmenler nelerdir?
5. Mevlevilik ve popüler kültür arasındaki ilişki var mıdır? Böyle bir ilişkiden söz edilebiliyorsa bu ilişki hangi boyuttadır?
6. Mevleviliğe özgü değişim kalıpları var mıdır? Varsa bu kalıplar nelerdir?

2. Çalışmanın Kapsamı ve Planı

Çalışmanın kapsamı Konya ve Bursa illerinde bulunan kendini Mevlevi olarak tanımlayan bireylerden oluşmaktadır. Görüşme yapılan katılımcıların Mevlevilik ile olan ilişkileri, Mevlevilik geçmişleri ve bu yapılanma içerisindeki görevleri araştırmanın amacına uygun olarak daha gerçekçi ve doğru analizler yapılmasına imkân tanımaktadır. Çalışmada; kişiler, Konya ve Bursa illeri üzerinden hareket edilse de söz konusu kişilerin İstanbul, Kütahya, Manisa gibi illerdeki Mevlevi bireyler ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlar genellenemese de alana katkı vereceği düşünülmektedir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmanın kapsamına ilişkin teorik ve kuramsal çerçeve çizilmiştir. Bu bağlamda din olgusu sosyolojinin kurucu isimlerinin görüşlerinden yararlanılarak tanımlanmış devamında ise modern ve postmodern dönem sosyologlarının bakış açısından değişen din algısı incelenmiştir. Ardından din sosyolojisinin Türkiye’deki seyri ve modernizm, postmodernizm ve sekülerizm gibi süreçler bağlamında dönüşen din olgusundan bahsedilmiştir.

Bu bölümde son olarak sosyolojinin dini bir eğilim olan tasavvuf ile ilişkisinden bahsedilmiş ve bu eğilimin kurumsallaşmış yapıları olan tarikatlar Anadolu coğrafyası özelinde incelenmiştir. Bu kurumsal yapıların içerisinde özel olarak çalışma kapsamı bağlamında Mevleviliğe eğilinip, Mevleviliğin yapısı ve Mevlâna’nın yaşam görüşü hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise, çalışmanın asıl konusu olan Mevlevilikte değişim olgusu ele alınmıştır. Mevleviliğin Türk Toplum yapısı ve İslâm dini ile olan ilişkisi katılımcıların görüşleri bağlamında açıklanmış, günümüz Türkiye’inde Mevleviliğin

konumu ve Mevlevi mekânları arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Ardından değişim olgusunun Mevlevilik ile olan ilişkisi katılımcıların ifadelerinden hareketle yorumlanmış ve özellikle sema töreni ve ney enstrümanının yapısal değişiklikleri hakkındaki katılımcı görüşlerine mercek tutulmuştur. Sema töreni ve ney enstrümanının çalışmaya özellikle dâhil edilmesinin nedeni bu iki unsurun Mevlevilik öğretisi içerisindeki önemli konularıdır. Son olarak gerçekleştirilen görüşmeler esnasında katılımcılar tarafından kendiliğinden değinilen bazı unsurlar hakkındaki katılımcı görüşlerine yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise görüşmelerden elde edilen verilerden hareketle tarihsel Mevlevilik ile günümüz Mevleviliği arasındaki değişimin boyutları ve nitelikleri değerlendirilmiştir.

3. Çalışmanın Kaynakları

Çalışmanın ilk bölümündeki konularla ilgili literatür taraması yapılarak bu bölümde yer alan konulara ilişkin bilgi toplanmıştır. Bu bölümde yararlanılan kaynakların büyük bir bölümünü konu ile ilgili kitaplar nispeten daha az bölümünü ise makaleler ve akademik çalışmalar oluşturmaktadır. İkinci bölümde ise, genel bilgi kaynakları Konya ve Bursa illerinde bulunan Mevlevi bireylerin konulara ilişkin değerlendirmeleridir. Ayrıca ele alınan konular ile bağlantılı olarak zaman zaman ilk bölümünde kullanılan kaynaklardan da yararlanılmıştır.

4. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada ele alınan konu, ilgili kişilerin görüşlerini detaylı olarak öğrenmeye yönlendiren bir özellik taşımaktadır. Bireylerin sayısı, konunun kapsamı bağlamında ikinci öncelikte olup katılımcıların konuya ilişkin görüşlerinin derinlemesine incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinin bir veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılara, ele alınan konuların gruplandırılması ile oluşturulan dört ayrı kategoriden oluşan ve içerisinde toplamda yirmi iki tane soru bulunduran yarı yapılandırılmış görüşme formu yöneltilmiştir. Görüşmeler öncesinde her bir katılımcıya çalışmanın amacı ve kapsamı hakkında detaylı olarak bilgi verilmiştir. Katılımcılara çalışmanın sınırlılıklarından da ayrıca bahsedilmiştir. Çalışmada değerlendirmeleri bulunan her katılımcı çalışmaya gönüllülük esasına bağlı olarak katılım sağlamışlardır.

Görüşmeler öncesinde görüşmenin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin bilgiler katılımcılarla paylaşılmış, görüşmeler sırasında ise katılımcıların verdikleri cevaplar yine katılımcıların izinleri dâhilinde ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş daha sonrasında kayıtlar yazıya aktarılmıştır. Konya ve Bursa'daki katılımcılarla yapılan görüşmelerin bazıları Mevleviliğe ait farklı mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Bu durum, mekânlara ilişkin gözlemler yapılmasına imkân vermiştir. Mekânlarda gözlemlenen değişimler, farklılıkları öğrenme ve katılımcıların görüşmeler sırasında değindiği bazı konular hakkında daha fazla bilgi edinmek amacı ile mülakat sorularına görüşmeler esnasında eklemeler yapılmış ve bazı katılımcılara bu sorular da yöneltilmiştir.

Çalışmada, araştırma evreni hakkındaki bilgilerin eksik olduğu aynı zamanda bireylere ulaşmanın zor olduğu durumlarda kullanılan teknik olan kartopu örneklem kullanılmıştır. Belirli bir dinî grubun mensupları hakkında bilgi sahibi olmak için uygun olan bu teknik, çalışmanın konusu ve kapsamında kullanılmaya uygun bulunmuştur (Suğur, 2009).

Araştırmanın ikinci kısmında yer alan görüşme metinlerinde bazı katılımcıların görüşmeler sırasında verdiği kişisel bilgiler ve vakıf, dernek isimleri araştırmanın gizliliği kapsamında katılımcıların kimliklerinin gizli tutulması ilkesine uygun olarak paylaşılmamıştır. İlgili bilgiler dipnotlar halinde verilmiştir. Ayrıca katılımcıların isimleri kullanılmayarak K1, K2, K3 şeklinde kodlamalar yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmaların incelenmesi ile oluşturulmuş bu konuda detaylı bir literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca soruların oluşturulmasında araştırmacının konuya ilişkin daha önceki gözlemleri ve bilgileri de etkili olmuştur. Mevlevilik öğretisinin tarihsel geçmişi ve bugünkü yapı ve işleyişini katılımcıların değerlendirmeleri ile öğrenmek amacıyla öğreti ile ilgili çeşitli konularda sorular hazırlanmıştır.

Katılımcılara yöneltilen soru formunda yer alan soruların başka araştırmacılar tarafından katılımcılara yöneltildiğinde bu çalışmada yer alan katılımcı görüşlerine büyük oranda benzer yanıtlar alınacağı düşünülmektedir. Farklılıkların ancak katılımcıların bazı konularda zamanla değişen yargılarına ilişkin olabileceği öngörülmektedir. Ayrıca görüşmeler sırasında bazı katılımcıların birtakım dış faktörler nedeniyle mekân değiştirmesi söz konusu olmuştur. Katılımcıların farklı mekânlarda benzer konulara ilişkin değerlendirmelerinde bir farklılığa rastlanmamıştır.

5. Çalışmada Karşılaşılan Zorluklar

Araştırmanın konusu literatür bakımından zengindir. Tarihi oldukça köklü bir yapılanma olan Mevlevilik hakkında birçok materyal mevcuttur. Bu alandaki eserler özellikle Mevlevi bireylerin eserleridir. Öğretiye ilişkin usullerin, normların ve eylemlilik biçimlerinin gözlemlenmesi ile oluşturulan bu eserler öğretiye ilişkin detaylı bilgiler sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ilk kısmı olan teorik ve kavramsal çerçeve kısmında konuya ilişkin bilgilere kolaylıkla ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci kısmında ise ilk kısma kıyasla nispeten daha fazla zorlukla karşılaşılmıştır. Bu kısmı oluşturan verilerin çok büyük bir çoğunluğunu Mevlevi bireylerden alınan bilgiler oluşturmuştur. Araştırmanın gerçekleştirildiği tarihlerin 17 Aralık Şeb-i Ârus törenlerinden hemen sonraki zaman dilimlerine denk gelmesi karşılaşılan zorluklardan ilkinin oluşturmaktadır. Özellikle bu tarih ve sonrası Konya’da bulunan Mevlevi bireylerin Konya’dan ayrıldığı zaman aralığıdır.

Bu durum farklı sosyal statüye sahip ve Mevlevilikteki farklı görev alanlarında bulunan bireyler ile görüşmeleri sınırlandırmıştır. Konya ilinde görüşme sağlanan birçok katılımcıyı Mevlevilik ile soy bağı olan bireyler oluşturmaktadır. Bu bireyler 17 Aralık ve sonrasındaki tarihlerinde dünyanın çeşitli bölgelerinden Konya’ya gelen bireylerle ilgilenmektedirler. Bu durum bazı bireylerle gerçekleştirilen görüşmeler tahmin edildiğinden daha az sürede tamamlanmasına yol açmıştır. Bu ise karşılaşılan ikinci zorluktur.

Araştırmada karşılaşılan son zorluk ise Bursa’daki görüşmeler sırasında yaşanmıştır. Buradaki görüşmeler iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşama Bursa’daki Mevlevilerin haftalık olarak gerçekleştirilen sema ritüeli öncesinde yapılan görüşmeleri kapsamaktadır. Bursa’da bulunan Mevlevi olmayan bireylerin de katılabilesine olanak sağlayan bu ritüel öncesinde gerçekleştirilen görüşmeler oldukça kalabalık bir ortamda yapılmıştır. Bu nedenle görüşmelerin bazıları diğer görüşmelerle kıyaslandığında nispeten daha kısa sürmüştür. İkinci aşamadaki görüşmeler ise ilk aşamada yer alan katılımcılardan daha fazla sayıdaki katılımcıyı kapsamaktadır. Ve nispeten daha uzun sürede ve ayrıntılı olarak gerçekleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KURAMSAL PERSPEKTİFTEN SOSYOLOJİ VE DİN OLGUSU

Bitmeyen bir faaliyet alanı olarak tanımlanan sosyoloji bu özelliği sayesinde sayısız kez tanımlanmaya çalışılmıştır. Sosyologların yanı sıra sosyal alan ile ilişkisi az ya da çok olan birçok farklı bilim dallarından da ona yeni tanımlar getirilmiştir. Toplumla, birey eylemliliklerine ve sosyal dokuya tüm diğer bilim dallarından ayrı bir perspektif ile bakan sosyoloji adeta toplumu ilmek ilmek işleyen olguları tespit edip onları açıklamaya çalışmaktadır.

Sosyolojiyi farklı bir yere koyan ve ona belirleyici karakterini veren şey, insan eylemlerini geniş çaplı oluşumların öğeleri olarak görme alışkanlığıdır; bu oluşumlar ise karşılıklı bir bağımlılık ağına takılmış failerin rastlantısal olmayan birlikteliği biçiminde düşünülebilir (Bauman, 2017, s. 17).

Toplumsal gerçeklik içinde faaliyet gösteren, onu her an yeniden inşa eden bireylerin birbirinden oldukça farklı pek çok ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyaçların giderilmesi ve onların getirdiği problemleri çözebilmek amacıyla her biri kendi içerisinde ilişkili olan toplumsal kurumlar oluşturulmuştur. Toplumsallaşmanın normatif eğitimden bir önceki durağı olan aileden iktisadi ilişkilere, bireysel özgürlüklerin sınırlarının belirlendiği hukuktan çalışma zamanlarının dışında kalan boşluğu dolduran boş zaman değerlendirmeye kadar bireylerin temel sosyal ihtiyaçlarını karşılayan kurumlar, belirli bir sistematik düzen ve hiyerarşi içinde istisnasız her toplumda kurulmuştur.

Bu kurumlardan biri de dindir. Toplumsal failin kendinden üstün bir varlığa tapınma ihtiyacı zaman zaman onun diğer tüm eylemlerini etkileyebilmektedir. “İnsan topluluklarınca zamanla benimsenen, fertlerin birbirleriyle aile, toplum, devlet ve bütün insanlarla ilişkilerini düzenleyen kurallar, ilkeler, değerler ve inançlar bütünü” (Bolay, 2013). olarak tanımlanabilecek ahlak kavramı, din kurumu ile bağdaştırılmış hatta tanımları çoğu kez karıştırılmıştır.

Yüzyıllar boyunca ahlak ve din çok yakından ilişkilendirilmiş ve hatta tamamıyla kaynaştırılmıştır. Bugün dahi çoğunluğun aklında yer etmiş bu yakın bağıntıyı onaylamak zorundayızdır. Ahlaki yaşamın din ile ortaklaştıkları tüm niteliklerden sıyrılmadığı ve asla sıyrılamayacağı aşikârdır. İki olgu düzeni birbirine yakından bağlandığında, ikisi arasında çok uzun zamandır süregelen bir ilişki olduğunda, ayrılmaları ve birbirlerinden bağımsız olmaları artık olanaksızdır (Durkheim, 2018, s. 63).

Din; doğaüstüdür, bireyin duygu dünyasının üzerinde olandır. Yeryüzündeki tüm dinler kutsallığı temsil eden sembollere sahiptirler. Bir kitap, bir nesne, bir yer bu

kutsallık içinde olabilir. Yanı sıra tüm dini inançlar bir ritüele sahiptirler. Yılın, günün belirli bir zaman diliminde yaratıcı olan aşkın varlığa teşekkür etme bilincini bünyelerinde barındıran dinler, başlı başına mensubu olan bireye huzur kaynağı ve hayata anlam veren olgulardandırlar.

İnsanlık tarihinin büyük bir kısmında, toplumların anlamlı bütünlük oluşturmalarında din her zaman çok önemli bir rol üstlenmiştir. “Din, marjinal durumları, her şeyi kuşatan kutsal realiteye uygun bir şekilde yasallaştırmak suretiyle, toplumsal olarak tanımlanan realiteyi muhafaza eder” (Berger, 1993, s. 79).

Toplumsal yapının içerisindeki görünürlüğü bu kadar net ve etki alanı bu denli geniş olan din üzerine sosyologlardan neredeyse her biri kendi görüşlerinin ekseninde onun hakkında fikir yürütmüşlerdir. Buna bağlı olarak kurucu din sosyologları dine sosyal bir olgu olarak bakmışlar ve onu bireyler, sosyal tabakalar ve gruplar arası ilişkilerde itici bir güç olarak nitelenmişlerdir.

1.1.1. Batı’da Din Sosyolojisinin Doğuşu

Sosyolojinin doğuş yerinin Batı Avrupa olduğu göz önüne alındığında alt disiplinlerinin de ortaya çıkış yerlerinin farklı olmaması oldukça normaldir. Bir sosyoloji alt disiplini olan din sosyolojisinin de beklenileceği gibi oluşum yeri aynıdır. Burada yaşanan tüm gelişmeler, toplumun dinî hayatı ve dinsel içerikli tüm toplumsal olayların incelemesini kendine amaç edinen din sosyolojisinin özellikle ilahiyat ve felsefeden ayrılarak özgün bir bilim olmasına kapı aralamıştır.

Burada küçük bir noktaya dikkat etmekte fayda vardır. Sosyoloji gibi din sosyolojisi de insanlığın var oluşundan beri tüm toplumlarda bulunmaktaydı fakat onun bir bilim disiplini içerisinde ele alınıp sistemleştirilmesi belli bir zamanda ve mekânda olmuştur. Söz konusu mekân Avrupa toplumları, zaman da XIX. yüzyıldır.

“Batı toplumlarında dinin normatif gücü tartışmalı hale gelince, dini olgular ilahiyat alanından bağımsız olarak incelenmeye başlanmış ve bu görevi empririk bilimler üstlenmiştir” (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2016, s. 60).

Sosyoloji biliminden ayrı bir alt bilim dalına neden ihtiyaç duyulmuştur? Şeklinde bir soru sorulabilir. Bunun cevabı Avrupa’nın uzun yıllar süren sancılı dönemlerinin nedenleri sorgulanırken bu çağda başrol olan bireylerin din adamları

olması sebebiyledir. Din bu nedenle sorgulamanın temelini almış ve onun ayrıca bir alan içinde objektif bakış açısı ile araştırılması gerektiği düşünülmüştür.

Bir bilim dalı olarak din sosyolojisi dinleri değer yargıları ile araştırılmaz. Din ile sosyal olanın iletişiminden ortaya çıkan davranış tiplerini inceler ve olması gerekeni değil olanı araştırır. O; bir sosyal kurum, grup ve süreçler bilimidir.

“Batı’da din sosyolojisindeki gelişmeleri, din sosyolojisinin konusu olan sosyal ve kültürel değişimlerden bağımsız bir şekilde ele alarak anlamak mümkün değildir” (Şentürk, 2017, s. 49). Küresel çapta değişimler yaşandıkça bu alt disipline zaman zaman daha çok önem verilmiş ve genel araştırma konuları içerisinde üst sıralara alınmıştır. Bu süreç özellikle modernizm ve postmodernizmin toplumsal alandaki etkinliğinin arttığı zaman dilimleridir.

Din sosyolojisinin batıdaki temsilcileri arasında aynı zamanda bu bilimin kurucuları olarak adlandırılan, “insanlık dini” teorisi ile sosyolojinin isim babası Auguste Comte, intiharı bir toplumsal ve dinî bir süreç olarak nitelendiren Emile Durkheim, ekonomi ile din kurumlarının ayrılmaz ilişkisine dikkat çeken Karl Marx ve Protestanlık mezhebinin kapitalizm ile ilişkisini sosyolojik perspektif ile inceleyen Max Weber sayılabilir.

XIX. ve XX. yüzyıllara gelindiğinde bu alt disiplinin araştırma alanı genişlerken konuları da çeşitlenmiştir. Özellikle sekülerizmin din üzerindeki etkisi gözlemlenmeye çalışılmış ve yeni dini hareketlerin toplumların değişimindeki rolü inceleme alanlarına dahil edilmiştir. Bu alanın batıdaki temsilcileri arasında; geleneksel kilise dininin modern toplumdaki etkinliğinin azalmasına bağlı olarak modern toplumda dinin yerini alacak fenomenin ne olacağını sorgulayan Thomas Luckmann, din sosyolojisi ile bilgi sosyolojisini sentezleyen Peter Berger ve dini değerlerin toplum ile olan ilişkisini inceleyen Robert N. Bellah sayılabilir.

Batılı bir bilim dalı olan sosyolojinin ortaya çıktığı toplumlarda diğer toplumlara kıyasla daha fazla oranda çalışma alanı olarak seçilmesi olağandır. Buradan hareketle sosyolojinin bir alt disiplini olan din sosyolojisi alanında da batılı toplumlarda birçok sosyolog çalışmalar yapmıştır. 1980’lerden bu yana sosyal bilimlerde dine olan yaklaşımlarda paradigma değişikliği yaşanmakta ve bazı ekonomi teorileri dini alan üzerine uygulanmaya çalışılmaktadır. Özellikle Amerikan sosyolojisinde etkisini artıran bu yaklaşım beraberinde birçok farklı teoriyi de getirmektedir. Bu teorilerden birisi de

Rodney Stark ve Roger Finke gibi akademisyenlerin görüşleri ile katkı sağladıkları dini piyasalar teorisi (Varol, 2017).

Amerika’da yaşanan dinî tecrübeleri evrenselleştiren teoriye göre; devlet dini gruplar için bir serbest piyasa oluşturmaktadır. Oluşturulan bu serbest dinî piyasa aracılığı ile toplumda dinî katılım artmaktadır fakat devletin seçilen bir dinî grubu desteklemesi halinde dinî katılım oranları yeniden düşmektedir. Teoriyi savunan akademisyenler genel anlamda, bireylerin dinî eylemliliklerini belirleyen faktörlerin iktisada dayalı eylemliliklerdeki kabullerle aynı olduğu görüşünü benimsemektedirler.

Teoriye göre bireylerin kutsal ile ilgili olan davranışları tıpkı ekonomide olduğu gibi yarar ve maliyet hesaplamasına dayalıdır. Bu teori, sekülerleşmenin dinî yönelimi açıklamakta yetersiz kaldığı bazı alanlarda yapısındaki özgün görüşler ile alana ilişkin yeni açıklamalar getirmektedir. Ancak evrensel bir bakış açısı ile tüm toplumlara uygulanabilirliği olağan görülen teori dinin toplumlardan toplumlara değişik formlarda görünür kılınması gerçeği karşısında bazı problemleri de içerisinde barındırmaktadır (A.g.e.).

Üzerinde yaşanan dünya bireyler aracılığıyla yeni gelişmeler ile birlikte durmadan yeni bir çehreye kavuşmaktadır. Sosyal eylemliliklerin inşa alanı olan toplumsal alan da sürekli değişmekte ve koşullara uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu durumda zaman geçtikçe yeni oluşumlarla birlikte bireylerin ve toplumların ideolojilerinin farklılaşmasına bağlı olarak din sosyolojisi ve bu alanın kuramları da değişip dönüşmektedir.

1.1.1.1. Auguste Comte ve İnsanlık Dini

Sosyolojinin isim babası olan Comte, toplumbilimine özellikle yöntem açısından yaklaşırken onu oluşturan ve sürekli olarak yeniden inşa eden eyleyiciler olan bireylerin arasındaki ilişkilere ilişkin de çıkarımlar yapmıştır. Pozitivist yöntemin sosyolojiye hâkim olması gerektiği düşüncesini savunan Auguste Comte aynı zamanda insanın kendisini aşan bazı şeyleri sevmeye ihtiyacı olduğunu belirtir. Tüm insanlığın sevgi ihtiyacını karşılayacak gücün, kurulacak olan insanlık dini ile mümkün olabileceğini ifade eden sosyolog, vahiy kaynaklı dinî anlayışın toplumlardaki varlığını reddederken bireylerde mevcut olan sevmeye gücünün yeni oluşacak insanlık dininin itici gücü olduğunu belirtir (Aron, 2017).

İçinde bulunduğu çağın şartlarını analiz ederek yeni bir düşünce sistemini oluşturan Comte, sosyolojiyi yeni kurulacak dinin merkezine yerleştirmiştir. O ayrıca sanayi toplumlarının getirdiği olumsuzlukların giderilmesinin tek yolunun ahlaki bir ortak paydada buluşan bireylerin olduğunu ve bunun da uzun vadeli bir çözüm olacağını ifade etmiştir (Giddens, 2012).

1.1.1.2. Emile Durkheim ve Toplumsal Yapı Temelli Din

Sosyoloji için önemli isimlerden olan Durkheim'in kuramı genel din sosyolojisindeki büyük iki gelenekten birisidir. Bir yanda Max Weber ölüm ve çile gibi ahlaki problemlere eğilirken diğer yanda Emile Durkheim dinin sosyal fonksiyonlarını ön plana almaktadır. Dinin ne olduğunu araştırabilmek için öncelikle dinden ne anlaşılması gerektiğinin tanımının yapılmasının gerekliliği üzerinde duran Durkheim'e göre dinsel olan her şeyden önce ulaşılamaz yani doğüstü olandır (Durkheim, 2010).

Emile Durkheim, dinin arka planındaki gerçekliğin sosyal yapı olduğunu savunur. Çünkü ona göre din sosyal nitelikli bir yapıdır. Bir tanrıya inanmak dinin var olabilmesi için gerekli olan başat koşul olamaz ne var ki dünya üzerinde tanrısız dinler de mevcuttur. Herhangi bir insan topluluğunun aynı aşkın varlığa kutsallık atfetmesi yeterlidir.

Şu okunan kitabın ulaşacağı genel sonuç, dinin son derece toplumsal bir şey olduğudur. Dinsel tasarımlar, ortaklaşa gerçekleri anlatıma kavuşturan ortak tasarımlardır; tapınma törenleri, ancak toplanmış durumdaki grupların içinde ortaya çıkabilen ve bu gruplarda belli kimi zihinsel durumlar uyandırmaya, sürdürmeye ya da yinelemeye yarayan hareket biçimleridir (A.g.e., s. 32).

Dinsel olanın belirgin özelliği doğüstü olmasıdır. Bireyin kavrayış sınırlarının üstünde olan doğüstülük, dinin olduğu ve devamlılığının sağlandığı alandır. Bu sebeptendir ki din olgusu, bilimin yani rasyonel düşüncenin açıklayamadığı, ulaşamadığı her olgu üzerine gerçekleştirilen bir faaliyet olarak tanımlanabilir. Dünya üzerindeki her inanç sistemi kendi etki alanı içinde belli sorulara cevap verir ve bazı duyguları tatmin eder. Böylece dinler arasında ast-üst ilişkisi bulunmaz. Onlar, toplumsal failerin aklındaki bazı soruların cevaplandığı, anlamsız gelen olguların anlamlandırıldığı alanlardır.

Bireylerin içinde yaşadığı dünyayı anlamlandırma süreçlerinde dinin büyük rol oynadığını savunan Durkheim, elde edilen enformatik verilerin din temelli olduğunu

ifade etmiştir. Ona göre; din toplumun yapısındaki en önemli öğelerden birisidir. “Ona göre bilgilerimizin temeli ve dünyayı anlamamızın yolu dindir. Felsefe de bilim de dinden doğmuştur. Bilgilerimizin ilk büyük bölümünü dine borçluyuz...” (Yıldırım, 1999, s. 65-66).

Durkheim’in din sosyolojisinde ayrıca totemciliğe çok büyük önem atfedilmiştir. Ona göre bu din dünya üzerindeki en sade dindir. Klan ve totem kavramlarından yola çıkarak totemciliği inceleyen Durkheim, birey temelli totemciliği öteleyerek klan totemciliğini ön plana alır. Çünkü ona göre klana dayalı totemizm daha mantıksal durmaktadır. Totemciliğin şartı ve kaynağı kutsal olanın tanınmasıdır.

Kutsal ve kutsal olmayan (profan) ayrımı önemlidir. O, dinin temel niteliğinin içinde yaşanan sosyal gerçekliğin kutsal ve kutsal dışı olgulara ayrılabilmesi olduğunu belirtir. “Toplum bizde kutsallık duygusu yaratır. Hem kendini kabul ettiren bir buyruk hem de bireylerden nitelik olarak üstün, saygı, bağlılık ve hayranlık isteyen bir gerçekliktir” (Aron, 2017, s. 254).

Çağdaş toplumların gelişmesiyle dinin etkisinin giderek azalacağını ve dinsel açıklamaların yerini bilimsel düşüncenin alacağını öne süren Durkheim, dinin biçim değiştirerek birey var oldukça sosyal yapı içerisinde daima kendine yer bulacağını savunur. Çünkü ona göre din, toplumdan beslenmekle kalmaz o aynı zamanda tamamıyla toplumsaldır. Dinî düşüncüyü çağrıştıran her eylemlilik mutlaka bir sosyallik barındırır.

1.1.1.3. Karl Marx ve Üst Yapı Unsuru Olarak Din

Marx, kuramını oluştururken Rousseau, Hegel ve Voltaire gibi aydınlanma düşünürlerinden etkilenmiş, bu filozofların rasyonalist olmaları sebebiyle de kendisi rasyonalizme yakın durmuştur. O, dine karşı genel bir görüş sahibi olsa da esasen din kurumunu ayrıntılı olarak incelememiştir. Birçok yazısında proletarya ile işveren sınıfının arasındaki ilişki ile din birey arasındaki ilişkiler arasında benzerlik kurar.

Nasıl dinde insan düşlemesinin, insan beyninin ve yüreğinin kendiliğinden işleyişi, bağımsız bir biçimde, yani tanrıların ya da şeytanların dışarıdan bir etkinliği gibi birey üzerinde etkide bulunursa, bunun gibi işçinin etkinliği de onun kendiliğinden yaptığı etkinlik değildir. Bu başka birisinin etkinliği ve işçinin kendi kendiliğindenliğinin yitmesidir (Marx, 2005, s. 164).

Dini bir üstyapı unsuru olarak niteleyen Marx, onu işleyişinin düzensizleştiği bir dünyanın vicdanı olarak tanımlar.

Dinde, kalpsiz bir dünyanın sıcaklığı veya vicdansız bir dünyanın vicdanı olma gibi bir boyut gören Marx'a göre, liberal toplumda dinin insanlar arası ilişkilerin düzenleyici rolünün azalması bir sıcaklık kaybı, vicdan kaybı anlamlarına gelmektedir (Özyurt, 2014, s. 233).

Marx'ın düşüncelerinde dinin ele alınışı sabit bir seyir izlemez. Düşünceleri değiştikçe o, din hakkındaki düşüncelerini farklı sıklıklarda dile getirmektedir.

Marx'ın yazılarında din analizi 1850'li yıllardan itibaren azalmaya başlar... Hümanist bir perspektifi olan genç Marx felsefeye daha yakinken, tüm savlarını ampirik verilerle kanıtlamaya büyük titizlik gösteren olgun/ bilimsel Marx'ın 1850'lerden itibaren din konusunda az şey söylemiş olması, dinin olumlanması anlamına gelmez, aksine o, din eleştirisini büyük ölçüde tamamlamış görünmektedir. Ayrıca ideoloji eleştirisi, din eleştirisini zaten kapsamaktadır. Özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyla, alt yapıya bağlı olan bir üst yapı kurumu olan din kendiliğinden ortadan kalkacağı için, sosyalist hareketin din eleştirisine ayrı bir enerji harcaması gereksiz görülmüştür (A.g.e., s. 235).

Marx, işçi ve işveren arasındaki ilişkiden doğan sömürünün işçilerin üzerindeki olumsuz sonuçlarına değinerek onu güçlü sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir olgu olarak ifade etmiştir. O, dinin baskı altındaki bireylerin acılarını katlanabilir kılmak için çalıştığını öne sürer. “Din, acımasız bir dünyada ezilenin sığındığı bir duygudur. Ancak din, insanların baskı ve sömürden kaynaklanan acılarını dindirecek ve onları yoksulluktan kurtaracak gerçek çözümler sunmak yerine, dikkatlerini öte dünya üzerinde yoğunlaştırır” (Suğur, 2013, s. 71).

Düşüncelerini ifade etmeye başladığı XIX. yüzyıldan bu yana Karl Marx her alandaki araştırmacılar tarafından fikirleri üzerine düşünülen önemli isimlerden biri olmayı başarmıştır. Her ne kadar iktisadî temelli bir düşünce sistemine sahip olsa da ekonominin sosyal bir kurum olması sebebiyle onun düşünceleri sosyoloji için de oldukça önemlidir.

1.1.1.4. Max Weber ve Ekonomi Temelli Din İlişkisi

Max Weber, din hakkındaki düşüncelerini dünya üzerindeki çeşitli dinleri ayrıntılı bir şekilde inceleyerek oluşturmuştur. O, Budizm, Hinduizm, Taoizm ve diğer birçok dinin temel doktrinlerini araştırarak sosyoloji tarihinde bu alanda yapılan en kapsamlı çalışmayı gerçekleştiren kişi olmayı başarmıştır. Weber'in, tarihi materyalizmi

reddedip dinlerin üretim altyapısı ile oluşturulan bir üst yapının en önemli parçası olduğunu savunmak yerine her iktisadî eylemin din bağlamında açıklayan bir sosyolog olduğu düşünülmüştür.

Oysa onun düşüncesi çok farklıdır. O, toplumlardaki birey eylemlerinin bu bireylerin var olma üzerine düşündükleri ile bağlantılı olduğunu, ancak bu düşünceleri açıklığa kavuşturulduğunda eylemlerin doğru şekilde analiz edilebileceğini savunur. Dinî anlayışların ekonomik eylemlerin bir belirleyicisi olduğunu belirten Weber, çeşitli toplumlardaki ekonomi kurumundaki değişmelerin nedenlerinden birinin din olduğunu öne sürmüştür. Din ve ekonomi üzerine yazdığı en kapsamlı çalışması olan Protestan Ahlakı ve Kapitalizm'in Ruhu adlı eseri en genel anlamda bu düşünce üzerine kuruludur.

Modern kapitalizmin temel taşlarından birisi de Hristiyanlığın içindeki asketizmden doğan rasyonel eylemdir. Bu eylem sayesinde ki küresel çapta bir ekonomik eylemliliği, kapitalizmi ortaya çıkarmıştır. “Zamanı boşa olarak geçirme tüm günahlar içerisinde en ağır olanıdır ve yaptığın eylemin en iyisini yapmak için uğraş” öğretileri çalışmayı, iş bölümünü ve üretim ağlarını teşvik etmiş, sermaye birikimi sağlanmış ve zenginlik meydana gelmiştir. Bu zenginlik ise kalvinist ahlakı ortadan kaldırmış ve sonu gelmez bir tüketim zinciri tek başına dünyaya hâkim olmuştur (Weber, 2013).

Protestanların, toplam nüfusa oranla sermayeden büyük ölçüde pay almaları, büyük çağdaş endüstriyel ve ticari iş alanlarındaki işletmelerin üst basamaklarında ve yöneticilik makamında bulunmaları, bazı açılardan tarihi nedenlere dayandırılabilir. Bu nedenler çok uzak geçmişe uzanmaktadır ve bu bağlamda belirli bir mezhebin üyesi olmak, ekonomik görünüşlerin birincil nedeni olarak değil, bunlardan çıkan sonuç olarak nitelendirilir (Weber, 2013, s. 31-32)

Din olgusu ile sosyal tabakalar arasında ilişki bulunduğuna dikkat çeken sosyolog, ayrıca dinlerin ahlak anlayışı ile toplumsal tabakalaşmayı yakından bağlantılı olarak nitelemiştir. “Weber’in genelleştirerek bütün dinleri kendisiyle açıklamaya kalktığı modellerden biri de toplumsal tabakalaşmadır. Ona göre her din belli bir tabakaya dayanır. Tabakalar dinî yaşamın taşıyıcılarıdır” (Yıldırım, 1999, s. 72).

Ona göre tek bir ahlak düzeni üzerinde durmak anlamsızdır çünkü bu ahlak düzenini belirleyen tabakalar zaman içerisinde değişebilirler. Sosyal yaşantıda belirleyici bir rol oynayan tabakalardaki niceliksel ve niteliksel değişimler dinî

yapılarda önemli sonuçlara neden olur. Bu etkileşim karşılıklıdır öyle ki kabul edilmiş bin din de farklı sosyal tabakalar üzerinde büyük etkilerde bulunmaktadır.

Bahsedilen toplumsal tabakalaşma ve din ilişkisini Batı dışı toplumlara da uygulayan Max Weber, özellikle İslâm dini üzerine ayrıntılı bilgiler elde etmiştir. “Ona göre İslâm başlangıçta savaççı ve aktif bir dindi. Ancak zamanla tasavvufi eğilimlerin etkisi sonucu uzlaşmacı ve öte dünyacı bir telakkiye dönüştü. Sonuçta İslâm’ın sufileri ve savaççıları kapitalizmin güdüsel alt yapısını üretemediler” (A.g.e., 74).

Yukarıdaki ifadeler doğrultusunda Max Weber’in İslâmiyet’i Batılı perspektif ile açıklamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ona göre bu durum Doğu’nun Batı karşısındaki mağlubiyetinin göstergelerinden birisidir. Hristiyanlık üstünlüğünü bir defa daha kanıtlamıştır. Geçirdiği tüm aşamalar diğer dinlerin özellikle Doğu’daki dinlerin örnek alması gereken bir durumdur. Bu yönü ile Weber sosyolojisinin din kurumu ile ilgili yaklaşımları oryantalist bir söylemi içermektedir denilebilir.

O ayrıca Batı dışı uygarlıklarda Batı Kapitalizminin ortaya çıkabilmesi için uygun koşulların varlığını sorgulamıştır. Bu uygarlıkların pek çoğunda kapitalist olguya rastlansa da Batı kapitalizminin kendine özgü nitelikleri olan rasyonalizm ve sınırsız kâr arayışı başka hiçbir toplumda bu denli birbirine bağlı ve düzen içinde yürümektedir. “Weberci sosyoloji, peygamberlik iletilerinin içerdiği entelektüel sorunlara yanıt oluşturabilecek temel dinsel tutumların bir tipolojisini kurmaya çalışmıştır” (Aron, 2017, s. 385).

Weber’in din üzerine öne sürdüğü düşüncelerinden biri de ‘Dünyanın büyüden kurtarılması’ ifadesidir. Onun sosyolojisinin olmazsa olmazlarından olan bürokrasinin hâkimiyeti ele geçirmesi aslında dinin sosyal öneminin azalmasıyla birlikte olmuştur. Bu tanımlama rasyonalizmi ve Batı toplumlarını ön plana alan Weber’in sosyolojisinin bir özeti niteliğindedir.

1.1.2. Çağdaş Sosyologlar ve Din Olgusu

Modern toplumsal yaşamın temeli; toplumsal yapıların, bu yapılar ile ilgili yeni enformasyon çıktıları doğrultusunda sürekli olarak incelenip yeniden düzenlendiği ve böylece de temel doktrinlerinin yapıcı olarak değiştirilmesi gerçekliğinden ibarettir. “Modernizm genelde, on dokuzuncu yüzyıl sonu ile İkinci Dünya Savaşı’nın başlangıcına kadar olan dönemde, bilhassa sanat ve edebiyatta meydana gelen büyük

çaplı değişimleri tanımlamakta kullanılan bir terim sayılmaktadır” (Marshall, 2005, s. 508). Postmodern toplumsal yapı ise modern olandan uzaklaşıp yepyeni ve farklı bir toplumsal düzeni ifade etmektedir.

Postmodernite, tarihin hâkim milleti anlayışının (peupleroi) sonudur. Modernite ise aydınlanma döneminden gelen bilimci, rasyonalist, doğru çizgi halinde ilerlemeci anlayıştan ibarettir. Bu balımdan Lyotard’ın düşüncesinde, postmodern, modernin bir parçasıdır. “Postmodern, modernin içerisinde sunulamayanı, sunmanın kendisinde ileri götüren şey olacaktır” (Bolay, 2013, s. 302).

Bu iki farklı dönem de kendilerinden önceki sosyal gerçeklikler ile benzeşmez. Yeni oluşan her sosyal yapı bir öncekine ait olanları değiştirme eğilimindedir. Bunun sonucunda meydana geldikleri toplumsal zemin içinde birçok değişime neden olurlar.

Farklı toplumsal sınıflar, sosyal roller ve statüler gibi temel toplumsal görünüşleri farklılaştırırken bir sosyal gerçeklik olan din olgusu da bu değişim ve dönüşümden etkilenir. Modern ve postmodern dönem sosyologlarının birçoğu dinin bu yeni sosyal yapı içindeki görünümünü çalışmalarının temeline oturtmuşlardır. Gözetleme, kapitalizm, askeri iktidar ve endüstriyalizm boyutlarından oluşan modern dönem, din için büyük değişimlerin yaşandığı bir zaman dilimidir. George Ritzer’in ünlü “Toplumun McDonalddlaştırılması” tezi dinin de modern dönemdeki durumunu açıklar niteliktedir.

Dini McDonalds ile ilişkilendirmek tuhaf görünse de, Ritzer’in tasvir ettiği bu model bir dizi dini kuruluş tarafından bilerek benimsenmekte ve bu kuruluşların büyük çoğunluğu, tanıtım ve üye toplama süreçlerinin standartlaştırılmasına elverişli bir araç olarak McDonalddlaşmaya sarılmaktadır (Clarke, 2012, s. 102).

Modernizm, sekülerizm ve kapitalizm gibi sosyal süreçlerden etkilenen din kurumundaki büyük çaplı yapısal değişimler her sosyolog tarafından farklı perspektiflerden ele alınmıştır.

1.1.2.1. Thomas Luckmann ve Görünmeyen Din Teorisi

Dini toplumsal işlevselliği açısından ayrıntılı ve kapsamlı olarak açıklayan Thomas Luckmann, din olgusunu toplumsal formları açısından ele alır ve dinin bu yönü onu anlama ve anlamlandırmada önemli rol oynar. Dinin toplumsal formlarının içinde yer alan dünya görüşü bir anlam yapısıdır. “Sonuçta Dünya Görüşü, birey için öznel/içkin bir gerçeklik olduğu kadar nesnel ve tarihseldir/aşkındır” (Luckmann, 2016, s. 17).

Luckmann'a göre din kurumu toplumsal düzenin bütünleşmesini sağlamaktadır. Ayrıca o, bazı uygun tarihsel şartlarda da aktif bir sosyal güç olabilmektedir.

Luckmann'ın din görüşünde "din, toplumsal düzenin bütünleşmesinde ve status quonun meşrulaştırılmasında hizmet görür. Bununla birlikte, kurumsal olarak hususileşen din, bir kısım tarihi şartlarda dinamik bir sosyal güç haline gelebilir. Bir kez kutsal evren ve "dünya" kendine has mantığını geliştirdiğinde ve bu mantık bir kez farklı kurumlar tarafından desteklendiğinde, gerilimler, dini tecrübe ile gündelik olayların gereklilikleri arasında gelişir (A.g.e., s. 25-26).

Modern ile geleneksel dönemler arasında dinin görünürlüğü açısından farklılıklara işaret eden Luckmann, sanayi toplumunda geleneksel olan dinin yerini alacak olan yapı hakkında kesin bir açıklamadan kaçınarak bu durumun açıklanabilmesi için modern toplumun bireylerinin anlam sistemlerine bakmak gerektiğini belirtir. Modern toplum artık hangi inanış biçimine yakın durmaktadır ve bu değişim süreci beraberinde başka olguları da dönüştürmüş müdür? Bu ele alınması gereken temel problemdir

"Kısaca, geleneksel kilise dinindeki çöküş, kilise dininde kurumsallaşan ve modern toplumdaki gündelik hayatı bütünleştiren ve meşrulaştıran değerlerinin daralan ilgisinin bir sonucu olarak görülebilir" (A.g.e., s. 90). Kilise dininin daralmış olması sekülerleşme sorununun daha az ilginç bir boyutudur. Günümüz toplumunun analizi adına ona hâkim olan değerlerin ne olduğu ve bu değerlerin modern bireyin hayatındaki fonksiyonları çok daha önemlidir. Luckmann, suretiyle sekülerizmin toplumsal yapıda meydana getirdiği şeyin ne olduğunu sorgulaması gerektiğini savunmaktadır.

1.1.2.2. Peter Ludwig Berger ve Dinin Sosyal Gerçekliği

Sekülerizmin etkisinde kalan birçok sosyal bilimci, dinin modern toplumda gözden yiteceğini ve onun yerini başka birtakım fenomenlerin alacağını savunmuşlardır. Berger ise konuya farklı bir perspektiften yaklaşmaktadır. Ona göre din, sözü edilen toplumda kaybolmayacak ancak farklı görünümlemler ile form değiştirerek sosyal gerçeklik içerisinde yerini alacaktır çünkü o, toplumu oluşturan ve devamını sağlayan temel doktrinlerdendir.

Bu anlamda sekülerizm paradigmasına olumuz bakan Berger, çağdaş din sosyolojisinin klasik sekülerleşme teorilerinin reddedilmesi konusunda büyük bir

değişim geçirmekte olduğunu ve farklı toplumlarda her geçen gün yeniden tecrübe edilen eylemlerin bunu doğruladığını belirtir (Berger ve Çapcıoğlu, 2002). Aynı sosyal yapı içerisinde farklı etnisite ve ırklara ait bireylerin bir arada sorunsuz yaşayabilmesine olanak sağlayan toplum yapısı olan çoğulcu toplumda Berger'e göre din, artık kişisel bir tercih meselesi olma özelliğini kaybetmiştir.

Ona göre din, kendisi ile kutsal bir evrenin inşa edildiği insani bir olgudur. Din bu şekli ile birey için anlam arayışının bir parçası olduğu müddetçe bilimin araştırma konularından bir tanesi olabilir. Avrupa ve Amerika'daki din olgusuna da eğilen Berger, Amerika'daki dini eğilimin Avrupa ülkelerinden daha belirgin olmasını istisna bir durum olarak değerlendirmez aksine Avrupa ülkelerini bu duruma bir istisna olabileceğini düşünür (A.g.e.).

Marksist teorinin din hakkındaki düşünceleri inceleyen Berger, onun bir afyon olduğunu değil dünyada bireylerin yaşadıkları tüm ıstırapların ancak ilahi bir sürecin parçası olduğunu belirtmiştir.

Modern öncesi (premodern) toplumlarda din, bütün toplum için genel bir perspektif meydana getiren kuşatıcı bir kutsal kubbe olmuştur. Bu koruyucu ve kuşatıcı kubbe, toplumsal realitenin inşasına, oluşumuna meşruiyet ve anlam katarken sosyal düzenin sağlanmasına da katkıda bulunur. Toplumsal farklılaşma sürecinde bazı toplumsal kurumlar da dinden ayrılmaya başlar. Tam da bu noktada toplumun sosyal yapısının temellendirdiği anlam dünyası önem kazanmaya başlar (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2016, s. 140).

Berger'e göre modern toplumda din ana hatları ile değişime uğramıştır. Artık modern öncesi toplumlardaki inanış biçimi mevcut toplumsal yapıda görülmemektedir.

1.1.2.3. Robert Neelly Bellah ve Sivil Din

Sivil din kavramını ilk kez Jean- Jacques Rousseau Toplum Sözleşmesi adlı eserinde kullanmıştır (Rousseau, 2017). Daha sonra Amerikalı sosyolog Robert Bellah kavramı daha da geliştirerek literatüre kazandırmıştır. Ne var ki, aynı kavram farklı olguları tanımlamak için kullanılmıştır. Rousseau yeni bir siyasi sistemi oluşturmak için kullanırken Bellah ise yalnızca Amerikan kültürünü belli bir ölçekte tanıtmak adına kavramı ele alır.

“Amerikan sivil dinin mimari Robert Bellah'a göre sivil din, ulusu daha üst hükümlerin (Tanrının) altında durmaya çağıran farkındalıktır ve kendi ciddiyetine ve

bütünlüğüne sahip olan bir din olarak görmüştür” (Toksoy, 2011, s. 31). Bellah’ın bahsettiği sivil dinin bir din mi yoksa kültürel bir oluşum mu olduğu hâlâ tartışılmaktadır. Ülke çıkarları söz konusu olduğunda her milletten Amerikan vatandaşının fedakârlık göstermesi ve bu davranış biçimlerinde neyin rol oynadığı konusunda birçok araştırmacı zihin yormuştur. Bu birlikteliği ortak simge ve ritüeller ile başarmaktadırlar.

Bellah, Amerika’nın çeşitli ırk, din ve dilden bireylerin toplumsal kaos durumunda birlik olup ülke savunmasında aktif rol oynamasının altında yatan faktörlerin nasıl oluştuğu konusuna açıklık getirerek bu durumu “sivil din” tanımlaması ile açıklama yoluna gitmiştir. Ona göre bu sembollerin tamamı sivil dindir ve Amerika’ya özgüdür. “Bellah, Amerikan, sivil dinin yalnızca Hristiyanlıktan ibaret olmadığını, onun kendine özgü ciddiyet ve dürüstlüğe sahip semboller ve inançlardan oluştuğunu öne sürmüştür” (McClay, 2004: Yıldırım’dan, 2015).

Robert Bellah’ın bahsettiği Amerikan sivil dininin oluşmasında geniş çaplı toplumsal olayların rol oynadığı açıktır. Rönesans ve reform hareketleri ve Hristiyanlık dininde görülen yeni dini hareketler bunlara örnek olarak verilebilir.

1.1.3. Türkiye’de Din Sosyolojisi

Türkiye, coğrafi konumu ve bazı yenileşme süreçleri ile kendini yeniden oluşturan genç bir devlet olması sebebiyle Batı’dan oldukça fazla etkilenmiştir. Devletin kültür ve sosyal mirası Osmanlı’dan kalırken teknoloji ve bilim bu alanların doğuş yeri olarak nitelendirilen Batı uygarlığından alınmaya çalışılmıştır. Bu süreçte bazı fikir ayrılıklarına rastlanılsa da devlet bu politikasını sürdürmeye devam etmiştir. Etkilenilen alanlar arasında bilim başat rol oynadığı ve söz konusu devlet neredeyse tüm boyutları ile yeniden oluşturulmaya çalışıldığı için sosyal bilimler özellikle dikkatlice incelenip alıcı kültüre uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır.

İmparatorluğun son yıllarında sosyolojinin, Osmanlı/Türk aydınlarının şahsi ilgilerine mazhar olan temel bir disiplin olmasının yanı sıra, bir ders olarak da yaygın ve örgün eğitim kurumlarında okutulmaya başlanması, Türkiye’de sosyolojinin akademik, politik ve entelektüel çevreler nezdinde geniş kabul göreberek hızlı bir gelişme seyri izleyeceğinin de ilk işaretlerini vermektedir (Şahin, 2017, s. 10).

Çeşitli fikir ayrılıklarına rağmen içinde bulunulan karmaşık yapının toplumsal yapıya zarar vermeden yeniden düzenli olarak işleyebilen bir hale getirilmesi için

Sosyoloji Türk toplumuna alt dalları ile birlikte girmiştir. “Türkiye’de din, temel kurumlardan birisidir. Bir modernlik projesi olan Cumhuriyet, kendi kimliğini tanımlarken laiklik konusuna özel bir vurgu yapmıştır. Cumhuriyet Türkiye’inde din ve devletin alanları mümkün olduğunca birbirinden ayrılmaya çalışılmıştır” (Bozkurt, 2013, s. 255).

Bir taraftan Batı ile ilişkilerini en üst seviyede tutarken bir yandan da İslâm dünyası ile bağıni koparmayan Türkiye, modern bir İslâm devleti görünümüne bürünmeye çalışmaktadır. Tanzimat, Meşrutiyet ve ardından Cumhuriyet Türk toplumunda son elli yıllık bir süreçte gerçekleşen büyük toplumsal dönüşümlerin önemli basamaklarıdır. Bu dönüşüm sosyal yapıda mevcut olan tanımlamaların yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuştur.

Ümmet bilincinden millet anlayışına geçen Türkiye, kurulduğu günden bu yana içinde bulunduğu çağa ayak uydurmaya çalışmaktadır. Toplumsal alanın modernleşmesi ile birlikte din de bu ideolojiye göre yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Nüfusun büyük bir kesiminin benimsediği İslâm dini, siyasal iktidar alanının içeriksel değişimi ile birlikte farklı bir anlayışa doğru evrilmiştir. İslâmiyet bu kez daha seküler boyutta ele alınmış özellikle pozitif düşünce bu değişimin en önemli örneklerinden birisi olmuştur.

Dini, geleneksel din kalıpları dışındaki modern çerçevelerle yorulmayarak yeni bir din anlayışına yönelmenin temel iki nedeni vardır: Birincisi, dini modernleşme sürecine katılmamızı kolaylaştıracak biçimde yorumlamak. İkincisi ise modernleşme değişimine direnen dinin direncini kırarak pasifleştirmek... (Yıldırım, 1999, s. 112-113).

Türkiye’de din sosyolojisi ile ilgili düşüncelerin filizlenmesi bu konuda Batıdaki literatürün Türkçeye tercüme edilmesiyle başlamıştır. Tercüme edilen bu eserler temelinde halkı bilgilendirmek amacı ile Türk aydınlar tarafından yeniden gözden geçirilip özgün perspektifler ile birlikte sunulmuştur.

Bu aydınlar arasında Türkiye’de sosyolojinin tanınması ve çalışma alanlarına dâhil edilmesi konusunda önde gelen isimlerden olan Ziya Gökalp, âdemi merkezîyetçi bir toplum oluşturma aşamasında dini bir araç olarak tanımlayan Prens Sabahaddin ve Anadolu’ da kurulan büyük tarikatlara eğilerek bu oluşumları sosyolojik bir perspektifle inceleyen Hilmi Ziya Ülken sayılabilir. Ayrıca din kurumu ile ilgili düşüncelerinin önemli bir kısmını içeren *Din ve İdeoloji* adlı eserinde Türk toplumundaki din

görünümelerini inceleyen Şerif Mardin ve özellikle laik ahlak düşüncesiyle ön plana çıkan Cahit Tanyol da Türk sosyolojisine katkıda bulunan önemli isimlerdendir.

1.1.3.1. Ziya Gökalp Düşüncesinde Din Olgusu

Sosyolojinin ülkeye giriş aşamasında en önemli şahsiyet olarak nitelendirilen Ziya Gökalp, Sosyoloji Kürsüsü'nün kurucusudur. O, izlediği yol sebebiyle Emile Durkhem'i sosyolojinin kurucusu olarak kabul eder çünkü Durkheim, ilk kez toplumsal olguları pozitif bilimlerde de olduğu gibi tek başlarına bir gerçeklik olarak incelemiştir.

1914'te İstanbul Üniversitesi'nde göreve başlayan Gökalp, "Sosyoloji Bölümü"nü kurmanın dışında, Sosyoloji Enstitüsü'nü kurmak (1915) ve Sosyoloji Dergisi'ni yayımlamak (1917) suretiyle, bu bilim dalının Türkiye'de kurumsallaşmasına öncülük etmiştir (Tuna ve Coşkun, 2011, s. 5).

Sosyolojik perspektifin Türkiye'de yer edinmesinde öncülük eden Gökalp, din sosyolojisinin de oluşumunda önemli bir rol üstlenmiştir. Sosyolog, yeterli akademik başarıyı sağlayabilen öğrencilere din sosyolojisi dersleri de vermiştir. Dinin, tarihsel ve sosyal dokuya göre yeniden biçimlendirilmesini savunan Gökalp, İslâmiyet'in Batı uygarlığı ile uyuşması konusunda tereddütte değildir.

Çünkü ona göre İslâm devleti modern devletin ta kendisidir. Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak adlı eserinde sıkça Türk Milleti'nin, Batı Uygarlığı ile İslâm Ahlâkını sentezlemesi yönünde görüş bildirmiştir. Ona göre bu üç unsur tek bir ülkede bir araya gelebilirdi o da Türkiye'dir.

Görüyoruz ki, Müslüman kavimler gelecekteki bir mutluluğu ümitle beklemekle birlikte, yaşadıkları ülkede aşağı bir seviyede kalmaya razı oluyorlar. Büyük bir kurtuluşu beklemek iyi!.. Fakat birtakım küçük, kolay ve adım adım gidilecek kurtuluş yolları vardır ki, bunları başarmadan ötekine ulaşmak Tanrı'nın düzenine aykırıdır! (Gökalp, 2004, s. 102-103).

Onun bahsettiği yol, kültürel yapının korunup uygarlığın alınması için Batı'ya dönülmesidir. Bu konuda İslâm'ın özü itibariyle gelişmeye açık bir din olduğunu savunmuştur. Dini pratiklerin sosyalizasyon süreçlerindeki önemini vurgulayan Gökalp, bu düşüncesini Türkiye'de yaygın olarak benimsenen İslâm dini üzerinden örneklendirir. Bahsedilen dinin iki farklı ritüelini inceleyen sosyolog bireylerin birlikte gerçekleştirdikleri eylemliliklerine özel önem atfeder.

Bu ayinler farklı toplumsal sınıftan, cinsiyetten, statüden ve etnik kökenden bireyleri bir araya getirme özelliği ile sosyolojinin de inceleme alanına girmektedirler. “Müslümanların beş vakit namaz, hac, Cuma namazı ve bayram namazı gibi ibadetleri toplumsal mekânlarda gerçekleşen ve toplumsal ruhun damgasıyla şekillenen ayinlerdir” (Yıldırım, 1999, s. 86).

Genel anlamda din kurumunu modernleşmenin değerler dizisine uygun bir biçimde ele alan Gökalp'e göre toplumsal modernleşme için başat süreç dinin modern görünümüne bürünmesidir.

1.1.3.2. Prens Sabahaddin Düşüncesinde Din Olgusu

Prens Sabahaddin'in çalışmaları Ziya Gökalp'ten sonra Türkiye'deki din sosyolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. Dini içinde bulunduğu toplumsal şartların ürünü olarak gören Prens, onun toplumsal yapıdaki değişimlere göre şekilleneceğini savunur. Onun temsil ettiği sosyoloji anlayışı yapısı itibariyle din kurumu ile çok fazla ilgilenmez, onu ilgilendiren temel konu âdemi merkezîyet ve bireysel teşebbüsü içeren Batı toplum düzenine geçmenin yollarını bulmaktır. Fakat o İslâmiyet'i bir araç olarak nitelendirir.

Türk toplumunda kendisine oldukça fazla sayıda birey bulabilen İslâm anlayışı Prense göre Batılı toplum düzenine geçişi kolaylaştıran bir anlayıştır. İslâmiyet ile gelişme ve ilerleme arasındaki ilişkinin birbirini destekleyici ve tamamlayıcı olduğunu savunan Prens, toplumsal yapıya dikkat çekmekte ve onun incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. “Prense göre İslâm dinini terakkiye engel sananlar, büyük bir yanılgı içindedirler. Terakkiye mani olan dinimiz değil, toplumsal yapımızdır” (Yıldırım, 1999, s. 93-94).

Öte yandan Osmanlı Devleti'nde hükümdar değişikliği sebebiyle düzenlenen kılıç kuşanma merasimlerinde Mevlevilerin rolü uzun yıllar boyunca büyük olmuş, zamanın Mevlevi dedeleri Konya Mevlevihane'sinden çağrılmış ve bu törene katılmaları sağlanmıştır. Verilen bu önem nedeni ile Prens Sabahaddin'in Osmanlı hanedanı ile olan ilişkisi göz önüne alındığında Mevlâna'ya olan yakınlığı daha iyi anlaşılabilir.

Büyük Türk mütefekkeri ve çok büyük bir Evliya-ullâh olan Mevlâna Hazretleri'ne sosuz bir tazim-i kalbî ile merbut bulunmuş olan Prens Sabahaddin, aynı zamanda Çelebi Sultan Mehmed' in muhterem valideleri Devlet Hatun' un neslinden gelmiş

bulunması dolayısı ile Mevlâna Hazretleri' nin ahfadından bulunmuş oluyor idi (Nurettin Ege, 1977, s. 493).

Ayrıca Fransız sosyoloğu Le Play'in düşünceleri ekseninde geliştirilen sosyoloji anlayışı olan Sosyal Bilim Ekolü'nü Türkiye'ye taşıması ile de tanınan Prens Sabahaddin bu sayede din sosyolojisindeki alan araştırmalarına önemli katkılar sağlamıştır.

1.1.3.3. Hilmi Ziya Ülken Düşüncesinde Din Olgusu ve Mevlevilik

Türk sosyolojisi için bir başka önemli sosyolog da Hilmi Ziya Ülken'dir. XX. yüzyılın başlarında doğan Ülken, çalkantılı bir dönemde dünyaya gelmesi sebebiyle görüşleri düzenin yeniden sağlanmasına ilişkin olmuştur. Kurtarılan bir vatanın yeniden kurulması gereken düzeni yaşadığı yıllarda bir ülkü şeklinde akıllara kazınmıştır. Onun düşünce geleneğine olan katkısı bütüncül bir perspektif üzerine kuruludur.

Toplumun hemen her alanında fikirlerini açıklayan sosyolog felsefe ve tarih alanlarında da yetkin eserler vermiştir. "1927'de arkadaşı Servet Bey ile 'Felsefe ve İctimâiyât Cemiyeti'ni' kurdu. Bu derneğin faaliyetini 1933'te bitirdi. 1949'da *Sosyoloji Cemiyeti*'ni kurdu. Uzun yıllar bunun başkanlığını yaptı" (Vergili, 2006, s. XXVII).

Osmanlı Devleti'nin dağılma tehlikesi yaşadığı yıllarda ülke aydınları Batılı anlamda bir toplum olabilmenin sırrını keşfetmeye çalışmışlardır. Birçok farklı ideolojinin oluştuğu bu kaos zemininde Hilmi Ziya Ülken de Anadoluculuk fikri üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle Türkçülüğün çağcıl dünya şartlarında gerçekçi olmadığını düşünen Ülken, bunun karşısında sosyolojik gerçekliğe daha uygun olarak gördüğü Anadoluculuğu ileri sürmüştür.

II. Meşrutiyet'in Osmanlıcılık, İslamcılık, Turancılık şeklinde üç yaygın ideolojisine tepki halinde Mütareke'de doğan hareketlerden biri memleketçilik idi. Bu hareketin ilk tohumu Türk Ocağı içinde büyük Türkçülüğe karşı küçük Türkçülük veya Türkiyecilik şeklinde 1917'de atılmış bulunuyordu. Ondan iki yıl sonra Mülkiye sıralarında (1919) Anadolu'yu Türk kültürünün gerçek kaynağı gibi gören yeni bir akım doğdu. Bu fikri Henri Lichtenberger'in Richard Wagner, Poete et Penseur adlı eserine dayanarak ileri sürmeye başladım (Ülken, 1992, s. 477).

Din sosyolojisi alanına katkı niteliğinde olabilecek düşüncelerinin bir kısmını tarikatlar üzerine şekillendiren Ülken, Anadolu'da kurulan büyük tarikatları ve kurucuları üzerine görüşlerini sosyalizasyon süreçleri bağlamında başka bir deyişle sosyolojik perspektif ile belirtmiştir. Mevlevilikten Anadolu tarikatları içerisinde en

nüfuzlu olan tarikat olarak bahseden sosyolog Mevlâna'nın düşüncelerini ve eserlerini tanıtıcı nitelikte yazılarına eserlerinde yer vermiştir.

Mevlevilik: Anadolu tarikatları içerisinde en eskisi ve nüfuzludur. Ondan önce Orta Asya'da Tayfuriye, Yeseviye ve Kübreviye tarikatları vardı. Fakat Cengiz istilâsından sonra dağılmış ve an'anelerini kaybetmişlerdir. Mevlevilik ise Mevlâna'nın fikirlerini ve eserlerini devam ettiren oğlu Sultan Veled'in teşkilâta dair kitaplarıyla sağlamlaşmış ve Selçukîler, Karaman Oğulları, Osmanlılar tarafından himaye görererek yedi asır devam etmişti (Ülken, 1995, s. 155-156).

Mevleviliğe ilişkin düşüncelerini ifade ettiği zaman dilimi olan XX. yüzyılın başlarında Hilmi Ziya Ülken, bu tarikatın değişim süreçlerinden etkilenmediğini belirtmiş ve bu açıklamasında mevcut ritüellerdeki aynı olma durumunu örnek vermiştir. Mevlevi anlayışta gözlemlenebilen dejenerasyon sürecinden etkilenmeyişi ise Mevlâna'nın geleneğine bağlı bulunma ile ilişkilendirmiştir. Ayrıca yine aynı durum ile bağlantılı olarak eserlerde kullanılan dilin Farsça ve musiki anlayışının da temel olarak alınan İran müziği olarak korunduğunu belirtmiştir.

Âyin ve merasimlerinde kendilerine mahsus bir zarafet ve kibarlık onları diğer tarikatlardan ayırırdı. Mevlâna an'anesine son derecede bağlı oldukları için tarikat içinde hemen hiçbir yenileşme yapılmamış ve eski âyin ve semalardaki karakter sağlanmış. Yine bunun neticesi olarak tarikat Farsçaya, kökü İran olan suretiyle bağlı kalmıştır (A.g.e., s. 156).

İçinde bulunduğu toplumu bir toplumbilimci titizliği ile inceleyen ve açıklayan Hilmi Ziya Ülken'in Türk sosyoloji tarihindeki önemi eserlerindeki analizleri ile güncelliğini korumaktadır.

1.1.3.4. Şerif Mardin Düşüncesinde Din Olgusu

Genel olarak akademik çevrede tanınmasına rağmen toplumsal zeminde isminin pek duyulmamasının sebebi yabancı dillerde yazdığı makalelerin akademik dergilerde yayınlanmasına bağlı olan Şerif Mardin oldukça üretken bir isimdir.

Kendisinden önce ele alınmayan konular üzerine pek çalışmayan Mardin, bu konuları ele alma şekli ve üslubu ile onları daha ayrıntılı ve verimli işlemeyi tercih etmiştir. "O, tarih, edebiyat eleştirisi ve kültürel incelemelerden oluşan oldukça geniş bir sosyal bilim anlayışına sahiptir. Bu yönüyle de Türkiye'de yorumlamacı sosyolojinin temellerinin atılmasında öncü bir sosyal bilimci olmuştur" (Çav, 2018, s. 51).

Osmanlı Devleti'nin geçirdiği önemli dönemleri inceleyen Mardin, etkileri küresel çapta olan modernizm ve sekülerizm gibi süreçlerin devlet üzerindeki etkilerini toplumsal kurumlardaki örnekleri üzerinden analiz eder.

Osmanlı'nın geç dönemlerinde, özellikle Jön Türk devrimini izleyen yıllarda, Tanzimat döneminde sessiz sedasız yeşerdikleri izlenimi veren bazı gelişmeler su yüzüne çıkar. Bunların ilki "sekülerleşme"ye denk düşecek biçimde genişlemesinin sonucudur. Bu noktada, Tanzimat döneminde kurulan orta kademe okullar olan rüştiye mekteplerinin müfredatında, tarih, coğrafya, muhasebe ve fizik gibi seküler konuların, bu kademedeki öğretilen geleneksel din bilimlerindeki ölçüde yerinden ettiğini hatırlamak gerekir (Mardin, 2018, s. 57).

Şerif Mardin XXI. yüzyıl sosyoloğu olması bakımından günümüze ilişkin din görünümlerini daha iyi analiz etme imkânı bulabilmiştir. Bazı tarikatların ve dinî şahsiyetlerin Türk toplum yapısı içindeki konumlarını da inceleyen Mardin, son yıllarda artan İslâmî eğilimin altında yatan nedenleri de açıklamış ve toplumsal yapıya ilişkin önemli bir gerçekliğin altını çizmiştir. Ona göre mevcut eğilimin nedeni siyaset kurumu değil toplumsal zeminde var olan bilinçtir.

İslam üzerine incelemelere girişmekten ziyade İslam'la ilgili bilgileri aktaran Batılı yazarlar arasında pek rağbet gören, kavramsal bir bulamaçtan ibaret "siyasî İslam" teması, bize önemli bir gerçeği unutturmuştur: İslamî dirilişin temeli zorunlu olarak toplumsal veya "sivil"dir, sadece dönem dönem siyasî olmuştur (A.g.e., s. 106).

Mardin, aldığı eğitim çerçevesinde oldukça önemli analizler yapmış içinde yaşadığı toplum yapısını önemli noktalardan incelemiştir.

1.1.3.5. Cahit Tanyol Düşüncesinde Din Olgusu

Türk sosyolojisinde önemli bir yeri bulunan Cahit Tanyol'un perspektifi bazı sosyologlar ile benzerlik gösterse de birçok yönden özgün bir bakış açısidir.

1960'lı yılların ortalarından itibaren Türk toplum mekanizmalarını, toplumsal alandaki değişimin yönünü ve boyutlarını saha araştırmaları verilerine dayanarak çözümlemeyi esas kabul eden bir sosyoloji geleneğinin gündeme yeniden gelmesi bir açıdan Ankara Dil-Tarih ekolünün attığı tohumların yeşermesi olarak da nitelendirilebilir (Şahin, 2017, s. 20).

Bahsedilen modele dayanan sosyolojik araştırmaları yürüten sosyologlar arasında edebiyat alanındaki çalışmaları ile de tanınan Cahit Tanyol da bulunmaktadır.

“Tanyol’a göre Batı’da sosyolojinin ortaya çıkması felsefenin toplumsal sorunlara eğilmesi ile olmuştur. Türkiye’de ise tarih geleneğinin gücü sosyolojinin temelini felsefe ile değil tarihle oluşmasına neden olmuştur” (Bal, 2008, s. 143).

Din kurumu ile ilgili görüşlerinde zaman zaman çağdaşı olan Şerif Mardin’den fikir açısından ayrılan Tanyol din ile ilgili görüşlerini laiklik kavramıyla açıklama yoluna gitmiştir.

O, muhafazakâr bir tutumla toplumun dini değerlerine dayalı olarak kamusal alanda var olmak isteyen birey, grup ve kurumlara karşı engelleyici bir tavır göstermesi ile bu konuda Şerif Mardin’den ayrılmaktadır. Mardin bu konuda daha esnek ve olumlu bir tavır içerisindedir. Tanyol, resmî-merkez ideolojiyi meşrulaştırmak üzere din ile devlet işlerinde Kemalizm’in savunduğu görüşleri benimsemiş ve bu ekseninde akademik çalışmalarını yürütmüştür (Çav, 2018).

Tanyol, birçok çalışma alanında faaliyet göstermesine rağmen Türk sosyolojisinde fikirleri özgün ve sistemli bir şahsiyet olarak yerini almıştır.

1.1.4. Günümüzde Din Olgusu

Toplumların oluşumunda ve devamlılığında diğer toplumsal kurumlar ile birlikte itici bir güç olarak görülen din kurumu, içinde yaşanılan çağın gerekliliklerine göre her an yeniden şekillenmektedir. XIX. ve XX. yüzyıllarda toplumları değiştirip dönüştüren bazı makro süreçler toplumsal kurumları etkisi altına almışlardır. Batı Avrupa’ya Ortaçağ döneminde hâkim olan skolastik düşünceden sıyrılmaya neden olan aydınlanma süreci ile başlayan bilimsel gelişme düşüncesi özellikle XIX. yüzyılda dinin toplumsal zemindeki yerinin sorgulanmasının başlamasına neden olmuştur.

İlerleyen zaman diliminde ise dini doktrinlerin bilimsel gelişmelerin temelinde bulunan determinizme uyum sağlayamamasının düşünülmesi ve buna bağlı olarak da bilimsel gelişmelerin sosyal eylemliliklerin temelini oluşturan bir numaralı etken olması gerektiği gündeme gelmiştir. Oluştukları toplumsal yapıları aşarak kısa denilebilecek bir zaman dilimi içerisinde farklı coğrafyalarda bulunan farklı kültür yapılarına sahip birçok toplumun yaşam biçimlerini derin değişim ve dönüşümlere sokan bu çağcıl süreçler ve bu süreçler karşısında dinin duruşu ve yeniden şekillenışı özellikle sosyal bilimlerde yeni tartışma alanları yaratmıştır.

Bununla birlikte her ne kadar XIX. ve XX. yüzyıllar tüm bu gelişmelerin görünür kılındığı zaman dilimleri olsalar da eylemliliklerin düşünsel temellerinin toplumların tarihsel arka planlarında mevcut olduğu da bilinen bir gerçekliktir.

1.1.4.1. Toplumsal Değişme Bağlamında Din Olgusu

Değişim olgusunun sosyolojinin doğuşunda ve ilerlemesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Neredeyse tüm sosyologlar değişim ile ilgili düşüncelerini ortaya koymuşlar, toplumda görülen farklılaşmayı anlamlandırmaya çalışmışlardır. “Değişme çok yönlü, soyut, karmaşık bir kavramdır. Bireysel ve toplumsal düzeydeki her değişme kendi içinde birçok karmaşık sorun içerir; yani değişme doğası gereği çatışmalı, aşamalı ve zigzaglar çizen bir süreçtir” (Yaka, 2011, s. 36).

Toplumsal yapı ile düşünce sistemleri arasındaki etkileşim sosyolojik bir gerçekliktir. Bir düşünce sistemi sosyal gerçeklikten soyutlanmış yapay bir ortamda varlığını sürdüremez. Bireyin kendisi her an canlı ve değişen bir toplumsal gerçeklikte yaşayan bir varlık adeta o alanın bir ürünü olduğu gibi oluşturduğu düşünceler ve ideolojiler de yine o ortamın bir sonucudur. Sosyal değişme bir yandan toplumun yapısında, onu oluşturan unsurlarda veya kültürel alanda ortaya çıkan köklü değişimleri ifade eder.

Bu değişiklikler bir süreç içerisinde oluşur. Bu da değişime bir zaman atfedilmesini gerektirir. Bununla beraber her ne kadar zamanı belirli olsa da sosyal yapıda gözlemlenen herhangi bir değişim için tam olarak bir tarih verilmesi de mümkün değildir. Örneğin aydınlanma düşüncesi denilen sürecin başlangıcı ancak yüzyıllar ile ifade edilebilmektedir.

Değişme, mevcut durumdan farklılaşan yeni bir durumu ifade etmektedir. Bu anlamda o, olumlu veya olumsuz, pozitif veya negatif, değerli veya değersiz, iyi veya kötü gibi hiçbir yön ve değer ifade etmeyen bir kavramdır. Değişmenin olumlu yönde gerçekleşmesi ilerleme, gelişme olarak ifade edilirken olumsuz yönde gerçekleşmesi ise gerileme olarak ifade edilmektedir. Bu anlamıyla değişme, toplumun yapısında izlenebilen ve gözlenebilen bir durumu ifade eder. Dolayısıyla, fiziksel ve toplumsal sınırlar içinde ortaya çıkar (Çapcıoğlu ve Beşirli, 2013, s. 273).

Sosyal değişme ile ilgili dünden bugüne pek çok düşünce ifade edilmiştir. Sosyolojinin doğuşunda, gelişiminde ve kendini bir bilim olarak inşa edişinde rol oynayan düşünürlerin değişim olgusuna yönelik düşünceleri yine içinde buldukları toplumsal gerçeklik zemini içinde şekillenmiştir.

Örneğin; tarihi metoda dayalı yaklaşımında toplumsal değişime determinist bir açıdan yaklaşan İbni Haldun değişmeye yönelik görüşlerinde bu olguya etki eden birden fazla faktöre dikkat çekmektedir. Bunların arasında asabiyetin zayıflaması, sosyal gruplar arasındaki etkileşim ve sosyal ve ekonomik farklılaşmalar sayılabilir. Ona göre her bir toplum tıpkı bir canlı organizma gibi doğar, büyür, gelişir ve ölür.

Bilesin ki, devlet çeşitli aşamalardan ve yeni yeni durumlardan geçer. Her aşamada, o aşamanın kendine özgü durumlarından dolayı, devleti ayakta tutanlar huy ve yaşam biçimini değiştirir. Öylesine ki, bu huy ve yaşam biçimlerinin benzerleri, bir başka aşamada bulunmaz; çünkü huy ve yaşam biçimi, doğal olarak, içinde bulunulan durumun yapısına, ortamına ve devletin yeni durumlarına bağlıdır (Haldun, 2013, s. 25).

Değişim olgusunun toplumsal zemin üzerindeki etkisini gözlemleyen bir başka sosyolog da Sosyolojinin isim babası olarak nitelendirilen Auguste Comte'tur. Değişimi düşüncesinin temeline yerleştirmiş ve insanlığın teolojik, metafizik ve pozitif aşamalardan geçerek bugünkü konumuna geldiğini öne sürmüştür. İlk aşama olan teolojik aşamada bireyler din eksenli bir yaşam sürmüşler dolayısıyla sosyal ilişkilerinin tamamı dinî bilgiler çerçevesinde şekillenmiştir. Her şeyin doğaüstü güçlerle açıklandığı zaman dilimidir. Bu aşama insanlığın ilk devirlerini ifade etmektedir.

İkinci aşama olan metafizik ise bireylerin yaşamlarında doğaüstü güçlerin yanında soyut kavramların da yer almaya başladığı dönemdir. Toplumsal hayatta karşılaşılan olaylar eşitlik, adalet, insan hakları, toplumsal düzen gibi soyut kavramlarla açıklanmaktaydı. Tanrısal güç eski önemini kaybetmiş fakat yerini yine tam anlamıyla somut olarak açıklanamayan kavramlar almıştır.

Son aşama ise Comte'un özel bir önem atfettiği pozitif aşamadır. İnsanlığın yıldızının parladığı, tam anlamıyla olgunluğa ulaşılan dönemdir. Bu dönemde geçmiş iki aşamada olduğu gibi soyut veya tanrısal güçler önemini kaybetmiş yerini toplumları oluşturan, toplumun varoluş sebebi olan birey ve onun akli almıştır. Böylece insanlık en parlak çağına ulaşacak ve hak ettiği yere gelecektir.

Comte'un sosyal gelişmenin temel kanunlarını arama çabası –toplumun nasıl geliştiğini anlamamızı sağlasa da, onu değiştirmenin mümkün olmaması anlamında-tarihsel kaderci bir yaklaşımı ima etse bile, onun asıl hedefi, toplumsal koşulları iyileştirecek bilgi ve düşüncelere sahip siyaset-yapıcılar yaratmaktır. Nasıl ki, bilimsel yöntem doğayı anlamak kadar ona egemen olacak araçlara sahip doğa bilimciler sağlıyorsa, Comte'a göre, pozitivist sosyoloji de insanların kendi politik ve sosyal yazgılarının efendileri olmalarını sağlayacaktır. Comte, bu yüzden, aslında değişime karşı

çıkamaz, daha ziyade onu pozitivist aşamanın bir sonucu olarak görür ve onaylar (Slattery, 2017, s. 74).

Daha sonraları pozitivistin sosyolojideki yeri gerek Marksistler gerek Fenomonologlar tarafından farklı perspektiflerden eleştirilse de düzen ve ilerleme fikri uzun süre İngiliz, Avrupa ve Amerikan sosyolojisinde kendine yer bulabilmiştir. Sosyalizasyon sürecinin aktörü olan bireyin üzerine odaklanma onun aklına nasıl erişilebileceği gibi bir problemi de beraberinde getirmektedir. Buna bağlı olarak bazı sosyologlar böyle bir eylemin ancak rasyonel eylemlere yani bilinçli amaçlara yönlendirilmiş davranışlara bakılarak gerçekleştirilebileceğini savunurlar.

Değişim olgusuna sosyolojik perspektifinde yer veren kurucu sosyologlardan birisi de Emile Durkheim'dır. Fransız ekolü denildiğinde akla ilk gelen isim olan Emile Durkheim, uzun yıllar boyunca onun düşünceleri başta Fransa olmak üzere diğer sosyoloji geleneklerinde kendine yer edinmiştir. Toplum bilimi Durkheim ile birlikte kendine özgü bir epistemoloji ve metodolojiye kavuşmuştur. Diğer klasik dönem sosyologları gibi o da değişim olgusuna kendi penceresinden bakmıştır.

Sosyal olguların birer şey olarak ele alınmasını ve onları olduğu gibi sosyoloji biliminin içine katmanın gerekliliği üzerinde duran Durkheim'e göre olgular birer şey olarak ele alındığında bilimin çıkış noktasını oluşturabileceklerdir. "Sosyal olguları kendi içinde, onları temsil eden bilinçli öznelerden bağımsız olarak değerlendirmemiz gerekir; bu olguları dışsal şeyler gibi dışarıdan incelemek gerekir; zira bize bu nitelikleriyle görünürler" (Durkheim, 2014, s. 57).

Durkheim'e göre toplumsal var olmanın temelindeki dayanışma mekanik ve organik olarak ikiye ayrılır. Bu ayrım ise iki farklı toplum yapısını meydana getirir: Organik ve mekanik dayanışmacı toplum. Her iki toplum yapısının da belirli sosyal ilişkilerin farklılığından oluştuğunu savunan Durkheim, temel ayrımın sosyal eylemlilikler ve bireyin toplumdaki rollerinin farklı olmasından ortaya çıktığını dile getirir.

Bu dayanışma etkisini gösterdiğinde, tanımımız gereği olarak, kişiliğimiz silinir; çünkü artık biz kendimiz olmayıp ortaklaşa bir varlık olmuşuzdur. Yalnız bu yolla birbirine uyum sağlayabilen toplum molekülleri, ancak inorganik yapıların molekülleri gibi kendilerine özgü davranışlarda bulunmadıkları ölçüde toplum bütünlüğüyle birlikte hareket edebilirler. Bu tür dayanışmaya mekanik dayanışma dememizin nedeni budur (Durkheim, 2006, s. 163).

Mekanik dayanışmacı toplum ilkel olarak adlandırılan toplumu açıklar. Bu toplumda her insan diğer toplumsal failer ne ise odur, birey olma bilinci gelişmeyen bu toplumlarda kolektif duygular egemendir. Bu dayanışma tipinin egemen olduğu toplumda toplumsal zorlayıcılar ile yönetim mevcuttur. Ortak bilinç çok büyük bir toplumsal güce sahiptir. Durkheim'e göre toplumsal failer kolektiviteden uzaklaşıp her bireyin yaptığı iş kendi içinde uzmanlaştıkça toplumun yapısı yavaş yavaş değişir ve organik dayanışmacı toplum yapısına evrilir.

Toplumun ögelerinden her birinin kendine özgü hareket etme olanağı arttıkça, toplumun da bir bütün olarak hareket etme olanağı artmaktadır. Bu dayanışma gelişkin canlılarda görülene benzemektedir. Gerçekten bu canlıların her organının kendine özgü bir fizyonomisi, bir özerkliği vardır, ama bununla birlikte parçaların bu bireyselleşmesi arttıkça organizmanın bu bütünlüğü de daha güçlü olmaktadır. Bu benzerlikten dolayı işbölümünden ileri gelen dayanışmaya organik dayanışma demeyi öneriyoruz (A.g.e., s. 164).

Mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişi bilimsel metot ile ölçmeye çalışan ve bu aşamada hukuku kullanan Durkheim, ahlaki olgular ile hukuk kurallarının yapısal farklılıklarını çözmeye ve bunların toplumsal farklılıklarda önemli bir yer teşkil ettiğini göstermeye çalışmıştır. Onun için organik dayanışmanın özünü modern toplumun sanayilerini ayakta tutan karmaşık işbölümü oluşturmaktadır.

Modern toplumdaki her birey ihtiyaçları için bir başka bireyin uzmanlık alanına gereksinim duymaktadır. Fakat ona göre bu karşılıklı gereksinim saf bir çıkar ilişkisinden ibaret değildir. Bu şekilde toplumda bir karmaşa çıkması muhtemeldir. O, bu sebeple dayanışma kavramına önem atfeder ve yaşamın gerekliliği için bireylerin birbirine ihtiyaç duyduklarını belirtir.

Bir ekonomist olmasına rağmen sosyoloji tarihine özgün ve köklü bir miras bırakan Karl Marx, XIX. yüzyılın en çalkantılı dönemlerinde ve karmaşanın hâkimiyeti altındaki yerlerden biri olan Almanya'da doğmuştur. İdeolojisinin odak noktasında kapitalizm ve onun toplum içindeki görünümü yer almaktadır. Değişim kavramına Hegel'in diyalektik felsefesi üzerinden bakan Marx, ideolojisinin oluşumunda Hegel'in düşüncelerinden çokça yararlanmış ancak onun diyalektiğinin ters olduğunu ve kendi düşüncesi ile diyalektiği ayakları üzerine oturttüğünü belirtmiştir.

Hegel, Alman İdealizmi'nin en sistemci filozofudur ve bu nedenle onun tarih felsefesi, ancak kurduğu sistem içinde anlaşılabilir. Öte yandan Hegel'in kurduğu sistem, felsefe tarihinin tanıdığı en büyük ve en kuşatıcı birkaç sistemden biridir ve bu sistemde

Hegel, Elealılardan, Herakleitos'tan, Platon'dan başlayıp Kant ve Schelling'e kadar pek çok filozofun görüşlerini bir araya getirmiştir (Özlem, 2015, s. 122).

Hegel'den etkilendiğinin bir başka göstergesi de değişim olgusunu tıpkı onun gibi toplumsal gerçeklik üzerinden okumasıdır. "Hegel'in tarih felsefesi, bir toplumun yasalarındaki ve devlet kurumlarındaki dönüşümün, o toplumu oluşturan insanların inancını ve karakterini yansıttığını iddia ediyordu" (Strathern, 2016, s. 16-17).

Değişim ve ilerleme kavramlarının itici gücü olarak çatışmayı gören Marx, insanlık tarihinin geçirdiği dönemlerden bahsederken önceki durumdan yeni duruma geçişin ancak toplumsal sınıflar arasındaki çatışma ile mümkün olabileceğini savunmuştur. Marx'ın diyalektiğine göre her tez ancak kendisinin antitezi ile çatışma içerisinde olduğu zaman ortaya sentez denilen yepyeni bir oluşum çıkacaktır.

Onun düşüncesinde kapitalist toplum tez safhası, proletarya diktatörlüğü bu tezin antitezi ve üzerine çokça düşünceler sunduğu fakat gerçekleşmesi mümkün olmayan bir dönem olduğu bugünün şartları ile kesinleşmiş olan komünist toplum ise sentezdir. "Marxisme'e göre, tüm sosyal ilişkiler arasından ekonomik ilişkiler temel yapı ilişkileridir. Üretim biçimi toplumun sosyal, siyasal, entelektüel hayatını şekillendirir" (Göze, 2013, s. 71).

Karl Marx toplumsal kurumlar içinde en çok ekonomi kurumu üzerine görüş bildirmiştir. Kapitalizm'i bütünüyle eleştiren ve onun sosyal yapıya olan zararlarından toplumların nasıl kurtulacağına dair ideolojisinin ismi de ölümünden sonra onun düşüncelerini benimseyenler tarafından Marksizm olarak adlandırılmıştır. Gerek klasik gerekse neomarxizm'in genel çerçevesi onun eserlerinde de sıkça belirtildiği üzere sınıf kavgası ve sömürü ilişkileridir. İşçinin kendi emeği de dâhil olmak üzere neredeyse her şey birer metadır.

Kapitalizmi, yavaş yavaş, tamamen böyle olmasa da, aslında tedrici ve çok hızlı şekilde büyüyen bir tür örümcek ağı olarak tasavvur edebilirsiniz. Bizi boğan, mantığına uymaya zorlayan, başka bir seçenek bırakmayan, gitgide artan bir şekilde dünyayı yok eden bir örümcek ağı... Hiç şüphe yok ki, ağın merkezinde sömürü ilişkisi yer alır; çünkü eğer emek gücünün kendisi bir meta olmasaydı, bu ağ, para ile metanın tahakkümü vasıtasıyla dokunan bu toplumsal ilişkiler zaten var olmazdı (Holloway, 2017, s. 82).

İktisadi alanda olduğu gibi sosyal bilimlerde de düşünceleri önemli olan Karl Marx, toplumların anlaşılmasına ilişkin kendine özgü çıkarımları ile sosyolojik perspektifin önemli şahsiyetlerinden biridir.

XIX. yüzyıl sosyologlarından Max Weber de bu düşünce sisteminin en önemli temsilcilerindedir. Değişim olgusunu din ve ekonomi üzerinden okuyan Weber, din, bürokrasi ve kapitalizm üzerine yaptığı tüm çalışmalarını rasyonalite üzerine oturtur. O, modern sanayi toplumunun temel niteliklerini belirlemeye ve kapitalizmin temel dinamiğini anlamaya çalışır.

Weber tarihin biçimlenmesinde, ekonomik ve maddi koşulların önemini kabul etmiştir; ancak Marks'ta olduğu gibi, onları temel belirleyici olarak da görmemiştir. Weber'e göre, Marks'ın analizi, dinsel, psikolojik, sosyal, politik ve askeri baskılarla ekonomik güçlerin karşılıklı etkileşimini ihmal etmiştir (Bozkurt, 2013, s. 39).

Çalışmalarının büyük bir bölümünde modern toplumun daha önceki toplumsal örgütlenmeden hangi açılardan farklı olduğu ile ilgilenen Weber, toplumların değişiminde ve oluşumunda sosyal yapıdaki birçok faktörü göz önünde bulundurur. Bu düşüncesinin destekleyicisi olarak da değişim olgusu hakkındaki görüşlerini otorite tipleri kavramı ile şekillendirmiştir. Herhangi bir toplumda kavramsallaştırdığı otorite tiplerinden birisinin ortaya çıkması durumunda toplum mevcut konumundan bambaşka bir konuma geçiş yapacaktır. Bu düşüncesi de toplumsal değişme üzerine ortaya konulan görüşlerin en özgün olanlarından biridir.

Yasal egemenliğin Weber'e göre üç çeşidi bulunmaktadır. Bu yasal olma durumunun her biri şu düşünceler üzerinden şekillenmişlerdir. "Konulan kuralların yasallığına ve bu yasalar gereğince egemenlik konumuna getirilenlerin buyruk verme hakkı olduğuna inanma" (Weber, 2011, s. 326). Burada bahsedilen otorite tipi yasal (ussal) otoritedir. Otorite tamamen yazılı normlara dayanmakta bu kuralların belirttiğinden başka bir otorite tanınmamaktadır.

Bir diğer otorite tipi geleneksel egemenliktir. Temelini ve meşruluğunu kültürün yapıtaşlarından olan geleneklerden almaktadır. "Çok eski zamanlardan kalma geleneklerin kutsallığına ve bu geleneklere göre erki kullananların yasallığına olan yerleşik inanç" (A.g.e., s. 326) olarak tanımlanabilir.

Son olarak karizmatik otorite denilen tip, temelini otoritenin üstün sayılan kişisel özelliklerinden almaktadır. "Bir bireyin ayrıksı (istisnai) kutsallığına, kahramanlığına ya da örneklik edici özelliklerine ya da onun tarafından açıklanan ya da buyrulan kuralsal kalıpların ya da buyruğun kutsallığına olan derin bağlılık." (A.g.e., 326) şeklinde de tanımlanabilen bu otoriteye insanlık tarihi boyunca birçok şahsiyet örnek oluşturmuştur.

Bir başka önemli sosyolog olan Sorokin'in yaşadığı dönem ise oldukça büyük sosyal farklılıkların ve çatışmaların olduğu bir zaman dilimidir. Bu nedenledir ki sosyolojik perspektifini değişim üzerinden inşa etmiştir.

Sorokin'i değişme konusunda sert ve kesin ifadelerden alıkoyan, sadece doğrusal (evrimci) veya sadece döngüsel (dönemsel-cyclical) değişimleri reddetmesi, sosyokültürel sistemlerin karmaşıklığı ve sosyal değişimde çok sayıda değişkenin etkili olması, ayrıca değişimin aşamalı olarak gerçekleşmesi, dolayısıyla bütünsel bir sosyal sistemin kavranmasının çok zor olmasıdır. Bunun için Sorokin toptan değişimlerden çok kısmi değişimlerden ve sistemin zaman içinde yenilenmesinden bahseder (Yaka, 2011, s. 175).

Sorokin'in kuramına göre toplumların her birinde bütünleşme, farklılaşma ve tabakalaşmalar birer sosyal olgu olarak oluşur. Bu süreç ise toplum için en uygun noktaya varıncaya kadar devam eder. Toplum uygun noktayı aştığında bir durgunluk yaşanır. Ulaşılan hareketsizlik aşılamadığında sosyal yapıda bir çözülme meydana gelir.

Batıda yaşanan değişim olgusunun din kurumuna etkisi gelişme ve ilerleme kavramı ile yakından ilişkilidir. Ortaçağdan modern döneme geçişi sağlayan toplumsal süreçlerden olan aydınlanma düşüncesi ve rasyonalist paradigma dinin toplumsal görünürlüklerine oldukça büyük etkiler yapmıştır.

Toplumsal değişme üzerindeki ilk önemli etki, dinin etkilerini, iletişim sistemlerini ve liderliği de içeren kültürel etkenlerden oluşur. Din, toplum yaşamı içinde tutucu ya da ilerletici bir güç olabilir. Kimi dinsel inanç ve pratik biçimleri, geleneksel değer ve törenlere bağlılık üzerinde durarak, değişimi frenleyici bir rol oynamıştır. Yine de, Max Weber'in vurguladığı gibi, dinsel inançlar çokluk, toplumsal değişme için baskı yapmayı harekete geçiren bir rol oynamaktadır (Giddens, 2012, s. 79).

Her bir etnik kökenin kendi inancı veya kendi kültürüne göre şekillendirdiği bir dini mevcuttur ve bu da inanış biçimlerinin çeşitlenmesini beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak modern toplumlar genellikle çok kültürlü buna bağlı olarak da çok dinli toplumlardır. Günümüz dünyasında çok uluslu devletlerin sayısı azımsanamayacak kadar fazladır.

Bugünden yüzyıllar öncesine bakıldığında dinin toplumdaki yerinin oldukça fazla, önem sıralamasında ise başlarda yer aldığı görülmektedir. Özellikle Batı Avrupa'daki ekonomi temelli gelişmeler sosyal yapının temel dinamiklerinden olan dini oldukça büyük ölçüde dönüştürmüştür. Önceki çağlarda dinî iletişim sistemleri hiyerarşik ve otoriter iken XXI. yüzyılda sekülerizm eksenli bireysel din anlayışı oluşmuştur.

Dini doktrinler, kutsallık atfedilen nesnelere ve dini çağrıştıran her ne var ise bugün dördüncü kuvvet olarak tanımlanan medya üzerinden pazarlanmakta ve alıcı bulmaktadır. Din, bir global meta haline gelmiştir. Toplumsal sınıflar arası uçurumların görünürde kapandığı bu çağda, kutsal olanın nesnelere sınıfı ve statüsü fark etmeksizin her birey kolaylıkla ulaşabilmektedir.

Kutsal ile dünyevî arasındaki bölünme 'yoğun dayanışma' diyebileceğimiz şeyin temel modellerinin kültürel ifadesiyse, modern dinin yeni sübjektif ve emosyonel bireyciliği 'zayıf dayanışma' diyebileceğimiz şeyin ortaya çıkışının kültürel ifadesidir. Dolayısıyla, dine canlanan ilgide söz konusu olan şey, global bir ticarî ve metalaşmış sosyallik dünyasında uygun sosyal var olma türlerini keşfetme imkânıdır (Turner, 2017, s. 328).

Özellikle 1990 ve sonrasında etkileyen internet, hem hızı hem de erişim alanı açısından kendisine özel bir yer edinmiştir. Söz konusu metalaştırma ve alış-veriş süreçlerinde küresel bir dolaşım imkânı sağlayan internetin payı büyüktür. O, çeşitli din üyelerinin inançlarını sanal iletişim yollarıyla sürdürmeleri için fırsat sunmaktadır.

“Teknolojinin internet ile bütünleşmesi iletişim alanının yeniden biçimlendirilmesini sağlamış ve kitleler sanal ortamda bir araya gelmiştir” (Kınık, 2017, s. 256). Oluşturulan gruplar yeni dini hareketlerin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Sanal forumların sayesinde farklı inanç kimliklerinin oluşması dinî yaşayışın yıllar öncesine göre değişim geçirdiğinin bir kanıtıdır. İnternet yalnızca yeni yapılanmaların değil geleneksel dini cemaat ve grupların da tercih ettiği bir araç olmaya başlamıştır.

Sanal ortamdaki kutsal kitapların okunması, telefon ve bilgisayara yüklenebilen kutsallık içeren metinler ve bunların zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın gerek söz konusu dinin mensuplarına gerekse farklı inançlara sahip bireylere ulaştırılması amacıyla kullanılması internetin erişim ve ulaşım alanının ne denli geniş olduğunun göstergesidir. Böylelikle yeni dinsel eğilimler üye sayılarını artırırken toplum içerisinde var olan önceki inanış biçimleri de kendi içlerinde yenileşme çabaları ile çağa ayak uydurmaya çalışmaktadırlar.

Sanallığın dinî yaşam pratikleri üzerindeki en önemli etkilerinden birisi de demografik özelliklerden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere dünya çapında internet ve ona bağlı olarak sosyal medyanın türevleri ağırlıklı olarak genç nüfus arasında kullanılmaktadır. Geleneksel düşünüş ve yaşayış biçimlerini reddeden ve alternatif yollara başvuranların ise çağlar boyunca dinamik olarak nitelendirilen genç nüfusu oluşturan bireyler olduğu bir gerçektir. Bu sayede dinin toplumsal yansımaları oldukça

hızlı değişmekte ve bu sürece etki eden iki büyük etmen internet ve onun aktif kullanıcıları olan genç bireyler olmaktadır.

Dinin modern dünyayla uzlaşma arayışı neticesinde dini nesnelere ve pratiklere biçim ve içerik bakımından dönüşüme uğrayabilmiştir ya da mevcut dinin nesnelere ve pratiklerine yeni biçim ve pratikler eklenebilmiştir. Bu küresel dünyanın yayımları politikasıyla da doğrudan ilintilidir. Örneğin rap tarzında ilahi söylemek kadar, dindar bir kişinin hard rock grubuna hayran olabilmesi ve giyim tarzını veya görünüşünü ona göre oluşturması mümkün olabilmektedir (Aygül ve Öztürk, 2016, s. 195).

Çevrimiçi olmanın, yüz yüze iletişimin yerini almaya yeltendiği modern çağda din kurumunun geçirdiği dönüşümlerden birisi de gerçekte var olan ve sanal ortamda da faaliyetlerini sürdüren dini grupların yanı sıra yalnızca internet üzerinde mevcut olan dini yapılanmaların görülmeye başlanmasıdır. Bu yeni gruplar internetin sunduğu tüm imkânlardan faydalanarak gün geçtikçe artan bir kitleye hizmet etmektedirler. Öyle ki azımsanamayacak kadar büyük ölçüdeki zaman dilimleri bu gruplarla iletişim amacıyla harcanmakta ve gündelik yaşantıya etkisi de yine aynı ölçüde büyük olmaktadır.

1.1.4.2. Sekülerizm ve Küreselleşme Bağlamında Din Olgusu

Modern dünyada dinin konumunu belirtmek için sekülerizm ele alınması gereken başlıca kavramlardan birisidir. Din sosyolojisi literatürüne Max Weber ile giren sekülerizm kavramı, her geçen gün değişerek ve dönüşerek klasik dönem sosyoloji teorilerinden postmodern döneme kadar gelmeyi başarmıştır. Sosyolojinin kurucuları bu terimi daha az kullanırken modern döneme yaklaşıldıkça kavramın toplum içindeki görünürlüğünün daha da netleşmesi ile bağlantılı olarak sıkça ele alınır olmuştur. Bir bakıma modern ve postmodern dönem sosyologları kavrama farklı anlamlar yükleyerek onu yeniden inşa etmişlerdir.

“Genel olarak, dünyayı, maddi ve görülür âlemi dünyadaki hayatı ön plana çıkarıp bu hayatın metafizik âlemlerle ve dinle ilgisini kesmek anlamına gelir” (Bolay, 2013, s.100). Bolay’ın tanımlamasında dikkat çeken nokta; sosyal eylemliliklerin gerçekleştiği toplumsal alanda bireylerin somut ve soyut boyutları birbirinden ayırarak, gözle görülebilir alanı ön plana çıkarmak istedikleridir. Bu anlayış, temeli aydınlanma düşüncesi ile atılan materyalist anlayıştır. Yüzyıllarca süren sancılı dönemlerde özellikle batı uygarlığı kilisenin skolastik düşünce yapısından rasyonalizme doğru bir evrimleşme yaşamıştır.

Bu dönemin sonunda akıl temelli bilimsel bilgi ön plana çıkmış vahiy kaynaklı dinsel bilgi geçerliliğini büyük oranda yitirmiştir. Modern düşünce ile birlikte gelen sekülerizm neredeyse tüm toplumları özellikle de Batılı doktrinlerin fazlaca benimsendiği kesimleri etkisi altına almıştır. Sekülerleşme tezi mutlak bir sekülerizmi iddia ederken din alanında çalışmalar yapan sosyologlar duruma yeni perspektifler getirmekle yeni bir sekülerizm paradigması oluşturmuşlardır.

İnsanlar için kutsal, eski gücünü yitirmiştir. Fakat sekülerliğin delili 'Tanrı öldü' şeklinde değil, ferdî veya toplumsal bir güce sahip olmayan birçok muhalif tanrı ürettiği şeklindedir. Artık çok sayıda dünya görüşü vardır. Bölünmez bir kâinat anlayışı, yerini çoğulcu bir dünyaya bırakmıştır (Turner, 1991, s. 203).

Genel olarak üç kategori şeklinde incelenebilecek sekülerleşme olgusu toplumsal, bireysel ve ekonomi ile bağlantılı olan kurumsal boyutlardan ele alınabilir. Evrensel değer yargılarının dinî anlayışlardan bağımsız bir şekilde oluşturulmasının başlanması ile toplumsal sekülerleşme sosyal alanda görünüm kazanmıştır. Sosyal denetleyici rolünü kaybeden din, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren geri planda kalmıştır.

Buradan hareketle toplum içindeki süreçlerin inşasında aktör konumunda olan bireylerin eylemlilikleri kişisel ideolojileri perspektifinden bakıldığında sekülerizmin bir diğer kategorisine işaret etmektedir. Kiliseye gitme davranışlarının azalması ile ilişkilendirilen bireysel sekülerleşme olgusu genel bir eğilim ile batı toplumları üzerinden tanımlanmaya çalışılmıştır.

19. Yüzyılda Batı'nın Hristiyanlık'tan uzaklaşmasının nedenleri analiz edilirken genelde işçi sınıfının Hristiyanlık'tan uzaklaştığı üzerinde durulur... 19. Asrın ilk dönemlerinde Katolik Kilisesi'nin kendisini tamamıyla eski düzenle özdeşleştirmesi ve bunun sonucunda işçi sınıfının Hristiyan geleneklerine yabancılaşması bazı ülkelerde işçi sınıfının kiliseyi terk etmesine ve sol politik söylemleri benimsemesine neden olmuştur (Köse, 2006, s. 121).

İktisadi yönü ile tanımlanan kurumsal sekülerleşme ise kutsallık çağrışımından uzaklaşıp dünyevi nitelik kazanan her türlü tüketim nesnesinin küresel piyasalarda dolaşıma girmesini ifade etmektedir. Toplumsal alanda gözlemlenen rasyonel süreç dinin de kendi dinamiklerinin değişmesine neden olmuştur. Normlara eskisine oranla daha esnek bir bağ ile bağlanan din anlayışı bu değişim sürecinden en çok etkilenen kurumlardan birisidir. “Çoğulcu Pazar ortamı, dinî kurumları mal ve geleneklerini pazarlamaya zorladı. Sonuca ulaşmak için de sosyo-dini yapılar bürokratikleştirildi, din adamları profesyonel hale getirildi” (A.g.e., s. 117).

Günümüzde ise yeni süreçleri ifade eden post sekülerizm şeklinde yeni bir kavram oluşmuştur. “‘Post seküler toplum’ kavramı öncelikle Jürgen Habermas’ın (2006) çağdaş toplumda rasyonalite ve dinle ilgili çalışmalarını takip eden felsefi tartışmalardan sosyolojik tartışma alanına taşınmıştır” (Turner ve Güngör, 2012, s. 200). Modern toplumlarda din, sekülerizm ile birlikte yeniden şekillenmiş ve form oluşturmuştur.

Toplumsal yapıda gözlemlenen bu değişimler bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinde daha net görülmekte ve özellikle Batı Avrupa ve Amerika’da bireylerin kiliseye gitme davranışlarında kendini göstermektedir. Geçmişe göre daha esnek ve kuralları kişiye göre yeniden şekillendirilebilen bu yeni din algısı bireylerin diğer iletişim biçimlerinin de dönüşmesine neden olmuştur. Öte yandan görünümünün belirsizleştiği bu çağda din ve inanış biçimleri sanılanın aksine toplumsal zeminden silinmemiş yeniden şekillenerek bireyler arasındaki ilişkilerde yeni formlarıyla yerini almıştır. Gittikçe daha rasyonel hale gelen postmodern toplumlarda din, öngörülemeyen bir sonuç elde etmiştir.

Sekülerizm, altında birçok alt başlığı bulunduran karmaşık bir yapıya sahip kavramlardan birisidir. Onu ortaya çıkaran birçok toplumsal değişim bulunmaktadır. Dünyaya bilimsel tarzda yaklaşım ve tekniğin ön plana alınması toplumsal yapıda görünürlüğünü artmasını sağlayan etkenlerden yalnızca birkaçıdır.

Sosyal bilimlerde toplumsal yaşam içerisindeki olaylar tek bir nedenle açıklanmazlar. Bir olayın birçok nedeni olabileceği gibi farklı alanları etkileyen birden fazla da sonucu bulunmaktadır. Aynı şekilde toplumsal kurumlar ve düşünce sistemleri de aynı anda birçok farklı olgu ile ilişki içerisinde olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ilkel ya da gelişmiş tüm insan topluluklarında içinde bulunduğu şartlara göre şekillenerek varlığını sürdüren din kurumu, sekülerizm ile çok yakından ilişkili olan bir başka sosyolojik kavram ile de karşılıklı etkileşim içerisinde.

Bu kavram “‘...coğrafyanın toplumsal ve kültürel düzenlemelere dayattığı kısıtlamaların azaldığı, insanların bu azalmayı giderek daha çok fark etmeye başladıkları bir toplumsal süreç...’” (Marshall, 2005, s. 449) şeklinde tanımlanan küreselleşme kavramıdır. Temeli aydınlanma düşüncesi ile başlayan bilimsel faaliyetlere kadar uzanan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bugünkü ivmesi sosyal yapıda erişilebilirlik ve ulaşılabilirliği olabildiğince ileriye taşımıştır.

Özellikle iktisadi süreçleri ve toplumsal eylemlik biçimlerini etkileyip küresel pazarların oluşumunu sağlayan küreselleşme öncelikli olarak bu yönü ile ele alınmaktadır. Bununla beraber ekonomik faaliyetlerin yanında bu faaliyetleri yönlendiren enformasyon süreçleri de büyük rol oynar. Bugün dünya çapında tarihte hiç olmadığı kadar hızlı dolaşan bilgi, ulaştığı mekânlarda yeniden anlamlandırılmakta ve kullanılmaktadır.

Hızın etkisi altına aldığı bir kültür bileşeni olan bilgi, bu süreçten yaşam biçimi olarak tanımlanan kültürü oluşturan diğer öğelerden daha fazla etkilenmekte ve aynı zamanda onları etkilemektedir. “Modern dünyada iletişimin en belirgin özelliklerinden birisi, iletişimin giderek küreselleşmesidir. İletiler büyük mesafeleri görece kolay kat ederek yayılmakta ve bu sayede bireyler uzaktaki kaynaklardan çıkan enformasyon ve iletişime erişebilmektedir” (Bal, 2013, s. 227).

Bu bağlamda bireylerin düşünce sistemleri değişmekte yeni bilgiler mevcut bilgilerle sentezlenip yeni dünya görüşleri ortaya çıkarılmaktadır. Bir yönü ile yaşamı etkileyen perspektif olarak tanımlanabilecek dinî inanç sistemleri, bu noktada enformatik süreçlerin küresel çaptaki dolaşımından oldukça fazla etkilenmektedir. Özellikle sosyal medya aracılığı ile bireyler geleneksel bağlamda üyesi oldukları dinî anlayışların yerini eskiye kıyasla daha fazla ve hızlı olarak yenisi ile değiştirebilmektedirler. Din sosyolojisinin üzerine teoriler üretilen yeni tartışma konularından olan yeni dini hareketler de bu dolaşımdan hareketle söz konusu bilim dalı içerisindeki yerini almıştır.

“Küresellik kavramı, dinler açısından yeni bir şey olmadığı halde, *küreselleşmeye* ilişkin kavramlar dinler içinde çok az köke sahiptir” (Gürsoy ve Çapcıoğlu, 207, s. 127). Birey ilişkilerini yönlendiren yaşam biçimleri içerisinde çok farklı kaynaktan beslenen norm kalıplarını barındırırlar. Söz konusu normların birçoğu kurumsallaşmış bir dine bağlı olup olmadığına bakılmaksızın kutsal atfedilen yaşam biçimleri ile ilişkilidir.

Buradan hareketle zaman ilerledikçe değişen toplumsal yapıların içerisindeki dini normlar veya anlayışlar içinde buldukları şartlara göre yeniden şekillenirler. Bahsedilen olguya daha özel bir perspektiften bakıldığında dini normların dönüşümünün nispeten yakın tarihteki en açık örneğinin Batı Avrupa toplumlarında yaşandığı görülmektedir. Gerçekleşen teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak

değişen ve dönüşen yeni yaşam formları inancın birey ilişkilerindeki yerinin sorgulanmasına neden olmuş ve bu sorgulama erişim olanaklarının kolaylığı ile bağlantılı olarak küresel çapta yaygınlığa ulaşmıştır.

“Geleneksel dine, deizme, yeni hümanizme ve bunların çapraz polemiklerine yöneltilen çeşitli eleştiriler sonunda yeni tavır alışlara yol açar” (Taylor, 2019, s. 355). Öncelikle bilimsel alanda başlayan ve daha sonrasında gündelik ilişkilere kadar indirgenen sorgulamacı tavır son olarak dine yöneltilmiştir. Bu yeni perspektif bireyleri daha derin düşünmeye sevk etmiş ve küresel çapta bir dini sorgulama dönemini başlatmıştır.

Modernizm ve sekülerizmle bağlantısının burada daha açıkça görüldüğü küreselleşme kavramı din kurumu açısından bu sorgulayışın dünya üzerindeki dağılımını ve etkisini ifade etmektedir. Yeni dini formlardan inancın toplumsal zeminden tamamen silinmesine kadar farklı şekillerde ortaya çıkan bu küresel sorgulama hareketi dini toplumsal grupların ve yeni dini hareketlerin oluşumunun itici faktörü olarak tanımlanabilir.

Öte yandan kavramın sosyal alandaki başka biçimlerini de görmek mümkündür. Özellikle son yüzyıl içerisinde bazı dini liderlerin küreselleşmeyi benimsedikleri dinî anlayışların dünya çapında tanınmasını sağlayan bir araç olarak gördükleri gözlemlenmektedir. Bununla ilişkili olarak bu liderler örneğin dinî sembollerin toplumsal yapı içerisindeki görünümünün mümkün olduğunca arttırılması taraftarı olarak tanımlanabilmektedirler.

Bununla beraber bazı dinlerin içerisinde oluşan çeşitli anlayışları benimseyen bir kısım birey ise küreselleşmeyi mevcut din içerisindeki dejenerasyon süreçlerini arttıran bir olgu olarak betimlemektedirler. Bu bireylerin perspektifinden bakıldığında dini anlayışın içerisinde kendine yer bulan ve diğerlerinden farklı her birey, bu anlayışın içeriğine zenginlik sağlamanın yanı sıra geleneksel yapıda mevcut olan ve korunması gereken normları tahrip etmektedirler.

Hangi açıdan bakıldığı fark etmeksizin küreselleşmenin toplumsal yapılardaki kurumların değişiminde rol oynadığı bir gerçektir. Değer yitiminin geçmiş zamanlara kıyasla daha fazla görülüp etkili olduğu günümüzde bu dönüştürücü olgudan din kurumunun ve bu kurumun ilişkili olduğu diğer alanların oldukça fazla etkilendiği açıktır.

1.1.4.3. Modernizm ve Postmodernizm Ekseninde Din Olgusu

Modernizm terimi çok kapsamlı, içinde birçok alt kavramı barındıran oldukça kompleks bir terimdir. Bu terimi sosyolojik açıdan anlamlandırabilmek ve üzerine konuşabilmek için öncelikle kavramın etkilerinin toplumsal yaşamda hissedilmeye başladığı XIX. yüzyılda Avrupa kıtasındaki dönüşümlere bakmak gereklidir. Sosyolojinin de bir bilim olarak ortaya çıktığı bu yüzyılda, önceki asırda yaşanan ve etkileri kıtaları aşan Fransız İhtilâli'nin sonucu olan milliyetçilik akımları gibi makro ölçekli toplumsal olaylar hem ortaya çıktığı Fransız toplumunda hem de etkilediği farklı sosyal yapılarda oldukça geniş yankılar uyandırmıştır.

Hemen ardından Sanayi Devrimi ile başlayan seri üretim olgusu; toplumsal sınıflar, toplumsal faillerin farklı cinsiyetleri ve kuşakları arasında azımsanamayacak kadar büyük farklılıklara neden olmuştur. Yaşanan tüm bu karmaşa yepyeni bir dönemin başlangıcına işaret etmiştir. Bu yeni dönem, toplumlara yararlarının ve zararlarının ne ölçüde olduğu sosyologlar tarafından hâlâ tartışılan ve üzerine kuramlar oluşturulan modern dönemdir.

“‘Moderne’ terimi, ‘günümüze, çağa ait olan, onu çağrıştıran’ gibi anlamlara gelmektedir. Bir akımın halini, öncekiyle zıtlığını da ifade eder” (Bolay, 2013, s. 257). Modernus kelimesinden türeyen modern kavramının köklerini M.Ö. V. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Bu yüzyılda Roma İmparatorluğu, pagan kültüründen Hristiyanlığa geçmiştir. Paganizm doğa kaynaklı, Hristiyanlık ise vahiy kaynaklı bir din olduğu için modern kavramı esasen pagan-Roma/Hristiyan-Roma ayrımını ifade etmek için kullanılmıştır. Kavram zaman içinde değişimler geçirmiş, dayandığı temel unsurlar da farklılaşmıştır.

Günümüzde ise modernite dört temel unsura dayandırılmaktadır. Bu unsurlar: birey, akıl, bilim ve ilerlemedir. Toplumsal yapının temel taşı olan birey akli sayesinde sistemli bilgiyi üreterek toplumları ilerletir. Bu; modernizmin, geçmiş ile olan bağların mümkün olduğunca koparılmasının ve yepyeni bir yaşam tarzının belirimidir. “Modernlik fikri toplumun merkezindeki Tanrı'nın yerine bilimi koyarak, dinsel inançlara –en iyi olasılıkla- ancak özel yaşam dahilinde yer bırakır...” (Touraine, 2018, s. 26).

Öyle denilebilir ki modernleşme adı verilen dönem, Batılı toplumlar için Orta Çağ'ın kapanması ve Yeni Çağ'ın açılması sürecidir. Kavramın din ile ilişkisine

bakıldığında ise, gerçeğe ulaşmak gibi ortak bir amaçları olduğu fakat bunu farklı yollar ile gerçekleştirdikleri gözlemlenir. Modernleşmenin karakteristiği bilimsel yöntemin gerçeğe ulaşmak için geliştirilmiş olmasıdır. Bilimsel yöntem kullanılarak elde edilen bilgiler gerçek olarak kabul edilir.

Modern dönem öncesinde ise gerçek bilgi, vahiy ve doğa kanunları gibi aşkın güçler tarafından insanlığa çeşitli yollarla öğretilenlerden ibaretti. Modernite, insan aklını gerçeğin temelini oluşturan esas dayanak olarak gördüğü içindir ki kendini bireyden ve onun aklı üzerinden inşa etmiştir.

Modernleşmenin doğasında bulunan bu 'dine karşı mevzilenme' tavrı, neredeyse bütün düşünsel atmosferi kaplamış, çoğu düşünürün dudaklarından artık aynı kelimeler dökülüyordu. 18.yy'ın sonlarından 19.yy'ın ortalarına kadar neredeyse tüm 'Aydınlanmış' düşünürler, dinin 20. yy'da tamamen yok olacağı kanaatindeydi. Onlara göre din hurafelerden, fetişizmden, kanıtlanamayan inançlardan oluşan ve insanların tıpkı bir çocuk gibi kokuları karşısında sığındıkları bir mekanizma idi. Kısacası din, insan ırkının çocukluk evresine ait bir olguydu ve insanın yetişkinlik evresinde yeri yoktur (Bell, 2006, s. 57).

Modern dünya bireylerinin dinden uzaklaşması özellikle bilim insanlarının düşüncelerinde kendini göstermektedir. Aydınlanma düşüncesi ile başlayan pozitivizm, bireylere kanıtlanabilir bilgiyi elde edebilmeyi vaat etmiştir. Artık geçmişteki gibi nitelendirilmeyen sosyal yaşam, bu değişimi öncelikle enformasyon süreçlerinde belirginleştirmiş ardından toplumun tüm kesimlerine ulaştırma amacıyla olmuştur. Bununla bağlantılı olarak özellikle batıda yıllar önce başlayan dinin sorgulanışı bilimsel metodun yaygınlık göstermesiyle artarak devam etmiştir.

“Modern dünyanın kültürü artık ne ‘Hristiyandır’ ne de çağdaş medyanın yazdığı gibi Yahudi-Hristiyandır [*judeochretienne*]. Zaten bu tabirin hiçbir anlamı ve kıymeti harbiyesi de yoktur” (Amin, t.y., s. 53). Modernizm düşüncesinin toplumsal zemindeki yaygınlığı sonucunda bireylerin yaşamlarında birtakım değişiklikler gözlemlenmeye başlanmıştır. Her toplumsal sınıftan ve statüden toplumsal failin gündelik hayatlarını önceki yüzyıllara göre daha yaşanabilir hale getirme vizyonu ile yola çıkan modernizm fikri, ilerleme aşamasında birçok toplumsal kesim tarafından eleştirilmiştir.

XX. yüzyılın ikinci yarısında sesleri daha belirgin şekilde duyulan bazı kolektif hareketler bu yeni hayat düzeninin bireylerin yaşamlardaki olumsuz etkilerine dikkat çekmişlerdir. Özellikle II. Dünya Savaşından sonraki tarihler modernizme yönelik

eleştirilerin arttığı ve postmodern dönem olarak adlandırılan yeni bir dönemin başladığı zaman dilimidir. Modernitenin getirdiği toplumsal yaşamın birçok farklı alanında bireylerin eylemlerini kolaylaştırdığı varsayılan birçok cihaz, ideoloji veya öğreti savaşın yıkıcı etkilerine katkı sağladığı öne sürülerek ciddi eleştirilerin hedefi olmuştur.

Tartışmalar özellikle XX. yüzyılın son çeyreğinde Fransız bir filozof olan Jean-François Lyotard'ın Postmodern Durum adlı eserinde dikkat çektiği konularla beslenmiş ve disiplinlerarası bir özelliğe bürünmüştür. “‘Kültürün bozulması’, ‘modernitedeki anlam kaybı’, ‘geç kapitalizmde insanoğlunun yabancılaşması’, ‘kitle toplumundaki anlam enflasyonu’ ve bunun gibi meselelerle ilgili şikâyetler oldukça yenidir” (Luckmann ve Berger, 2016, s. 81).

Tartışmaların birçoğunun üzerinden uzun sayılabilecek bir süre geçmemesine rağmen postmodernizm tartışmaları, üzerine eleştiriler yapılan birçok modern dönem teknolojisi ile yaygınlık kazanarak kendisine taraftar kazanmıştır. Sanal toplantılar gibi kolektif eylemler her alana kolayca ulaşılabilir kılınan modern dönem eylemlilikleri ile gerçekleştirilmektedir. Postmodern olarak adlandırılan bu dönem diğer toplumsal kurumların yanında din kurumunun da sosyal alandaki yerinin ve öneminin sorgulandığı zaman dilimidir.

Kendisini görecelilik kavramı üzerinden inşa eden postmodernizm, dine de bu bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Modernitenin ideolojilerini ve yaşam biçimlerini değiştirdiği bu çağın bireylerinin dini doktrinlere geçmiş yıllara kıyasla çok farklı baktığını savunan postmodernizme göre artık tek bir hakikat yoktur bunun yerine bireylere göre değişebilen hakikatler bulunmaktadır. Bu yönü ile daha esnek bir inanç algısını oluşturan postmodernizm bireylerin ayrışan ve çeşitlenen kimliklerine eklenen ve yeni formlarda görünür kılınan bir din anlayışından bahsetmektedir.

Buradan hareketle modernizmin temel doktrinlerinden olan ‘dinin toplumsal gerçeklik zemininden silinmesi’ ideolojisi postmodern dönemde yeni biçimlerde bireylerin yaşamlarında yeniden yer alabileceği düşüncesi ile toplumda kendine yer edinmiştir. Böylece değişen şartlara uyum sağlayan bazı dini sistemlerin yanı sıra yaşam görüşü şeklinde kendine taraftar toplayan bazı yeni dini anlayışlar da toplumsala alanda görünmeye başlamışlardır.

Aydınlanma filozoflarının bazılarına göre saçma ve batıl inançlar toplamı olarak görülen din kurumu, günümüz sosyolojisinde üzerine en çok teori üretilen başlıca konuların arasında yer almakta ve önemini korumaktadır.

1.1.4.4. Postmodernizm ve Yeni Dini Hareketler

İçinde bulunulan XXI. yüzyıl, geçmiş yüzyıllara kıyasla daha fazla insan nüfusuna ve daha girift halde yaşayan insan topluluklarına ev sahipliği yapmaktadır. Tarihsel bağlamda coğrafi koşullar ile mücadelede içinde bulunulan zaman dilimine kıyasla aktifliği daha az olan bireyler fiziksel olarak bir arada yaşayarak toplumsal ilişkiler inşa etmişlerdir. Avrupa kıtasında başlayan bilimsel gelişmelerin itici faktörü olan aydınlanma düşüncesi ile birlikte öncelikle ekonomi temelli çıkarılara bağlı olarak ham madde arayışı sonucunda farklı kıtalar keşfedilmiş ve dünya üzerinde yaşanabilir yeni alanlar keşfedilmiştir.

Bunun sonucunda dünya nüfusu artmış kolektif eylemlilikler nispeten yön ve biçim değiştirmiştir. “Resmi ya da gayri resmi üyelik ölçütleriyle tanımlanan, görece istikrarlı bir karşılıklı ilişkiler modeliyle birlik olma duygusunu paylaşan ya da kendilerini birbirlerine bağlı hisseden çok sayıdaki kişinin oluşturduğu bir küme” (Marshall, 2005, s. 285) olarak tanımlanan ve üyelerinin birbirleri ile aktif sosyal ilişkiler içerisinde bulunmasının başat rol oynadığı sosyal gruplar günümüzde daha çok sanal olarak varlıklarını biçimlendirmekte ve eylemlilikler göstermektedirler.

Oluşum amaçları birbirlerinden oldukça farklılık gösteren toplumsal gruplar ekonomik, siyasi veya dinî amaçlı olarak kurulabilmektedirler. Özellikle dinî gruplar diğer toplumsal gruplardan daha farklı ve güçlü bir bağlılık biçimi oluşturmaktadırlar. “Dini gruplaşmalar, insanlık tarihinin ilk bilinçli gruplaşmalarından biridir” (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2016, s. 467).

Grup liderlerinin aynı zamanda yaşamı yönlendiren dini normların da toplumdaki temsilcileri olması ve üyelerinin manevi yönden doyumunu sağlayan grup eylemliliklerinin mevcut olması gruba bağlılığın ve üyelerinin bakış açısında diğer toplumsal gruplardan ayrı olarak yer almasını sağlayan temel nedenlerdir. Günümüzde dini gruplar da diğer toplumsal gruplar gibi internet platformları üzerinden oluşmakta ve faaliyet göstermektedirler.

Diğer toplumsal gruplardan birçok açıdan farklılık gösteren dini gruplar temelde metafizik alana ilişkin öğretilerin açıklanması amacı ile kurulmaktadır. Dini grupların bu yönü zamana bağlı olmaksızın halen devam etmekle birlikte içinde buldukları toplumsal zeminin değişim ve dönüşüm süreçlerinden de etkilendikleri bilinmektedir. Modernizm, sekülerizm ve küreselleşme gibi makro süreçler birey ilişkilerinin inşa edildiği toplumsal grupların oluşum ve faaliyetlerini de dönüştürmektedir.

Bu bağlamda özellikle Batıda yeni dindarlığın ve yeni dini hareketlerin farklı bazı temel karakterlerinin oluşmaya başladığı söylenebilir. Bunlar arasında; yaşanan dünyaya dönük olma, içsel manevi durum, kilise kurallarının ötesinde bir yaşam stili, seçme özgürlüğü ve değişen semboller sayılabilir (Onay ve Avcı, 2017). Yeni dini hareketler kavramı, yeni dini eylemlilikleri, marjinal hareketleri ya da yeni dini yapıları tanımlamak için kullanılmaktadır.

Yeni dini hareketler 1960'lı yıllarda Batılı toplumlarda ortaya çıkmış, 1970'lerde önem kazanıp 1980'lerde bu önemi kaybetmiş fakat son yıllarda katılımların artmasıyla birlikte yeniden önem kazanmıştır. Normatif ilişkiler düzenine sahip olan, kutsalın hiçbir aracı olmaksızın birey tarafından doğrudan deneyimlenmesini savunan ve katılımcı her bireyin yeni bir kimliğe sahip olmasını amaçlayan bu hareketler günümüzde ortaya çıkış yerlerinden daha büyük alanları ve daha fazla sayıda bireyi etkilemektedirler.

Hristiyanlık, Avrupa'nın karanlık dönemi olarak nitelendirilen Orta Çağ boyunca kendi mensuplarına dünya hayatı yerine ahiret yaşamı için çalışmalarını salık veren bir yol izlemiştir. Özellikle Rönesans ve Reform hareketlerinin yön verdiği Yeni Çağ'a gelindiğinde ise durum kilisenin skolastik düşüncesinin aleyhine dönmüştür. Avrupalı toplumları uzun yıllar boyunca yerinde saymalarına hatta mevcut durumdan gerilemelerine neden olan bu anlayışa bir tepki unsuru olarak beliren Yeni Çağ düşüncesi köklü dönüşümlere neden olmuştur ve bugünün dini anlayışlarının şekillenmesinde rol oynamıştır.

XX. yüzyılın özellikle ikinci yarısı küresel çapta büyük değişimlere tanıklık etmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren yükselmeye başlayan ve kendilerini toplumsal yapı içerisinde kabul ettirmeye çalışan sosyal hareketler günümüzde daha büyük etki alanlarına sahip olmuşlardır. Bu gibi yeni oluşumlar demokratik toplum yapılarının

vazgeçilmez unsurlarıdır. Her ne amaç için oluşmuş olursa olsun her sosyal hareket kolektif bir bilinç ve ortak bir amacı yansıtır. Ve mevcut durumdan başka bir duruma geçiş ihtiyacı temel bileşenlerindedir. Buradan hareketle denilebilir ki, tüm sosyal hareketler toplumun değişim ve dönüşümünde oldukça büyük rol oynarlar. Onlar kültürel, siyasi ve sosyal yapının farklılaştırıcı aktörleridir.

Günümüz Batı sanayi toplumları, 1897 yılında İngiltere' de pamuk eğirme makinesinin bulunması ile (Card Wright) hızlı bir teknolojik sürecin içine girmişlerdir. Sanayileşme ve yoğun teknolojik ilerlemeler, Batı toplumunda mevcut değer ve inanç sistemlerini yıkarak, insanı büyük çalkantılar içinde âdeta yalnız bırakmışlar, bırakmaktadırlar. Max Weber'in ileri sürdüğü gibi, teknoloji ve bilimin ilerlemesiyle insan büyü, ruh ve cinlerdeki mânevî güçlere inanmayı bırakmış, hatta peygamber duygusunu, her şeyin üstündeki kutsal inancını yitirmiştir (Türkdoğan, 2013, s. 214).

Sekülerizmin etkilerinin gün geçtikçe daha fazla hissedilmeye başladığı günümüzde dini yapılanmalar toplumsal yapıda daha belirgin görünmeye başlamıştır. Toplumsal yaşamın katmanlarını tümüyle etkileyen bu mobilizasyon sosyolojinin de araştırma konularının içinde yerini almıştır. Toplumun özellikle teknoloji ve ekonomi alanında kendini gösteren hız faktörü dini anlayışları da etkilemiştir. Buradan hareketle geçmiş yüzyılların kültür birikimi ile şekillenen dini pratikler bugünün bilincinin taşıyıcısı olan modern bireyin sorularına cevap verememekte, yaşamını şekillendirememektedir.

Bu hareketler bunalımlı değişim ortamında ve karizmatik liderler önderliğinde geleneksel dinlerin tepkisini alarak ortaya çıkıp gelişme göstermişlerdir. Bu yönleri ile onları modern dönemin sonuçlarından birisi olarak da değerlendirmek mümkün görünmektedir (Yeşiltepe, t.y.). Teolojik perspektiften bakıldığında aslında yeni dini hareketlerin yeni olmadığı fakat bugünün koşulları ile yeniden tanımlanmaları sonucunda bu şekilde gözlemlendikleri göze çarpmaktadır.

Hristiyanlık tarihi boyunca ana düşünceden kopup onu yeniden yorumlayan oluşumlara rastlanmaktadır. Zaman zaman yeni bir din gibi algılanabilen bu yeni oluşumlar çağın gerekliliklerine daha uyumlu ve sorunlarına daha fazla cevap veren niteliğe sahip olmuşlardır. Yeni dini hareketlerin birçok yönden klasik olarak adlandırılan dinlere tehdit unsuru olduğu yönünde söylemler mevcuttur.

Gerçeği tam olarak yansıtmamakla suçlanan ve alternatif bir din olarak yer edinemeyeceklerine ilişkin görüşler, bu yeni hareketlere katılmayı düşünen birçok bireyi

etkilemekte ise de günümüzde gün geçtikçe artan sayıda çağdaş düşünceli birey görünmeyen, ulaşılamayan Tanrı düşüncesi yerine her an erişilebilir, yarattıklarından herhangi bir ritüel beklemeyen ve yaşama müdahale etmeyen aşkın varlık tanımlamasına daha yakın durmaktadırlar.

Din kurumundaki bu yeni oluşumlar yalnızca Batı dünyası dolayısıyla Hristiyanlık ile sınırlı değildir. Modernizm eksenli değişimlerden İslâmiyet de etkilenmiş bu dinin çağdaş görünümünü oluşturmaya çalışan ve yaşatan Türkiye bu noktada önemli bir özne konumuna dönüşmüştür. Dinsel değerlerin toplumdaki belirginliğinin artmasına tanıklık eden 1940'lı yıllar ile başlayan ve 1980'lere kadar devam eden sürecin, Türk toplumu adına Osmanlı Devleti'nden miras kalan ve muhafazakâr perspektiften bakıldığında Cumhuriyetin sekteye uğrattığı bir dini yaşamın en etkili şekilde yaşanmakta olduğu bir dönem olarak göze çarpmaktadır.

Günümüze gelindiğinde ise yoğun dini farklılaşma ve hareketlilik göze çarpmaktadır. Yeni İslâmcılık olarak adlandırılabilir bu oluşum için sol ideolojinin benimsediği Marksist doktrinin yavaş yavaş terk edildiği ve yerini karşıt-Marksist değerlere bıraktığı gözlemlenmektedir. Yeni İslâmcılar için artık önemli olan Marksist ideolojinin doktrinleri değil dini doktrinlerdir. Dini değer ve inanç sistemlerinin toplumu oluşturan temel etmenlerden olduğunu savunan bu yeni oluşum, bireylerin eğitiminde materyalist bakış açısının yerine dini normların rol oynaması gerektiği görüşünü benimsemektedirler (Türkdoğan, t.y.).

Batının yüzyıllar süren modernleşme serüveninin Türkiye tarafından çok kısa sürede içselleştirilmeye çalışılması toplumsal yapıda birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Toplumsal yapıdaki dini eylemlere değin etki eden bu süreç toplumdaki bazı sosyal grupları tedirgin ederek karşıt bir savunma eylemi denilebilecek hareketlenmelere eden olmuştur. İslâm açısından yeni dini hareketlerin tarihi bu şekilde ve koşullarda şekillenmiştir.

İslâmî eğitim kurumlarının açılması, İslâmî siyasi partilerin güç kazanması, başörtüsünün yükseköğretimde serbest olması ve dini kaynakların özellikle yazılı olanlarının basım ve dağıtımının yaygınlaştırılması gibi örnekler de bu hareketlerin Türk toplumunda etkili olduğunun göstergelerinden birkaçıdır.

1.1.4.5. Kültür Endüstrisi Kuramı Ekseninde Din Olgusu

Eleştirel teori olarak da isimlendirilen Frankfurt Okulu XX. yüzyılın ilk çeyreği ile birlikte sosyoloji literatürü içinde yer almaya başlamıştır. Marxist eğilim ile sınıf kavramının tartışılma biçimi konusunda ayrılan Frankfurt Okulu, Marksizm' in eleştirel perspektifini kültür endüstrisi bağlamında temeline almış ve özellikle modern dönemin metalaştırma eylemlerine karşı ideolojik bir karşıtlık geliştirmiştir. Yönetici olduğu tarihlerin okulun en yaratıcı dönemleri olduğu bilinen Max Horkheimer'e göre Marksizm, yeni bir felsefe veya iktisat teorisi değil yeni bir eleştiridir (Göktürk, 2016).

“Eleştirel teorinin modernlik ve modern toplumu temel konu olarak ele alması, kendi varlık nedenleriyle bağlantılıdır” (Kızılcılık, 2008, s. 249). Sosyoloji geleneğinde önemli bir yere sahip bulunan Max Weber, eleştirel kuramın oluşmasına fikirleri ile katkıda bulunmuştur denilebilir. Eleştirel teorisyenlerin birçoğu onun akılcılaştırma kuramının ana ilkelerine bağlıdır. Jürgen Habermas, Herbert Marcuse gibi önemli isimleri bünyesinde toplayan okul özellikle Max Horkheimer'in yönetici olarak görev alması ile birlikte temelini oluşturan eleştirel ideoloji tam anlamı ile gerçek yapısına bürünmüştür. Öte yandan Theodor W. Adorno'nun sanat yapıtları üzerindeki metalaştırma süreci ve değer yitimi üzerine düşünceleri Frankfurt Okulu'nun tanınmasında büyük pay sahibi olan bir diğer eylemdir.

Okulun üyelerinin düşünceleri içerisinde en çok öne çıkanı; kapitalist sistem ile birlikte yaşam biçimi olarak tanımlanan kültür ürünlerinin ticaret mantığına göre biçimlenip bireylere Pazar aracılığı ile sunulmasıdır. Kültür endüstrisi olarak kavramsallaştırılan bu ideoloji, okulun ABD yılları olarak adlandırılan zaman diliminde şekillenmiş, toplumsal yapı içerisindeki birçok kuruma ilişkin yorumlara yön vermiş, oluşturulan teoriler bu kavram altında şekillenmiştir (Göktürk, 2016).

Özellikle sanat alanındaki görüşlerin özgün olması bu teorinin birçok farklı alanda kullanılmasının önünü açmıştır. İnsanlık tarihi ile eş zamanlı olarak gelişen bir olgu olan sanat, başlangıcından çok sonra bir uzmanlaşma alanı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Öte yandan bireylerin yaşam perspektiflerinin bir yansıması olarak nitelendirilebilecek estetik, toplumsal yapı içerisinde her zaman önemini korumuştur.

Sanayi devrimi ile birlikte artan üretim, toplumsal düzende gözlemlenen işbölümü ve hiyerarşiye bağlı olarak sanat yapıtı da bir ücret karşılığında elde edilebilen ürün haline dönüşmüştür. Geçen zaman ile birlikte hâkim ekonomik yönelimin

işleyişine uygun olarak varlığını sürdüren sanat ve yapıtları modern dönemde kitleleri yönlendirmede en etkili araç olma statüsüne evrilmişlerdir. “Teorisyenlere göre modern yaşamda sanatın arkasında Pazar yer almıştır. Artık sanat, ‘Pazar’ın dikte ettirdiği gibi olmak zorundadır. Bu bağlamda pazarın etkisiyle sanat, bir erekli ereksizliğe dönüşmüştür” (Koluaçık, 2017, s. 141).

Theodor Adorno ile özdeşleşen sanat yapıtının modern dönemdeki kapital düzene yapılan eleştirisi yapıtlardaki değer yitimi ile ilişkilidir. Buna göre bazı ideolojilerin sosyal yapıda daha fazla bireye ulaştırılması amacıyla oluşturulan filmler, müzikal sanat ürünleri ve görsel materyaller sanatçının ve sanat ürününün hızlı tüketim ve ulaşılabilirlik kolaylığı sağlanması ile birlikte değersizleştirilmektedir.

Disiplinlerarası alanda modernizme ilişkin geniş kapsamlı çalışmalar geleneğinin adı olarak da tanımlanabilecek olan Frankfurt Okulu, toplumsal yapıdaki eylemlilikleri oluşturan, yönelten ve her an yeniden biçimlendiren toplumsal aktör konumundaki bireyin akıl yetisinin yozlaştırılmasına yönelik görüşleri ile sosyolojinin içinde önemli bir yere sahip olmuştur.

1.1.4.6. Popüler Kültür ve Din İlişkisi

Aydınlanma düşüncesinin temelinde yatan rasyonellik beraberinde endüstri devrimini ortaya çıkaran eylemleri getirmiştir. Üretim için makineler yapılmış ve hız üretimin belirleyici ilkesi olmuştur. Sanayileşme ile artan üretim fazla ürünü ortaya çıkarmış ve bu ürünlerin satılması için uygun Pazar alanlarına gereksinim duyulmuştur.

Üretimin artması ve kitleleşmesi, ürünlerin alım satımında daha fazla insanın sürece dâhil olması, küreselleşme ve buna bağlı olarak sınırların ortadan kalkması, üretim şekillerinin değişmesi, tüketim şekillerindeki güncellemelere ve gündelik yaşamın bu süreçlerden dolayı evrim geçirmesine neden olduğu söylenebilir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 479).

Üretilen ürünler giderek artan bir tüketimi beraberinde getirmiştir. Tüm ürünlerin dünyanın her bölgesindeki bireylere ulaştırılması için iletişim ve ulaşım olanakları oluşturulmuş ve mevcut olanlar hızla iyileştirilmiştir. Bu bir tüketim kültürünü ortaya çıkarmış ve bu kültür bireylerin mevcut kültürlerine hızla eklemlenmiştir. “Reel ya da sanal olarak elde etme” ve “toplumsal eylemlilik zemininde daha fazla görünür olma” bireylerin oluşmaya yeni başlayan ortak amaçlarından yalnızca ikisidir.

Tüketim kültürü, gerçekte, tüketicilerin çoğunlukla faydacı olmayan (nonutilitarian) statü arama, başkalarıyla arasında fark yaratma ve yenilik arama gibi maksatlarla ürün ve hizmetleri tutkuyla arzuladıkları, peşine düştükleri, elde etmeye çalıştıkları bir kültüre karşılık gelir. Bu kültür, çağımızın egemen kültürel biçimini yansıtır. Yarar esprisi, doyumsuz zevk arayışı, meta fetişizmi, kullan/at arzular, alışveriş bağımlılığı vs. bu kültürün tipik özelliğini oluşturur (Aytaç, 2006, s. 31).

Oluşan bu tüketim kültürü yalnızca somut nesnelerin tüketiminden ibaret değildir. Toplumsal eyleyicilerin faaliyet gösterdikleri her alan, etki ettikleri her durum tüketime uygun hale getirilmektedir. Sosyalizasyon sürecinde etkileşime girilen tüm toplumsal kurumlar özgün özelliklerine uygun olarak tüketim kültüründen etkilenmektedir. Daha fazla satın almanın verdiği hazın deneyimlenmesi bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde yerini almakta, bireylerce ulaşılmaya çalışılan bir hedef haline gelmekte ve yaşanılan çağın bireylerini özetleyen bir durum olmaktadır. “Tüketim kültürü, maddi ve somut olanın tüketilmesinin yanında hizmetlerin ve soyut olan pek çok şeyin de tüketilmesi olarak yorumlanabilir” (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 47).

Bu noktada konu ile yakından ilişkili olan popüler kültür de ele alınmalıdır. Yerel olana ait olan birçok nesne günümüzde tüketim alanı içerisine yerleştirilmekte ve küresel Pazar ekonomisi aracılığı ile tüketiciye ulaştırılmaktadır. Dünyanın tek bir tüketim alanı olarak tanımlanarak çeşitli ürünlerin dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan bireylere ulaştırılması XXI. yüzyılın belirleyici özelliklerinden birisidir. Üretici olarak büyük role sahip, dördüncü güç olarak da tanımlanan medya bu kültürün oluşumunda ve yaygınlaşmasında oldukça önemli bir yer tutar. Medya aracılığı ile hızlı olarak tüketiciye ulaştırılan popüler kültür ürünleri genellikle internet platformları üzerinden pazarlanmaktadır.

Popüler kültür her türlü sınıf, grup, eğitim, yaş ve cinsiyete yönelik olduğundan çeşitliliği içerir. Yüzeyseldir; hiç kimsenin anlamamaktan dolayı kendini aptal hissetmemesi için basit düzeyde hazırlanır. Modayı, günceli yaşatır. Popüler olan ne ise onu üretir, piyasaya sunar (Bal, 2013, s. 222).

Tüketim kültürünün kendisini somut nesnelerin yanı sıra soyut olanlar üzerinden de şekillendirdiği ifade edilebilir. Tüketilen ürünler arasında yalnızca gıda, tekstil ya da teknolojik cihazlar yoktur. Bunlarla birlikte çeşitli inanç pratiklerine ilişkin birtakım ritüel, eylemlilik tarzları da belirli formlarda dolaşıma sokulmakta, pazarlanmaktadır. Bir kutsallığı çağrıştıran semboller de hızla alıcı bulmakta, bireyler

bu semboller sayesinde gündelik yaşam pratiklerini, kültürlerini ve eylemliliklerini yeniden şekillendirmektedirler. Aşkın ve kutsal olana duyulan ilgi insanlık tarihi boyunca bireylerin yaşamlarında farklı şekillerde sürekli kendine yer bulabildiği gibi günümüzde de farklı şekillerde toplumsal zeminde mevcut durumdadır.

Tüketim kültürüyle birlikte, kutsallığın karanlığa gömüleceği düşüncesi bir yönüyle anlamsız gibi görünmektedir. Bu düşünce, birçok teoriye ters düşse bile, gerçekler, bu noktada birleşmesini gerekli kılmaktadır. Bunda, kutsalın çerçevesinin daha geniş tutulmasının da etkisi olabilir. En küçük kutsallığı olan şeyler bile, bu çerçeve içinde ele alınabilir. Tüketim kültürünün, ortadaki mallar açısından bir bolluk veya çokluk gibi bir sonuç doğurması bile, kutsallığın tamamen ortadan kalkması için yeter sebep olarak ele alınamaz (Yıldız, 2015, s. 45).

Kutsal olanı çağrıştıran sembollerin üretimi ve dağıtım hız faktörünün etkisi ile internet üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bireyler, değişen yaşam koşullarının biçimlendirdiği yeni meslek gruplarında geçmişe kıyasla daha uzun ve yoğun zaman geçirmektedirler. Fiziki harekete daha az ihtiyaç duyan birçok yeni meslek grubu bireylerin teknolojik cihazların karşısında gündelik yaşamlarını sürdürmelerine yol açmıştır. Küreselleşmenin etkisi ile de ihtiyaç duyulan her türlü materyal kısa zamanda tüketicinin eline ulaşmaktadır. Tüketme, öncelikle içsel süreçlerle şekillenen ve sonrasında toplumsal forma bürünen kutsallığa ilişkin eylem kalıplarını yeniden biçimlendirmektedir.

Özellikle ABD’de teknolojinin sunmuş olduğu olanaklardan, din adamları mümkün olduğunca yararlanmaya çalışmaktadırlar. Çünkü ileri teknoloji, “dinin yüksek iletişimi”ne hizmet etmektedir. Çoğu zamanlarını dini yayınlara ayıran, birçok TV’nin kabarcık bir izleyici kitlesi vardır (A.g.e., s. 47).

Erişilebilirliğin ve ulaşılabilirliğin böylesine kolay gerçekleşebildiği bir yaşam düzeninde bireylerin dinî pratikleri veya kutsal çağrıştıran sembolleri yaşamlarının bir kısmında bulunmasını istemeleri, toplumsal eyleyicilerin somut olana duydukları ihtiyaç kadar soyut olana da duydukları ihtiyacın bir göstergesidir. Din kurumuna eklemlenen tüketim kültürü dinamikleri, çok kısa bir zaman diliminde ve minimum enerji harcayarak istediği nesneye sahip olan bireyin yaşamında değişip dönüşerek kendine bir yer edinmiştir.

Peter Berger, Weber’in dinin bir ihtiyaç olduğu iddiasını kabul ederek bu ihtiyacı açıklamaya yönelmektedir. Berger’e göre, dinin en önemli fonksiyonlarından birisi kutsal bir kozmos sağlamasıdır. Din böylece toplumun gerçeklik olarak ifade ettiği

toplumsal yapıya aşkın bir meşruluk ve anlam katar. Din hem toplumu düzenler hem de toplumsal düzene meşruiyet ve anlam sağlar (Demirezen, 2010, s. 105).

Bireylerin yaşamlarındaki bu rolleri sayesinde ki din, tüketim toplumu içerisinde halen birtakım değişik formlarda varlığını devam ettirmektedir. Öte yandan tüketim olgusu da işlerliğini ve devamlılığını bir yönüyle kutsal olanın üzerinden inşa etmektedir. “Bir bakıma dinin tüketim kültürünü şekillendirmesi gibi, tüketim kültürünün de dini etkilemesi mümkün olabilmekte, yani diyalektik bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir” (Aygül ve Öztürk, 2016, s. 194). Bireylerin gerek ferdî gerekse toplumsal yaşamlarındaki bu rolü sayesinde popüler kültür ürünlerine sürekli olarak dinî objeler ya da kutsallık içeren nesnelere eklenmektedir. Tüketme, aşkın olarak tanımlananın üzerinden yeniden inşa edilmektedir.

Dinî nesnelere yanı sıra bu kurumun kendisi de tercih edilmekte, sunulmakta ve kısa zaman dilimleri içerisinde değiştirilmektedir. Yeni dini hareketler bu eğilimin bilinen ismi olmuştur. Medya aracılığı ile fikirlerini karşılıklı etkileşim platformlarında paylaşan bireyler bu fikirlerin içeriğine din ile ilgili olanları da eklemişler, inanma artık çok kısa zamanda gerçekleşebilen ve değiştirilebilen bir eylem, inanılan şeye ait olan ritüeller ise gündelik yaşamdaki herhangi bir faaliyet statüsüne geçmiştir.

Açık büfe din olarak da tabir edilen sosyal durumda, bireyler kendi istek ve arzularına göre yemek seçer gibi din veya dini semboller tercih edebilmektedirler. Dinler ya da dini değerlerin tüketim metasına dönüştüğü bu durumda, bu metaları satın alan veya seçen bireyler için bu dinler ve değerlerinin, renkleri farklı araba çeşitlerinden bir farkı kalmamaktadır. Böylece bu kesime ait bireyler, dinin metalaşan görünümünü satın alarak tüketicilikte yeni bir sınıfı oluşturmaktadırlar: din tüketicileri (Koç, 2019, s. 155).

Hız ve hazın belirleyici olduğu bir çerçevede oluşan ve gelişen tüm bu faaliyetlerin yanında bir de farklı olanı deneyimlenmesi olgusu ortaya çıkmaktadır. Daha önce karşılaşılmayan bir nesneyi, duyguyu veya eylemi kişisel yaşamlarında uzun süre yer vermeden deneyimlemek isteyen bireyler bu alana dinî pratikleri de eklemişler ve farklı inanç sistemleri tüketilebilen metalar haline gelmişlerdir. Bu faaliyetler için yeni iş alanları ortaya çıkmış, birçok birey bu alanda çalışma imkânı elde etmiştir. “Her şeyin tecrübe edilmesi” bu çağın bireylerinin ortak isteği, tüketiciye her alanda hizmet etme eğilimi ise kapitalizmin her alandaki faaliyetinin farklı bir yansımasıdır.

Bazı günlerde veya haftalık, oruç tutarak, namaz kılarak Müslüman gibi yaşamamanın nasıl bir şey olduğu tadılması için paketler sunan, kültür turizmi adında çeşitli geziler vardır. Bunlardan birinde; “İstanbul’da bir aylığına Müslüman olun: günde beş kez

ve hızlı bir şekilde dua edin” başlığıyla Müslümanlığı tanıtmak üzere tanıtımlar sunulmaktadır. Bu tanıtımlar, sadece Müslümanlık için değil; “Bir aylık Yahudi” ve “Bir aylık Keşiş” gibi farklı paketleri de içermektedir (A.g.e., s. 156).

Konuya Türkiye özelinde bakıldığında coğrafi konumunun da şekillendirmesiyle ortaya çıkan sentez bir ülke portresi ile karşılaşılmaktadır. Nüfusunun büyük bir çoğunluğu Müslüman olan Türkiye aynı zamanda Avrupa kıtasında da toprakları bulunması nedeniyle değişen enformasyon süreçlerinin oluşturduğu yeni yaşam biçimlerinin de görülebildiği bir ülkedir. İslâm dinine ait olan pratiklerin modernizm ve postmodernizm süreçleriyle yeniden inşa edildiği alanlardan birisi olan Türkiye, kendisini oluşturan farklı etnik köken ve dile sahip bireyler ile özgün bir yapı görünümündedir.

Gündelik yaşamlarında dinî öğretileri ön planda tutan ve sosyalizasyon süreçlerini büyük ölçüde din kurumu ile şekillendiren bireyler günümüzde tüketme arzularını da yaşam şekillerine eklemiş durumdadırlar. Türkiye’de özellikle kadınlar İslâm dininin emirlerini modernizm ile birlikte sentezleyerek yaşamlarında yer vermektedirler. Giyim, kişisel bakım gibi günlük pratikler tüketme arzusu ile yeniden forma kavuşturulmaktadır.

Tüketim toplumunda yaşayan dindar bir insanın hayatında ve düşünce dünyasında, ikisi arasındaki zıtlıklar, girift bir ilişki olarak ortaya çıkmaktadır. Bir yandan kendilerini kulluk üzerinden tanımlamaya çalışan dindar insanlar diğer taraftan bilinçli veya bilinçsiz olarak markaların işaret değerlerini satın almak için yarışmaktadırlar (Pişkin, 2016, s. 140).

Bireyin bulunduğu her alanı etkileyen değişim olgusu dinî alanı da etkilemiş ve gündelik yaşam pratiklerinde farklılıklar yaratmıştır. Bireyler günümüzde daha esnek kutsallık biçimlerini oluşturmakta ve yaşamlarında yer vermektedirler.

1.2. SOSYOLOJİK PERSPEKTİFTEN TASAVVUF, TARİKATLAR VE MEVLEVİLİK

1.2.1. Tasavvufun Sosyolojik Yorumu

Tasavvuf kelimesinin kökenine ilişkin sayısız görüş ortaya atılmıştır. İslâm peygamberinin evine bitişik bir mescide yaşayan ve ibadetle meşgul olan anlamına gelen Ashâb-ı Soffa’dan, yün anlamına gelen sûf kelimesinden ya da Kâbe’nin hizmetinde bulunmakla görevli bir aile olan Benû Sûfe’den gelebileceğine dair çeşitli

düşünceler mevcuttur. Hangi kökenden geldiğine bakılmaksızın tasavvuf, Arap toplumunda ve Türk toplum yapısında uzun yıllar boyunca köklü değişimlerin kaynağı olmuştur.

İslâm peygamberi önce içinde doğduğu, yetiştiği ve sosyal yaşantısını sürdürdüğü topraklarda İslâmiyet'i yayma görevini yerine getirmiş daha sonra Medine'ye hicret edip İslâm'ın daha fazla bireye ulaşmasını sağlamıştır. İslâmiyet bir süre Arap Yarımadası'nda yayılmaya devam etmiş zaman geçtikçe diğer ülke ve kıtalara da yayılmıştır. Ve etkisi özellikle bazı şehirlerde büyük olmuştur. Söz konusu yerlerde büyük kütüphaneler kurulmuş ayrıca son derece önemli İslâm âlimleri yetişmiştir. Bu şehirlerden bazıları Özbekistan'da bulunan Semerkant ve Buhara şehirleridir.

Türklerin İslâmiyet ile tanışması ve sonrasında Anadolu'ya göç etmeleri ile devam eden süreç içerisinde İslâm dini Anadolu topraklarına kadar ulaşmıştır. Bu göç aynı zamanda İslâmiyet için yepyeni bir yükseliş döneminin de kapılarını aralamıştır. Öyle ki, özellikle Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması ile başlayan söz konusu yükseliş dönemi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin devamı niteliğindeki Osmanlı Devleti döneminde de aynı seviyeyi korumuştur.

Tasavvufta insanın küçük âlem olarak nitelendirilmesi ve yine her fırsatta sosyal birliğe yapılan atıf, onun İslâmiyet'ten ayrı olarak düşünülmemeyeceğinin en güzel kanıtlarından biridir. Tasavvufta insan eğer yaratıcının hükümlerine uyarak nefsinin terbiye ederse, yaratılmışların en şerefli olma statüsüne yükselecektir ki onun yaratılış amacı da aslında budur. Bunun en sağlam ve güvenilir yolu insanın soyut anlamda kendisinden daha ileri düzeydeki bir öğreticiye uyup onun gösterdiği yolda ilerlemesidir.

Tam burada tarikatlar devreye girmektedir ki yüzyıllar boyunca bahsedilen bu görevi üstlenmişler, hem topluma yararlı birey hem de din konusunda yaratıcının emrettiği varlık olma yolunda sayıları belki de binlerle ifade edilebilecek kadar çok insana bu konuda yardımcı olmuşlardır. İslâmiyet'in kolektivizmi ön plana alan öğretisi kendisini oldukça fazla olarak sözü edilen tasavvuf dergâhlarında göstermiştir.

Psikolojik, pedagojik ve tıbbî meselelere varıncaya kadar geniş bir hizmet sahası olan tekkeler, ne Uzakdoğu mistisizminde ne de Avrupa manastır hayatında görülebilir. Bu özellikle, mistik takvanın yön verdiği insanlara, Türk-İslâm medeniyetine has bir durumdur... Tekke o devrin mektebidir, hastanesidir, spor yurduudur. Moral kaynağıdır,

dinlenme kampıdır. Tekke o beldenin güzel sanatlar akademisidir, edebiyat ocağıdır, fikir ve kültür merkezidir (Kara, 1980, s. 187-188).

İçinde bulunduğu toplumsal yapıda sosyal statü farkı gözetilmeksizin bireyleri kabul eden bu yapılar tarihleri boyunca birçok bireyin sosyalizasyon süreci bağlamında tercih ettikleri başlıca mekânlardan olmuşlardır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarında hâkimiyet gösterdiği yüzyıllarda tekke sayısının fazlalığı ve hemen tüm yerleşim yerlerinde bulunması bunun göstergelerindedir. Bireyler dini oluşumlar olmalarının yanı sıra bu yapıları toplumsallaşmayı sağlayan mekânlar olarak anlamlandırmışlardır.

Tekkeler kendi zamanında halkın içtimaî kulüpleri idi. Yalnız mâbed değil, mektebdî. İnsanların birbirini tanınması, sevmesi, ruhtan ve gönülden kaynaşması için çatısı altında her sınıf halka yer verilmişti. Rütbe ve unvan farkı gözetilmiyordu... O devirde havas ile avâmı birleştiren bu kadar demokratik bir müessesese hiçbir yerde kurulmamıştı, görülmemişti (Revnakoğlu, 2003, s. 176).

Tasavvufun yayılmasında ve toplumda görünürlük kazanmasında kültür ile ilişkisi oldukça önemlidir. Kültür, onu oluşturan en önemli unsurlardan biri olan dil ile birlikte toplumsal gerçeklik içerisinde dolaşan toplumun kendine özgü yaşam biçimidir.

Kültür kavramının içerisinde birbirleri ile ilişkili birçok kavram bulunmaktadır ve bu birleştirici unsur aynı zamanda içerdiği kavramları yöneten bir özelliğe de sahiptir. Yönetilen bu kavramlardan biri de dindir. Kültür ve din bazı toplumlarda ve zaman dilimlerinde o kadar iç içe geçer ki, herhangi bir normun dini mi yoksa kültürel bir özelliğe sahip bir âdet, örf ya da gelenek mi olduğu belirsizleşir.

Son semavî din olan İslâm'ın anlaşılması yönünde kolaylık sağlayan bir düşünce sistemi olarak tanımlanabilecek olan tasavvuf da din ile olan bu yakın bağı dolayısıyla kültür ile de sıkı bir ilişki içerisinde. O, bir yandan halk arasında yaygın olan sözlü kültür ürünlerine etki etmiş diğer yandan da yazılı kültüre büyük katkılar sağlamıştır. Gerek Anadolu topraklarında gerekse diğer İslâm ülkelerinde mutasavvıfların birçoğu şairler, naatlar, vecizeler dile getirmişler, etraflarında bulunan bireylere ve gelecek kuşaklara bu düşünce sistemini bozulmadan aktarabilmek adına yazılı eserler kaleme almışlardır.

Konuya özel olarak Mevlevilik boyutundan bakılacak olunursa Mevlâna büyük oranda eserlerinin yanı sıra ona atfedilen yazısız kültür ürünleri sayesinde diğer kültürler tarafından tanınıp anlaşılmaya çalışılmıştır.

1.2.2. Tarikatlar ve Türk Modernleşmesi

Tarikat Arapçada yollar anlamına gelmektedir. Özellikle İslâmiyet'te sıkça karşılaşılan bu kavram, yaratıcıya minnet ifadesinin bir düzen içerisinde belirli ritüeller ile yerine getirilmesi olarak da tanımlanabilir. Tarikatlar her ne kadar özlerinde aynı amaç uğruna kurulmuş olsalar da birbirlerinden oldukça farklı yönleri mevcuttur. Söz konusu bu farklılıkların oluşumunda tarikatların kurucularının kişisel özellikleri, buraya bağlı olan bireylerin sayısı ve özellikleri, tarikatın kuruluş yeri ve zamanı etkili olabilmektedir. Yaşanılan mekânlar olan tekkelerin dizaynı, giyilen kıyafetler ve kullanılan nesnelere bu sebeple farklılaşmaktadır.

Tarikatlar oluşmaya başladıkları günden itibaren kendi içlerinde eylemleri olmakla birlikte her zaman içinde buldukları halkla iç içe olmuşlardır. Tarikata bağlı her birey aynı zamanda bir meslek sahibi olup ibadet vakitlerinin dışında bu mesleği ile uğraşmıştır. Tekkelerin mimarî yapıları incelendiğinde, dinî bir yapılanmanın yanı sıra sosyal ve kültürel bir yaşam alanı oldukları da göze çarpmaktadır.

Kurucu bireylerin haftanın bazı günlerinde halka vaaz vermesi veya cemaat ile namaz kılması bu sosyalliğin önemli göstergelerindendir. Yine Osmanlı ve Anadolu Selçuklu Devleti zamanlarında padişahların bazı tarikat kurucularını ziyaret edip onların sohbetlerine katılması ayrıca Mevlâna'nın babası Bahaeddin Veled'in bizzat Selçuklu hükümdarı tarafından Konya'ya davet edilmesi bu anlamda önemlidir.

Tekke ve zâviyeler, zamanla hızlı bir şekilde yaygınlaşmış, sadece mensuplarının toplanıp zikir yaptıkları yer olmaktan çıkarak, toplumun her kesiminden fertlere eğitim, kültür ve irşad hizmeti sunan, hatta iktisadî ve siyasî yönden toplumu yönlendiren, kısacası çok yönlü fonksiyonlar icra eden birer müesseseye haline gelmişlerdir (Türer, 1995, s. 161).

Tarikatta yetişen bazı bireyler onları eğiten bireyin izni ile halk eğitmekle görevlendirilirdi. Bu bireyler sürekli olarak dolaşıp gerektiğinde bazı yerleşim yerlerinde aylarca hatta yıllarca konaklayarak, öğrendiklerini diğer bireylere aktarmışlardır. Örnek olarak Yunus Emre gösterilebilir ki, o bu amaç ile neredeyse tüm Anadolu'yu dolaşan bir şahsiyettir.

Osmanlı halkıyla özdeşleşen tasavvufî hayat, onu sadece tekke ve hankâhlarda beklemiyor, haftanın belirli vakitlerinde belli âsitanelerde tertip edilen cemiyetlerle, Ramazan, bayram gibi mübarek gün ve gecelerde salâtin camilerde karşısına çıkarak lâhûtî bir ortamda dinî hizmetini görüyor, İnsanları rablerine yaklaştıracak manevî şevki sağlıyor, ilâhî münasebetin toplum tabakalarına inmesine ön ayak oluyordu (Yücer, 2003, s. 737).

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde tasavvuf dolayısıyla tarikatların temel ideolojisi ilmiye sınıfına mensup bireyler arasında oldukça yaygındır. Yine bu dönemde dergâhlarda öğretmen konumunda olan şeyhlerin birçoğu medrese eğitimi almış bireylerden oluşmaktadır. Tasavvuf bilgisinin yanı sıra fen ilimlerinin bilgisine de sahip olan bu bireylerden zaman zaman saraya davet edilip sohbet etmesi istenmiş, ordu ile birlikte sefere katılmaları sağlanıp dini yaymak amaçlı yapılan savaşlarda askerlere destek olmaları amaçlanmıştır.

Ayrıca bazıları padişahın çocuklarını eğitime ile görevlendirilmiş ya da dini konularda onlara kişisel görüş bildirme ayrıcalığı sağlanmıştır. Tüm bu eylemlilikler dizisine sosyolojik perspektifteki organizmacı kuram penceresinden bakıldığında tarikatlar, geçmiş yüzyıllarda Türk toplum yapısının içinde adeta vücutta hayati önem taşıyan bazı organlar gibi önem taşımaktadırlar yorumu yapılabilir.

Osmanlı Devleti'nde ve hemen sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde İslâm'ın XIX. ve XX. yüzyıllardaki durumu, geçmiş dönemlere göre oldukça farklı görünüşleri yansıtan bir portre niteliğindedir. Genellikle bu dönemler dinin toplumdaki etkinliğinin azaldığı ve modernizm ile birlikte sekülerizmin yükselişe geçtiği zaman dilimleri olarak nitelendirilmiştir. XIX. Yüzyılın başlarında batının artan gücü karşısında diğer tüm toplumlar gibi Osmanlı Devleti de sarsılmıştır.

Coğrafi keşiflerin sonucunda ticaret yollarının değişimi ise özellikle ekonomi kurumunu olumsuz etkilemiştir. Bu sebeple özellikle iki Osmanlı padişahı batılı toplumları yakından inceleme kararı almışlar ve toplum yapısında köklü değişimlere neden olacak eylemler gerçekleştirmişlerdir. III. Selim döneminde Nizâm-ı Cedîd adında yeni bir ordu yapılanmasına gidilmiş, II. Mahmut döneminde ise Avrupa'dan örnek alınarak bakanlıklar kurulmuştur.

Toplumun birçok kurumunda geniş çaplı değişime giden Türk devleti, bu çabalarında yer yer başarılı ama çoğu kez başarısız olmuştur. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile devam eden modernleşme çabaları toplumun tüm kesimlerine hitap etmek yerine yalnızca üst toplumsal sınıflara değindiği değerlendirilmesi ile sık sık eleştiriye maruz kalmıştır. Öte yandan Fransız İhtilâli'nin görünür kıldığı ve tüm dünya ülkelerini etkileyen milliyetçilik akımı, çok kültürlü Osmanlı devlet yapısını da, ekonomik problemler ile birlikte çıkan birçok isyanın nedeni olmuştur.

Osmanlı'nın genç dönemlerinde, özellikle Jön Türk devrimini izleyen yıllarda, Tanzimat döneminde sessiz sedasız yeşerdikleri izlenimi veren bazı gelişmeler su yüzüne çıkar. Bunların ilki, devletin şer'i işlevleri dışındaki işlevlerinin, 'sekülerleşme'ye denk düşecek biçimde genişlemesinin sonucudur (Mardin, 2018, s. 57).

Ülkeyi insan hakları açısından ileri düzeye götürmeyi amaçlayan Tanzimat Fermanı, ilk demokratik anayasal süreci başlatması yönünden de önemlidir. Söz konusu değişimi tek boyutlu daha açık bir ifade ile yalnızca giyinme kuşanma olarak nitelendiren bazı devlet adamları bir zihniyet değişiminin olması gerektiği gerçeğini bütünüyle kavrayamamışlardır.

Alıcı kültür konumunda bulunan Osmanlı kültürünün henüz bu dönüşüme hazır olmaması aynı şekilde Osmanlı kimliğinin sosyolojik boyutta millet olma bilincine tam olarak ulaşamaması Batılılaşma sürecinin bugün de devam ettiği gibi yerine tam oturamamış bir görüntü almasına neden olmuştur.

Batı toplumları bağlamında ortaya çıkan yeni durumun, olduğu zaman ve yer itibariyle, izahı (teorik olarak) çeşitli güçlükler doğururken, yeni durumlarla çeşitli şartların dolayımı ile yüz yüze gelen Batı-dışı- Özellikle Osmanlı İmparatorluğu- toplumlar için taşıdığı anlam, çok geniş tesirler ortaya çıkarmaktadır (Akgül, 1999, s. 51).

Batıya yönelirken toplumsal yapının temelini oluşturan gerçekliklerin perspektifinden bağımsız kendi kültür ve değerler sistemini batının normlarına göre yeniden şekillendirmeye çalışan bir görünüm ortaya çıkaran Osmanlı Devleti, özgün bir yenileşme çabası oluşturmak isterken taklit eden alıcı kültür konumuna yerleşmiştir. Böylece kendi bünyesinde yetişen Cevdet Paşa gibi, bireylerin doğuştan medeniyete yatkın olduğunu savunan aydınların düşünceleri toplumda daha doğru bir ifade ile yenileşme çabalarında kendilerine gereken önem verilmediği için sahnenin dışında kalmışlardır.

Öte yandan Türk aydınlarının Batı'ya açılan pencereler sonucunda kendi kültürlerine yabancılaşmaları süreci, eğilimlerinde bir hayranlığa neden olmuştur. "Halk arasında 'Frenk' tipi olarak çağrılan bu yeni sınıfın önemli bir kesimi, Batı anlamında 'koruyucu' veya 'bekçi' niteliğine sahip millî aydın rolünü oynamakta çok güçlük çekmiştir" (Türkdoğan, 2015, s. 220).

Yenileşme sürecinin toplumsal zemindeki yansımalarından birisi de sosyal yaşam içindeki birçok kültür ve toplumsal sınıfa ait bireylerin eylemlilik inşa ettiği mekânlar olan tekkelerin ve zaviyelerin kapatılması sürecidir. Beraberinde birçok

değişimi getiren süreç etkisinin uzun süre devam ettiği bir dönüşüm olarak tanımlanabilir.

Kasım'da Meclis'ten geçen kanunlarla onaylanan bu kararnameler ile tarikatlar dağıtılıp yasaklandı. Malları alındı. Tekke ve zaviyeleri kapatıldı. İbadet toplantıları ve törenleri yasaklandı... Yukarıda söz konusu edilen kanun 677 sayılı (Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Şeddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlğasına Dair Kanun'dur. 30.11.1351 (1925)'de kabul edilen ve 13.12.1351 tarih ve 243 sayılı Resmi Gazete ile yayınlanarak yürürlüğe giren bu kanun Konya mebusu Refik Bey ve arkadaşları tarafından hazırlanmıştı (Kara, 2017, s. 254).

Türk toplum yapısı içinde yüzyıllar boyunca faaliyet gösteren bu dini yapılanmaların kapatılması sürecini destekleyen kesimlerin var olması gibi kadar karşı çıkan kesimler de var olmuştur. Beraberinde birtakım sosyal problemleri de getiren bu kararın etkisi uzun yıllar devam etmiştir. Sosyal yapı içerisindeki işlevleri devlet tarafından sonlandırılan bu yapılanmalar kapatıldıkları tarihten günümüze gelindikçe sözlü kültürün önemli bir parçası olarak bireyler arası ilişkilerdeki belirleyiciliğini korumuştur. Modern Türkiye'nin sosyal yapısında da "bir hayat perspektifi" olarak varlığını devam ettirmektedirler.

Batı ile karşılaşmanın tarihi oldukça karmaşık ve dağınıktır. Kurulduğu yüzyıldan çöküşüne kadar geçen süreçte Osmanlı kültürü Batı ile birçok kez etkileşim içinde olmuştur. Bu karşılaşmaların yüzyıllar boyunca Osmanlı'nın lehinde gerçekleştiği açıktır. Çok yakından tanınan Avrupa, toplumsal yapıda gerçekleşen değişimlerin boyutu incelendiğinde bunu oldukça az bir zaman diliminde başarmıştır.

Avrupa'nın deyim yerindeyse ağır uykusundan uyanıp değişen zaman koşullarına ayak uydurmakla yetinmeyip zamana yön veren özne konumuna yükselmesi diğer tüm toplumları etkilemesinin yanında yukarıda bahsedilen yakınlık sebebiyle Osmanlı'yı daha fazla etkilemiş ve şaşırtmıştır. Bu nedenle başta ekonomik alandaki sıkıntıların giderilmesi olmak üzere neredeyse tüm alanlarda bu yeni yönlendiriciye ayak uydurmaya çalışılmıştır. Hangi yönlerin alınması ve hangi yönlerin alınmaması gerektiğine ilişkin sonuçlar günümüzde hâlâ toplumda bazı yapısal noktaların eksik kalması ile görülebilmektedir.

1.2.3. XIV. Yüzyılda Anadolu'da Sosyal, Siyasi ve Fikri Durum

İnsanlık tarihinin her döneminde sosyal yapıda meydana gelen problemler o toplumun fertlerinin sosyalizasyon süreçlerini derinden etkilemiştir. Bu, zaman ve

mekâna bağı olmaksızın her toplumda görülmesi muhtemel olan bir durumdur. XIV. yüzyılın başlarında adı tarih sahnesinden silinen Anadolu Selçuklu Devleti de bu kaçınılmaz durumla karşı karşıya kalmıştır.

Her toplum siyasi sorunlarını yöneticiler ve devlet adamları ile sosyal sorunlarını da bünyelerindeki aydınlar ile çözümlene yoluna gittiğinden Anadolu Selçuklu Devleti de aynı yöntemi izleyerek zamanın aydınları ile işbirliği içinde olmuştur. Bunlardan birisi de bugünkü Afganistan sınırları içerisinde olan Belh şehrinde göçen Mevlâna'dır. O, gerek fikrî gerek fiili olarak Selçuklu Devleti'nin hem sosyal ve kültürel yapısının korunması hem de bu yapıya katkı sağlamak için toplumun mimarlığını yapan en önemli isimlerden birisidir.

Bireyler içinde buldukları sosyal çevreden etkilenen ve hayatlarını bu sosyal çevreye göre düzenleyen varlıklardır. Mevlâna'nın hayatını ele almadan önce yaşadığı asrın özelliklerini bilmek; onun neden ve hangi şartlar altında Belh'ten göçtüğünü, niçin Konya'ya yerleştiğini ve nasıl bir sosyal atmosferde eserler yazıp halkın eğitilmesine katkı sağladığını anlamak açısından kolaylık sağlayacaktır.

Bu çağda Moğol akınlarının neden olduğu sosyal düzensizlik Selçuklu Devleti'nin merkeziyetçi yapısını etkilemiş toplumsal yaşamda da karışıklıklar görmeye başlanmıştır. Sosyolojik olarak bir organizmaya benzetilen toplumda kurumlar bu yapının alt sistemleri veya organları olarak adlandırılabilir. Nasıl ki canlı bir organizmada meydana gelen ekstrem durumlar tüm sistemi etkilemekteyse kurumların herhangi birindeki olumsuzluk diğerlerine de etki etmektedir.

Bu şekilde bir bakış ile siyasal sorunlar; sosyal, kültürel ve ekonomik problemleri de tetiklemiştir. Bazı toplumsal sınıflardaki hoşnutsuzluklar isyanlara neden olmuş toplumsal yapı olağan işleyişinden uzaklaşmıştır. Bu tarihlerdeki ayaklanmalar Selçuklu Devleti'nde derin izler bırakmış, birlik ve beraberliğin bozulmasına neden olmuştur. Tüm bunlara yaşanan kuraklıklar da eklendiğinde, XIII. yüzyılda Anadolu topraklarında hem maddi hem de düşünce boyutu ile üretimin olanaksızlaştığı bir sosyal iklim mevcuttur denilebilir.

Söz konusu zaman dilimi birçok dinin temel öğretilerinin halk tarafından yaşanma biçimlerinin karmaşıklaştığı bir dönemdir. Bireyler tarafından benimsenen ve eylemlere yön veren bazı normlar kültür kaynaklı diğerleri ise din kaynaklıdır. Toplumların temel taşları olarak nitelendirilen bireylerin zihinlerindeki ve yaşam

şekillerindeki bu karışıklık bütünsel olarak toplumun sosyal yapısından etkilenmekte aynı zamanda da onu etkilemektedir.

Tarih boyunca siyasal, sosyal ve dinî önderler onlara en çok ihtiyaç duyulan toplumlarda ve zamanlarda yine o toplumun içinden çıkmışlardır. Bu açıdan Mevlâna'nın ailesiyle birlikte Afganistan'dan küçük yaşlarda göç etmesi ve esas kimliğini Anadolu topraklarında oluşturup bu halka manevi önder olması oldukça anlamlıdır.

1.2.4. Mevleviliğin Kuruluşu, Esasları ve Yapısı

1.2.4.1. Mevlâna'nın Yaşamı

“Mevlâna Celâleddin Muhammed (6 Rebiüevvel 609/30 Eylül 1207) senesinde Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Adı, Muhammed lakabı Celâleddin'dir. Celâleddin isminden başka Hüdavendigâr lakabı ile de yâd edilir” (Can, 1995, s. 31). Yaşamını “Hamdım, piştım, yandım” şeklinde özetleyen Mevlâna, ardında öncelikle Konya başta olmak üzere tüm Anadolu'ya sonrasında ise tüm dünya ülkelerine sarsılmaz bir düşünce mirası bırakmıştır.

Bu köklü ve içinde bulunduğu şartlara ve zamana göre şekillenmeye her an hazır olan düşünce birikimi öncelikle ilk eğitimin alındığı aile kurumunda filizlenmiş daha sonraları diğer etkenlerle gelişip kuvvetlenmiştir. Sultanü'l-ulemâ (bilginlerin sultanı) olarak bilinen babasından aldığı bilgiler ışığında Mevlâna, bulunduğu sosyal yapıda zaman geçmeden tanınmış ve düşünceleri etrafındaki bireyler tarafından dikkate alınan bir kişilik olmuştur.

İlk eşi Gevher Hatun ile olan evliliğinden iki oğlu, ikinci eşi Kerra Hatun ile olan evliliğinden ise bir kızı ve bir oğlu vardır. Mevleviliğin kurucusu ve ikinci piri olarak bilinen Sultan Veled, üç oğlundan en büyük olanıdır.

Mevlâna'nın hayatındaki esas dönüm noktası Şems-i Tebrizi ile olan karşılaşmasıdır. Onun neredeyse tüm düşünce sistemine nüfuz eden Şems, karşılaştıkları günden son görüşmelerine kadar adeta Celâleddin'in kendini ondan seyrettiği bir ayna olmuştur. Bir gece ansızın Konya'dan ayrılması ise Mevlâna'nın düşünce olgunluğuna erişmesinde büyük role sahiptir. Ardından birçok dostu onunla sohbet etmeye çalışmış fakat Şems'in yerini kimse dolduramamıştır.

Çelebi Hüsameddin'in telkini ile en büyük eseri olan Mesnevî'yi yazan Mevlâna, yazıldığı günden bugüne insanlığa bu ölümsüz mirası ile düşüncelerini aktarmaya devam etmektedir. 1273 yılının Aralık ayının on yedinci günü ardında sayısız ilim öğrencisi ve birçok eser bırakarak dünyadan ayrılmıştır. O, ölümünü düğün gecesi anlamına gelen “Şeb-i Ârus” olarak nitelendirmektedir. Ondan geriye kalan eserlerin isimleri ise şöyledir: Mesnevî, Dîvân-ı Kebîr, Fîhi Mâfih, Mecâlis-i Seb'a ve Mektûbat.

Anadolu topraklarında yeşermeye başlamasından bu yana buradaki tarikatların neredeyse tamamının kurucusu, tarikata ismini de veren ilk pirleridir. Lâkin Mevlevilik tarikatının kurucusu Mevlâna değildir. Mevlâna ölmeden önce bilinçli olarak bir tarikat kurma yoluna gitmemiştir. Bunun nedeni de, onun bütünleştirici bir düşünce sisteminin olmasıdır. Çünkü tarikatlar ister istemez gerek zikir gerekse kılık kıyafet yönünden birbirlerinden farklılık arz etmektedirler. Mevlâna bunun bilincinde olduğundan böyle bir yapı oluşturma çabasına girmemiş, daima tüm insanlığı kucaklayan bir duruş sergilemiştir.

Çelebi Hüsameddin döneminde başlayarak, Sultan Veled ve onun oğlu Ulu Ârif Çelebi zamanında toplanan Mevlâna âşıkları, Mevlevilik Tarikatı'nın temelini attılar ve sistemini oluşturdular. Çeşitli yerlerde tekkeler kurdular, vakıflar sağladılar, insanların gönüllerine ışık götürdüler (Konukçu, 2011, s. 45).

Bu tarikat diğerlerine göre Türkiye'de daha çok yaygınlaşmış, dünya çapında tanınır hale gelmiştir. Bu durumun nedenleri arasında mensuplarının bağlılığı, daha çok kişiye ulaşma ve temel öğretileri duyurma ihtiyacı sayılabilir. Daha ilk zamanlarda özellikle Osmanlı Devleti'nde halk ve yönetici tabakadaki bireyler her koşulda bu tarikatın etkinliklerine katılmışlar ve hem iktisadi hem de sosyal destek sağlamışlardır.

Mevleviyye tarikatı, diğer tarikatlardan farklı olarak daha ziyade elit zümre ile sanatkârlar, şairler ve musikişinaslar arasında yayılmıştır. Bunda güzel san'atlar ile olan yakın alâkanın da etkisi vardır. Özellikle Türk tasavvuf ve Türk sanat müziğinin doğup gelişmesinde bu tarikatın büyük rolü olmuştur (Türer, 1995, s. 189).

Mevleviler, Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarihinde önemli bir yere sahip olmakla beraber esasen Osmanlı Devleti tarihinde adlarından oldukça fazla söz ettirmeyi başarmışlardır. Birçok padişah devletin idare görevinden hariç olarak tarikatlara intisap etmiş ellerinden geldiğince de bağlı oldukları tarikatların sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmışlardır. Örneğin; Sultan Mehmet Reşat'ın Mevleviliğe ve Mesnevî'ye özel bir ilgisi vardı. Sultan Mehmet Reşat'ın cenaze

töreninde, Mevlevi dervişlerinin kendilerine özgü giysileriyle tören geçidinin en önünde yer almaları da bunu doğrular niteliktedir.

İçinde bulunan bireylerin niceliksel olarak fazlalığı ve bu bireylerin toplumun sanat yöneliminin biçimlenmesindeki etkin rolleri sayesinde Mevlevilik sosyal yapının şekillenmesinde önemli görevi sayesinde günümüze kadar süren zengin bir birikimi bünyesinde taşımaktadır. Türk toplum yapısını tam olarak anlayabilmek adına bahsedilen katkıları göz ardı etmemek çok daha doğru analizler yapılmasında ilgili alana destek sağlayacaktır.

Mevleviliği diğer oluşumlardan ayıran pek çok yön bulunmaktadır. Bu farklılıklardan ön plana çıkanlar kuşkusuz kendilerine özgü olan Sema Töreni ve Mevlevi Müziğidir. Bununla beraber giyim ve usuller olarak tanımlanan bazı eylemlilik biçimleri de diğer oluşumlardan farklı olarak kendini göstermektedir.

Sosyal yapı içerisindeki toplumsal eylemlerin aktörleri olan bireyler buldukları kültüre ve üyesi oldukları alt gruplara özgü birtakım davranış kalıplarını ve rolleri benimsemektedirler. Bu sayede kendileri bağlı olunan kültüre ya da gruba aidiyetlerini pekiştirirlerken aynı zamanda da toplum içerisindeki diğer bireylere kendi yaşam biçimlerinin bazı özelliklerini tanıtmaktadırlar. Bu tanıtım bazen sözlü olarak yani kültürün dolaşımını sağlayan dil aracılığıyla fakat çoğu kez sözsüz iletişim ile yapılmaktadır.

Ait olunan kültüre ya da gruba ait bazı giysiler de bu kategoriye girmektedir. Bağlı bulunan üye sayısı açısından oldukça etkili ve büyük bir yapı olarak nitelendirilebilecek Mevlevilik de kendine özgü birtakım ritüel ve giyim şekilleri ile hem Türk-İslâm kültürünü diğer uygarlık ve kültürlerle tanıtmada hem de Anadolu’ da bulunan diğer dini oluşumların arasında ayırt edilme açısından farklı bir yaşam biçimi ile varlığını sürdürmüştür.

Günümüzde kısmi ve anlayış olarak yaşatılan bu yapılanmada özellikle sema töreni esnasında bahsedilen farklılıklar gözlemlenebilmektedir. “Her tarikat kendine mahsus bir kıyafet geliştirmiştir. Bu kıyafetlerden bir dervişin hangi tarikata mensup olduğu anlaşılabilir. Bazı tarikatlarda kıyafete çok önem verilmiştir. Mevleviyye ve Bektaşîyye bunlardandır...” (Türer, 1995, s. 163).

Kendilerini inşa ettikleri toplumsal yapıda ve bu yapının unsurlarında etkiler bırakan bu dini oluşumların özerkliklerine ilişkin bir başka önemli nokta da yemek

usulleri olmaktadır. Faaliyet gösterdikleri zaman dilimlerinde isteyen her bireyin katılabildiği bazı yemekli toplantılar o çevrenin sosyal yapısına ve bütünlüğüne katkı sağlamıştır. Bahsedilen oluşumların yemek kültürleri, yapılarının içerisinde ayrı bir birim olarak işleyişini sürdürmüştür.

Konuya Mevlevilik açısından bakılacak olunursa özellikle Konya Mevlevihanesi'nin 1925 Tekke Ve Zaviye Kanunu'nun yürürlüğe girmeden önceki zaman dilimlerinde düzenli olarak İslâmiyet'e ait kutsal gecelerde ve Mevleviler tarafından kutsal olarak atfedilen bazı özel günlerde daha belirgin bir hazırlık göze çarpmaktadır.

Mevlevi dergâhlarında dergâhın her bir bölümündeki hizmetler için farklı becerilere sahip müridler çalışırdı. Kimisi mutfakta yemeğin yapılmasına, kimisi temizliğe yardım eder, kimisi de yeni gelen can gibi ayak işlerine bakar kendisinden istenilen şeyi itiraz etmeden yerine getirirdi (Çiftçi, 2003, s. 385).

Yeme içme konusunda tüm bu dini oluşumlarda kendilerine özgü bir şekil bulunmaktadır. Buna rağmen uyulması istenen tüm kuralların dayanağı Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hadisleridir.

Mevlevilerde matbahın (mutfâğın) kutsallığı vardır. Yemek de bu kutsallık kadrosuna girer ve yemeğin pişirilmesi ve yenmesi, özel törenlere tâbidir. Yemek vakti gelince matbahta sofralar kurulur, çevrelerine postlar konur ve her sofraya uzun bir havlu çepeçevre yayılır. Su vermek hizmetini alan canlar, testileri, bardakları hazırlarlardı. Kaşıklar, sapları sağa gelmek ve herkesin önüne düşen sofraya üstüne yüzüstü kapanmak şartıyla sıralanırdı. Bu öbür tarikatların usulüne zıttı. Onlar, kaşığı açık korlardı... Yemeğe tuzla başlanır, tuzla bitirilirdi. Herkes sağ elinin şahadet parmağını diliyle ıslayıp önündeki tuza banar ve onu tadararak yemeğe başlardı. Yemek, bir kaptan yenirdi. Yemek esnasında hiç konuşulmazdı. Su içen, su içerken herkes sofradan el çeker, onu beklerdi Bu suretle o, su içerken öbürleri bir lokma bile ondan fazla yememiş olurlardı. Hatta ağızlarında lokma bulunanlar ya yutmazlar yahut belli etmeden yutarlardı. Lokmasını ağzına götürmek üzere olan sofraya bırakıp yemekten el çekerdi (Konukçu, 2011, s. 50-51).

Mevleviliğe ilişkin aktarılan bu durumlar genel çerçevede XIII. yüzyıl Anadolu'sundaki sosyal hayatın belli bir perspektiften örneğini sunmaktadır. İslâmiyet'in sosyal yaşamdaki emir ve öğütlerinin eylemlere dönüştürülmesi konusundaki hassasiyet bu dini grupların temel amacı olarak görünmektedir. Bu çerçevede, yapılan tüm eylemliliklerin arka planında din kurumunun dinamiklerini bulmak mümkündür.

1.2.4.2. Mevlevi Müziği

Müzik, ilkel toplum yapısından post modern toplum yapısına kadar hemen her toplumda kendine yer edebilmeyi başarmış bir sanat dalıdır. İnsanoğlu sesi, öncelikle hayvanları avlayabilmek ve etrafındaki diğer bireyler ile iletişim kurabilmek için kullanmış daha sonra doğadaki sesleri taklit ederek deneme yanılma yolu ile farklı nesnelere farklı sesler elde etmiştir. Toplumsal aktörlerin müzik ile ilişkisi en yalın hali ile bu şekilde başlamıştır. Gün geçtikçe gelişen, büyüyen ve ilerleyen toplumlar müziği de diğer sanat dalları gibi geliştirmişlerdir.

Her toplumsal yapının içerisinde onun bir bütün olarak devamlılığını ve farklı dokulardan meydana gelmesini sağlayan birbirinden ayrı, aynı zamanda sıkı bir ilişki içinde de bulunan sayısız grup ve alt kültür bulunur. Bu her biri farklı özelliklere sahip toplumsal gruplar kendilerini diğer grup ve kültürlerle ifade etme ihtiyacı ile birtakım yollara başvururlar. Toplumsal gerçeklikte önemli bir konumda bulunan din kurumunda da müzik bazı dini alt gruplarca kullanılmıştır. Hatta bazı dini gruplar kendilerine özgü müzikleri ile ön plana çıkmış, isimleri anıldığında akla ilk gelen bu özellikleri olmuştur. Bahsedilen bu yapılardan bir tanesi de Mevlevilik tarikatıdır.

Sosyal yaşam içinde bazı nesnelere belli bir olguya veya topluluğa işaret etmesi gibi bir gerçeklik vardır. Sembol olarak adlandırılan bu nesnelere, her bireyin zihninde aynı şeyleri çağrıştırmaları ile bilinirler. Türk Tasavvuf Müziğinin önemli enstrümanlarından olan ney de adı anıldığında asırlarca Mevlevilik ile özdeşleştirilmiştir. Mevlâna neye diğer tüm müzik aletlerinden daha fazla önem vermiş, Mesnevî'sine de onun ismini anarak başlamış, ilk on sekiz beyitinde onu övmüştür.

“Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları nasıl anlatıyor: Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadından erkek, kadın herkes ağlayıp inledi. Ayrılıktan parça parça olmuş, kalp isterim ki, hasretin derdini açayım. Aslından uzak düşen kişi, yine vuslat zamanını arar...” (Rumi, 2013, s. 1). Mevlâna'nın düşüncesinde ney, olgunlaşmış bireyi temsil eder. Diğer bireylere mutlu olmanın sırlarını anlatan bu kamış parçası sesleri ile dinleyenleri etkilemekte ve onlara bazı öğütlerde bulunmaktadır.

Mevlâna tarafından ona bu denli önem verilmiş olmasından dolayı onun izinden gidenler bu enstrümanı “nây-ı şerif” olarak adlandırmışlardır. Ayrıca tarikata mensup ve müziğe yetenekli olan her birey bir enstrümanı çalmayı öğrenirdi. Bu sayede beraberce yapılan etkinlikler düzenlenir gerek kendi içlerinde gerekse halktan bireylerin

katılımı ile burada bir sosyal aktivite oluşturlardı. Gerçekleştirilen bu eylemler birlik ve beraberliğe verilen önemi ifade etmektedir.

1.2.4.3. Sema Töreni

“Sema, ilahî nefes ve kaidelerin makamla okunuşlarını dinleyerek heyecana gelmek, cezbeyle kapılmak ve dönmeyi de içeren birtakım hareketlerde bulunmaktır” (Kaygusuz, 2020, s. 148). şeklinde tanımlanabilecek ve bugün birçok etnik kökenden, dilden, dinden ve milletten bireyleri Konya’da buluşturan Şeb-i Ârus törenlerinin temelini oluşturan sema töreni Mevleviliğin en çok bilinen yönü olmakla beraber onu diğerlerinden ayıran yegâne ritüeldir. Aslında İslâm tasavvufunun hemen her tarikatında farklı adlarla anılan sema, en ideal biçimini Mevlevilikte bulmuştur denilebilir.

O yalnızca semazenin kendi etrafında dönüşünden ibaret bir eylem değil bireyin ses ve ahenk ile coşkunluk hissettiği, yaratıcısına duyduğu sevgi ve hayranlığın bir ifadesi olarak tanımlanmıştır. Türk tasavvuf Müziğine ait sazlar ile birlikte gerçekleştirilen bu eylem Mevlevi müziği ile anlam kazanmaktadır. Bu ritüeli gerçekleştiren bireylere semazen denilmektedir.

Bizim kanaatimize göre, Mevlevi zikrinin en belirgin şekli Sema’dır. Bunu, Mevlevilikte toplu zikir olarak da ifade edebiliriz... Mevlâna’nın düşünce dünyasında Allah’a sevgi ile insana sevginin beraberliği, insana hizmetin esas alınması ve insanın maddeye esareten kurtulması, hakim unsurlardır. Bu unsurların en belirgin ifadesi Mevlevilik’in semaında ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 1997, s. 269).

Semazenlerin yanı sıra postnişin, semazenbaşı gibi farklı görevleri yürüten bireyler ile birlikte oldukça fazla sayıda birey bu eylem için bir araya gelmektedirler. Gönüllülük esasına göre yürütülen bu faaliyetler belirli zaman aralıkları ile izleyicilere sunulmaktadır.

Sema ayini aynı zamanda Mevlevi mukabelesi, ayin-i şerif veya sema mukabelesi olarak da bilinmektedir. Mukabele kavramı, sema törenlerinde devr-i veledi denilen ve sema meydanı etrafında üç defa dönmeyi içeren uygulamada, semazenlerin tek tek hatt-ı istiva denilen hayali çizginin her iki tarafında birbirlerine karşı (mukabil) durarak yüz yüze baktıktan sonra baş kesmeleri anlamındadır... Sema mukabelesi kısaca naat-ı şerif, ney taksimi, Sultan Veled devri denilen üç devir (mevalid-i selase/maden, bitki ve hayvan devreleri), dört selam sema, Kur’an-ı Kerim kıraatı, dua ve gülbenglerden ibarettir (Kaygusuz, 2020, s. 165-166).

Sema töreninde semazen bireylerin özel olarak giydiği kıyafetler mevcuttur. Bu kıyafetlerin nasıl giyileceği, giyilirken hangi sözlerin söyleneceği, renkleri, kumaşları gibi özelliklerinin her birinin farklı bir anlamı ve İslâmî bir dayanağı bulunmaktadır.

Tennûre, dervişlerin hırkaları altına giydikleri gömlek yani kolsuz entariye denir. Mürşit huzurunda bulunup hizmet eden dervişin, 'Ölmeden önce ölünüz.' Hadîsine uygun olarak 'Ölmeden önce öldüm, sırtıma giydiğim ahret gömleği, hırka kefenimdir' demesi anlamına gelmektedir (İslâmbolî, 2006, s. 112).

Tarihi bu kadar eski olan bu etkinlik günümüzde, 2007 yılının doğumunun 800. Yılı olması sebebiyle UNESCO tarafından Mevlâna yılı olarak tanımlanmasından sonra daha da büyümüş, uluslararası bir hâl almıştır. Yurtdışında ve yurtiçinde bu tarikat hakkında yayımlanan yazılı eserler bu gelişmeye katkı sağlayan faktörlerden en önemlileridir. Bunun yanında Rumî adı ile oluşturulan görsel ve işitsel materyaller de dünyanın her yanından bireylerin dikkatinin Konya'ya çekilmesine katkı sağlamıştır.

Yılın çeşitli zamanlarında özellikle Mevlâna'yı ziyarete gelen yabancı turistlerin yanı sıra, aralık ayındaki törenler için rotasını Türkiye'ye çeviren turistleri de görmek mümkündür. Bu eylemlilikler ülkeye iktisadi boyutta gelir sağlarken bir yandan da kültürel bir etkileşime olanak sağlamaktadır.

1.2.4.4. Mevlevilikteki Görevler

Anadolu'da İslâm dininin toplumsal alandaki yansımalarından biri olan tarikat oluşumları temelde birbirine benzer profil çizmektedirler. Ancak zaman zaman kurucu şahsın karakter yapısı, tarikatın kurulduğu coğrafi koşullar ve kurulma tarihi gibi nedenlere bağlı olarak kendilerine özgü birtakım farklılıklar da gözlemlenmektedir. Tüm tarikatlarda yer alan kavramların arasında; şeyh(mürşid), derviş(mürid), dergâh, tekke, âsitane, zil enstümanı, zikir, ezkar, evrad gibi kavramlar bulunurken, Mevleviliği diğer tarikatlar içerisinde özgün bir konuma yerleştiren kavramların arasında ise; mutriban, mutribhane, ilahizen(ayinhan), neyzen, neyzenbaşı, kudümzen, bendirzen, zakir, semazen, tennure, hırka, sikke, mesnevihan, çelebi.

Arapça "yol" anlamı taşıyan "tarik" kelimesinden türeyen, İslâm dinine bağlı bulunan, kurucu bir şahsiyet tarafından yaratıcıya ulaşmak için belirli usuller ile yaşamayı amaç edinen oluşumlardan her birine tarikat adı verilmektedir. Birçok tarikatta kurucu şahsa verilen isim olan şeyh(mürşid), yaşlı demektir. Hemen tüm

tarikatlarda şeyh bulunur. Aynı zamanda dini alanda eğitim almış ve bazı manevi haller ile donatılmış kişi olarak da bilinmektedir (Kirman, 2016).

Şeyhin dini alandaki bilgilerini aktardığı tarikat üyelerine ise derviş (mürid) denilmektedir. Mevlevilik tarikatında ise şeyh aynı zamanda Mevlevi ayinini yöneten postnişin demektir. Ayin sırasında yere serilen kırmızı bir posta oturan postnişin selamlama ritüeli sırasında her semazenle ayrı ayrı selamlaşmaktadır.

Bir tarikat dervişlerin bulunduğu ve tarikat toplantılarının yapıldığı mekânlara dergâh, dervişlerin eğitildiği mekânlara tekke ve bir tarikatın ya da onun herhangi bir kolunun merkez durumunda bulunan büyük tekkelere ise âsitane denilmektedir (Kirman, 2016).

Tarikatların çeşitli ritüelleri sırasında katılımcıları coşturmak veya yaratıcının büyüklüğünü anımsatmak amacıyla çeşitli yapılardaki ziller kullanılmaktadır. Uzun bir çubuğun üzerine farklı sesleri çıkaran ve farklı büyüklüklerdeki zillerin yerleştirilmesi ile oluşturulan bu enstrüman, bazı tarikatlarda tarikata özgü şekillerde birtakım değişikliklerle kullanılmıştır. Örneğin; Abdülkadir Geylani'ye nispet edilen Kadiriye tarikatına özgü olan zilin adı "Kadiri Zili" olarak bilinmektedir.

Kurulan her tarikatın kendine özgü birtakım kurallar bütünü bulunmaktadır. Bu kurallar sayesinde bazen yüzlerce kişiyi bulan tarikat üyelerinin belirli bir eylemlilik kalıbının içerisinde yer almalarını sağlamak oldukça kolaylaşmaktadır. Yaratıcıyı anmak için gerçekleştirilen toplu veya bireysel olarak gerçekleştirilen eylemlere zikir adı verilmekte, tarikat üyelerince kullanılan ezkâr kavramı ise zikrin çoğuluna denilmektedir.

Günün çeşitli zamanlarında tekrar tekrar okunan belirli dualara ve zikirleere ise evrad adı verilmektedir (A.g.e.). Bir katılımcının ifadelerinden hareketle zakir ise zikir verme yetkisine sahip olan kişilere denilmektedir.

Mevlevilik için birlikte gerçekleştirilen ayinler oldukça önemlidir. Bu ritüeller kuruluş yıllarından itibaren belirli normlar çerçevesinde oluşturulmuş ve ritüelde yer alacak kişiler özenle seçilmiş ve belirli usullerle devam ettirilmiştir. Adap ve seremoni bakımından en fazla unsuru barındıran tarikat olma özelliğine sahip Mevlevilik diğer tarikatlardan bu yönü ile ayrılmaktadır.

Tarikat içerisindeki önemi büyük olan Mevlevi ayinlerinde enstrümanları çalan ve ilahi veya tarikata özgü besteleri söyleyen kişilere mutriban denmektedir. Bu

kişilerin ayin sırasında buldukları yere ise mutribhane adı verilmektedir. Mutrip, sema törenlerinde genellikle semazenleri ve izleyicileri coşturan müzikler çalmaktadırlar. Mutripte ilahizen ya da ayinhan olarak adlandırılan kişiler ilahiler okumaktadırlar. Mutrip heyetindeki kişiler tennure giymezler ve genelde gömleklerinin üzerine hırkalarını alırlar (Kaygusuz, 2020).

Bu kişiler içerisinde ney enstrümanını çalan kişilere neyzen, neyzenlerin en kıdemlisine ise neyzenbaşı denilmektedir. Ayrıca sema töreninin başlangıcından sorumlu olan kudüm enstrümanını çalan kişiye kudümzen denilmekte, bendir enstrümanını çalan kişiye ise bendirzen denmektedir.

Mevlevilik ritüelinin göz önünde bulunan katılımcılarının arasında ise semazenler gelmektedir. Gerek alışılmışın dışında olan ritüele özgü kıyafetleri gerekse yapılan özgün hareketler onları ritüelin diğer katılımcıları arasında özel bir konuma yerleştirmektedir. Üzerlerine giydikleri gömlek, hırka ve sikkeden oluşan tennure adı verilen kıyafetin gömleği ve etek kısmı beyaz renktedir ve Mevleviler arasında kefeni temsil etmektedir.

Üzerlerine aldıkları hırka siyah olup mezarın üzerindeki toprağı temsil etmekte başlarındaki sikke ise kahverengi keçeden imal edilip mezar taşını simgelemektedir. Tennurenin içine giyilen erkek yeleşli olan Destegül takvanın sembolü iken, bele sarılan tek parça kumaş olan elifi nemedi ise tarihsel Mevlevilikte özel bir törenle semazene şeyhi tarafından kuşatılan bir giysidir (A.g.e.).

Mevlevilere özgü bir diğer kavram da mesnevihandır. Mevlâna'nın Mesnevî adlı eserinden bölümler okuyan ve üzerine çalışmalar yapan kişilere mesnevihan denilmektedir. Asalet ve bilgi gibi anlamlar taşıyan çelebi ise Mevlâna soyundan gelen kişilere verilen unvandır. Çelebi ailesinden olup Mevlevi hareketinin başındaki kişiye 'makam çelebisi' denilmektedir (A.g.e.). Soy yolu ile bağlı olmayan fakat tarikata bazı özel ve önemli katkıları bulunan kişilerin ise isminin sonuna değil önüne çelebi unvanının verildiği de tarihsel Mevlevilikte bilinmektedir. "Çelebi Hüsameddin" kullanımını bu anlamda örnek olarak verilebilir.

1.2.5. Mevlâna'nın Düşüncesi ve Topluma Bakışı

Mevlâna, yaşadığı dönemde ve eserlerinde her zaman bireyin yaratılan en şerefli varlık olduğunu, yaratıcının onu en güzel şekilde yaratıp diğer her varlığı onun

hizmetine verdiğini anlatmaya çalışmıştır. Buradan hareketle bireylerin yaşadığı sosyal ortam da en az onun kadar önemlidir. Bu bakış açısıyla o, toplumlara da gereken önemi vermiş en ideal toplum yapısının bireylerin birlik, barış ve huzur içerisinde yaşayabildiği toplum olarak tanımlamıştır.

1.2.6. Mevlâna'da İnsan Sevgisi

Mevlâna, “insan küçük âlem; âlem de büyük insandır” sözünün doğrultusunda insana din, dil, renk, ırk, cinsiyet ayırt etmeksizin bir göz ile bakmıştır. Bu anlayış gerek eserlerinde gerekse gündelik yaşamında sıkça kendini göstermiştir. Ahlâkı Kur'an-ı Kerim'in öğretileri olan İslâm peygamberinin yaşamını kendine ölçü olarak alan ve düşünce sistemini de bu temeller üzerine inşa eden Mevlâna, tıpkı ayet ve hadislerde bahsedildiği gibi insana tüm yaratılanlardan ayrı bir önem vermiştir.

O, toplumların yapıtaşı olan bireyin mutlu ve huzurlu olmasının içinde yaşadığı toplumun da refahını beraberinde getireceğini düşünmüş bu yüzden insana bireysel mutluluğun yollarını göstermiştir. Bu yol, bir mutasavvıf olan Mevlâna için, tasavvufi düşüncenin de öngördüğü gibi Allah'ı bilme, tanıma ve ona kul olma çabasında yatmaktadır.

Çetin bir hazırlık devresinden sonra misli görülmemiş bir coşkunluğa düşen ve nihayet temkine gelen Mevlâna, insanın kutsiyetini en yüksek bir dereceye çıkarmak, bütün dinleri ve mezhepleri, insanî olgunluğa bir vasıta olarak görmek suretiyle tasavvuftaki insanın büyüklüğü esasına tam reel bir mahiyet vermiştir (Gölpınarlı, t.y., s. 191).

Her fırsatta Mevlâna'nın insanı yüceltmesi ve onun hümanizminden bahsedilir. Bu kanı doğru olmakla birlikte eksiktir. O, insanı yüceltir fakat insan suretinde yaratılmış her bireyi değil bu dünyaya geliş amacını bilerek ona uygun eylemler gerçekleştiren olgun insanı yüceltmektedir. Bunun yolu da ona göre bireyin din kurumunun ondan ne gibi görevler istediğini bilip bunları hayatına yerleştirerek yaşamasıdır.

1.2.7. Mevlâna'nın Doğu Toplumlarındaki Yeri

Mevlâna eserleriyle ve düşünce sistemiyle hem bulunduğu coğrafyadan hem de bulunduğu çağdan çıkıp birçok ülkeye ulaşmıştır. Onun sözlerinden sadece birkaçını okumuş, daha sonra düşüncelerini merak edip eserlerini okuyan veya Konya'ya türbesini ziyaret etmeye gelenlerin sayısı azımsanamayacak kadar fazladır. Bunda,

Mevlâna'nın ayırt etmeksizin herkesi kucaklayan alçak gönüllüğünün payı çok fazladır. Mevlâna, şiirlerini Farsça söylediği için bu dilin kullanıldığı ülkelerde etkisi daha belirli bir şekilde görülmektedir.

Ayrıca İranlı olmadığı ve İran'da yaşamadığı halde Mevlâna'nın İran Edebiyatı'nda büyük bir yeri vardır. Dilin kültür ile olan ilişkisi düşünüldüğünde edebiyata yansımış bir kişiliğin yaşam biçimlerine de etki edebileceği açıktır. Doğu'daki tarikatların dünya üzerindeki diğer yerlere göre daha sayıca daha fazla olduğu bilinmektedir. Bu yapıların kurucuları ve mensupları eserlerinde Mevlâna'dan sıkça bahsetmiş, onun tüm insanlığa seslendiğine tanıklık etmişlerdir.

1.2.8. Mevlâna'nın Batı Toplumlarındaki Yeri

Mevlâna, sonsuz tevazu ve alçak gönüllüğü ile doğuyu etkilediği gibi batıyı da etkilemiş, burada yaşayan bireylerin zihinsel ve duygusal dünyalarına dokunmuştur. Birçok Avrupalı onun eserlerini kendi diline çevirmiş ve fikrî dünyasını anlamaya çalışmıştır. Mevlâna üzerine konferanslar, sempozyumlar düzenlenmiş bu sayede tüm dünyanın ilgisini cezbeden bu mutasavvıfı daha yakından tanımak isteyenlere onu anlatabilme olanağı bulmuşlardır.

Günümüzde Mevlâna'nın batıdaki etkisi doğuda olandan daha fazladır. Rasyonalitenin demir kafesine sıkışan, materyalizme tarihte hiç olmadığı kadar yakın duran modern birey, ruhsal bunalımlarını bu zamanın ötesine geçebilmeyi başaran mutasavvıfın öğütleri ile dindirmeyi ummaktadırlar.

Batılı ülkeler üzerinde Mevlâna'nın etkisini düşünürken, ister istemez İslâmiyet'in batı kültürü üzerindeki etkisi akla gelmektedir. Çünkü Mevlâna bir Müslüman bilgini ve şairidir. Bilindiği gibi İslâmiyet, ilme çok değer veren bir dindir. Bireyleri nerede olursa olsun ilmi aramaya teşvik etmiştir. Bu sebeple Müslümanlar, Kelile ve Dinme gibi önemli eserleri Arapça'ya tercüme edip ayrıca bazı filozofların eserlerini de kendi dillerine çevirmişlerdir. Üzerine düşünceler belirtilen bu eserler adeta insanlığa yeniden kazandırılmıştır.

1.2.9. Mevlâna'nın Toplum Anlayışı

Toplumsal alana dair görüşlerinde cemaat kavramının üzerinde özellikle duran Mevlâna, bu cemaati oluşturan ruhu nicelik belirten özelliklerinden daha üstün

tutmaktadır. Çünkü esas olan, kişi sayısına bakılmaksızın o yapıyı bir arada tutan amaçtır. Eğer bu sağlanmışsa kolay kolay parçalanmayacak bir birliktelik oluşmuş olur. “Mevlâna, ‘biz hepimiz bir araya toplanınca insan olurmuşuz. Hadi bir kere daha sarılalım insana’” (Tekin, 2012, s. 76-77) diyerek birliğin önemine işaret etmektedir

Sosyalizasyon, bireyin içinde bulunduğu toplumun normlarını içselleştirme sürecidir. İstisnasız her toplum onu oluşturan bireyleri değiştirir, dönüştürür her an yeniden kendine uygun biçimde şekillendirir. Bu sayede toplumlar da durağanlıktan kurtulur bir dinamizm kazanırlar. Mevlâna’da ideal anlamıyla sosyalleşmiş birey “kâmil insan”dır. Çünkü bu birey, toplum ve kozmik düzen ile barışık ve uyumludur. Mevlâna’nın tanımladığı kâmil insan, benliğinden vazgeçerek Allah aşkıyla yaşayan ve bu aşktan doğan yaşam biçimini sürdüren ideal bireydir. Böylece toplumlar da bu bireylerden oluştuğu sürece tam anlamıyla sağlıklı birer yapı olabilirler.

Sosyolojinin kurucularından kabul edilen Fransız sosyolog Emile Durkheim, toplumsal işbölümü hakkında en fazla fikir öne süren sosyologlardandır. Bu konuyu doktora tezinde çalışmış, konuyu en ince ayrıntılarına kadar irdelemiş ve Organik-Mekanik toplumlar sınıflandırmasına gitmiştir.

Mevlâna’nın eserlerine bakıldığında ise, işbölümü olgusuna özellikle yer verdiği görülmektedir. O, işbölümünü şu şekilde ifade etmektedir: “Herkes kendi işceğezini görür” (Konukçu, 2011). Mevlâna burada, açık bir biçimde insanların farklı meslek ve işlere sahip olmalarına vurgu yaparak, işbölümü ve sosyal farklılaşma olgularına değinmektedir.

Toplumsal tabakalaşma, her dönemde ve en ilkel olanından en gelişmiş olanına kadar her toplumda mevcut olan bir sosyal gerçekliktir. Bir yanda dikey mobilitenin kesin olarak reddedildiği toplumlar örnek olarak Hindistan’daki Kast sistemi; diğer yanda ise bu hareketliliğe ılımlı bakan toplumlar mevcuttur. Toplumlar üzerine fikir beyan eden her birey muhakkak az veya çok toplumsal mobiliteden bahsetmiştir.

Mevlâna da direkt toplum üzerine herhangi bir eser ele almamasına karşın, neredeyse tüm eserlerinde bu konuya değinmiştir çünkü gerek yaşadığı devrin sosyal şartları gerekse etrafındaki bireylerin sayıca fazla olmasından kaynaklanan hiyerarşik yapılanma onun bu konu hakkında da düşüncelerinin oluşmasına neden olmuştur.

Mevlâna’nın eserlerinde sistematik olarak bir toplumsal tabakalaşmadan söz edilmese de genel olarak çeşitli kriterlere göre belirlenmiş sosyal sınıflar

görülebilmektedir. Örneğin kudret ve otoriteyi göz önüne alarak sosyal tabakaları belirlediğinde Mevlâna'da üç sosyal sınıf görmek mümkündür. Bunlar; yönetenler, âlimler ve yönetilenlerdir (Tekin, 2012).

Son olarak Mevlâna eserlerinde, dünya üzerindeki her toplumun mutlaka karşı karşıya kaldığı değişim olgusuna da yer vermiştir. O, değişimin birey temelli olduğundan bahsedip bireyler üzerinde görülen zaman içerisindeki farklılaşmaların toplumsal değişimin başlatıcısı olduğunu sıkça ifade etmiştir.

1.2.10. Mevlâna, Mevlevilik ve Popüler Kültür İlişkisi

Mevlâna'nın yolu olarak tanımlanabilecek Mevlevilik, kurulduğu yüzyıldan günümüze kadar bulunduğu çağın özelliklerine göre şekil almış bununla birlikte kendine özgü bazı unsurlar Mevlevi bireylerce korunmaya çalışılmıştır. Öğretinin içerisindeki bazı unsurlar onun birbirinden çok farklı özelliklerdeki zaman dilimlerinde yaşamasının önünü açmıştır. Özellikle Mevlâna ve ailesinin hoşgörü anlayışı İslâmiyet'in birleştiriciliği ile bütünleşmiş, tüm unsurlarını bu dinden alan öğreti birçok bireyin yaşam biçimlerini şekillendirmiştir. Günümüzde de farklı etnik köken, dil, din ve kültüre sahip bireyler tarafından gün geçtikçe daha fazla merak edilip araştırılan öğreti modern çağın kendine özgü bazı özelliklerinden etkilenmiştir.

Mevlâna'nın yolunu temsil eden birçok nesne ve tarihsel Mevlevilikte önemli yerlere sahip şahsiyetlerin isimleri, genel anlamda son yüzyılda şekillenen tüketim kültürünün içerisinde yer almaya başlamıştır. Bireyler günümüzde Mevlâna'nın yaşam görüşünü anımsatan nesnelere gündelik yaşamlarında sıkça yer vermektedirler.

Din sosyolojisinde 'dinî pazarlama(religious marketing)' olarak geçen terim, kökleri itibarıyla rasyonel seçim teorisine kadar dayandırılabilir. Bu pazarlama biçimi aslında dinin bir zorunluluk ve mesuliyetten, çeşitli kültürel formlar içinde bir tercih ve tüketim objesine dönüşümüyle birlikte anlaşılabilir bir olguyu içerir (Bölükbaşı, 2011, s. 51).

Kurumsal bir şirkette çalışan, herhangi bir dinî inanç sistemine mensup olmayan bir birey ofisinde Mevlevî sikkesi şeklinde bir biblo buldurmadan memnundur. Başka bir örnek olarak, Mevlâna'nın yaşamında ve görüşlerinin şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan Şems-i Tebrizi'nin öğütlerinden bahseden bir kitabı başucu kitabı olarak tanımlayan birçok bireye dünyanın birbirinden farklı birçok ülkesinde rastlamak mümkündür.

Mevlâna'nın Batı'daki literatürlerde adının geçmeye başlaması XVII. yüzyıla rastlamaktadır. Bu tarihten sonra onun düşünceleri bilimsel çalışmalara da zaman zaman konu olarak seçilmiş ve rubailerinden pek çok tercüme yayınlanmıştır (Bilgin, 2008). Bilimsel araştırmaların yanında edebiyatın diğer kullanım alanlarında da kendisine yer bulan Mevlâna'nın düşüncesi, Avrupa ve Amerika kıtalarında gün geçtikçe daha fazla tanınır hale gelmektedir.

Bilimsel çalışmaların yanı sıra popüler Mesnevi uyarlamaları yapan şairler de çıkmış. Bunlar bilimsel çalışmalardan ilham alınarak yapılmış bilimsel olmayan gelişmeler, fakat bütün bu hatalarına rağmen Mevlana sevgisini yaymakta çok başarılı oluyorlar. Onlar sayesinde Mevlana günümüzde özellikle Amerika'da en popüler şairlerden olma özelliğini kazanmış. Bu eserler Avrupa'da da en çok satanlar arasında yer alıyor (A.g.e., s. 38).

Tarihte İslâm dinine mensup birçok şair, bilim insanı ve sanatçı vardır. Bu önemli şahsiyetlerden her biri kendi ilgi alanları ve yeteneklerine göre eserler vermişler ve evrensel kültüre katkıda bulunmuşlardır. İslâmiyet'in okumaya verdiği önem, Müslümanların yaşamlarının her alanında kendisine yer etmiş bu sayede teknik ilerletilmiştir. Bu önemli şahsiyetlerin içerisinde Mevlâna'nın dünya çapında daha fazla tanınması kullandığı dilin birleştiricilik temelli olması ile yakından ilişkilidir.

Özellikle yaşamının ilk yıllarında ailesiyle birlikte birçok yerleşim yerini ziyaret ederek Konya'ya yerleşen Mevlâna bu sayede birbirinden çok farklı kültürel birikime sahip bireylerle görüşme imkânı elde etmiştir. Yanı sıra babasının vefatından sonraki zaman dilimlerinde dersler vermiş ve bu da Mevlâna'nın Konya'daki ve çevre yerleşim yerlerindeki bireylerle sık sık görüşmesine yol açmış bu sayede o, bireylerin farklılıklarından onlara ilişkin ortak bir bakış açısı kazanmıştır (Rumi, t.y.).

Schimmel diyor ki, Hollanda'da, Almanya'da, Fransa'da, İtalya'da Mevlana'yı seven, onun sözlerinden kuvvet alan insanlar çoğalıyor, ona dair kitaplar, tercüme elden ele geçmekte. İslam dünyasında Cüneyd, Hallac, İbni Arabî İbni Farid gibi birçok büyük mutasavvıflar var, pek güzel mistik şiir yazan şairler de yaşamışlardır. Fakat kimse Mevlana'nın garpta kazandığı şöhret ve sevgiyi kazanamamıştır (Bilgin, 2008, s. 42).

Mevlâna Batı'da özellikle de ABD'de oldukça tanınmış bir şahsiyettir. Birçok farklı dile çevrilmiş, "Biyografisi birçok ünlü yazar tarafından defalarca kaleme alınan Mevlana'nın şiirleri şimdiye kadar en az 23 farklı dile çevrildi" (Hollywood Mevlana aşkıyla yanıyor: Çocuğuna Mevlana'nın ismini veren bile var, 2017). olan Mevlana'nın eserleri gün geçtikçe daha fazla sayıdaki bireye ulaşmaktadır. Onun bu denli

tanınmasının ardında yatan unsurların başında yaşadığı çağı aşan, zaman ve mekân bağımsız bir üsluba sahip olması gelmektedir.

Nobel ya da Pulitzer ödüllü şiir kitaplarının 10 binler civarında sattığı ABD’de yaklaşık 250 binlik bir satış rakamına ulaşmayı başarmış şair kimdir dersiniz? Bu şair, hepimizin yakından tanıdığı bir isim: Mevlânâ. Ya da Amerika’daki bilinen ismiyle Rûmî (Arslan, 2003).

ABD’de, dünyanın farklı yerlerinde özellikle de Avrupa’da yaşayan bireylerden daha fazla bireyin bu öğretiye ilgi duymasının ardında, dine olan farklı bakış açıları yer almaktadır. Onu Amerikalıların gözünde önemli bir konuma getiren temel unsur, hiçbir bireyi dışlamamasıdır. Ayrıca ABD, diğer kıtalar ile kıyaslandığında dinin daha ön planda olduğu bir ülkedir. Amerika’ya ilk yerleşen bireylerin birçoğunun Avrupa kıtasındaki dini baskılar nedeniyle geldikleri gerçeğinden hareket edildiğinde iki kıta arasındaki dine bakış farklılıklarının temel nedeni ortaya çıkmaktadır (A.g.e.).

Yeni dini hareketlerin başlangıç yerinin ABD olması da dinin bu kıtadaki bireylerin yaşamında daha önemli bir konumda olduğunun göstergelerinden birisidir. Özellikle postmodernizm süreci ile birlikte yeni bir form kazanan din olgusu bireylerin gündelik yaşamlarındaki önemini kaybetmemiş aksine önceki zaman dilimlerindeki biçiminden farklılaşarak gündelik yaşam pratiklerine eklenmiştir. Bireyler gün içerisindeki eylemliliklerine dini olanları da eklemişler böylece yaşamlarında konumu ve farklı şekillerde deneyimlenebilmesiyle yenilenen bir din algısı oluşmuştur.

Öte yandan, XXI. yüzyılın sosyalizasyon ve iletişim alışkanlıklarını yeniden biçimlendiren sosyal medya da Mevlâna’nın dünyanın pek çok farklı yerleşim yerinde adının duyulmasına katkı sağlamıştır. Üretilen teknolojik cihazların en temel özelliğinin hız olması gerçeği göz önüne alındığında internet ortamında şekillendirilen sosyal medya mecralarının da aynı oranda hızlı olması olağandır. Bireyler geçmiş çağlara kıyasla çok daha hızlı olarak iletişim kurabilmekte ve gerekli koşullara sahip olan dünyanın herhangi bir yerindeki diğer bireylere zaman sınırlaması olmaksızın erişebilmektedirler. Bu erişim birçok farklı amaç için kullanılabilen, ticaretten sanata eğitimin dine kadar pek çok konuda toplumsal aktörler etkileşim kurmaktadır.

Konuya Mevlâna özelinden bakıldığında ise onun yaşadığı çağın iletişim özellikleri neredeyse tümüyle değişmiş görünmektedir. Bireyler günümüzde din ile ilgili sorularını yazılı eserlerden değil internet ortamındaki metinlerden elde etmekte sanal

dini konferanslardaki anlatıcılardan bilgi edinmektedirler. Tüm bu iletişim olanakları, yaşamını sürdürdüğü XIII. yüzyıl Anadolu coğrafyasında ancak eserlerinin el yazması nüshaları ile düşünceleri öğrenilebilen Mevlâna'nın tanınmasında yeni bir dönemi başlatmıştır. Onun öğretileri artık sanal ortamdaki kitaplarından, düşüncelerini inceleyen bilimsel makalelerden veya internet sitelerinden bireylere sunulmaktadır.

Facebook'ta Mevlana için kurulan birçok hayran grubu var. Hatta "Rumi Sushi" isimli bir uygulamayı yükleyen kullanıcıların sayfalarındaki kutucukta her gün otomatik olarak güncellenen bir Mevlana sözü İngilizce olarak yer alıyor. Twitter'da da "RumiQuotes" isimli kullanıcıyı takip eden dünyanın her yerinden binlerce kullanıcı her güne Mevlana dizelerini okuyarak başlıyor. Hatta Twitter'da "Rumi" diye bir trend bile var (Amerika Mevlana Celaleddin Rumi'yi yeniden keşfetti, 2010).

İsminin herhangi bir eylemde ya da bir metinde geçmesi bile bireylerin dikkatini çekmek için yeterli olan Mevlâna, toplumsal aktörlerin bu olumlu bakışı sonucunda tüketim olgusuna farklı formlarda dâhil edilmiştir. Özellikle kendi eserleri ve onun yaşam görüşü üzerine yazılan kitaplar alışveriş sitelerinde en çok satın alınan ürünler kategorisinde yer almaktadır. Oluştugu zaman dilimlerinde maneviyata verilen önem bugüne kıyaslandığında oldukça fazla olmasına rağmen onun öğretisi yeni dünya düzeninde kendisine yer bulabilmiş, her kültürden bireyler onun düşüncelerini yaşamlarına dâhil etmişlerdir.

"Essential Rumi" (Esas Mevlana), "Rumi: The Book of Love: Poems of Ecstasy and Longing" (Mevlana: Sevgi Kitabı: Coşkunluğun ve Hasretin Şiirleri), "A Year with Rumi: Daily Readings" (Mevlana'yla Bir Yıl: Günlük Okumalar) gibi kitaplar da hem üst raflardan hem de Amazon.com gibi internet sipariş sitelerinin favoriler bölümünden inmiyor (A.g.e.).

Tüm dünyadaki bireyler tarafından tanınan birçok sanatçı Mevlâna'ya büyük ilgi duymaktadırlar. Günümüzden yüzyıllar önce yaşamış bir şahsiyetin düşüncelerinin, genel olarak elde etme olanaklarının dünyadaki birçok bireyden daha fazla olduğu kişiler tarafından önemsenmesi oldukça dikkat çekicidir. Özel yaşamlarında bu öğretiyi kendi yaşam perspektiflerine ekleyen sanatçıların genelinin Hristiyan olması da dikkat çeken bir başka durumdur. Mensubu olduğu dinin sınırlarını aşarak evrensel bir söyleme sahip olduğu çıkarımı yapılabilecek Mevlâna bu bakış açısı sayesinde gün geçtikçe daha fazla bireye hitap etmektedir.

Pink çocukları ile Instagram'da paylaştığı fotoğrafına Mevlana'nın "Ölüydüm, diri oldum. Ağlayışım, gülücük oldum. Aşk devleti geldi de, ben ebedî devlet oldum"

sözlerini paylaştı. Popun kraliçesi Madonna birçok kez Mevlana'nın şiirlerini kendi sesiyle okudu. Son olarak ünlü şarkıcı Beyonce, ikizlerinden birine Rumi ismini verince Mevlana yine dünya basınında geniş yer buldu (Hollywood Mevlana aşkıyla yanıyor: Çocuğuna Mevlana'nın ismini veren bile var, 2017).

Yine Amerikan sinema endüstrisi denilince akla ilk gelen Hollywood Mevlâna ile ilgili birçok filmi gösterime sunmuştur. Dünya üzerindeki geniş kitlelere hitap eden filmlerin arka planında yer alan Hollywood'un, Rûmî ismiyle küresel çapta tanıttığı Mevlâna'nın düşüncelerinin dünya üzerinde bu denli görünür olmasındaki rolü büyüktür.

Sinemanın aktarmak istediği mesajı kitlelere oldukça hızlı ve etkili olarak ulaştırmasındaki başarısı ve tüm bu eylemler için gerekli olan kapitalist bakış açısı Mevlâna öğretilerinin ekonomik kaygılar amacıyla araçsallaştırılmasına yol açmış bunun sonucunda öğretiler kısa bir zaman diliminde deneyimlenebilecek bir eyleme dönüştürülmüştür. Oluşumu yüzyıllar almış Mevlâna'nın öğretisi postmodern dünya düzeninde sinema sektörü tarafından alınıp satılabilen ve hızla tüketilebilen bir meta haline dönüştürülmüştür. Toplumsal kurumlar arasındaki ilişkiler açısından bakıldığında din ve ekonominin birbiriyle olan girift ilişkisinin önemli bir örneği olarak görülebilecek bu durum aynı zamanda içinde bulunulan çağın etkileşim biçimlerini de göstermektedir.

Guardian gazetesinin haberine göre, 13. yüzyılda yaşayan dünyaca ünlü şair, düşünce adamı ve mutasavvıfın hayatını konu alan film için hazırlıklar başladı. Dev projenin senaryosunu David Franzoni kaleme alacak. Filmin yapımcılığını üstlenen isimlerden Stephen Joel Brown, Sufi kültürünü sinema aracılığıyla Batı'ya da tanıtmak istediklerini açıkladı. Leonardo DiCaprio ve Robert Downey Jr., teklifi kabul ettikleri takdirde yeni filmde Mevlânâ ve Şems-i Tebrizi olarak izleyici karşısına çıkacak (A.g.e.).

Dünya genelinde bu denli tanınmasıyla beraber Mevlâna, öğretisini şekillendirdiği Türkiye'de de oldukça yakından tanınmaktadır. Hayatını ve öğretisini anlatan belgesellerin yanı sıra onun hayatı ve yaşam görüşü tanınmış yazarların kitaplarının ana eksenini oluşturmaktadır. Belgesellerin en kapsamlı olanlarından biri TRT'nin 2017 yılında izleyiciyle buluşturduğu *Mevlana Celaleddin-i Rumi* adlı belgeseldir.

Kitaplara da örnek olarak Elif Şafak'ın Mevlâna ile Şems-i Tebrizi'nin yaşamlarını anlatan ve uzun süre çok satan kitaplar listesinden inmeyen *Aşk* isimli romanı, Türkiye'de geniş bir okur kitlesine sahip olan Ahmet Ümit'in Şems-i

Tebrizi'nin ölümünü polisiye türüne uyarladığı *Bab-ı Esrar* adlı romanı ve Sinan Yağmur'un Mevlâna ve ailesinin yaşamını anlattığı *Aşkın Gözyaşları* serisi sayılabilir.

Ayrıca Türkiye'de yayınlanan kitapların kapaklarının birçoğunun üzerinde semazen, ney ya da Mevlâna'nın resminin kullanılmasının fazlaca tercih edilmesi ve bu kitapların satış rakamlarının ortalamanın üzerinde olması ülke genelinde Mevlâna öğretisinin bireyler üzerinde olumlu bir etki bıraktığının göstergelerinden birisidir. Mevlevilik ile özdeşleştirilen ney enstrümanının da geçmiş zaman dilimlerine kıyasla günümüzde daha fazla ve çeşitli yerlerde kullanılıyor olması da yine Mevlâna'ya duyulan sempatinin bir başka örneği olarak gösterilebilir.

Türkiye'de faaliyet gösteren ve Konya'da oluşturulan bir ekip olan BİZ isimli ekibin dünyanın her yerinde yaşayan bireylerin Mevlâna öğretisini ve bu öğretinin ritüellerini deneyimlemeleri için oluşturduğu "sanal dergâh" projesi bulunmaktadır (Mevlana İklimi Avrupa'yı da kuşattı, 2007). Bu proje, XXI. yüzyılın teknolojik imkânlarından faydalanarak dinî öğretilerin hız çerçevesinde diğer bireylere zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın ulaştırılabildiğinin örneklerinden birisidir. Bu gelişmeler sayesinde bireyler günümüzde, herhangi bir inanç sistemine dâhil olmadan günlük faaliyetleri içerisinde din ile ilgili eylemleri de gerçekleştirebilmekte ve daha önce yaşamlarında hiç tecrübe etmedikleri eylemleri çok kısa süre içerisinde deneyimleyebilmektedirler. Bu durum ise yeni dini hareketler eğiliminin toplumsal zemindeki yansımalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de Mevlâna'nın ismi ve öğretisi dünya çapındaki tanınırlığına atıf yaparak zaman zaman ülkeler arası ilişkilerde de kullanılabilmektedir. Ülkelerin birçoğunun onu tanınması ve bireylerin onu önemli bir şahsiyet olarak nitelermeleri ilişkilere olumlu bir seyir kazandırmakta ve evrensel hoşgörü söylemi Mevlâna'nın öğretisi ile desteklenmektedir. Bu konuya örnek olarak, ilk olarak 2019 yılında Çin'in Wuhan şehrinde keşfedilen ve kısa sürede küresel boyutta bireyleri etkileyen bir seyre evrilen Koronavirüs hastalığı sonrasında bazı ülkelerin sağlık sistemlerindeki yetersizlikler nedeniyle Türkiye'nin İtalya ve İspanya gibi ülkelere gönderdiği tıbbi yardım malzemeleri kolilerinin üzerine Mevlâna'nın bir sözünün İtalyanca ve İspanyolca olarak yazılması ve isminin yanına ayrıca dünyadaki ülkelere tanındığı ismi olan Rumi isminin de eklenmesi gösterilebilir.

Milli Savunma Bakanlığı bünyesindeki askeri fabrikalarda, dikimevleri ile Makine ve Kimya Endüstrisi'nde yerli ve milli imkanlarla üretilen maske ve kıyafet,

antibakteriyel sıvı gibi tıbbi yardım malzemesi Etimesgut Askeri Havaalanı'nda askeri kargo uçağına yüklendi. Malzemelerin yer aldığı paketlerin üzerinde İtalyanca ve İspanyolca, Mevlana'nın "Ümitsizliğin ardında nice ümitler var. Karanlığın ardında nice güneşler var." sözü ve "Türkiye'den İspanyol halkına sevgilerle" ifadesi yer aldı (Mevlana mesajlı yardım, 2020).

Gerek dünya çapında gerekse Türkiye'de farklı toplumsal kurumların birbiriyle olan ilişkilerinden doğan eylemliliklerin gerçekleştirilmesinde öğretileri bugün küresel çapta dolaşıma çıkan Mevlâna'nın isminin kullanılması, yine birçok alanda onun yaşam görüşünün örnek olarak gösterilmesi Mevlâna'nın çağının ötesine uzanan bir anlayış ve hoşgörünün mimarı olduğunun en açık göstergelerindedir. Gün geçtikçe daha fazla insan onun öğretisini merak etmekte ve sanattan edebiyata birçok farklı alanda eserleri ve dolayısıyla yaşam görüşü kendine yer bulabilmektedir.

Dinin sosyalizasyon süreçlerindeki etkisinin ve öneminin azalacağına vurgu yapan modernizmin aksine o yeni formlar kazanarak bireylerin eylemliliklerinde var olmaya devam etmektedir. Bu perspektiften bakıldığında Mevlâna öğretisinin bu denli önemsenmesi ve benimsenişi dinin toplumsal zemindeki dönüşen yerinin bir göstergesi niteliğindedir.

İKİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR

Kuruluşundan bu yana her dönem içinde bulunduğu toplumdaki birçok bireyi etkileyen Mevlevilik günümüzde de bu işlevini devam ettirmektedir. Öte yandan değişim olgusunun toplumsal yaşantıdaki her alanı etkisi altına aldığı bir gerçektir. Mevlevi anlayış da bu süreçten etkilenmiş zamana ve mekâna göre dönüşümlere uğramıştır. Bu farklılaşma süreci değişik alanlarında görülmektedir. Bu çalışma Mevlevilik ve değişim arasındaki ilişkinin boyutlarını göstermeyi amaçlamaktadır.

2.1. KATILIMCILARIN SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Gündelik yaşamda bireylerin karşılaştıkları olaylara verdikleri tepkiler onları diğer bireylerden ayrılan özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu noktadan hareketle katılımcıların cinsiyet, yaş, meslek ve eğitim düzeyleri kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri yanıtları etkilemektedir. Aşağıda Konya ve Bursa illerindeki Mevlevi katılımcıların bazı sosyodemografik özellikleri yer almaktadır.

Tablo 2.1: Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Düzeyi	Meslek	İl
K1	Erkek	65	Medrese Mezunu	Emekli	Konya
K2	Erkek	70	Üniversite Mezunu	Emekli	Konya
K3	Erkek	40	Üniversite Mezunu	Hekim	Konya
K4	Kadın	71	Üniversite Mezunu	Filolog	Konya
K5	Kadın	65	Üniversite Mezunu	Ressam	Konya
K6	Kadın	50	Üniversite Mezunu	Emekli	Konya
K7	Erkek	55	İlköğretim Mezunu	Memur	Konya
K8	Erkek	58	Üniversite Mezunu	Neyzen	Konya
K9	Erkek	74	İlköğretim Mezunu	Emekli	Konya
K10	Erkek	59	Üniversite Mezunu	Emekli	Konya
K11	Kadın	25	Üniversite Mezunu	Psikolog	Bursa
K12	Kadın	26	Üniversite Mezunu	Öğretmen	Bursa
K13	Kadın	28	Üniversite Mezunu	Psikolojik Danışman	Bursa
K14	Kadın	40	Üniversite Mezunu	Öğretmen	Bursa
K15	Kadın	26	Üniversite Mezunu	Memur	Bursa
K16	Kadın	32	İlköğretim Mezunu	Ev Hanımı	Bursa
K17	Kadın	25	Üniversite Mezunu	Mühendis	Bursa
K18	Kadın	30	Üniversite Mezunu	Çalışmıyor	Bursa
K19	Erkek	40	İlköğretim Mezunu	Bilgi-İşlem Personeli	Bursa
K20	Erkek	40	İlköğretim Mezunu	İşçi	Bursa

Tablo 2.1'den hareketle katılımcıların yaşları görüşme yapılan iki ile göre farklılık göstermektedir. Konya ilindeki katılımcılar daha ileri yaşta iken, Bursa ilindeki katılımcılar daha genç yaşadılar. Bu farklılık, diğer katılımcılara referans bir kişi üzerinden erişilmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. “Mevleviliğin ehlinden öğrenilmesi gerektiği ve bunu aileden tecrübe ederek öğrenmiş bireylerin daha doğru bilgileri daha

doğru analizlerle aktarabileceği” dűşüncesi Konya ilindeki katılımcıların hemen hepsinde mevcuttur. Bu nedenle buradaki katılımcılar birçok birey içerisinde tavsiiye edilebilecek bireyleri özenle seçmişlerdir.

Öte yandan Bursa ilindeki katılımcılar aynı zamanda bir vakfın üyeleridirler. Görüşme yapılacak katılımcıları vakfın temsilcisi yönlendirmiş ve seçilen kişiler haricindeki bireyler ile görüşme yapılmasına izin verilmemiştir. Seçilen katılımcılar Mevlevilikteki farklı görev alanlarından en az birer birey olacak şekilde yine temsilci tarafından seçilmiştir.

Katılımcılar ile ilgili bir başka önemli nokta da eğitim düzeyleri ve meslekleridir. Bu özellikler çoğunluğu üniversite mezunu olan katılımcıların kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevapları etkilemiştir. Birçok katılımcı özellikle günümüze ilişkin soruları bilimsel dayanaklara atıf yaparak ve bu bilimsel bilgilerle kişisel tecrübeleri arasında analiz-sentez süreçlerini daha yetkin şekilde kullanarak cevaplamışlardır. “Bir kitapta buna ilişkin bir şey okumuştum, izlediğim bir videoda buna benzer bir olay vardı” ya da “üniversiteden arkadaşlarım da bu şekilde düşünüyorlar” şeklindeki ifadelerle görüşmeler sırasında sıkça karşılaşılmıştır.

Özellikle iki katılımcı psikoloji alanında eğitim görmüş ve birçok soruyu bu perspektife dayanarak cevaplamışlardır. Bursa ilindeki katılımcıların büyük bir çoğunluğu vakıf temsilcisi tarafından “sorulara daha doğru yanıt verileceği ve vakfın faaliyetlerini daha anlaşılır bir üslup ile anlatabileceği” düşüncesiyle üniversite mezunu bireylerden seçilmiştir.

2.2. KATILIMCILAR HAKKINDAKİ BİLGİLER

2.2.1. Katılımcıların Mevlevilikteki Görevleri

Bir grubun içerisindeki görev dağılımları o grubun işlevlerini ve amaçlarını en iyi ifade eden özelliklerden birisidir. Bu gerçeklikten hareketle Mevleviliğin amaçlarının ve işleyişinin daha iyi anlaşılması için katılımcılara Mevlevilikteki görev dağılımları sorulmuştur. Tarihsel Mevlevilik ile günümüz Mevleviliği arasında oluşumun içerisindeki bireylerin görev dağılımlarında farklılığın olup olmadığı eğer var ise bu farklılığın hangi görevler ile gerçekleştirildiğini ortaya koymak katılımcılara yöneltilen bu sorunun nedenini oluşturmaktadır.

Mevlevilik anlayışı görüşme yapılan iki mekâna göre farklılık gösterse de bu oluşumun içerisinde faaliyet gösteren katılımcılar benzer görevlerde bulunmaktadır. Yaygın olan görevler neyzenlik ve semazenliktir. Katılımcıların görüşlerinden yola çıkarak yedi farklı görev alanı belirlemek mümkündür: postnişinlik, çelebilik, semazenlik, sema eğitmenliği, neyzenlik, birçok pozisyonda yer alma ve bazı farklı görevler.

Mevlevilikte özellikle sema töreninde görev alan bireyler diğer bireylere kıyasla daha ön plandadır. Ritüellere fiili olarak katılma, bağlılığı güçlendirerek Mevleviliğe ilişkin usulleri içselleştirme süreçlerine olumlu katkı sağlamaktadır. Özellikle postnişinlik, semazenlik, çelebilik ve neyzenlik Mevleviler arasında önem atfedilen görev ve pozisyonlardır.

Mevlevilik ile birlikte kurumsal bir nitelik kazanan semanın topluca gerçekleştirildiği törenlerde tüm dinî gruplarda olduğu gibi eylemleri yöneten bir lideri bulunmaktadır. Bu bireye postnişin adı verilir. Ayrıca “Tasavvufta tarikat liderleri ya da bir dergâhın mürişidine verilen unvan” (Kirman, 2016, s. 295) olarak tanımlanan şeyhlik makamı da Konya'daki bir katılımcının ifadeleri ile postnişin ile aynı bireydir. Törende en dikkat çeken bireylerden biri olan postnişin (şeyh) ayin sırasında semazenlerden farklı olarak kırmızı renkli bir post üzerine oturmaktadır. Semazenler ise beyaz renkli postlara oturmaktadır.

Görüşmelerde Konya'da bulunan iki birey postnişin olarak görev aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu bireylerin Mevlevilikteki görevlerini tanımlayışları sosyal hayattaki mesleklerinin farklılığına ve eğitim düzeylerine göre değişkenlik göstermektedir. Medrese eğitimi alan ve dokuz yaşından itibaren Mevlâna'nın yolunda olduğunu belirten katılımcı soruya araştırmacıyı konu hakkında daha ayrıntılı bilgilendirme amacıyla nispeten daha uzun bir yanıt verirken diğer katılımcı ise araştırmacının birtakım ön bilgilere sahip olduğu varsayımından hareketle daha kısa bir yanıt vermiştir.

“Postnişinim. Yani ne demek postnişin? Biliyor musunuz? Şeyh efendi, postnişin” (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

“... postnişinim” (K3, Erkek, 40 yaşında Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Mevlevilikte Mevlâna ile kan bağı olan bireylere çelebi denmektedir. Görüşme sağlanan bazı katılımcılar da çelebidir. Mevleviliğin kurulduğu yer olması ve Mevlâna

nın ve aile bireylerinin türbelerinin orada olması sebebiyle merkez kabul edilen Konya ilinde sayıca daha fazla kendilerini çelebi olarak tanımlayan katılımcı bulunmaktadır.

“Çelebiyim...” (K3, Erkek, 40 yaşında Üniversite Mezunu, Hekim, Konya)

“Hz. Mevlâna'nın ...'nci kuşak torunuyum” (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Evet, şimdi. Mevlevilik'te en üst kademe çelebilik makamı. Bu yüzyıllardır Konya' dan yönetilmiş. Hz. Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled zamanında Mevlevi tarikatı kurulduğu zaman bu oğuldan oğula geçerek böyle devam etmiş çelebilik makamı ve Osmanlı zamanında şeyhülislam da kabul ediyor yani çelebi seçiliyor yeni gelecek olan çelebi ondan sonra şeyhülislam da bunu kabul ediyor. Bu 1925 Tekke - Zaviye kanunu çıkıncaya kadar devam ediyor. Sonra yasaklandığı zaman. Şu an manevi çelebilik makamındayım. Böyle devam ediyor (K2, Erkek, 70 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Mevlevilik ile birlikte kurumsal bir nitelik kazanan dini bir ritüel olan sema gösterisinin baş karakterleri olan semazenlere Mevlâna'nın öğretisine ve manevi şahsiyetine yakınlığın ancak onun izinden gidilmekle sağlanabileceğine olan inanç bağlamında tarih boyunca öğretiyi benimseyen kişilerce önem verilmiştir. Bu önem ise semaya olan ilginin artmasında önemli bir etmen olmuştur. Öğreti içerisindeki diğer görevlerde bulunan bireylerden niceliksel olarak daha fazla olan semazen bireyler, araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar içerisinde de ön plana çıkmaktadırlar. Görüşme yapılan birçok katılımcı sema ayini ile ilgili görev yapmaktadırlar.

Mevlevilikte görev alıyorum ama biz burada maaşlı devlet memuruymuz. Burada semazen olarak görev yapıyorum ben. Ama ben daha kendime Mevlevi diyemiyorum. Çünkü okudukça Mevleviliğin bazı has kurallarının olduğunu, bazı şeylerin gerekli olduğunu öğreniyoruz. Bunun başında eskiden âsitanelerde ya da Mevlevihanelerde olan hadise orda bin bir günlük çile vardı. O çileden sonra Mevleviliğe kabul edilirsiniz ya da edilemezsiniz bu süre zarfında. Bu aşamada şu anda yapacak bir ortam yok. Kurallar yok olmuş. Bu zamana kadar bir Mevlevi olarak demeyelim de muhibbi olarak Mevleviliğe gönül vermiş olarak söyleyebiliriz bunu, muhibbi olarak. Ya da Mevleviliğe yakın, yatkın. Olmaya çalışan (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

“Burada semazenim” (K11, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolog, Bursa).

“Semazenim” (K14, Kadın, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

“Semazenim” (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

¹ Çalışmanın gizliliği kapsamında katılımcı kimliğinin saklı tutulması amacıyla bu bilgi verilmemiştir.

Bazı Mevleviler daha fazla bireye sema öğretmek amacıyla sema eğitmenliği görevini de üstlenmişlerdir. Bu sayede Mevlevilik anlayışı ve öğretileri ritüeller aracılığı ile daha fazla bireye ulaştırılmaktadır.

“Şu an için sema eğitiminden sorumluyum” (K17, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Mühendis, Bursa).

“Sema eğitimi veriyorum” (K12, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Mevleviliğin ayırıcı özelliklerinden bir diğeri ise ayinlerde kullanılan ney enstrümanıdır. Kudüm, Ud, Rebab, Tambur ve Halile gibi müzik aletlerinin başını çeken bu enstrüman Mevlevilerce özel kabul edilmekte ve ona verilen bu önem hem onu üfleyen hem de ney eğitimi veren bireylerin sayısını arttırmaktadır. Bu önemin oluşumunda tasavvufta ney enstrümanının kâmil (olgun) insanı temsil ettiğine ilişkin yaygın olan görüş ve Mevlâna'nın eseri Mesnevîsinin kendi yazdığı rivayet edilen ilk 18 beyitinde neye olan övgüsü etkili olmuştur. Yine buradan hareketle 9 rakamı da ilk 18 beyitin yarısı olduğu için Mevlevilerce uğurlu rakam olarak nitelendirilmektedir.

“Mevlevilikteki görevim musiki ile. Biliyorsunuz sema gösterileri Mevleviliğin başı yani sema gösterisi. O sema gösterisi içerisinde ben ney üflüyorum. Neyzenlik yapıyorum” (K8, Erkek, 58 yaşında, Üniversite Mezunu, Neyzen, Konya).

“Ben neyzenim” (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

“Neyzenim” (K14, Kadın, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Bir katılımcı ifadelerine ek olarak ney derslerinin, katılımcının bağlı bulunduğu Mevlevi mekânına gelen özellikle kadın ziyaretçilere Mevleviliğin tanıtımı açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.

Ben ney dersi veriyorum. Ben ney dersini burada bir vitrin görevinde görüyorum. Üstadımız da aynı şekilde. Ney derslerini vitrin görevinde görüyor burada. Bilhassa bayanların derslerini. Çünkü buraya insanlar geliyorlar ama ne olduğunu bilmeden geliyorlar. Ben birçok insanın burada tereddütle dolaştığına rastladım. “Sormak istediğiniz bir şey varsa sorabilirsiniz” dediğimde bu çok önemli bence. Bir yerde eğer bir bilgiyi almak istiyorsanız oradaki bulunan kimselerden, görevlilerden, orada eğitim almış olan kimselerden birebir o bilgileri almanız lazım. Yoksa buraya sadece cumartesi günleri gelen ya da haftada bir gün gelen bir kimse buradaki derslere katılmıyorsa, buradaki öğretiden birinci dereceden eğitim almıyorsa buradaki insanların meraklarını gideremez. Yani onları bir doygunluğa ulaştırılmaz tabiri caizse. O yüzden işi ehline vermekte yarar var. Ben kendimi ehil insan olarak görmüyorum ama hasbelkader bildiğim kadarı ile

aktarmaya çalışıyorum insanlara (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

Birçok katılımcı da buldukları mekânda birçok farklı görevlerde yer aldıklarını belirtmiştir. Genellikle Bursa ilinde olan bu katılımcılar bu sayede Mevlevilik ritüellerinin sergilendiği ve yaşatılmaya çalışıldığı mekâna gelen daha fazla birey ile görüşme ve Mevleviliği tanıtmaya imkânı da bulabilmekte olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu katılımcılar için Mevleviliğe ilişkin birden fazla pozisyonda görev almak gurur kaynağıdır. Görüşme yapılan katılımcılar görevlerini ardı ardına sıralarken bu durumdan büyük bir haz duyarak bahsetmişlerdir. Görevlerin sayısı arttıkça belirtilen mekânda da daha fazla vakit geçirebiliyor olmaları onlara mutluluk vermektedir.

“Zakirim. Zikir yaptırıyorum. Neyzenim, ilâhizenim. Bendirzenim” (K14, Kadın, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

“İlâhi söylüyorum kurslara aktif katılıyorum yaklaşık on yıldır. Bendir vurabiliyorum. Kudüm vurabiliyorum” (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

“Ben burada kudümzen görevini yapıyorum. Şu anda benim asıl işim bilgi işlem olduğu için işler yoğunlaşınca kudüme bir müddet ara verdim. Burada aynı zamanda teknik işlerden de sorumluyum” (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

“İlâhizenlik yapıyorum. Mevlevilik ile alâkası yok buranın ücretli benim bildiğim tek işçisiyim. Çay ocağında çaycılık yapıyorum. İşim, sosyal hayattaki mesleğim tekkenin çaycılığını yapmak” (K20, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, İşçi, Bursa).

Konya ve Bursa ilinde görüşme sağlanan katılımcıların büyük bir çoğunluğu aynı zamanda Mevleviliğe ilişkin bir vakıf veya dernek üyeleri, kurucuları veya o topluluğun çalışanlarıdır. Bu bağlamda son kategori olarak Mevleviliğin içerisinde birbirinden farklı görevlerde bulunan katılımcılar ele alınmıştır. Bu katılımcılardan bazılarının buldukları yerdeki işleyişe bağlı olarak ihtiyaç duyulmuş ve böylece Mevleviliğin içinde yer almışlardır. Bu bireylerin aynı zamanda sosyal yaşamdaki meslekleri de bahsedilen Mevlevi mekânları ile ilişkilidir.

Yaklaşık otuz senedir sema resmi yapıyorum. Mevlevi derviş ve o ritüeli canlandıran resimler yaptığım için onları gözlemek ve zamanın bana tesadüfî getirdiği çok değerli büyükler ile karşılaştığım için ve mesleğim resim olduğu için ben estetik formatında Mevleviliği inceledim. Ve hâlen onu uyguluyorum. Yani bu ayin-i şerifin estetik

tarafında onları yorumlamayı seviyorum ve işin o alanında'yım (K5, Kadın, 65 yaşında, Üniversite Mezunu, Ressam, Konya).

Tarihsel Mevlevilikte Mevlevilerin eylemlerini gerçekleştirdiği mekânlar dergâh olarak adlandırılan, genellikle erkeklerden oluşan bireylerin bulunduğu yapılardır. Günümüzde ise Mevleviler sivil toplum kuruluşları olarak bilinen dernek, vakıf gibi bazı kuruluşları oluşturmuşlar ve öğretiyeye ilişkin eylemlilikleri bu yapılarda gerçekleştirilmektedirler. Bahsedilen bu yapılar bürokrasi ve hiyerarşiye göre oluşturulmakta ve faaliyet göstermektedirler. Konya ve Bursa illerinde bulunan birçok Mevlevi bireyin de vakıf ve dernek üyesi olduğu gözlemlenmiştir. Bu bireyler tarihsel Mevlevilikte mevcut olmayan “projeler ile ilgilenme” ve “evrak ve muhasebe” işlerinden sorumlu olma gibi yeni görev alanlarında bulduklarını ifade etmişlerdir.

Ayrıca bu görevleri yürüten katılımcıların kadın olması, kadının toplumsal yaşamdaki görünürlüğünün geçmişe kıyasla arttığı bir örneği olarak görülebilir. Buradan hareketle genel anlamda Mevlevilikte geçmişten günümüze bazı temel görevlerin halen mevcut olduğunu fakat özellikle modernizm ile birlikte değişen yaşam şekillerine uyum sağlanarak yeni görev tanımlamalarının ortaya çıktığı yargısına ulaşılabilir.

Ben resmi boyutta evrak takiplerini işte bürokrasi işlemlerini ve muhasebe işlemlerini takip ediyorum. Vakıf içerisinde şimdi satış yapmak yasaktır burada bizim bir iktisadî işletmemiz var. İktisadî işletmenin mesuliyetini taşımaya çalışıyorum. Ve 2011 yılında resmî olarak açılmıştı burası ve 2011'den beri buradayım. Ve işte gücüm yettiği kadar hizmet etmeye çalışıyorum. Resmîlikteki unvanım koordinatör (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Burada genel anlamda benim ilgilendiğim projeler üretmek. Kısa süreli ya da belli süre kaidesi içerisinde çocuklarla ilgili mesela işte yaz okulu oluşturmak ya da çocuklarla ilgili etkinlikler düzenlemek. Gençlerle ilgili etkinlikler düzenlemek. Bunun gibi (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Konya ilinde bulunan ve Mevleviliğe soy yolu ile bağlı olan erkek bir katılımcı ise sosyal yaşamdaki mesleği farklı olmasına rağmen öğretinin içerisinde Çelebi Hüsameddin döneminden itibaren kurumsallaşan, “Mesnevihanlık, Mevlâna zamanında yoktu. Bu kurumsal yapının banisi olarak Çelebi Hüsameddin' i görmek mümkündür” (Ceyhan, 2004, s. 325) ve “Mevleviliğin manevi temellerini şekillendiren Mesnevi'nin okunması, anlaşılması, doğru yorumlanması ve içindeki rehberlik edici ilkelerin ortaya çıkarılması için tarihsel süreç içinde mesnevihanlık denilen bir kurumsal yapı ortaya

çıkıştır” (Gölpınarlı, 2006, s. 373). şeklinde tanımlanabilecek mesnevihanlık görevini yürüttüğünü belirtmiştir.

Katılımcının, öğreti içerisinde yüzyıllar boyunca gelenekselleşmiş bir pozisyonda görev alması ve günümüzde de bu görevi devam ettirmesi öğretinin bazı süreçler içerisinde değişime uğrayan birçok yönünün yanı sıra devam eden gelen ritüellerinin de olduğunun önemli bir örneğidir.

“Görevimiz tarikat-ı aliyede gelen bir güruhu Mesnevî sohbetleri yapmak, bunun tefsirini yapmak. Mesnevihanlık yapıyoruz. Zikir ve tespih verme yetkimiz var. Bize verilen bu görevi devam ettiriyoruz” (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Mevleviliği diğer oluşumlardan ayıran, ağırlıklı olarak bu yapılanmanın içerisinde gözlemlenebilen birtakım özellikler bulunmaktadır. Mesnevihanlık görevi de bu özelliklerden biridir. Bu yönü ile mesnevihan bireyler başka bir dini yapılanmanın içinde az rastlanır bir görevi üstlenmektedirler.

Sosyal grupların niteliği ve amacına bağlı olmaksızın grubun oluşması ve işlevliliğine katkı sağlayan yapıcı unsurların en önemlisi olan grup üyeleri bu oluşum içerisinde bilgi birikimi ve yeteneklerine ilişkin özgün görevler üstlenmektedirler. Bu sayede grup koordinasyonu sağlanırken üyelere de grup aidiyeti oluşmaktadır. Bu gerçeklikten ve katılımcıların ifadelerinden hareketle, dini bir yapılanma olan Mevleviliğin içerisindeki farklı görev alanları Mevlevilerin öğretilere bağlılığını arttırmakta ve mevcut doktrinler gündelik hayatlarında onlara yol gösterici olmaktadır.

2.2.2. Katılımcıların Mevlevilik Geçmişleri

Görüşme yapılan katılımcıların Mevlevilikteki geçmişleri Konya ve Bursa illeri bağlamında farklılık göstermektedir. Konya ilindeki katılımcıların büyük bir çoğunluğu daha yaşlı bireylerdir ve Mevlevilik geçmişlerini doğumlarından bugüne kadar olarak nitelendirmektedirler. Yöntem kısmında ve sosyodemografik özelliklerin sunulduğu kısımda da belirtildiği gibi Konya'daki katılımcılar araştırmacının isteği üzerine, araştırmaya katılım sağlayabilecek diğer bireyleri tavsiye etmişler ve böylece katılımcılar “daha iyi ve doğru bilgiler elde edilebilmesine yardımcı olabilecek bireyler” olarak nitelendirdikleri yaşça büyük bireyleri görüşme için daha uygun bulmuşlardır.

Öte yandan Bursa'daki katılımcılar ise daha gençtir ve Mevlevilik ile tanışıklıkları nispeten daha yakın tarihlerde olmuştur. Bu farklılığın oluşumunda

Konya'nın Mevleviliğin merkezi olması sebebiyle daha fazla Mevlevi bireyi bünyesinde barındırması etkili olurken ayrıca gözlemlenen niceliksel fazlalıkta Mevlevilik öğretilerinin aile kurumunun yapısal dinamiklerinin içine nüfuz etmiş olması ile küçük yaşlardan itibaren bu öğretilerin tecrübe edilmiş olması etkili olmuştur.

Konya'daki bir katılımcı Mevlevilik geçmişinin doğduğu zamandan bugüne uzandığını ifade etmiştir. Annesine ait olan bir anı ile düşüncelerini aktaran katılımcı ayrıca Konya'da görüşme yapılan vakıflardan birinde torunlarından birinin görevli olduğunu belirterek ailesinde halen Mevleviliği benimseyen bireyler olduğunu ifade etmiştir.

Ben anamdan doğarken ben tarikat şeysi olarak doğdum. Mahallemizde bir hazret vardı. Bir de Mevlevihanenin temizliğine bakan bir hanım vardı. O gelip anneme diyor dede bir oğlan istiyor diye. O da olurdu olmazdı falan derken ben altı aylıkken annemin karnında hazreti pir diyor "kalk sema yap" diyor. Elinden tutuyor sema öğretiyor (K9, Erkek, 75 yaşında, İlköğretim Mezunu, Emekli, Konya).

Yine semazen olarak görev yapan bir başka katılımcı amcasının bir Mevlevi grubunda semazenbaşı olması sebebiyle bu görevi küçük yaşlardan itibaren merak ettiğini belirtmiştir. Ayrıca katılımcı, aile üyeleri içerisinde ve yakın çevresinde bulunan birçok kişinin Mevlevi olduğunu ve evlerinde Mevlevi ritüelleri gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Dedemizden gelen bir Mevlevilik merakı vardı. Benim dedem son mesnevihan Sıtkı Dede'nin talebesiydi. Onun meclislerinde bulunan kişiydi. Oradan bize bir Mevlevilik merakı, Mevlevilik sevgisi geldi... Doğuşumuzdan beri Mevleviliğin içindeyiz yani. Ailemiz çünkü ister istemez dededen, amcadan. Bulduğumuz ortamlardan çevremizdeki kişiler hepsi Mevlevi olan kimseler olduğu için. Evimizde mesela zikirler oluyordu. Dedemin arkadaşları eskiler geliyordu. Biz de o ortamlarda yetiştik (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Konya'da bulunan ve çelebi olan bir katılımcı da Mevlevilik geçmişini doğduğu günden başlayıp bugünü de kapsayan zaman dilimi olarak ifade etmiştir.

"Doğduğumuz vakitten beri ailem olduğu için kırk senedir diyelim" (K3, Erkek, 40 yaşında Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Aynı şekilde çelebi olan bir kadın katılımcı da Mevlevilik geçmişini Mevlâna'nın yoluna hizmet etmek olarak tanımlamış ve ömrünü bu faaliyet ile geçirdiğini belirtmiştir.

“Kendimi bildim bileli Hz. pirin yolunda hizmete gayret etmekteyim. Şu anda yetmiş bir yaşını tamamlamak üzereyim. Bu kadar yıldır da Hz. Mevlâna hizmetindeyim” (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Dedesinin Mevlevilik öğretisi içerisinde önemli bir konumda bulunduğunu ve bu sebeple doğduğu yıllardan itibaren öğretiye aşına olduğunu belirten bir katılımcı, Mevleviliğin kendisinin yaşam perspektifi haline gelmesini ise gençliğinden bugüne kadar olan zaman dilimini kapsadığını ifade etmiştir.

“Yani dedemiz Mevlevi şeyhi olduğu için genelde doğduğumuzdan beri bu işin içindeyiz ama ilgilenmemiz gençlik yıllarından beri başladı. Yaşım altmışa yaklaştı. Aşağı yukarı kırk senedir diyelim” (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Son olarak Konya’da bulunan ve çelebi olan erkek bir katılımcı ise Mevlevilik geçmişini, çocukluğunu şekillendiren Mevlevi şahsiyetler üzerinden dile getirmiştir. Ayrıca aile içerisinde öğretinin merkezi olan konumundan bahseden katılımcı küçük yaşlardan itibaren bir görev bilinci ile büyüdüğünü belirtmiştir.

Tabii tabii (doğumundan beri) yani şöyle: Bizler H...’te² doğduk her zaman Türk vatandaşıydık. Mesela H...’te tekkeler kapanmamıştı o zaman daha doğrusu kapanmıştı da hâlâ yaşayan dervişler vardı. Onlardan bir tanesi de F. Dedeydi. Bize böyle sık sık gelirdi yani hatırlıyorum onu. Hirkasıyla sikkesiyle H...’te çok büyük bir onlara karşı bir saygı vardır. Herkes çok saygı duyardı kendisine. Ve küçüklüğümüzden beri devam eden bir mesuliyet ile büyüdük yani bu mesuliyeti taşımamız gerektiğini öğretiler. Küçük yaşlarda sema çıkarttım. İ...’a³ geldikten sonra bizim evde büyük toplantılar olurdu. İşte bu toplantılara o zamanın Mevlevi büyükleri de katılırlardı. Böyle devam ederdi... (K2, Erkek, 70 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Bursa’daki katılımcıların ise büyük bir çoğunluğunun Mevlevilik ile tanışmaları günümüz teknolojilerinin getirdiği imkânlar sayesinde olmuştur. Bilindiği üzere bilginin oluşturulması ve küresel çapta yayılması geçmişe kıyasla bugün çok daha hızlıdır. Buradan hareketle Mevlevilik gibi kökleri yüzyıllar öncesine dayanan dini bir oluşuma bile bugünün bireyleri bilgi dolaşımındaki hız faktörü ile kolayca bağlılık geliştirebilmektedirler. Özellikle sosyal medya bu tanışıklıkta önemli rol oynamaktadır ki Bursa’daki Mevlevi mekânında gerçekleştirilen eylemlerin birçoğunu buradaki katılımcılar internet üzerinden takipçiler ile paylaşmaktadırlar.

² Çalışmanın gizliliği kapsamında katılımcı kimliğinin saklı tutulması amacıyla bu bilgi verilmemiştir.

³ Çalışmanın gizliliği kapsamında katılımcı kimliğinin saklı tutulması amacıyla bu bilgi verilmemiştir.

Ayrıca bu katılımcıların Mevlevilik ile tanışıklıklarında gündelik yaşamın içindeki sosyalizasyon süreçleri de etkili olmuştur. İki katılımcı aile bireylerinin sayesinde Mevleviliği keşfettiğini ifade etmiştir.

“Eşim tanıştırdı beni...” (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

“Dediğim gibi ailem üstadımın üstadı ile tanışmışlar o vesileyle hamdolsun buradayız” (K17, Kadın, 25 Yaşında, Üniversite Mezunu, Mühendis, Bursa).

Bursa ilindeki katılımcıların büyük bir çoğunluğunun Mevlevilik ile tanışmaları Konya ilindeki katılımcılara kıyasla daha yakın tarihlerde gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda da katılımcıların Mevlevilik geçmişleri daha kısa bir zaman dilimini kapsamaktadır.

“On dört yıl” (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

“Altı buçuk sene oldu” (K12, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

“Sekiz, dokuz yıl oldu” (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

İki ildeki katılımcıların Mevlevilik geçmişleri karşılaştırıldığında Konya’da bulunan katılımcıların ifadelerinde sıkça Mevleviliğin, aile içerisinde öğrenilen bir davranış, bir yaşam biçimi olduğu vurgusu bulunduğu görülmektedir. Sosyalizasyonun başladığı ilk yer olan aile kurumunun bireylerin yaşamlarındaki etkisi ve hayat perspektiflerini şekillendirme gücü göz önüne alındığında Konya’da bulunan katılımcıların öğretiyi rol modeller aracılığı ile daha iyi benimsedikleri ve yaşamlarında yer verdikleri söylenebilir.

Öte yandan Bursa’daki katılımcılar nispeten daha geç yaşlarda öğretiyi ile tanışmışlardır. Katılımcıların Mevlevilik geçmişlerine ilişkin iki il arasındaki bu farklılık, öğretiyi ilişkin esasları yaşam perspektiflerine aktarma konusunda katılımcılar arasında belirgin bir farklılığa yol açmıştır. Bu bağlamda Konya ilindeki katılımcılar, öğretinin normlarına ve esaslarına daha sıkıca bağlı ve tarihsel Mevlevilik ile daha yakından bir ilişki içerisinde eylemlilikler gösterirken; Bursa ilindeki katılımcılar ise, öğretinin bazı norm ve ritüellerini günümüz koşullarına göre belirli ölçülerde esnetilebilen bir yapıya sahip olarak değerlendirip kitlelere hitap edebilmek için bu durumu olağan olarak niteleyen bir profil çizmektedirler.

2.2.3. Katılımcıların Ritüellere Katılım ve Türbede Zaman Geçirme Sıklıkları

Katılımcıların Mevlevi mekânlarında zaman geçirme sıklıkları veya ritüellere katılmaları Konya ve Bursa illerine göre farklılık göstermektedir. Konya ilindeki katılımcılar, Mevleviliği “bir ruh hali” olarak tanımlamaktadırlar. Böylece Bursa'daki katılımcılara göre söz konusu mekânlara daha az gitmektedirler. Bu durumun oluşumunda Konya'da Mevlevi mekânının yalnızca bir yer ile sınırlı olmaması da etkili olmuştur denilebilir.

Mevlâna türbesinin yakınlarında Mevleviliği tanıtmaya ve bu anlayışı sürdürmeye yönelik yurt içinde ve yurt dışında faaliyetlerde bulunan birçok mekân mevcuttur. Bununla birlikte her iki ildeki katılımcıların da sosyal hayattaki meslekleri, ikamet ettikleri yerler ve Mevlevilikteki görevleri gibi faktörler de bu zamana etki etmektedir.

Konya'daki bir katılımcı türbe ziyaretlerine ilişkin bilgileri aktarırken bu ziyaretin haftanın belirli bir günü gerçekleştiğini ifade etmiştir. Katılımcının bahsettiği ziyaretlerin cuma günü gerçekleştiriliyor olması da öğretinin İslâmiyet temelinde oluştuğunun ve sürdürüldüğünün bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bilindiği gibi İslâm dininde cuma gününün önemli olduğu bu dinin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de ve peygamberin hadislerinde yer almaktadır.

Yalnızca Mevlâna türbesini değil Mevleviliğin oluşumunda ve öğretinin sürdürülmesinde önemli rolleri olan şahsiyetlerin türbelerinin de ziyaret edildiğini belirten katılımcı ayrıca bireylerin yaşamlarındaki bazı sıkıntılı dönemlerde de türbe ziyaretlerini gerçekleştirdiklerini dile getirmiştir.

Bizdeki âdet, gelenek her hafta cuma günleri hem türbeyi hem Şems Hazretlerini hem de hamuşan⁴ı, oradaki Mevlevi dedelerini ziyaret etmektir. En az haftada bir kere. Ama bizde gönül sıkıntıya girdiğinde, dara düştüğünde dedelerin başına gidilir, iltica edilir. Usul budur. Haftada bir kere gidilir muhakkak, bu da cuma günleri. Cuma sabahı ile işte öğle arasında olur genelde (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Konya'da bulunan bir başka katılımcı da aynı şekilde ziyaretlerin haftada bir gün gerçekleştirildiğini belirtmiştir.

⁴ Hamuşan: Hemen hemen bütün Mevlevi tekkelerinde hamuşan (susanlar) adı verilen mezarlık bulunmaktadır. Bu mezarlıklarda dergâhın büyük şeyhleri meftundur (Kaygusuz, 2020, s. 188-189).

“Yani herhangi bir toplanma yeri Konya’da olmamız sebebiyle Hz. Mevlâna’nın türbesi. Türbe bizim için dergâhtır her ne kadar kamuni olarak sırlı olsa da. Haftada bir diyebiliriz” (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Bulunduğu Mevlevî mekânında koordinatör olarak görev yapan bir kadın katılımcı, diğer iki katılımcı gibi cuma günü türbe ziyaretini gerçekleştirdiğinden bahsetmiştir. Katılımcı ayrıca, türbenin içerisine gidemediği durumlarda ise bulunduğu mekânın türbeye bakan kısmındaki pencereden Mevlâna ile manevî bir buluşma yaşadığını belirtmiştir.

Ben şimdi burada olduğum için (... Vakfi)⁵ 8-5 mesai saatleri içerisinde. Yani ayrıca bir ziyaretim huzuru pire oluyor. Ziyaret ediyorum. Çok keyif alıyorum. Dertleşiyorum. Halleşiyorum. Onu cuma günü hiç atlamadan. Ola ki çok elzem bir durum var ise niyaz penceresinden selamımı verip, duamı edip geçip geliyorum. Ama mutlaka cuma günleri kendisiyle görüşüyorum ya da yukarıya çıkıyorum oradaki pencereyi şöyle bir açıyorum. Buluşma yerimiz (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Mevlevilikteki görevi semazenlik olan erkek bir katılımcı da konuya ilişkin düşüncelerini geçmiş zaman dilimleri ile günümüzü karşılaştırarak ifade etmiştir. Geçmişte Mevlâna türbesini daha sık ziyaret ettiğini dile getiren katılımcı, türbenin yapısının değişmesi ile birlikte artık haftada bir kez olacak şekilde ziyaret ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, katılımcının bu ziyaretlerinde Mevlevilik öğretisinin içerisindeki görevinin de etkili olduğu söylenebilir.

Şimdi, türbeye haftada bir gün gidiyoruz. Eskiden çok giderdim. İkinci namazlarını hep orada kılardım ben. Sonradan oranın yapısı değişti. Haftada bir sema programları oluyor. Periyodik olarak her cumartesi burada sema var. Ona mutlaka katılıyoruz (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Öte yandan Bursa’daki katılımcılar, bahsedilen Mevlevî mekânını Konya’daki katılımcılara kıyasla daha sık ziyaret etmektedirler. Görüşmeler sırasında katılımcıların büyük bir çoğunluğunda burada bulunmaktan dolayı oluşan bir memnuniyet hali gözlemlenmiştir. Katılımcılar burada mümkün olduğunca daha fazla vakit geçirmek istemekte ve bunun için fırsatlar yaratmaya çalışmaktadırlar.

Bursa’da görüşme sağlanan kadın katılımcıların birçoğu, görüşme yapılan Mevlevî mekânına daha sık olarak gelmek istediklerini fakat iş hayatının çalışma zamanlarına uyum sağlamak adına bu eylemi daha az gerçekleştirdiklerini görüşmeler

⁵ Vakıf ismi araştırma kapsamında görüşmelerin gizliliği nedeni ile saklı tutulmuştur.

sırasında dile getirmişlerdir. Gündelik yaşam içerisinde bulunmak durumunda oldukları illeri veya Bursa'da bulunan farklı mekânları kendi ruh hallerine daha uzak, Mevlevi mekânının ise kendilerine bir ev veya yuva sıcaklığı hissettirdiğini sözlü ve sözsüz olarak birçok kez ifade etmişlerdir.

“Yirmi kere falan. Bursa'ya falan gelip gidiyorum” (K11, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolog, Bursa).

Bursa'ya oldukça uzak bir konumda bulunan Erzincan'dan ayda bir kez geldiğini belirten bir kadın katılımcının ifadelerinden bağlı bulunduğu Mevlevi grubuna bağlılığının güçlü olduğuna ilişkin bir çıkarım yapılabilir. K14 için iller arasındaki mesafe ve yolculuğun ekonomik boyutu bulunduğu Mevlevi mekânındaki memnuniyet halinin deneyimlenmesi ile karşılaştırıldığında ikinci planda kalmaktadır.

“Ben Erzincan'dan gelip gidiyorum. Ayda bir kere gelip gitmeye çalışıyorum. Her ay” (K14, Kadın, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Yaşamını mesleği dolayısı ile çalıştığı iş yerinden, ev ve bulunduğu Mevlevi mekânından ibaret olarak tanımlayan bir katılımcı ise burada geçirilen zamana bir kısıtlama koymadığını belirterek ayın büyük bir kısmında görüşme yapılan Mevlevi mekânında bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca katılımcı, buradaki Mevlevilerin aileleri ile buraya geldiklerini de belirterek mekânı aile bireylerinin sosyalleşme yerlerinden birisi olarak tanımlamıştır.

Normal şartlarda bizim hayatımız ev, iş ve tekkeden ibaret. Sınırım yok bu noktada. Yani buradaki her arkadaşın normal bir günü var onun haricinde eşyle, çocuğuyla, kendi başına da geldiği oluyor. Hani buna bir sınır koymuyoruz. Ben dört- beş değişiyor haftada. Aya vurursak yirmi günü bulur (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Bursa'daki Mevlevi mekânına olan ziyaretlerini çalışma yaşamının düzenine göre ayarladığını belirten kadın bir katılımcı bu nedenle ziyaretlerin sıklıklarının da değiştiğinden bahsetmiştir.

Üç diyebilirim ortalama. Ama aslında belli bir hani nasıl anlatayım. Ben mesela çalışan bir kadını. İşte iş yoğunluğuna göre, aile çevreme göre ya da kendi ne bileyim hayatımdaki müsait olduğum zamana göre değişebiliyor. Yani beş gün, altı gün de gelebiliyorum. Yedi gün de gelebiliyorum. Ayın yarısı burada geçiyor (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Mesleğinin bulunduğu Mevlevi mekânında gerçekleştiğini ifade eden erkek bir katılımcı ise hafta içi her gün mesai saatleri içerisinde burada bulunduğunu belirtmiştir.

“Yirmi altı gün” (K20, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, İşçi, Bursa).

Son olarak ev hanımı olduğunu dile getiren bir katılımcı, haftada altı gün buraya geldiğini belirtmiştir. Bu noktada Bursa’daki kadın katılımcıların Mevlevi mekânına gelip gitme sıklıklarının çalışma hayatları ile olan ilişkisinden söz edilebilir. Kadınların eğitim sürelerinin uzaması ile birlikte sosyal yaşamdaki görünürlüklerinin artışı onları boş zamanlarını yeniden biçimlendirmeye yöneltmiştir. Bu bağlamda K16’nın ifadeleri bu olguya bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Bayağı gün geliyorum. Haftada neredeyse altı günüm burada geçiyor. Onun dışında boş kaldığım her zaman buradayım. Ayda yirmi beşi de geçiyor olabilir zaman zaman. Sadece bu binada haftada iki gün-üç gün mutlaka geliyorum zaten (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

Genel olarak bakıldığında katılımcıların Mevlevi mekânlarını ziyaret etme sıklıkları buldukları illere, sosyal hayattaki mesleklerine ve Mevlevilik mekânlarındaki görevlerine göre değişkenlik gösterebilmektedir.

2.2.4. Katılımcıların Mevlevi Mekânlarında Geçirdikleri Zaman

Bir önceki kategori ile bağlantılı olarak Mevlevilerin bu mekânlarda geçirdikleri zamanlar da illere göre farklılık göstermektedir. Bilindiği üzere Mevlâna'nın ve Mevleviliğin kurulmasında rol oynayan aile bireylerinin türbeleri Konya ilindedir. Bununla bağlantılı olarak yerli ve yabancı birçok turist özellikle Şeb-i Ârus törenlerinin yapıldığı zaman dilimi olan aralık ayında ve yılın hemen her gününde burayı ziyaret etmektedirler.

Bu durum ile ilgili olarak Konya ilindeki Mevleviler bu konu ile ilgili görüşlerini ifade ederlerken özellikle Konya’ya gelen ziyaretçilere değinmişler ve ziyaretçi sayısının her koşulda fazla olmasından dolayı önceliği onlara verdiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar ziyaret etme günlerindeki kişisel duygu durum değişikliklerine bağlı olarak bu zamanın kısalıp uzayabildiğini de belirtmişlerdir.

“Yarım saat bir saat yani duruma göre belki beş dakika bazen” (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

...Türbede normal niyazımızı yaparız, tefekkürümüzü ederiz orada. O birazcık kendimize has bir duygu. Bir kenara, köşeye çekiliriz oradan niyaz ederiz. Hz. Mevlâna'nın ruhaniyeti ile bir bağlantı, bir kontak kurmaya çalışırız (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Konya’da bulunan kadın bir katılımcı, sosyal yaşamındaki mesleğinin gerektirdiği eylemleri kurulmasında Mevlevi bireylerin öncülük ettiği bir vakıfta çalışarak gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Görüşme esnasında katılımcı, iş hayatının da Mevlevilik öğretisinin yaşatılmasına yönelik faaliyetlerin yürütüldüğü bir vakıfta şekilleniyor olmasından duyduğu memnuniyeti sıklıkla dile getirmiştir. Tarihsel Mevlevilikte kadın Mevlevilerin öğretinin yaşatıldığı mekânlara günümüze kıyasla daha az gittikleri, günümüzde ise kadının sosyal yaşamdaki pozisyonlarının artması ile bağlantılı olarak daha fazla sayıdaki kadın Mevlevinin öğretinin şekillendirildiği Mevlevi mekânlarında bulunma ve zaman geçirme olanaklarının arttığı söylenebilir.

“Değişiyor. Bazen beş dakika yani insanım çünkü. Bazen gönül çok hüznü oluyorsunuz, o zaman daha uzun süre kalıyorsunuz. Bırakmıyor. Sizi bırakmıyor. Sen buraya bir çok diyor” (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Türbe ziyaretinin öğretinin içerisindeki önemini ise Konya ilinde bulunan bir katılımcı dile getirmiştir. “Mevlevilikte hem hayatta olan yol büyüklerinin ve şeyhlerin ziyaretleri hem de vefat edenlerin türbelerinin ziyaretleri önemlidir” (Top, 2007, s. 59). Katılımcı özellikle Mevlevilerin önceki yüzyıllarda gerçekleştirilen ve gelenekselleşmiş bazı eylemlerin günümüzde sürdürülebilmesinin zorluklarına dikkat çekmiştir.

Bu zorlukları Mevlâna türbesini ziyaret etme amacıyla Konya’ya gelen ziyaretçilerin sayıca fazla olması ile ilişkilendiren katılımcının ifadelerinden hareketle Mevlevi bireylerin türbe ziyareti alışkanlığının zamanın şartlarına göre değişkenlik gösterdiği çıkarımı yapılabilir.

“Şimdi eskiden türbede çok değişik zamanlarda kalabiliyorduk. Ama şu anda türbe son yıllarda çok aşırı kalabalık. Aşırı kalabalık olunca ya işte orada hamuşan kapısı derler ya oradan iltica ediyoruz neresi müsait olursa. O da kalabalıklığa bakıyor. Durduğumuz, niyaz ettiğimiz yerler genelde çok aşırı kalabalık. Öyle olunca rahatsızlık vermeme adına beş dakika on dakikayı geçmiyor ama dedelerin başında uygun fırsat bulursak epey bir zaman harcanır. Orada durmanın bir feyiz alma yolu olduğuna inanırız çünkü bizde ölü yoktur yani. Hani eski bir deyim var ya 'evliyanın ölüsünü buldun ölüsüne, dirisini buldun dirisine git' derler. Yani vakit harcarız. Uygun ortam bulursak ama en asgarisi haftada bir kez (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Bursa’daki katılımcılar ise görüşlerini toplandıkları Mevlevi mekânlarındaki görevlerine atıf yaparak belirtmişlerdir. Ayrıca buradaki katılımcıların görüşleri bahsedilen Mevlevi mekânının yalnızca dini bir oluşum olarak değil aynı zamanda bir sosyalleşme mekânı olarak görmeleri ile şekillenmektedir. Görüşme sağlanan yerde

erkeklere kıyasla daha fazla kadın Mevlevi bulunmaktadır ve burada bazı eylemler için gruplar oluşturulmaktadır.

Örneğin; semazenlerin kıyafeti olan tennure buradaki kadın Mevleviler tarafından dikilmektedir ya da bazı kadın ney eğitmenleri ney derslerini burada vermektedirler. Bu sayede de bahsedilen Mevlevi mekânında geçirilen zaman daha uzun olmaktadır.

“Geldiğimde yani bir yarım günüm burada geçiyor” (K11, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolog, Bursa).

Bursa'daki katılımcıların ifadelerinden ortalama dört ya da beş saat buldukları Mevlevi mekânında zaman geçirdikleri çıkarılabilir. Ayrıca katılımcıların mesleklerinin, yaşlarının ve Mevlevilik öğretisi içerisindeki görevlerinin farklı olması da onların bir araya geldiklerinde uzun süre birlikte vakit geçirmelerine etki eden faktörlerden bazılarıdır.

“Yani bütün vaktimi dergâhta geçirmeye çalışıyorum. Dışarıda mecburiyetler dışında bulunmamaya çalışıyorum. Geliş-gidiş-yeme zaruri ihtiyaçlar dışında dergâhta durmaya çalışıyorum” (K14, Kadın, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

“Geldiğimde çok uzun süre duruyorum yani mesela 12.00 ya da 13.30 gibi geldiysem akşam gün bitene kadar. Önce günlük sohbet sonra burası saatlerce olabilir yani. Günün yarısı çok rahat geçiyor” (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

“Dediğim gibi belli olmuyor. Geldiğim zaman bir dört saat, beş saat kalırım” (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Erkek bir katılımcı ise, söz konusu mekânda bulunan birçok birey ile tanışıklıktan kaynaklanan samimi bir ortam oluştuğunu ve haftanın belirli günlerinde gerçekleştirilen ritüellerin öncesinde ve sonrasında bu bireyler ile birlikte geçirilen zamanlardan bahsetmiştir.

“İki saat. İki buçuk saat. Programdan bir saat önce geliyorsunuz buradan eş dost ile sohbet ediyorsunuz. Ondan sonrasında semayı izleyip dağılıyoruz” (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Bursa ilindeki katılımcılarda gözlemlenen bir diğer ayrıntı da katılımcıların Mevlevilik ile ilgili görev çeşitliliğine bağlı olmaksızın bu mekânda mümkün olduğu kadar fazla vakit geçirmeye çalışmalarıdır. Sosyal hayattaki mesleğini de görüşme yapılan Mevlevi mekânında sürdüren kadın bir katılımcı ile burada ney eğitmeni olarak

görev yapan bir başka kadın katılımcının zaman geçirme süreleri neredeyse eşit olması bunu destekler niteliktedir.

Ayrıca mesleğinin gerektirdiği eylemleri Mevlevi mekânında gerçekleştiren kadın katılımcı ile Konya'da bulunan bir başka kadın katılımcı mesleklerini Mevlevi mekânlarında gerçekleştirme açısından benzer yönleri sahiptirler. Buradan iki il arasında, kadınların sosyal yaşamdaki pozisyonlarının artışına bağlı olarak Mevlevilik öğretisi içerisinde geçmiş zaman dilimlerine kıyasla günümüzde kadınların daha fazla görünür olması açısından bir benzerlik kurulabilir.

2.2.5. Katılımcıların Mevlevilik ile Bağları ve Bağ Kurma Yolları

Katılımcıların Mevlevilik ile aralarındaki bağları esasında sınıflandırmayacak kadar çeşitlidir. Şöyle ki; kendilerine bu soru yöneltildiğinde katılımcıların her biri kişisel tecrübeleri ile yanıt vermişlerdir. Ara sıra benzerlikler bulunsa da her birinin Mevlevilik ile tanışma hikâyesi, zamanı ve şekli farklıdır. Özellikle Bursa ilindeki katılımcıların birçoğu, sosyal hayatta karşılaştıkları maddi ve manevi zorlukların Mevlâna ve onun yolu ile tanışmalarındaki sebepler olduklarını ifade etmişlerdir.

Bir sınıflandırma çabası sonucunda katılımcıların Mevlevilik ile bağ kurma yollarının dört şekilde gerçekleştiği söylenebilir. Bu bağ, katılımcıların yanıtlarından hareketle soy bağı, gönül bağı, rüya ile kurulan bağ ve manevi bağıdır. Bir katılımcı ise soy bağı ile gönül bağını birlikte nitelendirmiştir.

Soy bağı Mevlâna'nın soyundan gelen katılımcıların Mevlevilik ile ilişkisine verdikleri tarihsel temeli bulunan ve Mevlevilerce kabul gören bağ kurma biçimi iken, gönül bağı ise Mevlâna'ya duyulan sevgi sonucunda onun öğretileri ile ilişkili olma halini ifade etmektedir. Bireylerin rüyalarında Mevlâna'yı görmesi ile oluşan bir bağ olan rüya bağı kişisel bir takım tecrübeler sonucunda oluşurken iken, manevi bağ ise bireylerin dini doktrinleri öğrenme aşamasında Mevlâna'nın öğretilerini benimseme yoluna gitmeleri ve bu yolla kurulan bağı ifade etmektedir.

Çelebilik olarak da adlandırılan soy bağı Konya ilindeki katılımcıların Mevlevilik ile olan bağlarını tanımlamada kullandıkları bir ifadedir. Bunun en büyük nedeni ise; Mevlâna'nın ve ailesinin Konya'da yaşamış olmaları ve bunun sonucunda da bu ilin Mevleviliğin merkezi konumunda olmasıdır. Görüşme yapılan katılımcıların

birçoğu Mevleviliğe manevi yollar ile bağı olduklarını belirtmişler, daha az sayıda katılımcı ise soy yolu ile bağı olduklarını ifade etmişlerdir.

Atalarını bilme, tanıma ve onların izinden gitme insanlık tarihinde ilkel veya modern fark etmeksizin tüm insan topluluklarında gözlemlenen bir durumdur. Sosyalizasyon sürecinin başladığı yer olan aile kurumu içerisindeki bireylerin, küçük yaşlardan itibaren ebeveynlerinin yaşam perspektiflerini ve eylemlerini kendilerine rol model olarak aldıkları bilinmektedir. Bu noktadan hareketle bazı katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplar, “içinde yaşanılan sosyal gerçeklik zemininde herkesçe bilinen önemli bir konuma sahip olma ve bu statüyü kan bağı ile elde etme” durumuna dayanarak verilmiştir.

Bu durum mevcut araştırmanın konusu ile ilgili olarak Mevlevi birey değildir. Anadolu Selçuklu Devleti ve ardından kurulan Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapılarının içerisinde her zaman önemli bir konumda olan Mevleviler, yaşadıkları çevredeki diğer bireyler tarafından saygı duyulan kişilikler olmuşlardır. Bu durum Mevlâna'nın soyundan gelen bireyler için halen devam etmektedir.

Özellikle Konya'daki görüşmeler sırasında, Mevlevilik ile soy bağı olmayan birçok katılımcının ifadelerinden hareketle soy ile bağı bireylere genel olarak özel bir önem atfedildiğine tanıklık edilebilir. Ayrıca soy bağı ile bağı olan katılımcıların tamamının Konya ilinde olması yine Mevlâna'nın burada yaşamış olması ile ilişkilidir.

“Soy yolu ile dedemden gelme. Kan bağım var” (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

“Çelebiyim” (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

“Hz. Mevlâna'nın...⁶'nci kuşak torunuyum” (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Bir dine ya da inanç sistemine kişisel yaşamda yer verme ve onu içselleştirme olgusunun geçmiş zaman dilimleri ile kıyaslandığında değişime uğradığı söylenebilir. Bireyler günümüzde herhangi bir inanç siteminin gerektirdiği eylemlilikleri gerçekleştirmeden yalnızca kişisel tecrübelerle bir inanç sistemine dâhil olabilmekte ve aynı şekilde o inanç siteminden ayrılabilirlerdir. Bu, XX. yüzyılda Batıda ortaya çıkan yeni dini hareketlerin özelliklerinden birisidir. “Bu akımların en önemli özelliği,

⁶ Çalışmanın gizliliği kapsamında katılımcı kimliğinin saklı tutulması amacıyla bu bilgi paylaşılmamıştır.

mistik tecrübeyi ön plana çıkarmalarıdır. Ayrıca Tanrı'yla veya kutsal varlıkla doğrudan ilişki, yani kutsalın doğrudan ilişkisi için imkân sunmaktadırlar” (Kirman, 1999, s. 230).

Buradan hareketle Bursa ilindeki katılımcıların bir kısmının verdikleri yanıtlardan yola çıkılarak bu ildeki Mevlevi bireylerin Mevlevilik öğretilerine dâhil olma süreçlerinin yeni dini hareketlerin yapısı ile benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Mevlevilikle gönül bağı ile bir bağ kurduğunu ifade eden katılımcılar içlerinden gelen bir istek ve hal ile buraya yöneldiklerini dile getirmişlerdir.

“Kan bağım yok gönül bağım var” (K8, Erkek, 58 yaşında, Üniversite Mezunu, Neyzen, Konya).

“Eşim tanıştırdı beni. Kan bağı yok. Gönül bağı diyelim” (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

Mevlevilik ile kurduğu bağın rüya yolu ile gerçekleştiğini ifade eden bir başka katılımcı, bu durumun reel yaşantısını etkilediğini, merak duygusu ile Mevleviliği araştırdığını ve bu şekilde tanıştığını belirtmiştir.

Çelebilik yok. Ben rüyamda görmüştüm. Hz. Mevlâna'yı da daha sonra rüyamda gördüm. Tamamen manevi bir bağla kurulmuş oldu. Yani rüyamda mesela ziyaretine gitmişim. Bu şekilde. Beraber zikir yapmıştık. Tamamen rüyamla bağlantılı bir durum oldu (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Konya ilindeki katılımcılardan olan K7, aile içindeki atmosferin katılımcının Mevleviliğe yakınlık duymasındaki en önemli faktör olduğunu vurgulamış ayrıca Konya'daki kültürün içine karışmış dini yönelimin sosyal yaşamda ağırlıklı olarak hissedilebildiğini ifade etmiştir.

Gönül bağı. Dedemizden gelen bir şeyimiz var. Haliyle evimizde Mevlevi havası estiği için haliyle Mevlevilikle iç içe olduk. Belki de adını koymadığımız biz Mevlevi âdetlerini yapıyoruz. Belki de Konya'da da vardır ama adını koyamıyoruz. Ama buradaki kemikleşmiş bir yapı var. Yani iç içe geçmiş. Mevlâna soyundan bir kan bağımız yok gönül bağı var dedemden kaynaklanan. Dedemden bize geçti (K7, Erkek, 55 yaşında, İlkokul mezunu, Memur, Konya).

Yine benzer ifadeler Konya ilindeki iki farklı katılımcıda da şu şekillerde dile getirilmiştir:

“Babam Kadiri⁷ şeyhiydi. Bir gün dokuz yaşında dedi ki: ‘Evlât git, Hz. Mevlâna’nın eşğine yat.’ Böyle yönlendirildim yani yoksa babamın yanında tekkede büyüyebilirdim. İşte o gün bugün hizmet etme gayreti var içimizde” (K1, Erkek, 65 yaşında, Emekli, Konya).

“Babam Kırım’daki Mevlevihaneden gelme” (K9, Erkek, 75 yaşında, İlköğretim Mezunu, Emekli, Konya).

Toplumsal hayatta ağırlıklı olarak eğitim kurumunun işlevleri arasında gösterilen bilgiyi karşıdaki bireye aktarma görevi ile manevi bir yol olan tasavvuf arasında bir benzeşim kurarak Mevlevilik ile bağını tanımlayan bir katılımcı, somutlaştırılmayan bazı manevi durumların yaşanmasından sonra bu yapılanma ile tanıştığını ifade etmiştir.

“Manevi, gönül bağı bir de hani ilmi öğrenmek için bir ustaya ihtiyaç varsa tasavvufta da öyle. Yaşadığımız bazı manevi şeyler vesilesiyle burayla tanıştık” (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-işlem Personeli, Bursa).

Toplumun yapıtaşları olan bireyler hemen her zaman kendilerinden bilgi ve yaşam tecrübesi aldıkları, öğretici olarak nitelendirdikleri bireyi kendileri için rol model olarak tanımlama eğilimindedirler. Kendisinden bilgi alınan bu bireyin düşünceleri öğrenen konumunda olan diğer bireyin, herhangi bir durum karşısındaki düşüncelerinin oluşmasında etkin rol oynamaktadır. Bu olgudan hareketle bir katılımcı mevcut soruya yanıtını “üstadı” olarak tanımladığı öğreticisinin ifadelerinden yola çıkarak oluşturmuştur. Bu katılımcıya göre Mevlevilik ile kendisi arasında hem soy hem de gönül bağı bulunmaktadır.

Yani ikisi birden diyelim ama. Çelebilik yok yani var da yok diyelim. Üstat çünkü bir kere şöyle söylemişti: “Bizlerin Hz. Hüseyin kolundan olduğumuzu” söylemişti. Hz. Hüseyin kolunun da Hz. Mevlâna ile bağlantısı olduğunu düşünüyorum. O manada yani düşünürsek vardır. Allah-u âlem (K14, Kadın, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Hangi yol ile oluşturulduğuna bağlı olmaksızın spesifik olarak mevcut çalışmaya katılım sağlayan bireyler makro düzeyde ise bugün dünya üzerinde sayıları binleri, on binleri, yüz binleri bulan bireyler Mevleviliğe kendilerini yakın hissetmektedirler. Her geçen gün isminin sosyal yaşamın hemen her alanında gittikçe daha fazla birey tarafından ve daha fazla ifade ediliyor olması, bilimsel araştırmalara

⁷ Kadirilik (Kadiriyye): Aldükkadir-i Geylani tarafından Irak’ta kurulmuştur. Tarikatın elliye yakın kolu bulunmaktadır (Özköse, 2016).

konu olarak onun tavsiye ediliyor oluşu ve karşılaşılan sosyal problemlerin çözümlenmesinde onun öğretilerine başvurma çabaları ve daha sayılabilecek birçok örnek Mevlâna'nın öğretisinin evrensellik ve kapsayıcılık gibi niteliklere sahip olduğunu gösterir niteliktedir.

2.3. MEVLEVİLİĞİN GENEL YAPISI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

2.3.1. Mevleviliğin Katılımcıların Perspektifinden Tanımlanışı

Mevleviliğin tanımlanması katılımcıların büyük bir kısmı tarafından “tasavvufi anlayışta yaratıcıya ulaşmak için benimsenen yol” anlamına gelen tarikat kelimesine atıf yapılarak gerçekleştirilmiştir. Anadolu'daki İslâm Medeniyetinin taşıyıcılarından biri olan Mevlevilik, katılımcıların zihinlerinde “Allah'a ulaştırıcı yöntem” olarak bilinmektedir.

Alınan yanıtlardan hareketle altı farklı tanımlamaya ulaşmak mümkündür: Mevleviliği yol/yollardan biri olarak tanımlama, en güzel yol olarak tanımlama, bazı etnik gruplar ile benzeşim kurarak tanımlama, sosyal süreçlere destek olan bir yapı olarak tanımlama, ekonomik kaygının olmamasını ön plana alarak tanımlama ve hoşgörü anlayışını/kapsayıcılığı ön plana alarak tanımlama.

Katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak oluşturulan tanımlamalardan ilki olan “Mevleviliği yollardan birisi olarak tanımlama” onun tarikat statüsüne yapılan bir atfı ifade ederken, “en güzel yol olarak tanımlama” biçiminde ise katılımcılar tarafından içinde bulunulan öğretinin birey yaşantısına olan olumlu katkıları nedeniyle diğer oluşumların içerisindeki ayrı konumuna dikkat çekilmektedir.

Konya'da bulunan iki kadın katılımcının ifadelerinden hareketle “bazı etnik gruplar ile benzeşim kurarak tanımlama” iki katılımcının ait oldukları etnik gruplar ile içinde buldukları Mevlevilik öğretisi ile olan benzeşimine dikkat çekmeleri ile oluşturulmuştur. Bazı katılımcılar ise onu “bireylerin içinde bulunduğu iletişim ve etkileşim süreçlerine olan olumlu katkıları” çerçevesinde tanımlama yoluna gitmişlerdir.

“Ekonomik kaygıların ön plana alınmamasına” ilişkin tanımlama genellikle Bursa ilinde bulunan katılımcıların ifadeleri ile oluşturulmuş, katılımcılar günümüzde bulunan diğer dini oluşumların maddi çıkar gözetilerek eylemlilik gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Son olarak Mevlâna ile bütünleşen hoşgörü anlayışını

tanımlamalarındaki en önemli etmen olarak nitelendiren katılımcıların ifadelerinden “hoşgörü anlayışını ön plana alarak tanımlama” biçimi oluşturulmuştur. Bu katılımcılara göre Mevlâna isminin hemen ardından akla onun herkese olan hoşgörüsü gelmektedir.

Bilindiği gibi İslâmiyet, Anadolu topraklarına geldiği zaman diliminden günümüze kadar gelen süre içerisinde sosyal hayatın şekillenmesinde etkin rol oynayan temel unsurlardan biridir. Kültürel normların içine kaynaşarak zamanla ayrılmaz bir bütün oluşturan Türk ırkının ve İslâm dininin kendine özgü doktrinleri oldukça girift bir yapı sergilemektedir. İslâmiyet’i tüm boyutları ile yaşamın içine dâhil etme çabası içerisinde olan dini yapılanmalar yani tarikatlar bu kaynaşma sürecinde etkin rol oynamaları sebebiyle tarihleri boyunca buldukları sosyal yapıda ön planda olmuşlardır.

Bahsedilen tarikatlardan birisi de günümüzde bir anlayış olarak varlığını sürdüren Mevlevilik’tir. Tarikat olarak uzun yıllar boyunca sosyal hayatı şekillendiren Mevlevi yaşam görüşü, içinde bulunduğu Türk toplumu için halen bu işlevini devam ettirmektedir. Bu durumdan yola çıkarak bazı katılımcılar Mevleviliği yol olarak tanımlamışlar ve diğer oluşumlarla benzeşen ve ayrılan yönlerine dikkat çekerek düşüncelerini ifade etmişlerdir.

“Mevlevilik aşk ve cezbe yoludur bu yönüyle diğer tarikatlardan ayrılır. Bir de Mevlevilikte merkezi bir yönetim vardır Hz. Pir Mevlâna’dır. Direkt ona bağlılık söz konusudur” (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Allah'a giden yollar. Farklı farklı yollar vardır Mevlevilik de bu yollardan biridir. Hepsi istikamet oraya gidiyor, kimisi asfalt yoldur, kimisi tozlu yoldur kimisi şey yoldur. Ama herkesin farklı farklı yolu var. Önemli olan Allah'a ulaştırın yoldur. Mevlevilik de ben öyle hissediyorum o da Allah'a ulaştırın yollardan bir tanesidir (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

İki katılımcı Mevleviliği bir yol olarak tanımlamakla birlikte öğretinin en bilinen ritüeli olan sema ile görüşlerini dile getirmişlerdir.

Mevlevilik şöyle: Bir yol olarak görüyorum. Zaten tarikat yol demek, tutulan yol manen tutulan yol anlamına gelir. Konya'da bulunmamız nedeniyle musikiye olan ilginç hasebiyle kendimi bu işin içerisinde buldum. O şekilde tanımış oldum. Mevlevilik, tarikatların zikir anlayışı var. Bir takım ritüelleri var. Mevlevilikte de zikir anlayışı sema ile. Semanın da temel ögesi musiki ve ney. Mevlevi musikisini bu şekilde yorumluyorum, bu şekilde tarif ediyorum yani (K8, Erkek, 58 yaşında, Üniversite Mezunu, Neyzen, Konya).

Bu tarikat dediğimiz bir gül bahçesi kıyım. Orada Muhammedî gül var. Her kişinin o bahçeye girip. Bütün tarikatları anlatıyorum. Kimi gül koklar. Kimi sümbül koklar. Kimi lale koklar. Yeter ki menzili Muhammedî olsun. Hz. Mevlâna'nın yolu o aşkı semada almış (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

İçinde bulunulan topluluğun normları ve eylemlilikleri o topluluğun bireyleri tarafından kabullenilmiş ve onlara bir değer atfedilmiştir. Bu sayede de bireylerde bağlılık ve aidiyet duyguları pekiştirilmekte, onu benzerlerinden üstün tutma çabası ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle bazı katılımcılar Mevleviliği yol olarak betimlemelerinin yanı sıra ona özel bir önem atfetmişlerdir. Tanımlamalarda Mevlâna'nın eserlerine yapılan atıf da dikkat çekmektedir ki, onun vefatından sonraki zaman diliminde Mevlevilerce en sağlam kaynak özellikle Mesnevî ve ardından diğer tüm eserleri onun yolunu takip edenlerce okunup açıklanmıştır.

Yani insanlık mescidi. Efendinin de sözü var ya: "Cumanın mescidi değilim insanlık mescidiyim" diye. Mevlevilik, Mesnevî'de yazdığı gibi "kalk şu namazını kıl" böyle değil. Sadece insanlığı anlatır. İnsanlığın ne olduğunu anlatır. Bizce yani kişinin kendisinin kim olduğunu bildiren bir yoldur, usuldür. Bu vahdet-i vücudla ilgilidir. En güzel terbiye yoludur. En güzel kendini tanıma yoludur. Bizde Mesnevî Kur'an-ı Kerim'in tefsiridir (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Şimdi Mevlevilik esasında ben diğer tarikatlere baktığım zaman en büyük hazine bizde, arkamızda. Hz. Mevlâna'nın bu kadar beyitleri işte Divân-ı Kebir'i, Mesnevî'si, semamız sonra, o müzik oluyor. Şimdi diğer tarikatlere baktığım zaman yavaş yavaş onlar da işte haydi sema öğrenelim (diyorlar) yani çünkü ellerinde böyle bir hazine yok. Mesnevî'den oturuyorlar konuşuyorlar. Bu bizim hazinemiz yani. Kalkıp da farklı bir şeyden bahsetmiyorlar. Yani keşke onlar da biz de Mevleviyiz deseler ama biraz şeyler de giriyor. Egolar da giriyor (K2, Erkek, 70 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Bireylerin yaşam tecrübeleri karşılaşılan tüm yeni durumlar ve eylemler için önem taşımaktadır. Özellikle aile kurumunun ve yaşanan çevrenin birtakım kendine özgü özellikleri ile ilerleyen zaman dilimlerinde aralarında benzeşim kurulabilecek yeni bir durum ya da olay ile karşılaşıldığında bireylerin yeni karşılaşılan sosyal ortamı daha kolay benimsedikleri bilinmektedir.

Bu noktadan hareketle bazı katılımcılar sosyalizasyon süreçlerinin başladığı dönemlerden itibaren tecrübe ettikleri sosyal çevre ile Mevleviliğin bazı özellikleri arasında benzerlik kurmuşlar ve Mevleviliği kendi yaşam tarzlarına yakın bir öğreti olarak zorlanmadan ve yabancılık hissetmeden kabullenme süreçlerine dikkat

çekmişlerdir. Bir katılımcı bu benzerliklerin yanında özellikle Mevleviliğin bütünleştiricilik boyutuna atıf yapmıştır.

Mesela ben altmış beş yaşındayım ama misyonu olan herkes için ayağa kalkıyorum. Bu Çerkez kültüründe de böyle. Paralellikler çok fazla. Ben o kültür içinde büyüdüğüm için ataerkil bir aile içinde büyüdüğüm için asla kapıdan sırtı dönerek çıkmaz. Mevlevilikte de aynı. Katiyen. O makama saygıyla geri çıkıyorsunuz... Ben Mevleviliği aslında çok gönül verdiğim Konya kökenli bir anne babanın evladı olarak, Mevlâna'yı yaşam kadar geriden biliyorum. Onun için Çerkez kültürümüzle saygı niteliğinde, insani değer yargıları çok benzer, paralel (K5, Kadın, 65 yaşında, Üniversite Mezunu, Ressay, Konya).

...Çok benzetiyorum çok iç içe olduğunu düşünüyorum. Çünkü biz küçükken okul öncesi aldığımız eğitimlerin çoğunda çok örtüşüyor. Mesela sofraya oturulacak, aile bireyleri. Büyük gelmeden başlanmaz. Burada da öyle. Çocuklar daha hızlı yerler ya hemen hızlıca yiyip kalkmak isterler. Kalkamazsın yani müsaade alacaksın. Veya işte duayı beklemek zorundasın. Bizde de böyle. Ben yedim gidiyorum odama, yok olmaz öyle şey. Ya ben odamda yiyeceğim olmaz öyle şey, sofraya geleceksin. Kürtlerde de bu böyle. Benzerlikler var ve aslında toplumda işte toplumun bu kadar dejenere oluşunda ben bu kuralların, bu güzel yaşanmışlıkların bertaraf edilmiş, silinmiş, herkes kendi keyfine göre yaşıyor olarak görüyorum. Yazık etmişiz. Mevlevilik de işte zaten bu toplumda o yıllarda bile bence işte Çerkez, Kürt... Hiç önemli değil, insanın toplumun hangi kesimini temsil ettiği. Hepsinden bir şeyler var, herkes bir şeyler bulmuş orada, yaşamışlar, tâbi olmuşlar, itaat etmişler. Herkes kendinden bir şey buluyor orada (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Mevlevilik, tarihi boyunca dini bir yapılanma olmasının yanında birçok farklı sosyal sürecin oluşumu ve devamlılığında önemli roller oynamış, bireylerin eğitilmesine önem vermiş bir oluşumdur. “Mevlevî dervişlerinin eğitildiği kurumlar olan mevlevîhâneler aynı zamanda birer güzel sanatlar mektebi gibi çalışmış, birçok âlim, ârif ve kâmilin yanı sıra buralardan Türk kültür ve sanatının en önemli temsilcileri yetişmiştir” (Özköse, 2016, s. 266-267).

Resmi olarak işlevselliğinin tamamlanmasından sonra bile Mevleviler, bu eğitim anlayışını düzenledikleri toplantılar, sohbetler ve zikir meclisleri ile devam ettirmişlerdir. Halen birçok birey Mevlevilik çatısı altında birçok farklı enformasyon sürecine dâhil olmaktadır. Bu sayede katılımcılar hem niceliksel olarak artmakta hem de niteliksel olarak gelişmektedirler. Bazı katılımcılar onu bu yönü ile tanımlama yoluna gitmişlerdir.

Bir okul, bir Hz. Mevlâna'nın öğretilerini nesilden nesle aktarabilmek için kurulmuş bir yol. Selçuklu nerelere gittiyse orada Mevlevihaneler kurulmuş sonra Osmanlı nerelere gittiyse Mevlevihaneler kurulmuş ve bu Mevlevihanelerde Türk örfü, âdeti, kültürü öğretilmiş ve din anlayışı öğretilmiş (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Ben bir yol olarak tanımlıyorum yani. Mektep olarak tanımlıyorum, ekol olarak tanımlıyorum, okul olarak tanımlıyorum. Ha bir yüksek lisans dersi almışsın, çalışma yapıyorsun, onun için derslere gidiyorsun, işi öğreniyorsun. Hocaların var, profesörlerin var aynı şekilde ben de böyle düşünüyorum. Ben buraya derse gelip gidiyorum yani o disiplin içerisinde o şekilde ve onu muhafaza ederek hani dersime geliyormuş gibi. Nasıl ki devam zorunluluğu, imza olmasa bile bazı derslere katılırsın, o şekilde düşünüyorum (K14, Kadın, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Günümüzün küresel dünya düzeninde iktisadi çıkar anlayışı birçok alan için diğer tüm yönlerden daha önemlidir. Böylesi bir anlayışın hâkimiyeti altında olmayan bir toplumsal gerçeklik zemini bulmak artık neredeyse imkân dışıdır. Genel yapıları itibariyle birbirleri ile çok farklı perspektiflere ve normlara sahip olan dini oluşumlar ile iktisadi oluşumlar günümüzde bazı kesimlerde çok yakın özellikler göstermektedirler. Günümüzde özellikle teknolojinin gelişmesi ile birlikte internet üzerinden gerçekleştirilen dini içerikli yayınlara ya da dijital ortamda oluşturulan dini metinlere erişim için bireylere sanal ortamda ödeme yapma imkânı sunulmaktadır.

Ayrıca konu ile ilgili olarak Mevlevilik te dâhil olmak üzere Anadolu'da kurulan tarikatların kuruldukları zamandan itibaren yüzyıllar boyunca yapılarındaki iktisadın yalnızca bireyler arasındaki dayanışmanın sağlanması amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Yine günümüzde bireylerin manevi konulardaki hassasiyetlerinin istismar edilerek bunların ekonomik çıkarlar için kullanılıyor olması da sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Görüşme yapılan katılımcılardan bir kısmı bu duruma dikkat çekerek Mevleviliği bahsedilen iktisadi çıkar temelli dini yapılanmaların üzerinden ve onlar ile kıyaslayarak düşüncelerini açıklamışlardır. Mevleviliğin yaygın olan bu anlayıştan korunarak kuruluş amacına sadık kalan nadir yerlerden olduğunu belirten katılımcılar için o, bu gibi durumlar ile karşılaşılacak yegâne yerdir.

Fisebilillah⁸ anlayışı vardır, tamamen şöyle diyeyim manevi yönü bir çit üsttedir. Kalbi ilim olduğu için Mevleviliğin içerisinde bu manada üstat derviş ilişkisi içerisinde bu

⁸ Fisebilillah: Kavram, "Allah yolunda", "yalnızca Allah için" gibi anlamlar içermektedir.

yönü ağır basar. Farkı budur. Ve Mevlevilerin başka bir özelliği de bu manada sorduğunuz sorunun açılımında ücret olmaz, yapılan fiillerde ücret olmaz... Hizmet anlayışı da bellidir. Kendi içerisinde yağınla kavrulup halka ümmeti Muhammed'e hizmet etme yeridir Mevlevilik, buradaki Mevlevilik böyle (K20, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, İşçi, Bursa).

Yani Allah'ı sevme yolu. (Diğer tarikatlardan farklı bir yönü) Kesinlikle var. İnsanı böyle. Ücretin hiç olmayışı çok güzel bir şey. Çünkü tarikat deyince son zamanlarda ücret var işin içinde. İnsanlar çıkar ilişkisi çok fazla. Burada çıkar ilişkisi yok, en önemli yönü bu diyebilirim (K11, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolog, Bursa).

Bulunduğu Mevlevi mekânında yaşadığı bir olay üzerinden görüşlerini açıklayan Bursa'daki kadın bir katılımcı ayrıca gönüllülük esasının Mevlevi öğretisini seçmesindeki rolünden bahsetmiştir.

Öbür yerlerde para isteme, dergi satma işte çok farklı yaklaşım tarzları olabiliyor yani ben kalben daha önce öyle ortamlara, kim nereye davet ederse giderdim. Çok rahatsız olurdum öyle şeylerden mesela milletin içinde örneğin para topluyorlar. Hâlbuki orada bazen öğrencyken hatırlıyorum örneğin; lisedeyken ya da şurada buradayken yaparlardı. Orda çekindiğim için dışarılardan, dışarıdaki insanların içinde herkesin önünde oraya para atıyorsun. Görünüyor yani nefesine vurma ya da dergi satmaya çalışıyorlar sana zorla. Bu tarz şeyler beni çok rahatsız etmişti. Buraya gelince benden gerçekten hiçbir şey istenmedi. "Nereye gidiyorsunuz? Ben de gelmek istiyorum." (diye) ben dedim onlara. Hiç kimse beni hani böyle köşeye sıkıştırıp illa bizden ol, gibi böyle şey bile yapmadılar yani. O yüzden öncelikle insanların samimiyeti daha sonra da bu koşulsuz kabul üzerine ben kendim bu yola geldim. O yüzden her anlamda farklı olduğunu düşünüyorum (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

Koşulsuz kabul, bireyler açısından her zaman ilgi çeken bir eylem olarak tanımlanmıştır. Mevleviliğin yüzyıllar boyunca sosyal statü, yaş, cinsiyet fark etmeksizin istekli olan her bireye kapısının açık olma anlayışı da bu gerçeklikten hareketle birçok birey ve kesim tarafından her zaman ilgi çekici bulunmuştur. Hoşgörü temelinde şekillenen bu öğreti bireylerde merak duygusunu tetiklemiş ve kendini Mevlevi olarak tanımlayan birçok katılımcı bu anlayıştan etkilenecek Mevleviliği benimsediklerini ifade etmişlerdir.

Bursa'daki kadın bir katılımcı Mevleviliğin diğer dinî öğretilerden farklı bir yönünün bulunduğunu ve bu farklı yönün, öğretinin kişilere belirli normları dayatmaması olduğunu belirtmiş ayrıca ifadelerinde Mevleviliğin bireyi özgürleştiren bir öğreti olduğunu vurgulamıştır.

Yani kıyas yapmak istemiyorum aslında ama diğer cemaatlerle, farklı bir bakış açısı, felsefesi var. Mevleviliğin çok başka bir felsefesi var. Daha geniş gönüllü diyebilirim yani kalıplara sokmuyor seni. Tabii Kur'an ve sünnet dairesinde kalmamızı önce şart koşuyor ama başka yerlerde yine Kur'an ve sünnet dairesi altında olduğu söylendiği halde çok çok dar kalıplara sokuluyor. Bu da insanın dinini yaşamasını özgürleştiriyor. Daha çok kısıtlamaya sebep oluyor. Burada ben daha özgürce yaşadığımı düşünüyorum. Dinime, inancıma, savunduğum felsefeme. Mevleviliğin beni özgürleştirdiğini düşünüyorum... (K16, Kadın, 26 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

Yine Bursa'daki bir başka katılımcı Mevleviliği diğer öğretiler ile kıyaslayarak düşüncelerini dile getirmiştir. Katılımcıya göre öğretiye kabul konusunda Mevleviliğin hoşgörü anlayışı onu diğer öğretilerden ayırmakta ve önemli kılmaktadır.

Nasıl tanımlarım? Kucaklayıcı, kapsayıcı. Bu şekilde söyleyebilirim yani din, dil, ırk, mezhep, meşrep gözetmeksizin herkesi bağrına basan bir yol diyebilirim. Bana göre dediğim gibi hiçbir ayırım yapmadığı için gördüğüm, duyduğum kadarıyla diğer tarikat hani yol demek ya, diğer yollarda ya da işte gruplarda belli noktalara titizlik gösterildiği, işte kabul edilip edilmediği ile alakalı şeyler mesela duyuyoruz ya da şahit oluyoruz. Ama Mevlevilikte böyle bir şey yok. Herkese her zaman, her yerde kapı açık (K17, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Mühendis, Bursa).

Bursa'daki Mevlevi mekânında bulunan bir başka kadın katılımcı ise öğretinin ritüellerini diğer öğretilerdeki ritüellerle kıyaslayarak Mevleviliğin bu konuda daha esnek olduğunu belirtmiştir.

İslâm'ın güzel ahlakla yorumlanma şekli. (Diğer oluşumlardan ayrılan yönleri) keskin olmayışı, insanları gruplara ayırmadan topyekûn kabul edişi olarak nitelendirebiliriz. Daha yumuşak bir dil, daha kapsayıcı, kavrayıcı olması. Çok fazla ritüellere takılmaması olarak söyleyebiliriz (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

Bir katılımcı ise Mevleviliğin bu bütünleştirici rolünün tarikatların bünyesinde bulunan temel öğretilerin dışında kalan bazı normların burada esnetilmiş olmasından kaynaklandığını ve bu sayede bireylerin daha kolay bir şekilde Mevleviliğin öğretilerini benimsediğinden bahsetmiştir.

Mevlevilik Kur'an ve sünnetin içinde olduğu müddetçe Allah'a ulaşmak için en kestirme yollardan bir tanesi. Ama Kur'an ve sünnet dâhili içinde. Şimdi sevelim, sevillelim mantığı ile bu işler olmaz. Allah'ın hükümlerini yok sayarsanız istediğiniz kadar sevin istediğiniz kadar sevin Allah sizden razı olmaz. O yüzden Kur'an ve sünnet çizgisinde olduktan sonra sıkıntı yok. Diğer oluşumlardan bir farkı var mı? Tarikat dışı gibi geliyor. Çünkü tarikatta belli klişeler, oturmuş klişeler var ama sufilikte. Sufizmde. Mevlevilikte.

Mevlevilikte de var ama biraz daha esnek bu noktada. Yani hoşgörü ön plana çıkıyor, peygamber ahlaki ön plana çıkıyor burada... (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Görüşme yapılan bireylerin Mevlevilik tanımlamalarında söz konusu öğreti ile tanışmanın üzerinden geçen zaman dilimi ve tanışma biçimi en belirleyici iki faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu farklılıklar ise illerin nitelikleri ile bağlantılıdır. Öğretinin kültür ile daha girift bir görünüm sergilediği Konya ilindeki katılımcılar açısından o, yaşam perspektiflerinin belirleyici faktörü olurken; Bursa ilindeki katılımcılar için Mevlevilik sosyal yaşamlarının şekillenmesindeki önemli yönlerden birisidir.

2.3.2. Mevleviliğin Türk Toplum Yapısı ile İlişkisi

Birçok farklı yeteneğe sahip, birbirinden farklı demografik özelliklerde olan ve sosyalizasyon süreçleri bakımından diğer grup üyelerinden ayrılan bireylerden oluşan sosyal gruplar, içinde buldukları toplumların şekillenmesinde önemli rollere sahiptirler. Bu süreç çoğu zaman çift taraflı olmaktadır. Bir yandan etkilenirken diğer yandan etkileyen söz konusu gruplar sosyal yaşamın devamlılığında aktif rol oynarlar. “Gruplar toplumsal hayatın en önemli öğelerinin başında gelir. İnsanoğlu doğduğu andan itibaren diğerlerini algılamaya ve onlarla bütünleşmeye çalışır” (Bozkurt, 2013, s. 151).

Mevlevilik de bu bakış açısıyla yüzyıllarca süren bir anlayış ve sosyal grup olarak ulaştığı toplumlardaki bireylerin yaşam şekillerini yeniden yapılandırmıştır. Bu toplumlardan en önemlisi Türk toplumdur. Bilindiği gibi Mevlevilik, bu toplumda kurulmuş ve onu bir yaşam biçimi olarak benimseyen bireylerin neredeyse tamamı yine bu toplumdaki toplumsal aktörlerden oluşmuştur. Buradan hareketle araştırma kapsamına Mevleviliğin Türk toplum yapısı ile olan ilişkisi de dâhil edilmiş ve görüşme sağlanan katılımcıların tamamı onun Türk toplum yapısına ve sosyal ilişkilerine olumlu bir katkısının olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcıların ifadelerinden hareketle ilgili konuya üç farklı boyuttan bakılabilmektedir: Mevleviliğin dünya üzerinde yaşayan tüm bireyleri etkileyen bir yapıda olması, sosyal sorunların çözümünde başvurulması gereken bir kaynak olması ve içinde barındırdığı öğretilerin Türk toplumunun kültürüne kaynaşmış hâlde bulunması.

Dünya çapında teknolojik gelişmelere bağlı olarak küreselleşme adı verilen bir süreç ortaya çıkmıştır. “Küreselleşme fikrinin taşıdığı en derin anlam, dünya meselelerinin belirsiz, ele avuca sığmaz ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur” (Bauman, 2016, s. 69).

Bu süreç yerkürenin farklı yerlerindeki bireylerin birbirleri ile eskiye oranla daha hızlı ve daha fazla iletişim ve etkileşim halinde olmasını sağlamıştır. Bilgi de geçmiş zaman dilimlerine göre dünya çapında daha hızlı bir dolaşıma girmiş, günümüzde her tür bilgi bireyler arasında oldukça hızlı bir şekilde karşılıklı alınıp verilebilen bir hale bürünmüştür. “Online olmak” artık yaşamak ile eşdeğer sayılmakta, tüm sosyal eylemlilikler bu zeminde gerçekleşmektedir. Bu dönüşümden toplumların tüm katmanlarındaki oluşumlar etkilenmekte ve söz konusu sürece dâhil olmak için faaliyet göstermektedirler.

Konuya araştırmanın kapsamından bakılacak olunursa, Türk toplumunun içerisinde önemli bir konuma sahip olarak belirtilen Mevlevilik anlayışı da günümüzde bu gelişmelerden etkilenmekte ve öğretisini oluşturduğu topraklardan daha uzağa aktarabilmektedir. Katılımcılardan bir kısmı bu açıdan değerlendirme yapmışlar ve onu dünyayı yönlendirebilen bir oluşum olarak betimlemişlerdir.

Konya’daki bir kadın katılımcı konu ile ilgili görüşlerini, Mevlâna’nın eserlerinin günümüzde pek çok ülkede en çok satan kitaplar arasında yer almasından hareketle açıklamıştır. Ayrıca katılımcı Mevleviliği sosyal açıdan değerlendirmiş ve onu bireyler arasındaki ilişkiyi yönlendirmede etkisi olan bir öğreti olarak nitelemiştir.

Mevleviliğin Türk Toplum yapısına ve sosyal ilişkilerine katkısı çok fazla. Zaten tarih de bunu göstermekte. Bugün içinde yine üstünde çok konuşulan Hz. Mevlâna’nın sözleri, o bilgi gün gün dünyayı sarmakta. Yalnız Türkiye olarak değil bütün dünyayı hem sosyal hem bilgi açısından etkileyen bir yol. Bir öğreti (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Yine Konya’da bulunan bir başka katılımcı da Mevlevilik öğretisini merak ederek Konya’ya gelen bireylerden bahsetmiştir. Dünyanın birçok ülkesinden bireylerin Mevlevilik için Türkiye’ye geldiğini ifade eden katılımcı bu noktada bu ilde ve Türkiye’de yaşayan bireylerin öğretiye yakınlığı açısından şanslı olduklarını dile getirmiştir.

Kesinlikle düşünüyorum. Tabii ki. Çünkü eğer bunun katkısı olmasa, biz burada uzun yıllar yaşadığımız için, gelen farklı ülkelerin insanlarında da bunu incelemek ve öğrenmek arzuları var. Adam Çin'den geliyor. Japonya'dan geliyor. Amerika'dan geliyor. Avustralya'dan geliyor Konya'ya. Biz bunları gözlemliyoruz. Bütün dünya ülkelerinden pek çok kitle geliyor buraya. Onlar bunu merak ederken tabii ki biz çok şanslıyız diye düşünüyorum (K5, Kadın, 65 yaşında, Üniversite Mezunu, Ressam, Konya).

Bursa'daki bir katılımcı ise Mevleviliği, dünya üzerinde bilinen öğretiler içerisindeki en önemli ve en bilinen öğreti olarak nitelendirmiştir. Bu noktada bulunduğu Mevlevi mekânında öğretici konumunda bulunan bireyin konu hakkındaki düşüncelerinden hareketle görüşlerini açıklayan katılımcı, Mevleviliğe ilişkin çalışmaların diğer ülkeler tarafından önemli görüldüğünü de ifadelerine eklemiştir.

Kesinlikle. Olumlu. Mesela normalde dünya kamuoyunda da, global yapılaşmada da bizim topraklarımızdan bütün dünyaya yayılmış olan aslında özleri tarikatlar içerisinde en önemli, birinci derecede Mevleviliğin olduğunu söyleyebiliriz. Mesela Avrupa'ya ya da Amerika'ya herhangi bir yere gittiğiniz zaman bir Kadirilik Rufailik⁹ 'ten ziyade Mevlevilik daha çok fazla bilinir. Hatta üstadımız da ara ara sohbetlerde bahseder. Mevlevilik kürsüsünün ilk Amerika'da kurulduğundan bahseder. Yani bizim topraklarımızdansa ilk Amerika'da neşvünema bulduğundan bahseder... (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

Materyalist bir perspektife sahip olan kapitalizm ve onun türevleri olan diğer sistemlerin bireylerin yaşamlarında etkisi fazla olan değerlerin yitiminde pay sahibi olduğu herkesçe bilinmektedir. Daha genel bir ifadeyle inancın popüler kültür nesnesi olarak tanımlanıp metalaştırılması olarak da gözlemlenebilen bu durum, içinde yaşanılan çağın her şeyi değiştirip dönüştüren yapısına verilebilecek örneklerden birisidir.

“Dinin insanlara sağladığı anlam dünyası, tüketim toplumunun sağladığı anlam dünyasından daha sağlam olup bireylere gündelik yaşamlarındaki krizler ile daha iyi baş etme ve dayanıklı olma imkânı sağlamaktadır. Bu gibi durumlarda bireyler için, dinlerin verdiği cevaplar tüketim toplumlarının dinamiklerinden daha etkili olmaktadır” (Demirezen, 2010).

Etkisi günümüzde artarak devam eden bu durum karşısında birçok birey kaygılanmakta ve bu bireylerin her biri kendi sosyalizasyon süreçleri ve zeminlerine göre durumu değerlendirip çözümler aramaktadırlar. Birçok katılımcı değerlerdeki bu

⁹(Rifailik)Rufailik: XIV. yüzyılın ilk yıllarında İzmir ve Amasya başta olmak üzere çeşitli bölgelerde yaygınlık gösteren Irak kaynaklı İslâm tarikatıdır. (Özköse, 2016) Kurucusu Ahmet er Rufai'dir.

aşınmayı ölçüt olarak genel anlamda dini spesifik olarak da Mevleviliği bu sorun karşısındaki çözüm yollarının en etkililerinden biri olarak nitelemişlerdir.

Konya'daki kadın bir katılımcı konu ile ilgili görüşlerini bulunduğu Mevlevi mekânında yaşadığı bir olay ile ifade etmeyi tercih etmiştir. Ayrıca Amerika'da yaşayan ve Hristiyan olan bir bireyin Mevlevilik öğretisi sayesinde İslâmiyet'i benimsediğini de aktaran katılımcı bu durumu öğretinin İslâm dinine ve Türk toplumuna olan olumlu katkılarına birer örnek olarak değerlendirmiştir.

...Bu yozlaşma içerisinde inanın insanları özüne çekmeye çalışan bir dergâh diye düşünüyorum ki çocukların elinden düşmeyen bu telefonlar, televizyon ve vakitlerinin kıymetini bilmeyişleri. Ellerindeki nimetlerin farkında dahi olmayışları buraya geldiklerinde, bir sema öğrenecek olan çocuk mesela gözlemliyorum ben. O kadar farklı geliyor ki... Altı ay sonra aynı çocuğu ben tanıyamıyorum, daha sakinleşmiş daha farkında, daha özüne dönmüş. Bunu bir de büyük insanlarda düşünün. Yani Amerika'dan gelen bizim bir arkadaşımız var. Papazmış, onun nasıl Müslüman olduğuna şahit oldum ben. E yani şimdi bu topluma, dine katkısını siz düşünün (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Yine konuya ilişkin düşüncelerini bulunduğu Mevlevi mekânında yaşadığı olaylar üzerinden açıklayan Bursa'da bulunan kadın bir katılımcı, bireylerdeki olumlu olarak nitelendirilen bu değişimlerin kaynağının Mevleviliğin ritüelleri olduğunu belirtmiştir.

Evet düşünüyorum. Olumlu. Şöyle söyleyeyim: İnsan ilişkilerinde. Mesela ben çoğu yeni gelen insanlarda da dört beş senelik insanlarda da görüyorum değişimleri. Öfkeli bir insan ama o işte yavaş yavaş, yavaş yavaş, kala kala buraya gele gide edebi adabı öğrendikçe o kimse mesela öfkesini yenmeyi öğreniyor. Öfkesini yenen bir insan da toplumda sağlıklı bir insan olmaya başlıyor. Bunun temelinde yine söylüyorum, Mevlevilerin yaptığı zikrullah var. Allah'ı zikretmek var (K12, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Bursa'daki başka bir katılımcı ise, Mevlevilik öğretisinin günümüzde toplumların ihtiyacı olan bir takım doktrinlere sahip olduğunu belirterek toplumların bu öğretilere ihtiyaçlarının olduğundan bahsetmiştir.

"Muhakkak, özellikle de artık bu yozlaşmaya başladığımız süreçte ihtiyaç olduğunu düşünüyorum hatta" (K17, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Mühendis, Bursa).

Konuya ortak bir perspektiften bakan Bursa ilindeki iki katılımcı, Mevleviliğin bahsedilen değerlerin yitimindeki engelleyici ve onarıcı rolünü ele almış ayrıca herkesçe

bilinen toplumsal bir gerçekliğe temas ederek görüşlerini açıklamışlardır. Şöyle ki, toplumsal eyleyiciler olan bireyler ilk çağlardan bugüne kadar kendilerine özgü bazı özelliklerini korumuşlardır. Bunlardan birisi de sosyalizasyon sürecine dâhil olmadır.

Aile içinde başlayan bu süreç yaşam boyu devam etmektedir. Bu konuya atıf yapan katılımcılar, söz konusu Mevlevi mekânındaki öğretilerin ve bu öğretilerle şekillenen eylemlerin bireyleri etkilediğini ve böylece bu bireylerin sosyal süreçlerde çevresindeki diğer bireylere burada edindiği tecrübeleri aktarma süreçlerinden bahsetmişlerdir.

Böylece niceliksel olarak artan Mevlevi bireyler bu artışa bağlı olarak farklı statüdeki bireyler ile de gün geçtikçe daha fazla temas içinde olmaktadır. Tanınmadaki bu rol sürekli olarak artmakta, daha planlı ve sistematik bir yol izlenmesinin sonucunda gün geçtikçe hayat görüşleri birbirlerinden oldukça farklı olan birçok birey Mevlevilik ile tanışmaktadır. Yurtdışında yaşayan farklı kültürlere sahip birçok bireyin yalnızca Mevlevilik için Türkiye'yi ziyaret etmesi bu durumun göstergelerinden birisidir.

Kesinlikle düşünüyorum, yani özellikle şu an sosyal anlamda toplumsal olarak sıkıntılı bir süreçten geçiyoruz. Yani insanlar birbirlerine menfaat için çok bağlı ya da ne bileyim yani muhakkak cinayetler artıyor, sıkıntılar var, birbirini sırtından vuranlar. Şu an öyle sıkıntılı bir toplumsal durumdayız ki insanların aslında buna ihtiyacı var çünkü Mevlevilik Allah'ı sevmek. Sevmek de karşılıksız, muhabbet besleyerek. Öyle tatlı bir şey ki onu yaşamaya insanların ihtiyacı var. O yüzden kesinlikle ben katkısı olduğuna inanıyorum. Burada mesela az görünüyor olabiliriz şurada belki yüz kişi, iki yüz kişi ya da üç yüz kişi. Ama bu insanlar gittiği zaman evlerine, ailelerine yumuşak o sevme duygusunu, o insanı, o, aslında Kur'an sünnet dairesindeki o ahlaki yansıtmaya başladıkları zaman o insanlar da yumuşuyor o insanlar da onlara benziyor ve bu şekilde aslında buradaki üç yüz kişi belki üç bin kişiye dönüşüyor. O yüzden kesinlikle ben katkısı olduğunu düşünüyorum (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

Evet düşünüyorum çünkü dediğim gibi bana katkısından görebiliyorum. Bireysel katkıdan yola çıkabiliriz bunun için. Ben dediğim gibi neye inandığımı bilmeden yaşayan bir bireydim. Daha sonra hani bilincim, idrakim biraz daha genişlemeye başladıkça etrafıma da faydalı olmam gerektiği bilinci bende yerleşti. Yani önce bireysel olarak kendimde bir farkındalık oluşturdum daha sonra bu bireysel farkındalığım benim etrafıma faydalı olmam gerektiğini bana idrak ettirdi... Hani Hz. Mevlâna'nın da muma benzetir ya insanları. Etrafına ışık verir şeklinde. Hani bir mum yakın ki olabildiğince etrafına ışık yaysın tarzında bir beyiti vardır. Bunun gibi. Bir kimse önce kendisini düzeltmeli ki,

kendisindeki ışık etrafını aydınlatılsın (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Bursa'da bulunan erkek bir katılımcı ise konuya ilişkin görüşlerini bir olay üzerinden aktarmıştır. Katılımcının ifadelerinden hareketle, hem dünyanın başka bir ülkesinden gelerek Mevleviliği tanımaya çalışan bireylerin mevcudiyeti hem de söz konusu bireylerin sema ritüeline ilgi duyarak ona değer verdiklerini gösteren eylemlerde bulunmaları katılımcının benimsediği öğretiyi adına memnun olmasını sağlamıştır yorumu yapılabilir.

...Karı-koca bir çift Fransa'dalar. Gelmiş bir akşam bizim semayı çekmiş, ufak bir klip yapmış. İki yıl sonra tekrar Türkiye'ye geliyorlar. Getirdi burada bize hediye etti yaptığı klipi. Güzel şeyler bunlar... (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Toplumsal yapıların oluşumundaki bileşenlerin en önemlileri olan bireyler zamansal ve mekânsal olarak sürekli bir değişime maruz kalırlar. Bu değişim süreci de sosyal eylemliliklerde, bireylerin karşılaştıkları bazı olayları anlamlandırma süreçlerinde ve birbirleri ile olan iletişimlerinde kendini göstermektedir. Oluşumu uzun yıllar süren kültürel yapının içerisine yerleşmiş bazı eylemler birçok farklı yapının, sürecin veya anlayışın ürünüdür.

Türk toplumunda da bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekleştirdikleri eylemlerin neredeyse tümünde farklı oluşumların izlerini görmek mümkündür. Bu haliyle sosyal zeminde sentez bir yaşam biçimi ortaya çıkmaktadır. Katılımcılardan bir kısmı, bu sürece dikkat çekmiş ve Mevleviliği yaşadıkları toplumsal yapıyı zenginleştiren bir faktör olarak tanımlamışlardır.

Konya ilindeki iki katılımcı Mevleviliğin bir akademi olarak tanımlanabileceğini ve bu statüleri ile Mevlevihanelerin içinde buldukları topluma yararlı birer yapı olduklarını aktarmışlardır. Güzel sanatların bu yapılardaki önemine dikkat çeken katılımcılardan birisi ayrıca Osmanlı Devleti'nin kültüründe öğretinin önemli bir yeri olduğundan bahsetmiştir.

Mevlevilik zaten kendi başına bir akademi gibi. İçinde bulunduğu ortamda müzik var. Sanat var her şeye teşvik ediyor. Güzel şeylere teşvik ediyor. Mevlevi bendeleri olan kimselerde ince ruhlu, nahif eskisen mesela şair, nezih kimselermiş devamlı... Toplum yapısına ve sosyal ilişkilerine mutlaka katkısı var (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Tabii Mevlevilik başından beri toplumla, devletle, sosyal yapıyla iç içedir. Osmanlı zamanında sanatın kültürün gelişiminde büyük katkıları olmuştur yani Mevlevilik bir tarikat olmakla birlikte aynı zamanda dergâhlar güzel sanatlar akademisi olarak vazife görmüştür. Günümüzde de musiki ile ciddi manada ilgilenen kişiler illa ki Mevlevilikle bir bağı vardır (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Bursa'daki kadın bir katılımcı ise Mevleviliği, toplumun kültür kaynaklarından biri olarak değerlendirmiş ayrıca bu öğretinin Mevlevilik anlayışının ve esaslarının büyük bir bölümünü içerisinde barındırdığı Mevlâna'nın Mesnevî adlı eserinden öğrenilmesini ve bireylerin yaşamlarında bu öğretinin yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcıya göre bu eser, içinde bulunduğu Türk toplumunun kültürünü bünyesinde barındıran bir kaynaktır.

Kesinlikle düşünüyorum. Şöyle; sadece toplumsal anlamda aslında bizim kültürümüzü yansıtan bir kaynak. Mesnevî mesela toplumumuzun bir değeri, bir kültürü, bir kaynağı. Okunması gereken, yaşanması gereken çok önemli bir kültürel kaynak olduğunu düşünüyorum. Okuyanların da hem kültürel hem sosyal açıdan bu anlamda ciddi yol kat edebileceğini düşünüyorum (K11, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolog, Bursa).

Tüketim ve turizm birbiriyle girift bir ilişki içerisinde olan iki sosyal unsurdur. Bireyler çağlar boyunca dünya üzerinde sürekli yer değiştirmişler ve kültürel bagajlarının yanında nesnelere de buldukları yerden başka mekânlara taşımışlardır.

Elbette seyahatler her zaman turistik faaliyet ve mekânların tüketilmesiyle ilgili olmuştur. Turistler, her zaman genel olarak ufak süs eşyalarından hatıra eşyalarına kadar her şeyi satın almakla ilgilendi. Ne var ki şimdi turizmin asıl amacının mal tüketimi olduğu durumlar çok daha fazla görülüyor (Ritzer, 2016, s. 202).

Bu gerçeklikten hareketle düşüncelerini dile getiren ve Mevleviliğe icra ettiği müzik aracılığı ile bağlı olduğunu belirten bir katılımcı, bu öğretinin Konya iline kültürel ve ekonomik anlamda katkılar sağladığını belirtmiştir. Mevleviliğin dünyanın birçok yerleşim yerindeki yansımalarını gözlemleyebilme olanağı da bulduğunu ifade eden katılımcı, Mevleviliğin Konya ili ve dünya ülkelerindeki iki farklı değerlendiriliş biçimini ön plana alarak görüşlerini ifade etmiştir.

Kesinlikle düşünüyorum. Mevleviliğe dünyada müthiş bir ilgi var. Biz geldik, gördük. Mevleviliğe Amerika'sından tutun, Avrupa'sından tutun, Avustralya'sından tutun Mevlevi sempatanları çok var. Mesnevî'yi okuyup işte dünyada en çok okunan kitaplar arasındaymış bize öyle dediler yurtdışında. Böylelikle Mevlâna'yı seven o kadar çok kişi var ki Mevlevi musikisini seven. Hoşlanmadım diyene rastlamadım yani. Dolayısıyla bu bir kültür halini almıştır. Buna sahip çıkmak gerektiğini düşünüyorum. Ekonomik yönden çok

faydası var. Konya'da iç turizmin dış turizmin canlı olmasının nedenini Hz. Mevlâna'nın Konya'da meftun olmasına bağlıyorum ben. Mevlâna olmasaydı biraz daha ölü bir şehir olurdu, hareketsiz bir şehir olurdu. Ekonomiye katkısı var. Kültürel açıdan katkısı var. Hoşgörü temel anlayışdır Mevleviliğin dolayısıyla yerli yabancı tüm insanların odak noktası haline gelmiştir Mevlevilik. Hoşgörü ön plandadır (K8, Erkek, 58 yaşında, Üniversite Mezunu, Neyzen, Konya).

Mevleviliğe soy bağı ile bağlı olan Konya'daki bir katılımcı, günümüzde Anadolu'da yaşayan birçok kültürün içinde yer alan bir kısım eylemin aslında Mevlevi öğretisinin içerisinde bulunan eylemlilikler olduğundan bahsetmiştir. Bireyler sosyalizasyon süreçlerinde sıkça kullandıkları bu eylemleri benimsemişler ve bir sentez oluşmasına çoğu kez bilinçsiz olarak katkıda bulunmuşlardır.

Eskiden kalma dilimize yerleşmiş farkında olmadığımız mesela “aşk olsun” kelimesi Mevlevilik guruhundan gelmez. Bu eşya ile öpüşme huyu halkın arasına yansımış, gelenekleşmiş. Bilerek bilmeyerek çoğu şeyler Mevlevi ritüelinden gelmiş. Halkı etkilemiş (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Eşyanın insana hizmet ettiğinin ve bu hizmetin karşılığında ona değer vermenin gerekliliğini önemseyen Mevleviler, her varlığın canı olduğuna inanmaktadırlar. İnsanın mukaddes olması ve varlıkların tümünün insandan ayrı olmadığını yaşam biçimi haline getiren Mevlâna'nın yolunu takip edenler eşyalara bu nedenle büyük değer vermektedirler. “Mevleviler su, çay veya kahve içecekleri zaman, bardak veya fincanı öperler yani onunla görüşürler” (Kaygusuz, 2020, s. 183).

Konu hakkındaki değerlendirmeleri sorulduğunda birçok katılımcı Mevlevilik ile Türk toplum yapısı arasındaki ilişkinin olumlu yönde olduğunu, Mevleviliğin bu kültüre katkı sağladığını belirtmiştir. Bu değerlendirmelerin içinde en özgün olanlar ise, özellikle yurtdışını ziyaret etme olanağı bulan katılımcıların ifadeleridir. Öğretinin yaşadıkları yerdeki konumunu ve önemini yurtdışındaki tecrübeleri ile karşılaştırarak bir çıkarım yapan katılımcılar araştırmanın kapsamı bağlamında görüşleri ile farklı bir pencere açmışlardır.

Nihayetinde içinde yaşanılan çağ ve sosyalizasyon süreçlerinin şekillendiği toplum, “Tüketim toplumunda tüketim kendi kendisinin amacıdır ve böylece kendi kendisini idame ettirir” (Bauman, 2018, s. 254) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu toplumda tüketilmeyen nesne yok denilecek kadar azdır. Bu tüketim nesnelere içerisine dâhil edilen dinî pratikler, öğretiler ve inanç sistemleri de hızla bireylere pazarlanmaktadır. Bunlardan birisi de gün geçtikçe daha fazla bireyin yaşam

pratiklerine eklenen Mevlâna'nın öğretisidir. Öğreti günümüzde bazı bireyler tarafından tüketiciye sunma formuna dönüştürülen bir yapıya büründürülmüştür.

Dünyanın farklı yerleşim yerlerindeki bireylerin Mevlevilik ile gün geçtikçe daha fazla ilgileniyor olmaları katılımcıları genel anlamda memnun etmektedir. Öğretinin kendine özgü normlarının yurtiçinde ve yurtdışındaki bireylere değiştirilmeden tanıtılmasına vurgu yapan Konya ilindeki katılımcılar bu yönden Bursa'da bulunan katılımcılarla farklılık göstermektedirler. Bursa ilindeki katılımcılar ise, öğretinin içerisindeki bazı normların belirli ölçüde değiştirilmesine olumlu bakmakta ve her kültürden bireye hitap edebilmenin yolunu bu değişimlerde görmektedirler.

2.3.3. Mevleviliğin Birleştiricilik ve Bütünleştiricilik Boyutu

Mevlevilik XIII. yüzyıldan bu yana toplumsal yapıda eylemlilik inşa eden ve birçok yönden birbirinden farklı bireyleri bir çatı altında toplayabilen sosyal bir yapı olmuştur. Tarikat olarak faaliyet gösterdiği yedi yüzyıl boyunca tüm dergâhlarında sosyal statüsüne bakılmaksızın her sınıftan bireyi görebilmek mümkündür. Mevlevilik anlayışının temelinde istemek ve sadakat yatmaktadır bu nedenle gönülden isteyen her birey bu öğretilerde kendisine bir yer bulmuştur.

“Mevlâna'nın takipçilerinin kimler olduğuna dikkat ettiğimizde, onlar arasında çiftçiler, esnaflar, zanaatkârlar, bilginler, devlet adamları, hükümdarlar vb. farklı zümreden insanları bulmaktayız” (Tekin, 2012, s. 106). Katılımcılardan hemen hepsi öğretinin bütünleştiricilik boyutunun üzerinde önemle durmuşlardır. Alınan yanıtlardan hareketle bütünleştiricilik üç farklı şekilde sağlanmaktadır denilebilir. Bunlar; bir anlayış olarak sevgi ile eylem biçimleri olarak ritüeller ile ve kaynağını aldığı İslâm dininin öğretileri ile.

Mevcut olduğu tüm koşullarda bireyleri daha anlayışlı ve ruhsal boyutta sağlıklı kılabilen bir duygu olan sevgi, Mevlevilikte kurulduğu günden beri yaratıcının bu dünyadaki görüntüleri olarak tasvir edilen her varlığa yöneltilmiştir. Mevlevilerce devam ettirilen eşyaya saygı duymak da bu anlayışın örneklerindedir. Özellikle tarihsel Mevlevilikte çok daha yaygın olan birçok eylemlilik konu ile ilgisi bağlamında değerlendirilebilir.

Mevleviler bir içeceği tükettikleri zaman bardağı ya da fincanı öperler yani onunla görüşürler. Eşyanın insana hizmet etmesi olarak değerlendirilen bu durum, Mevlevilik öğretisi içerisinde bir yönü ile Allah'a şükürün dolaylı olarak gösterilmesini sembolize etmektedir (Kaygusuz, 2020).

Tasavvufi anlayışta Allah'ın en güzel görünüşü ise insandan olandır. Bu sebeple tüm diğer varlıkların yanında bütün tarikatlar gibi Mevlevilik de insana özel bir değer vermiştir. Bu durumu açıklayan bazı katılımcılar onun bu birleştiriciliğini sevgi ile yapabildiğini aktarmışlardır. Katılımcıların, Mevleviliğin “her varlığa sevgi ile bakmak” öğretisini içselleştirmeye çalıştıkları bu soruya cevap verirken büründükleri ruh hali ile açığa çıkmaktadır. Öyle ki katılımcıların tamamında görüşme boyunca mevcut olan tebessüm hali, kendilerine bu soru yöneltildiğinde belirgin derecede artmıştır.

Tasavvufta yaratıcıya olan sevginin ifadesi olan ilâhi aşk kavramı ile düşüncelerini açıklayan Konya’da bulunan kadın bir katılımcı öğretinin bünyesinde bulunduğunu belirttiği bütünleştiriciliğin bu sevgi sayesinde gerçekleştiğini dile getirmiştir.

... Tabii ki birleştirici, bütünleştirici bir özellik taşımakta. Çünkü İslâmiyet'teki özellikle Allah sevgisini insanlarla paylaşmış. O ilahi aşk bütün inananlar için geçerli. O yüzden de o ilahi aşkı anlattığı için bence insanları birleştirmekte ve bunu anlatmakta (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Konya’daki bir başka katılımcı ise Mevlâna’nın yanı sıra Türk toplumunun kültürüne önemli katkıları olan şahsiyetlerden bahsetmiş ve bu kişilerin de Mevlâna öğretisinde olduğu gibi kendi öğretilerinde bütünleştiriciliği benimsediklerini ifade etmiştir.

Bütünleştirebiliyor. Mevlevilik sevginin sembolü Mevlevilik. Yani Yunus Emre felsefesi de öyle. Efendim Hz. Mevlâna'nın bakış açısı da öyle. Hacı Bektaşî Veli de o şekilde. Tamamı bunlar sevgiye dayalı. Sevgiye dayalı olduğu için kadın erkek fark etmez birleştirici bir olgu olarak görüyorum (K8, Erkek, 58 yaşında, Üniversite Mezunu, Neyzen, Konya).

Bursa’daki bir katılımcı ise görüşlerini Mevlevilik öğretilerine dâhil olma sürecinde yaşadığı olaylardan yola çıkarak açıklamıştır. Kendisinin, bulunduğu Mevlevi mekânındaki bireylerden birçok yönden farklı olduğunu belirten katılımcı bu farklılıklara rağmen buradaki Mevlevilerce benimsendiğini ifade etmiştir.

Yani şöyle bir şey var. Hz. Mevlâna'nın güzel bir sözü var. Çok okuyup da yaşamayanlar için kitap yüklü eşekler diye tarif etmiş. Gerçekten hani okumak değil burada gönülle var olmak. Çünkü okuyup kalbi çalışmayan bir insanın Mevlevilikte çok bir değeri olmuyor. Yani burada kalp ile yürümesi. Sevgiyle yürümesi. Onu bilip de yaşamamaktansa o şekilde var olması daha önemli. (Farklı kimlikleri) birleştirebiliyor. Ben kendim örneği olabilirim bunun. Çok farklı bir yapıdan, kimlikten gelip burada hiçbir farklı bakış, söze maruz kalmadan kendimi buraya ait hissettim mesela (K11, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolog, Bursa).

Diğer katılımcılardan farklı olarak Konya'da bulunan bir katılımcının Mevleviliğin birleştiricilik ve bütünleştiricilik boyutunu yurtdışında bulunan bir birey üzerinden örneklendirerek anlatması ilgi çekicidir. Bu bağlamda kurulduğu coğrafyaya oldukça uzak bir ülkede ve farklı bir kültür tarafından tanınması Mevlâna öğretisinin birleştirici üslûbuna bir örnek olarak gösterilebilir.

Öte yandan XXI. yüzyılda bir şahsiyetin ya da düşünce sisteminin hızlı bir şekilde dünyanın birçok yerine ulaşabilmesi ancak teknolojik imkânlar sayesinde mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda Mevlâna öğretisinin Amerika'ya ulaşması başka bir ifadeyle tarihsel Mevlevilikte gerçekleşmesi uzun zaman dilimini kapsayacak bir durumun çağın imkânları ile oldukça kısa bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşebilmesi öğretinin günümüzde küresel çaptaki yaygınlığının hangi olgular üzerinden inşa edildiğine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır.

Elektronik ağlarda şekillenen sosyalizasyon süreçleriyle eylemlilik gösteren toplumsal aktörler diledikleri her bilgiye diledikleri zamanda ve mekânda ulaşabilmektedirler. “Nasıl kitle iletişim sistemi içinde sırasıyla gazete, radyo ve özellikle televizyon kitlelere ulaşma süresini azalttıysa ve iletişimi kitlesel kıldıysa, bunlara ek olarak elektronik iletişim de kitleselliği ve küreselliği arttırmaktadır” (Bal, 2013, s. 236-237).

Biz ancak irşad noktasında Hz. pirin sevgisini anlatırız. Eğer, var benim öyle mesela bir papazın Müslüman olduğu var. Benim talebem. İlahiyatçı. Amerikalı. Ben bir şey demedim sadece sevgi üzerine konuştum adam bir geldi. “ Ben Müslüman olacağım” dedi. Yani tabii ki birleştirici zaten bütün konu bu. Buluşturma. Birleştirme. Biz hepimiz bir değil miyiz yaratılıştta? (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

Bir grubun üyesi olma, bireyler için temel sosyal süreçlerden bir tanesidir. Ortak bir amacın gerçekleşmesi adına çeşitli görev alanlarında faaliyet gösteren bireyler için bu eylemlilikler sırasında bireysel farklılıklar büyük ölçüde önemini kaybederler.

Daha önce keşfedilmeyen bireysel yeteneklerin görünür kılındığı bu sosyal mekânlarda oluşturulan ortak ruh, farklı yetenek ve yaşam görüşleri ile birleştiğinde çoğu kez grup üyelerini memnun eden sonuçlar ortaya çıkarır. Katılımcıların bir kısmı bu sürece dayanarak konu hakkındaki görüşlerini belirtmişlerdir.

“Bireyleri ritüeller ile bütünleştirme” yalnızca Mevlevilikte değil diğer Anadolu tarikatlarında da mevcuttur. Bu eylemlilikler, bahsedilen oluşumların bireyleri dinî konularda bilgilendirmelerinin yanı sıra onların sosyalizasyon süreçlerine de katkı sağladığına en güzel örneklerden birisidir. Bu sayede hem geçmişte hem de günümüz toplumsal yapısında birçok alanda yetkin ve nitelikli bireyleri görebilmek mümkün olmuştur ve olmaktadır.

Özellikle sosyal statülerin, dini inanışların ve ırkların önemsenmediği bir ortamın oluşturulduğunu belirten Mevleviler bu ritüellerde katkısı olan bireylerin bir organizmanın farklı organları gibi birlikte ve planlı çalıştıklarına değinmişlerdir.

“... Şu an öyle bir yönü var. Yani herhalde musiki insanları ortak bir noktada buluşturuyor galiba...” (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Bursa’da bulunan bir katılımcı Mevleviliğin ritüellerini buldukları Mevlevi mekânındaki bireyler üzerinden değerlendirirken, Konya’da bulunan bir katılımcı ise yurtdışında gözlemlediği noktalara dikkat çekmiştir. Konya’da bulunan katılımcı, görüşme esnasında birçok kez sema gösterileri nedeniyle sık sık farklı ülkelere seyahat ettiğini ve Mevleviliğin bu ülkelerdeki görünümünü birbirleri ile kıyaslama imkânı bulduğunu belirtmiştir.

Bence yapıda. Şu yapıda. Mevlâna Hazretlerinin sözü var: “Toprağın altında usta da bir çirak da bir.” Ne olursan ol. Yani bir semaya girerken. Mutriban dediğimiz heyetin içine dahil olurken doktor da var. İnşaat işçisi de var. Hademe de var. Ne diyeyim mühendis de var. Yan yana ilâhi söylüyorlar. Yan yana sema ediyorlar. Bunları birleştiren şey zikir. Ayrım yok bu noktada (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Mevlevilik zaten kendi başına bir akademi gibi. İçinde bulunduğu ortamda müzik var, sanat var her şeye teşvik ediyor. Güzel şeylere teşvik ediyor. Mevlevi bendeleri olan kimselerde ince ruhlu, nahif. Mesela şair, nezih kimselermiş devamlı. Yurtdışında gördüğümüz şeyler şu: Değişik bir intiba sağlanıyor. Bir şaşırıyorlar. Hiç duymadıkları bir müzik duyuyorlar. Onların ruhunu okşuyor. Bir semayı görüyor. Semazeni görüyor. O, onu etkiliyor. Hemen onun peşinden araştırmaya gidiyor. Araştırırken Müslüman olan kimseler var Amerika’da özellikle çok kişi var. Avrupa’da var. Bunlar diğer dinleri de araştıran, o dönemlerde kendi ilahiyatlarını okumuş kimseler. Ama hayatlarında bir değişik bir hâl

oluyor ondan sonra araştırmaya geliyor. Dışarıda gördüğümüz intibalar çok çok farklı. Merak çünkü bir arayış içerisinde. Yeni yeni arayışların içindeler. Bu sayede sema ile tanışıyorlar bu sema sayesinde Hz. Mevlâna'yı araştırıyorlar. Hz. Mevlâna'yı araştırırken İslâm'ı araştırıyorlar. Biz burada hazinenin üzerindeyiz. Dışarıdaki insanlar bunu nasıl sahipleniyorlar (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Görselliğin bireyleri etkilemedeki gücünün ulaşım ve iletişim teknolojilerinin imkânları ile birleştiğinde bireylerin yaşam şekillerinde ne denli dönüşüm gerçekleştirebileceğine ilişkin bir örnek olarak gösterilebilecek K7'nin ifadeleri, genel anlamda günümüzde birçok bireyin Mevlâna öğretisi ile tanışmasının başlangıcını da ifade etmektedir.

Avrupa ülkelerinin farklı şehirlerinde gerçekleştirilen Mevlâna akşamları programlarında yapılan sema gösterilerine olan yoğun ilgi (Doğan, 2018)'de katılımcının dikkat çektiği noktayı örneklendirir niteliktedir.

Bahsedilen birleştirici yönün Mevleviliğin İslâmiyet dininin öğretileri ile oluşturulmuş bir anlayış olması ile sağlandığını belirten bazı katılımcılar için onu ayakta tutan faktörlerden en önemlisi İslâm temelli olmasıdır. Bu katılımcılara göre, bireyler arasındaki farklılıkların önemsenmeden bir sosyal bütünlük oluşturmaları Hz. Muhammed'in ve onun öğretilerini takip edenlerin temel davranışlarıdır.

Konya'da bulunan bir katılımcı Mevlâna'ya ait olduğu ifade edilen "Ne olursan ol, yine gel." cümlesinin başlı başına Mevlâna öğretisinin bütünleştiriciliğini ifade ettiğini belirterek bireyleri tüm farklılıkları ile birlikte değerli gören bir anlayışın öğretinin temeli olduğunu vurgulamıştır.

Hem de nasıl. Yani her ne kadar ona aitti değildi falan diyorlar ama "gel" sözü davettir. Ki İslâmiyet baştan aşağı davettir. Yumuşaklık, mülayimlik ve barışseverlik adına. Hor görmeden, kusur aramadan, ne olursan ol kabinin kabul edebilmesidir yani. Peygamberimizin yaşantısına baktığımızda bunu görürüz yani. Biz, öteki diye bir şey yok yani. Hepimiz Allah'ın halifesiyiz... (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Bursa'daki Mevlevi mekânında bulunan iki katılımcı da aynı şekilde öğretinin içerisindeki dinî temele atıf yaparak görüşlerini açıklamışlardır.

Evet. Şöyle; Sığ bir bakış açısı yok Mevleviliğin. Genel bir bakış açısı var. Toplumu birleştirici ve bütünleştirici bakış açısı olduğu için işte kimseyi itmiyor. Bütün böyle bakış açılarını Kur'an ve sünnet çerçevesinde olumlu bakıyor... (K12, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

...Yani evet, inancı ne olursa olsun ya da inançsızlığı ne olursa olsun karşısındakini bir birey olarak, Allah-u Tealâ'nın yaratmış olduğu bir kul olarak dikkate alıp, kaile alıp, değer verip, insan olduğu için değer verip, muhatap olup ona nasihatlerde bulunup, tebliğlerde bulunmak. Evet. Mevleviliğin görevlerinden biri ama zaten hani bu dinimizin genel kaidesidir. Dinden ayrı bir kuruluş olmadığı için bu da aynı şekilde dinimizin içinde olan bir şey yani (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Bursa'daki bir kadın katılımcı ise Mevleviliğin içinde mevcut olduğunu belirttiği birleştiricilik yönünü bir örnekle açıklamıştır. Görüşme sağlanan Mevlevi mekânına gelen bireylerin burada karşılaştıkları eylemler karşısında verdikleri tepkileri aktaran katılımcı bu şekilde konu hakkındaki görüşlerini desteklemiştir.

... İnsanlar hep şunu söylüyorlar: "Dışarıda çok acımasız bir dünya var, biz kimliğimiz, kişiliğimiz ya da statülerimiz noktasında sınıflara ayrılıyor. Ama buraya geldiğimiz zaman herkes bir arada. Bana hiç kimse bu zamana kadar mesleğimi sormadı. Bu zamana kadar aile yapımı sormadı. Bu zamana kadar işte özel hallerimle alakalı işte sosyal durumumla alakalı herhangi bir şey sormadı ya da beni eleştirmede" diye insanların bu noktada mutluluklarını gözlemliyorum. Hatta bunlar kendileri de dile getiriyorlar. Herhangi bir cinsiyet ayrımının olmaması da zaten sohbetlerimizin de yani üstadın verdiği sohbetlerin, yapılan buradaki etkinliklerin de kadın erkek ayırt etmeksizin ama İslâmî edep ve adap çerçevesinde bütün halka açık bir şekilde yapılması bence bu noktada hem kimlik birleştiriciliği hem cinsiyet birleştiriciliğini bir arada bulundurduğunu söyleyebiliriz (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

Yine Bursa ilindeki bir başka kadın katılımcı diğer tüm katılımcılar gibi birleştiriciliğin Mevlevilik anlayışında var olduğunu belirtmiş ve diğer katılımcılardan farklı bir noktaya değinmiştir. Katılımcı Bursa'da görüşme yapılan Mevlevi mekânındaki bireylerce öğretinin içinde mevcut olduğunu ifade ettikleri birleştiricilik ve bütünleştiricilik rollerinin sosyal hayatta daha görünür kılınması ve arttırılması amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlendiğini dile getirmiştir.

Ek olarak katılımcı farklı kültürlere sahip bireylerin birbirleriyle tanışmasını sağlamak amacı ile yapılan bu etkinliklerin Mevlevi bireylerce benimsenen ve sevilen eylemlilik biçimleri olduğunu ifade etmiştir. Bahsedilen etkinliklerin buradaki Mevlevilerce olumlu olarak nitelendirilen bir diğer yönü de daha fazla sayıda bireyin Mevlevilik ile tanışma olanağı bulmasını sağlamalarıdır.

Evet. Yani özellikle de şu an içinde bulunduğumuz topluluk her türlü yani yerden ve yöreden insan var. Arnavut'u var. Kürt'ü var. Çerkez'i var. Laz'ı var. Her türlü milletten insan var ve burada o kimliğin ayrıştırıcı bir etkisi kalmıyor. Aksine burada farklı

kesimlerden insanlar birbirini bulunca hani tanımak noktasında daha da birleştirici bir etkisi oluyor. Hatta bununla ilgili etkinliklerimiz de oluyor bizim, şenliklerimiz oluyor, yürüyüşlerimiz oluyor. Yani farklılıklarımız güzelliklerimiz aslında. Biz bunu seviyoruz (K17, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Mühendis, Bursa).

Kapsayıcı olma, bireylerin oluşturduğu sosyal grupların birçoğunda gözlemlenen bir niteliktir. Bu sayede grup üyeleri kendilerinden birçok açıdan farklı olan diğer bireyler ile karşılıklı bilgi aktarımı sürecine dâhil olmaktadır. Doyum sağlayan bu süreç sayesinde bireylerde bu sosyal yapının eylemlerine daha fazla katılım ve ortak amaç ile ilgili faaliyetlerde daha fazla zaman harcama davranışı görülmektedir.

Katılımcılarına birden fazla konuda bilgi sahibi olmaları için bazı faaliyetleri ön plana çıkararak dinî bir yapılanma olan Mevlevilik, katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak bir yönüyle de sosyal grup oluşturmaya yönelik öğretileri bünyesinde taşıyan bir anlayış olarak tanımlanabilmektedir.

2.3.4. İslâmiyet ve Mevlevilik İlişkisi

İslâmiyet, VII. yüzyılda ortaya çıkmış İbrahimi olarak nitelendirilen tek tanrı inancına dayalı bir dindir. Ve XII. yüzyıla kadar yapısında bir tarikatlaşma süreci yaşanmamıştır. İslâm dinine bağlı ilk tarikat ise Abdülkadir Geylani'nin kurucusu olduğu ifade edilen Kadiriye Tarikatı'dır. Bu tarihten itibaren Anadolu tasavvuf geleneğini oluşturan tarikatlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Hızlıca yayılan bu oluşumlar özlerinde İslâmî öğretileri taşımakla birbirleriyle benzerlik göstermişler, kurucuları ve kuruldukları zaman ve mekâna bağlı olarak da yapısal olarak farklılaşmışlardır. Mevlevilik tarikatı da bunlardan birisidir.

Görüşmeler sırasında tüm katılımcılar Mevleviliğin İslâmî çizgisine atıf yapmışlar, onun bu dinden ayrı olarak nitelendirilemeyeceğini vurgulamışlardır. Bununla beraber görüşlerden hareketle Mevleviliğin İslâmiyet'i ne şekilde yansıttığına ilişkin üç farklı düşünce söz konusu olmaktadır. Katılımcılardan bir kısmı, Mevleviliğin tamamıyla İslâmiyet'in bir görünümü olduğunu belirtmişler ve bu öğretinin Hz. Muhammed'in öğretilerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu ifade etmişlerdir.

Bazı katılımcılar da konuyu, Mevlâna'ya ait olduğu belirtilen bir söz çerçevesinde açıklama yoluna gitmişlerdir. Birkaç katılımcı ise Mesnevî'de ayet ve hadislerin bulunmasını örnek göstererek görüşlerini belirtmişlerdir. Bu kategorilerin dışında bazı katılımcıların ayrıntılı olarak değindikleri diğer noktalar da mevcuttur.

Bunlardan birisi; Bursa’da ve Konya’da bulunan iki katılımcının temas ettiği Mevleviliğin bazı kesimlerce doğru anlaşılmadığı ile ilişkili iken diğer bir kategoriye ise Konya’da bulunan erkek bir katılımcının ifadeleri oluşturmuştur. Katılımcı, içinde bulunulan zaman diliminin bireylerin değerlerini dejenere ettiğini ifade etmiştir.

Bir oluşumun kurucusu olan bireyin ve o oluşumun üyelerinin kabul ettikleri bazı normlar kurulan yapının omurgasını oluştururlar ve tüm üyeler toplumsal zeminde bu normlar ile uyum halinde olarak gözlemlenirler. İslâm dininin sosyal zemindeki yansımalarından birisi olarak nitelendirilebilecek olan Mevlâna'nın öğretilerinden oluşan Mevlevilik, temeline aldığı dini normları her alanda, her koşul ve eylemde ön plana çıkarmaya ayrı bir önem vermiştir.

Etkinlik alanı oldukça geniş olan bir dinî oluşum olan bu yapı, diğer tarikatlardan farklı olarak Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled tarafından babası vefat ettikten sonra kurulmuştur. Dolayısıyla tarikatın usulleri Mevlâna'nın hayat görüşünü aynen yansıtabilecek şekilde korunmaya çalışılmıştır. Konya ve Bursa illerindeki katılımcıların bir kısmı Mevleviliğin İslâm ile olan ilişkisini bu anlayışta mevcut olan eylemlerin nitelikleri ile açıklamayı tercih etmişlerdir.

“Evet diyebiliriz, bunu çok rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü Hz. Mevlâna özünü Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden alarak bir yaşam şekli, bir hayat görüşü sunmuş insanlara. O yüzden de evet, İslâmiyet'in yansıması” (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Kadın).

Mevlevilikte, bağlı bulunduğu dinin doktrinlerinin yanı sıra sürekli tebessüm halinde olma ve temiz giyim gibi bazı davranış kalıplarının bireylere önerildiğinden bahseden bir katılımcı ayrıca tarikatların bünyelerinde mevcut olan zikirlerin özgün bir halde tarihsel Mevlevilikte de bulunduğunu belirtmiştir.

“Tabii tabii, bana göre. Aslında İslâmiyet'te olan hadiselerin hepsi, şeraitte olan hadiselerin hepsi mevcut fazladan belki evrâd/ezkârı vardır. Devamlı tebessüm, devamlı güler yüz, temiz giyim, temiz davranış, güzel davranış” (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Konu ile ilgili görüşlerini yaşadığı bir olaydan bahsederek ifade eden Konya'daki bir katılımcı, yurtdışında tanıştığı bir bireyin öğretisi hakkındaki bazı bilgilerinin yanlış olmasından hareketle bireye öğretilere ilişkin doğru bilgileri onu misafir ederek bir sohbet ortamında aktardığını dile getirmiştir. Katılımcının

ifadelerinden hareketle bazı Mevlevi bireylerin zaman zaman diğer bireylere öğretiyeye ilişkin normları aktardıkları ve bunu bir görev olarak benimsedikleri söylenebilir.

Ayrı bir şey, İslamiyet'ten ayrı değil. Ayrı düşünürsek o zaman olmaz. Bakın bunun bana bir tecrübesi oldu Amerika'da. Biz otururken kalkarken yerle görüşürüz. Yani vedalaşırız. Oradan biri dedi ki: "Ya Müslümanlar Kâbe'ye secde ediyorlar, Mevleviler nereye secde ediyor?" dedi. Böyle gösteriyorsak sıkıntı var. Ben adamı davet ettim otele. Güzelce çay ısmarladım. Dedim ki: "Secdemiz bir, kiblemiz bir"... (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

Mevleviliğe doğumundan itibaren bağlı olduğunu belirten ve sema törenlerinde semazenbaşı olarak görev alan bir katılımcı ek olarak, bu öğretinin İslâmiyet'in temelini oluşturduğu kabul edilen ve dinler tarihinde tek tanrılı dinin kurucularından olarak nitelendirilen Hz. İbrahim'in dinine bağlı olduğunu ifade etmiş ayrıca bazı Mevlevi ritüellerini örnek vererek görüşünü desteklemiştir.

Sözü edilen katılımcı görüşme esnasında Mevleviliği doğru kaynaklardan okuyarak öğrenmenin ve doğru yaşamanın önemini vurgulamış, kendisine ait bir kitapçı dükkânının bulunduğu ve burada özellikle Mevlâna'nın eserlerini ve onun yaşamını anlatan kaynakları bulundurduğunu ifade etmiştir. Katılımcı görüşlerine, zamanının büyük bir kısmını bu mekâna gelen bireylerle sık sık Mevlâna hakkında sohbet ederek geçirdiğini de eklemiştir.

Mevleviler her aldıkları şeyi öperler. Peki sebebi neymiş? Bu sünnet-i seniyedir. Tabii. Resuli Ekrem çoğaldıkları zaman Mekke'de sahabisine der ki: "Yürüyün" dedi "Kâbe'ye gidiyoruz." Geldi birinci tavafta Hacer'ül Esved taşını öptü. Öpme nereden gelmiş? Taş ya hu. Elini uzattı ikinci tavafta avcunu öptü. Biz öyle yapıyoruz değil mi? Hacda öyle yapıyoruz. Üçüncü seferde esasını uzattı Hacer'ül Esved'e onu öptü. Öpme nereden geliyormuş? Sünneti seniyeden gelmiyor muymuş? Mevlevilerin usul ve adapları nereden geliyor? Bunların hepsinin içerisinde, yapılan hareketlerin hepsi bir şeye dayanır. Beyaz tennure nereden geldi? Kimin sünneti? İbrahim (a.s) ateşe atıldığında cennetten gelen ne o? Cennetten gelen bir elbise geldi. Onun adı neydi? Hil'at. İpek elbise geldi. O elbise işte (K9, Erkek, 75 yaşında, İlköğretim Mezunu, Emekli, Konya).

Bireylere ait ifadeler çoğu kez bu bireylerin toplumun hangi alanında eylem inşa ettiği fark etmeksizin sahibi hakkında pek çok niteliği içlerinde barındırırlar. Düşüncelerin dışavurumu olan bu sözcük dizilimleri bireyin tanınması ve anlaşılmasında pay sahibidirler. Bu olguya bir örnek de görüşme yapılan katılımcıların ifadelerinden hareketle Mevlâna'nın sözleri olmaktadır.

Konya ve Bursa ilindeki katılımcıların bir kısmı ona ait olduğunu belirttikleri bir söz ile bu şahsiyetin kendi ağzından İslâm dinine bağı olduğunu ifade ettiğini dile getirmişlerdir. Bahsedilen söz, katılımcıların ifadelerinde ortak nokta olurken her katılımcı kendi perspektifinden konuya ilişkin görüşlerini ifade etmiştir.

Tabii ki. İslâmiyet'ten ayrı bir şey olamaz. Çünkü Hz. Mevlâna kendisi "Ben Allah'ın kuluym. Peygamberin yolunun tozuym." diye bir beyiti var. Yanlış hatırlamıyorsam. Tam aklında kalmamış olabilir ama aşağı yukarı böyle bir beyit. Kendisi peygamber efendimizin yolunun tozunda olduğunu zaten beyan ediyor ve kendisi de zaten bir Müslüman. Bize aslında Hz. Mevlâna'nın anlatmaya çalıştığı şey tamamen bir İslâmî hayat. Bir sufi yaşantı (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

"Tabii yani zaten Hazreti Mevlâna, peygamberin bastığı yerin tozu toprağıym diyor yani daha başka?" (K2, Erkek, 70 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

"...Hz. Mevlâna'nın dediği gibi: "Ben Kur'an'ın kuluym. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v) hazretlerinin yolunun tozuym." dediği. İslâm'ı temsil eden bir yapı aslında" (K11, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolog, Bursa).

Bireylerin sözleri, onların ideolojilerine ilişkin fikirler veren en önemli ipuçlarından birisidir. Dünya üzerinde zaman ve mekân fark etmeksizin düşünce sistemlerinin neredeyse tamamında başrol olan bireyler, sözlerinden oluşan yazılı eserler bırakma konusunda hemfikirdirler. Düşüncelerin gelecek kuşaklara aktarımında dejenerasyon sürecinden etkilenme açısından diğer yöntemlere oranla daha korunaklı olması sayesinde yazılı olarak saklanması tercih edilmektedir. Bu duruma örnek gösterilebilecek isimlerden birisi de Mevlâna'dır.

Mevlevilerce en çok okunan ve bilinen eser olan Mesnevî'ye atıf yaparak görüşlerini belirten katılımcılar her iki ilde de bulunmaktadır. Katılımcılar özellikle bu eserin içerisindeki İslâmî öğelere atıf yapmışlardır.

"Evet, kesinlikle. Zaten Kur'an, sünnetten süzölmüş olduğu için. Biliyorsunuz Mesnevî'nin içinde bir sürü ayet-i kerime ve hadisi şerif var. Dolayısıyla zaten hani İslâmiyet'i yansıtıyor" (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

Diyebiliriz. Evet. Bu noktada Mesnevî'yi salt bir dille değil de gerçekten içerik olarak kapsayıcı bir şekilde zaten ele aldığımız zaman eğer bir mümin olarak. Bir Müslüman olarak hadis ve ayet bilgisi varsa bir kimsenin zaten bu farkındalığı, bu ayırt ediciliği en net bir şekilde görür. Yani ben mesela ilk Mesnevî okumaya başladığım dönemlerde o zamanlar hadis ve ayet okumaya da başlamıştım. Okuyordum diyordum ki: "Aa bu bir hadis değil mi? Bu bir ayet değil mi?" diye zaman zaman, şaşıra şaşıra, hayret

ede ede okuyordum yani bu noktada kesinlikle hatta tam böyle göbeğinde bile diyebiliriz tabiri caizse (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

Yansımalarından bir tanesi tabii ki... Zaten Mesnevi'yi okuduğunuzda ki ben çok anlayamıyorum Mesnevi'yi henüz o kıvama gelmedim. Mesnevi şerhini okuyorum. Onu okuyunca daha rahat anlıyorum. Ve beyit, işte İngilizcesi, Farsçası, sonra o beyitin ayet ve hadislerle bağlantısı. Hepsinin bağlantısı var. Yani kendi başına öyle bir Mesnevi yazılmamış. Hayat içerisinde pek çok hikâyelerle, ayet ve hadislerle bağlantı kurarak bu günümüze kadar gelmiş... (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Mesnevî, Bursa ve Konya illerinde bulunan katılımcılar için İslâmî çizgide yazılan ve yazarının hayat görüşünü yansıtan bir ayna konumundadır. Fakat eser, hitap ettiği kitle açısından günümüzde yalnızca oluşturulduğu coğrafya ile sınırlı değildir. Bu noktada eserin diğer ülkelerdeki bireyler üzerinde oluşturduğu izlenimden de bahsetmek yararlı olacaktır.

Mevlâna'nın Mesnevî adlı eseri dünya çapında farklı dillere çevrilen eserlerinden birisidir. Birçok farklı kültüre hitap eden Mesnevî dünyada en çok okunan kitaplar arasında yer almaktadır. Bireylerin yaşam perspektiflerine göre şekil alarak her kültüre hitap edebilmesi ve bireyleri ortak bir noktada buluşturabilen üslûbu onu popüler kültür ürünleri içerisine dâhil etmiştir. Her geçen gün Mevlâna'ya ait olan söz, eylemlilik biçimi ve onun yaşam görüşünü yansıtan nesnelere popüler kültür ürünü olmaktadır.

Cambridge'te Grolier Şiir Kitabevi sahibi Louisa Solano'ya göre Barks'ın, dolayısıyla da Mevlânâ'nın şiirlerine ilgi duyanlar aslında şiirle uzaktan yakından alakası olmayan insanlar. Öyle ki birçoğunun tanıdığı ilk şair Mevlânâ. Peki bu insanları ne cezbediyor? Bu soruya Solano 'şipşak bir ruhi çözüm' cevabını veriyor (Arslan, 2003).

XXI. yüzyılı “Yaşadığımız çağ, hazır yiyeceklerin, ayrıca hızlı düşünen ve hızlı konuşan kişilerin çağıdır” (Bauman, 2018, s. 228) şeklinde tanımlayan Bauman, yaşamın her alanındaki hıza dikkat çekmiştir. Bu hız sosyal zemine o denli yerleşmiştir ki artık dini olgular bile hız çerçevesinde şekillenmektedir. Gündelik yaşamın tekdüzeliğinden sıkılan bireyler hızla yeni bir tüketim nesnesi aramaktadırlar. Bu nesnelere bireyler tarafından yine hızla tüketilir ve yerine bir başkası geçer.

Mevlâna öğretisinin bireylerin yaşamlarına dâhil edilme süreci de eserlerinin kısa sürede farklı dillere çevrilip tüketilebilir bir niteliğe dönüştürülmesiyle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda araştırma kapsamında görüşme sağlanan Konya ve Bursa illerindeki katılımcılar, Türkiye içerisindeki farklı bölgelerde bulunan ve kendilerini

Mevlevî olarak tanımlayan bireyler ve dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan bireyler tarafından Mesnevî adlı esere genel anlamda ise Mevlâna öğretisine bakış farklılıklarının olduğu söylenebilir.

Bu durum öğretinin içerisindeki bazı normların ulaştığı yerlerdeki bireylerce yeniden inşa edilip yaşama dâhil edilmesine yol açarak öğretinin bazı dinamiklerinin dönüştürülmesi ile sonuçlanmıştır. Bahsedilen durumu örneklendiren ifadeler Konya’da bulunan bir katılımcı tarafından dile getirilmiştir.

“Son zamanlarda herkes karışık hatta soyunuyorlar üstlerini. Yani soyunuyorlar derken atletlerle falan altında tennure var. İstanbul’da çok var...” (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

Toplumsal yapıda her oluşumun ona ilişkin fikir sahibi olunabilecek bir özelliği, bir yanı vardır. Bu genellikle kültürün bileşenlerinden olan sembol olmaktadır. Kendisine yüklenen değerleri bireylere aktarmakla görevli olan bu semboller katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak Mevlevilik anlayışında hoşgörü olarak tanımlanmıştır. Görüşme sağlanan birkaç katılımcı onu bu yönüyle açıklamışlardır.

“Büyük bir parçası diyebilirim ben. Evet, hoşgörü anlamında özellikle büyük bir parçasını oluşturuyor” (K16, Kadın, 32 yaşında, ilköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

“Şimdi bunu dini olarak nitelendirmemek lâzım. Çünkü Mevlevilik bir din değil aslında ama deseler ki; “sevgi, hoşgörü bir dindir.” Evet. O zaman bu bir dindir diyebilirim Çünkü bu tamamen tasavvufi bakış açısına dayalı. Oradan o olguyla insanı değiştiren bir şeydir...” (K5, Kadın, 65 yaşında, Üniversite Mezunu, Ressam, Konya).

Bursa ve Konya illerinden birer katılımcı ise karşılaştıkları ortak bir duruma dikkat çekmişlerdir. Mevleviliğin toplumdaki bazı kesimler ve bireylerce doğru olarak anlayamadığını dile getiren bu katılımcılar, onun Anadolu tasavvuf geleneğini oluşturan dini yapılanmalardan biri olarak değil başlı başına bir din olarak nitelendirilmesinin yanlışlığı üzerinde durmuşlardır. Onlara göre Mevlevilik; Mevlâna ve ailesindeki bazı bireylerin öncülüğünde kurulmuş, amacı İslâmiyet’i toplumdaki bireylere doğru aktarmak olan ve bu amacın yüzyıllardır korunmaya çalışıldığı bir yoldur.

“İslâm’ın güzelliğinden çıkmış bir şey olarak görüyorum ben. Mesela Mevleviliği tanımayan bir insan Müslüman değil mi? Bunu bir zenginlik olarak görüyorum ben. Şöyle; daha çok kültür olarak görüyorum. Bizdeki anlayış dine dayalı, dini ritüel gibi bakılıyor. İlk önce bu şekilde. Bu din değil. Bu insanlar İslâm’ın emirlerini ve nehiyelerini yapmalarının yanında ekstradan böyle bir Allah’a yakın olmak mesela sohbetler, zikirler.

Mevlevilikte de bu sema, musiki ya da mesnevi sohbetleri insana sıcak geliyor. Yani bu dinin bir ögesi değil de Müslümanlığın bir zenginliği... (K8, Erkek, 58 yaşında, Üniversite Mezunu, Neyzen, Konya).

Tabii. Yani (bu) odayı İslâmiyet olarak düşünürseniz şu çiçek (ortadaki masanın üzerindeki çiçeği işaret ederek) Mevlevilik. Ama İslâm Mevleviliğin içinde değil. Şimdi bazıları ters algılıyor yani Mevleviliği bir din gibi algılıyorlar değil bu. İslâm'ın içinde. Tabiri caizse bir lokantadasınız on çeşit yemek var. Mevlevilik yemeklerden bir çeşit. Kadirlik bir çeşit. Nakşibendilik¹⁰ bir çeşit. Sizin tavrınız tarzınız ne ise ona göre bir seçiminiz olur. Bizim de seçimiz bu... (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Konya'da Mesnevihan olarak görev yapan bir katılımcı ise konuya görüşme yapılan diğer bireylerden farklı bir yönden yaklaşmıştır. Şöyle ki; katılımcı içinde yaşanan çağı değerlerin dejenerasyonunun sosyal yaşamın her alanında görülebildiği bir zaman dilimi olarak tanımlamıştır. Özellikle İslâmiyet'in toplumdaki öneminin kaybolmasından yakınan katılımcı, ona bağlı bir öğreti olan Mevleviliğin günümüzde birey eylemliliklerine yön vermesinin daha uzak bir ihtimal olduğunu vurgulamıştır.

Şu anda bu kavram pek geçerli değil. Yani öyle bir şey ki trafiğe çıkıyoruz. Yani Mevleviliği bir yanda bırakın yani İslâmiyet'i gösterecek herhangi bir şey yok. Kimse dinlemiyor. Ne kırmızı lambayı ne yol verme hakkı ne bir nezaket, bir kibarlık. Mevleviler eşya ile görüşürler. Eşyaya hürmetin, eşyaya saygının kaldı ki insana. Bunun bir ibadet olduğu bizde telkin edilir. Şimdi böyle bir yaşantı yok (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Mevleviliğin İslâm dini ile ilişkisi konusunda iller bağlamında fark olmaksızın tüm katılımcılar ikisi arasındaki sıkı bağları tasdik eden ifadeler kullanmışlardır. Buradan hareketle Mevlâna'nın yolu geçmişte olduğu gibi günümüzde de bazı kesimler tarafından İslâm çizgisi üzerinde ilerleyen bir öğreti olarak sürdürülmeye devam edilmektedir denilebilir.

Geçmişe kıyasla bireyler arasında daha girift bir değer tablosunun gözlemlendiği çağımızda, sade üslup yapısı ve evrensel konulara verilen önem, bu anlayışın gün geçtikçe farklı kültürlerle sahip daha fazla birey tarafından giderek artan bir ilgiyi üzerine çekmesinde rol oynayan iki etmendir.

¹⁰ Nakşibendilik: XIV. yüzyılda Buhara'da kurulmuş bir tarikattır. Anadolu'ya gelişi XV. yüzyıla rastlar. İstanbul ve Kütahya'da tekkeleri bulunan tarikat Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar etkisini sürdürmüştür (Özköse, 2016).

2.3.5. Günümüz Türkiye'sinde Mevleviliğin Konumu

Sosyal yapının içinde bulunan ve kendine özgü nitelikleri ile mevcut yapının zenginliğine katkıda bulunan oluşumlara hemen her toplumda rastlanmaktadır. Kendilerine ait perspektifleri ile sosyalizasyon süreçlerinde bireylere yeni tecrübeler kazandıran bu oluşumların kuruluş amaçları birbirinden çok farklı olabilmektedir. Eğitimden dine, edebiyattan bir başka sanat dalı olan resme kadar uzanan geniş bir alan yelpazesi içinde toplumda eylemlilik inşa eden bu oluşumlar çoğu kez bireylerin kişisel bilgi bagajlarını dolduran önemli süreçleri yönlendirmede de rol sahibi olmaktadır.

Bahsedilen yapılanmaların birisi de dinî temelli olmakla birlikte içerisinde edebiyat, estetik, müzik gibi farklı alanları barındıran, katılımcıların tanımı ile “bir akademi gibi” olan Mevleviliktir. Uzun bir geçmişe sahip olan bu oluşum, günümüzde de toplum içindeki bazı alanları yönlendirmede büyük rol oynamaktadır. Öğreti özellikle müzik alanında birçok bestekârın Mevlevî olması ve halen Türk Tasavvuf Müziği'nin diğer kültürlerle tanıtılması boyutunda önemli bir konuma sahiptir. Öyle ki dünyanın çeşitli yerlerinden birçok birey “Rumî” adı ile Mevlâna'yı tanımaktadırlar.

Çağdaş dönemin toplumsal şartları, inanç krizleri ve psikolojik çıkmazları, insan maneviyatına dönük evrensel önerileri ile ön plana çıkan Mevlâna'yı gündeme getirmektedir. Mevleviler, Mevlâna ile birlikte Mevleviliği de çağa taşımaktadır. Gruba mensup Mevlevilere göre modern çağın bireyine ait ruhsal boşluk, Mevlâna ve Mevleviliği popülerleştiren temel etmendir (Kaygusuz, 2020, s. 304).

Bu konudaki görüşlerini belirtirken, ele alınacak bir sonraki konu olan “Mevleviliğin Türk toplumunu ve İslâmiyet'i diğer kültürlerle tanıtmadaki rolü” başlığı ile bağlantılı olarak yanıt veren birçok katılımcı için, Mevlâna'nın yolu toplum içerisinde büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca Bursa ve Konya illerindeki katılımcıların yanıtlarından hareketle günümüz Türkiye'sindeki konumun korunması adına Mevlevilerin çeşitli faaliyetleri olduğu söylenebilir.

Buldukları illere bağlı olmaksızın bazı katılımcılar benzer görüşler belirtmişlerdir. Buna bağlı olarak birbirinden farklı üç görüş ortaya çıkmaktadır. Birkaç katılımcı tarafından Mevleviliğin yalnız Türk toplumunda değil dünyadaki önemine dikkat çekilmiş, Konya ilindeki iki katılımcı ise bu oluşumun toplumsal bir kurum olan siyaset kurumunun üzerindeki konumuna dikkat çekerek görüşlerini belirtmişlerdir. Sayıca belirgin oranda daha fazla katılımcı da içinde bulunulan toplumsal şartlarda

Mevleviliğin öğretilerine ihtiyaç olduğunu belirtmiş ve hali hazırdaki Türk toplumuna ilişkin genel değerlendirmelerle görüşlerini desteklemişlerdir.

Benimsedikleri ve yol gösterici bir anlayış olarak betimledikleri Mevleviliğin yalnızca Türk toplumunda değil dünyadaki tüm bireylerin yaşamlarında yer alması gerektiğini belirten iki katılımcı bu görüşleri ile ortak bir paydada buluşmuşlar fakat mevcut durumu değerlendirme açısından farklı konulara temas etmişlerdir.

Mevleviliğe çocukluk döneminden itibaren yakın durduğunu ve bir yol olarak tanımladığı Mevlevilik yolunda gayret ettiğini belirten bir katılımcı, Mevlâna'nın öğretilerinin doğru anlaşılmadığını ifade etmiştir. Katılımcının ifadesiyle Mevlevilik doğru anlaşılabilirdiğinde dünyadaki tüm bireyler için önemli olduğu herkesçe fark edilebilecektir.

“Türkiye değil dünyada önemli. Eğer anlaşılabilse...” (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

Bir diğer katılımcı ise diğer toplumlar tarafından Hz. Mevlâna'ya duyulan ilgiden bahsetmiştir. Katılımcıya göre bireyler tarafından kabul edilen unsur onun hoşgörü anlayışıdır ve yine bu hoşgörü anlayışının benimsenmesinde rol oynayan etmen Mevlâna'nın farklılıklara duyduğu hoşgürüdür.

Hz. Mevlâna'ya tüm dünyada bir sevginin olduğunu, Hz. Mevlâna'nın hoşgörüsünün herkes tarafından kabul edildiğini gözlemleyebiliyorum. Bu sadece Türkiye için geçerli olan bir durum değil. Biliyorsunuz işte Londra'da, Amerika'da bazı üniversitelerde Hz. Mevlâna ile ilgili derin araştırmalar yapılıyor ve ilk araştırmayı yapan kimse de yabancı bir kimseydi. Bir İngiliz olması lâzım. Adını hatırlayamıyorum şu anda ama. Tüm dünyada Hz. Mevlâna'nın hoşgörüsünün kabul edildiğini söyleyebilirim... (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Katılımcının görüşlerinin bu noktada dünya çapında her geçen gün artan ilginin odaklarından birisinin de Mevlâna öğretisi olması gerçeğinden hareketle mevcut duruma uygun olduğu söylenebilir. Batı toplumlarında modernleşme sonrası oluşan anlam krizi dinin bu krizi aşma araçlarından biri olarak kullanılmasının önünü açmıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte dinin toplumsal hayattaki belirsizlikleri aşma aracı olarak kullanılması dolaylı olarak Mevlâna figürünü ve onunla ilgili olarak sema, Mevlevi ritüelleri ve sembollerini popüler hale getirmiştir (A.g.e.).

Toplumsal zemindeki eylemlerin daha sistemli ve planlı olarak işlenmesine yardımcı olan toplumsal kurumlar birbirleri ile ilişki içerisinde varlıklarını

sürdürmektedirler. Şöyle ki; Bireylerin belli sosyalizasyon süreçlerine bir program dâhilinde katılmaları ve bu süreçlerde bilgiyi edinip kullanma şekillerini planlayan eğitim kurumu bu eylemlerin gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulan iktisadî kaynakların sağlanması aşamasında ekonomi kurumu ile ilişki içerisinde olmak zorundadır. Böylesine girift bir yapı modern toplumların tamamında mevcuttur.

Toplumsal kurumlar arasındaki bu zorunlu ilişki bazı katılımcıların konuya ilişkin cevaplarında çıkış noktasını oluşturmuştur. Katılımcılar, Mevleviliği din kurumu ile ilişkilendirerek onun bir başka kurum olan siyaset ile etkileşimi üzerinden görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu katılımcılara göre Mevlâna'nın yolu olan Mevlevilik, kurulduğu günden günümüze kadar toplumu yöneten bireylerin siyasi görüşlerine bağlı olmaksızın sosyal yapıdaki konumunu ve önemini korumayı başarmıştır.

Mevlevilik her zaman için siyaset üstü olmuş. Hz. Mevlâna'nın yaşamı da aynı şekilde incelediğinizde. Daha sonrası da hep bu şekilde gelmiş. Günümüze kadar da bu şekilde gelmiş. Çünkü bu dediğim gibi yaşam şekli hayat görüşü olduğu için bu günümüz Türkiye'sinde de bu şekilde kabul edilmekte... (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Mevlevilik, yani benim yakından izlediğim kadarıyla bildiğimiz tariklerden, tarikatlardan çok uzak. Yani siyasi hiçbir oluşumun içerisinde, siyasetin içerisinde olmamışlar. Onlar daha farklı yaşıyorlar, siyasetten de uzak kalıyorlar. Ki en iyisini yaptıklarını düşünüyorum. Bu açıdan da diğer tarikatlar gibi yıpranma süreçleri olmamış. Medyada yanlış haberlerle gündeme gelmemişler. Kendilerini korudukları için. Ben güzel bir yerde olduklarını düşünüyorum. Bu siyasi olayların içerisinde olmadıkları için... (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Sosyoloji, içinde bulunulan çağa ilişkin değerlendirmelerini bireyler ve onların eylemleri üzerinden açıklamaya çalışan bir bilimdir. Buradan hareketle sosyologlar da yaşadıkları çağı kendi yaşam perspektiflerinden ve birikimlerinden hareketle açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu sosyologlardan birisi de Zygmunt Bauman'dır. XX. ve XXI. yüzyılın sosyolojisinde önemli bir yere sahip olan Zygmunt Bauman'ın "Akışkan Modernite" kuramı, içinde bulunduğumuz çağın gerek küresel çapta gerekse Türkiye ölçeğindeki sosyal eylemliliklerini anlayabilmek adına önemli bir yaklaşımdır. Artık modern bireyler geleceklere ilişkin en küçük bir tahmin yapamamakta ve dayatılan sonsuz tüketim eylemi karşısında umutsuzluğa düşmektedirler.

Yaşanılan çağın belirsizlik ve güvensizlik üzerine kurulmuş yapısına dikkat çeken Bauman, bu durumda internet teknolojilerindeki gelişimin ve kameraların büyük

rol aldığını öne sürmüştür. “Ortak bir insanlık davası ve politikası, küreselleşme çağında, insanların uzun tarihi boyunca kat ettikleri evrelerin en zahmetlisiyle karşı karşıyadır” (Bauman, 2017, s. 205).

Sözü edilen durumu Türkiye perspektifinden değerlendirmeyi tercih eden birçok katılımcı, Mevleviliğin öğretilerinin özellikle çağdaş Türkiye’de yaşayan bireyler için elzem bir hayat görüşü olduğunu ifade etmişlerdir. Bu katılımcılara göre, toplumu bir arada tutan ve yaşanabilir kılan bazı unsurlar zaman içerisinde sosyal yapı üzerindeki etkilerini kaybetmişlerdir. Bu ise sosyal alanda bir tahribata yol açmıştır.

Katılımcıların perspektifinden bireyler açısından bir ihtiyaç olarak tanımlanan bu öğreti, mümkün olduğunca erken ve doğru şekilde bireylerin yaşam tarzlarında yerini almalıdır. Ayrıca konuya ortak bir açıdan bakan katılımcıların Bursa’daki Mevleviler olması dikkat çekicidir. Aynı mekânda ortak faaliyetler gösteren bu katılımcılar, haftanın hemen her günü Mevleviliği tanımak isteyen bireylerle karşılaşmaktadırlar. Bu noktada tanıtım faaliyeti de yapan katılımcılar gelen bireylerin sayıca fazla ve çeşitli sosyal tabakalarından olması nedeniyle Konya ilindeki görüşme yapılan katılımcıların bir kısmından bu noktada farklılık göstermektedirler.

Bursa’daki kadın bir katılımcı Mevleviliğin, bireylerin kendilerinden herhangi bir karşılık beklenmediği bir öğreti olduğunu vurgulamış ve bireylerin öğretilere ihtiyaçları olduğunu belirterek onun Türkiye’de daha fazla görünür kılınmasını istediğini ifade etmiştir.

...Yani önceden de Osmanlı zamanında çok hani Mevlevilik ön plana çıkmış. O noktada ben çok önemli olduğunu düşünüyorum. Daha çok insana bunun ulaşması gerektiğini düşünüyorum çünkü insanlar sevgiye açlar. Gerçekten sevgiye açlar, bazen bir insanla konuşuyorsunuz. “Benden ne umacak? Benden karşılık olarak ne bekleyecek?” şeklinde bir beklenti. Burada ona bakılmaz yani. Gelmiş ya, hani buraya gelmiş, oturmuş ya. Allah’ı zikir için. O bakış açısı o yüzden tüm insanların bu güzelliği yaşamasını ve Türkiye’de bunun yayılmasını, insanların bu muhabbete ve sevgiye aç olduğunu ve toplumun buna ihtiyacı olduğunu düşünüyorum (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

Yine Bursa’daki bir başka katılımcı Mevleviliğe ilişkin doktrinlerin, bireylerin yaşamsal döngülerinin şekillenmesinde çok önemli bir yeri bulunan çocukluk evresinde öğretilmesinden bahsetmiştir. Katılımcıya göre Mevlevilik günümüzdeki sosyal problemlerin çözümünde başvurulabilecek önemli bir oluşumdur. Benzer ifadeleri aynı

Mevlevi mekânında bulunan bir erkek katılımcı da özgün bir perspektiften dile getirmiştir.

Yani hem toplumsal hem de siyasi anlamda bu kadar çatışmaların, ayrışmaların olduğu bir ortamda az önce de dediğim gibi ihtiyaç bence şu anda. Bu eğitimin, öğretimin çekirdekten gelen bütün çocuklara, bütün topluma verilmesi, yayılması gerektiğini düşünüyorum (K17, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Mühendis, Bursa).

Bence çok önemlidir. Zira şu andaki konumda malum ülkemizin ve memleketimizin, dünyanın geçtiği dönem içerisinde sıkıntılı dönemde sufiliğin, Mevleviliğin eğitimine sosyal hayattaki bütün insanların bu manada en azından bir ahlaki noktada ihtiyacı vardır (K20, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, İşçi, Bursa).

Konu ile ilgili düşüncelerini Mevleviliğin 1925'teki ilgili kanun ile sonlandırılan tarikat statüsüne atıf yaparak açıklayan bir başka kadın katılımcı da öğretinin, toplumsal aktörlerin sosyalizasyon süreçlerini yönlendiren bir yaşam perspektifi olarak toplumsal zeminde yer alması gerektiğini ifade etmiştir.

...Tarikat adı altında değil ama Mevleviliğin yaşantı tarzı toplumda olması gerektiğini düşünüyorum (K12, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Mevlâna'nın öğretilerini aile içerisinde çocukluk yaşlarından itibaren öğrenmiş ve Mevlevilikteki görevi semazenlik olan bir katılımcı ise, popülaritenin Mevleviliği etkisi altına aldığını ve bu olgunun mevcut öğretisi üzerinde büyük çaplı bir değişim yarattığını belirtmiştir. Katılımcıya göre bu durum endişe vericidir. Değişimin başlangıcına ilişkin belirli bir tarihi ifade eden katılımcının dikkat çektiği zaman dilimi, dünya üzerinde pek çok bireyin tanıdığı bir örgüt olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından Mevlâna yılı olarak seçilen 2007 yılıdır. Bu tarihten sonra dünyadaki birçok birey Mevlâna ve öğretisini merak etmiş ve ilgisini ona yöneltmiştir.

Kitlelerin hızla Mevlâna'yı tanımaya başlaması hem Türkiye açısından hem de Mevlevilik açısından olumlu bir durum gibi görünmektedir. Fakat özellikle Mevleviler ve Mevlâna'ya soy bağı ile bağlı olan bireyler olan çelebilerin bu öğretinin popüler bir tüketim nesnesine dönüştürülmesi ile ilgili ciddi kaygıları bulunmaktadır. Öğretiye ilişkin esasların değiştirilmesinin onları endişelendirdiğini ve bu durumun engellenmesi için yetkili resmî kurumlarla sürekli bir iletişim halinde olduklarını görüşmeler boyunca Konya'daki Mevleviler sıkça dile getirmişlerdir.

Son yıllarda özellikle 2007 yılından itibaren yurt içi ve yurt dışında Mevlâna ve Mevlevilikle ilgili bilimsel toplantıların ve Mesnevi okumalarının sayısında ciddi artış gözlenmiştir. Fakat Mevlâna ve Mevlevilikle ilgili veri akışının çoğalması ve ülke geneline yayılan etkinliklerin artışı, geleneksel Mevleviliği ve toplumsal uyumu zorlayıcı bazı sonuçlar doğurmuştur (Kaygusuz, 2020, s. 314).

Bunu kaygılanmayı gerektirecek bir durum olarak nitelendiren katılımcı, geçmiş ile günümüzü kıyaslama yoluna gitmiş ve bireylerin tepkileri sonucunda bazı kesimlerce iktisadi çıkar amacıyla yapılan Mevlevi ritüellerinin eskiye oranla azaldığını belirtmiştir.

Şu anda çok fazla popüler. Özellikle 2007 yılında çok daha popülerdi çünkü Hazreti Mevlâna yılı ilan edilmişti. Ben kendi adıma muzdaribim... O dönemde popülarizmi o kadar arttı ki bunun tabii ranta dönüşü ticariye dönüşü haliyle oluyor. Çünkü birisi sahneye çıkacak. İlâhi okuyacak ya da ramazan programlarında. Hemen yanına iki tane semazen figürü koyuyor. Yapma. Etme. Bunun kuralı böyle değil. Bu işin yaptığının yanlış olduğunu söyleyecek kimse yok. Yani bizim burada söylememiz etki etmiyor, adam yapıyor... Artık şimdi tepki vermeye başladık. Geçen gün bir video izledim. İstiklâl Caddesi'nde hani müzisyenler vardır. Bir iki melodiyi çalarlar. Müzik icra ederler. Önlerinde bir tabla vardır. Herkes orada bozuk para atar. Geçen gün bir tane video gördüm. Semazen orada sema ediyor önünde bir tane tabla var tablasına para atan insanlar oluyor. Ama ben sonradan fark ettim ki o videonun altındaki yorumlara baktım. İnsanlar artık bilinçlenmiş, hepsi tepki veriyor. Hatta birisi 'ben bu videoyu çektikten sonra müdahale ettim' dedi. Yazıyor ona göre. Yani artık insanlarda bu yaptığının yanlış olduğunu söyleyecek insanlar da çoğaldı artık. Yani bilinçleniyor (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Ayrıca katılımcının görüşme esnasında belirttiği bir durum da Mevleviliği doğru şekilde tanıtmaya amacıyla oluşturulan bir internet sitesinin kurucusu ve yöneticisi olmasıdır. Bu durum, Mevlevilik öğretisinin aktarılması bağlamında Mevlevilerin teknolojik değişimlere uyum sağlayarak küreselleşme sürecine dâhil olma çabalarını örneklendirmektedir. Öğretinin doğru aktarımı için bireylerin günümüzde en çok ve en hızlı eylemlilik gösterdiği platformlardan biri olan internet ortamında faaliyet gösteren Mevlevilerin, gün geçtikçe yaygınlaşan ve bazı kesimlerce yanlış algılanarak yaşam pratiklerine eklemlenen öğretiyi olması gereken şekle getirme çabalarının en açık örneklerinden biridir.

Öte yandan katılımcının Mevlevilikteki geçmişi ve görevi nedeniyle de söz konusu öğretinin hem Türkiye'deki hem de diğer ülkelerdeki yansımalarını analiz

edebilecek bilgiye ve tecrübeye sahip olması bakımından konuya ilişkin görüşleri önem taşımaktadır.

Katılımcıların ifadelerine ek olarak, Konya ve Bursa illerinde Mevlâna'nın düşüncesini yaşatmaya ve toplum içerisindeki etkinliğini arttırmaya çalışan vakıf ve derneklerin rolü oldukça büyük olduğu söylenebilir. Özellikle Konya'daki vakıf ve topluluklar gerektiği durumlarda ilgili kurumlara başvurular yapmakta, Mevlâna'nın öğretisini zedeleyen ve olumsuz olarak nitelendirilen durumlar hakkında yaptırım talep etmektedirler.

2.3.6. Türk Toplumunu ve İslâmiyet'i Tanıtmada Mevleviliğin Rolü

Mevleviliğin temellerini yaşam tarzı ve öğütleri ile attığı bilinen Mevlâna, bugünkü Afganistan'ın sınırları içerisinde olan Belh şehrinde dünyaya gelmiş ancak tasavvufi düşüncesini Konya şehrinde oluşturmuştur. Küçük yaşlarda ailesiyle birlikte birçok yerleşim yerine uğrayarak Konya'ya gelen Mevlâna, yolculuk boyunca görüştüğü bazı İslâm âlimlerinin yardımıyla ileride şekillenecek hayat görüşünü son durağı olan Konya'da olgunluğa ulaştırmıştır.

Bir Türk devleti olan Selçuklu Devleti'nin yükselme döneminde Mevlevilik de gerek Konya'da gerekse çevre şehirlerde yayılmaya başlamıştır. Türk-İslâm geleneğine bağlı bir devletin içinde şekillenmesi nedeniyle Mevlevilik, yapısında bu geleneğe ait birçok öge bulundurmaktadır. Görüşme sağlanan her katılımcı tarafından Mevleviliğin, Türk kültürünün ve İslâmiyet'in tanıtılmasında önemli bir rol üstlendiği ifade edilmiştir.

Katılımcıların yaşam görüşüne bağlı kişisel farklılıkları, buldukları illerin Mevlevilik geçmişleri ve bu illerdeki Mevlevi mekânlarında üstlendikleri görevleri konuya ilişkin yanıtlarını etkileyen etmenlerden en önemlileridir. Alınan yanıtlardan yola çıkılarak Mevleviliğin; vakıf ve dernekler aracılığıyla, Mevlâna'nın eserleri ile ve görsellik içeren Mevlevi ritüelleri ile bünyesinde bulunduğu ifade edilen Türk-İslâm kültürünü tanıttığı söylenilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1925 yılında aldığı bir karara bağlı olarak Tekke ve Zaviyelerin kapanmasına ilişkin kanun ile diğer tüm tarikatlar ile birlikte Mevlevilik tarikatının da faaliyetleri resmî olarak sonlandırılmıştır. Bu tarihten günümüze kadar olan zaman dilimi içerisinde Mevlevilik, bazı bireylerce bir yaşam görüşü ve anlayış olarak devam ettirilmiştir. Konya ve Bursa illerinde bu öğretiye ilişkin vakıflar ve

dernekler olarak faaliyet gösteren birçok sivil toplum kuruluşu mevcuttur. Bu vakıflarda görev alan bazı katılımcılar Mevleviliğin Türk-İslâm kültürünü tanıtmadaki rolünün bugün bahsedilen vakıflarca devam ettirilmeye çalışıldığını ifade etmişlerdir.

Ayrıca katılımcılardan ikisi özellikle Konya'daki bir vakıf tarafından, Mevlâna'nın öğretisinin yanlış tanıtımından kaynaklanan olumsuz durumları ortadan kaldırmak için çalışmalar yürütüldüğünden bahsetmişler ve Mevleviliğin İslâmiyet'e bağlı bir anlayış olmasından hareketle olumsuz durumların yine Mevleviliğin temel öğretileri ile ortadan kaldırılmaya çalışıldığını ifade etmişlerdir. Her iki ildeki vakıfların da yerli ve yabancı turistleri bu tanıtım amacı ile misafir ettikleri de katılımcılar tarafından ayrıca belirtilmiştir.

Keşke Mevlevilik daha çok anlaşılrsa, keşke daha çok bilinse ve gerçekten Türk Toplumunun İslâmiyet'e tasavvufi bakışı daha çok paylaşılsa... Bizler konumuz icabı, bir de vakfımızdaki görevimiz icabı çok fazla yabancı ile bir arada oluyoruz. O insanlara İslâmiyet'i Hz. pirin gözünden, bizim kendi velilerimizin gözünden, gerçekten peygamber efendimizin hadislerinden, Kur'an-ı Kerim'den anlattığımız zaman, onlara okuyabilecekleri materyaller sunduğumuz zaman çok farklı şeyler, çok keyifli, güzel şeyler yaşıyoruz... Hz. pirin anlattığı İslâmiyet'i okuyarak, onu anlayarak gelen pek çok insan oluyor. Onlarla daha derin sohbetler ediliyor vakfımızda ve bu insanlara faydalı olabilecek bazı bilgiler veriliyor. Bazı eserler, bazı kitaplar öneriliyor. Onları okuyup geliyorlar. Ve o şekilde de çok şükür buna cevap verecek hocalarımız da var vakfımızda. Hem Konya'da hem İstanbul'da. Bu sayede de birçok insanı İslâmiyet'e davet etmiş oluyoruz (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Ben çok güzel bir yük aldıklarını düşünüyorum... Yurt dışından o kadar çok misafir davet ediyorlar. Misafiriğe gidiyorlar. Tanıtıyorlar. Ve bir o kadar da insanı biz burada Konya'da ağırlıyoruz. İstanbul'da ağırlıyoruz. O kadar çok insan Müslüman oldu ki burada. O kadar çok insan gözyaşıyla gelip gözyaşıyla gidiyor ki. Ama bunların hiçbiri basına yansımıyor. Kendi içimizde kalıyor bu yaşadıklarımız. 2011'den beri gelen yabancı sayısında çok fazla artış var... (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Bursa'daki bir katılımcı da Mevlevilik öğretisinin diğer kültürlere tanıtılmasını Türkiye açısından da olumlu ve önem taşıyan bir durum olarak değerlendirmiştir.

Var. Bu manada faaliyetlerimiz de var. Faaliyetlerimiz olduğu için yok desek çok büyük bir yanlış yapmış olurum. Var tabii ki. Yani Balkan Coğrafyasından olsun diğer bazı coğrafyalardan olsun faaliyetleri var. Misafirlerimiz geliyor. Biz gidiyoruz. Bu manada muhakkak önemli. Hem memleketimiz adına hem de din noktasında (K20, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, İşçi, Bursa).

Katılımcılardan bazıları her iki ile de Mevlâna öğretisini öğrenmek amacıyla yurt dışından bireylerin geldiğini dile getirmişlerdir. Bireylerin geldikleri zaman dilimi içerisinde konaklama ve gezi gibi faaliyetleri gerçekleştirdiği gerçeğinden hareketle bu ziyaretlerin turizm açısından Türkiye'ye olumlu katkıları olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu durum özellikle her yıl Konya'da düzenlenen 17 Aralık Şeb-i Ârus törenlerinde daha belirgin gözlenmektedir. Etkinlikler aylar öncesinden basılı olarak afiş ve broşürlerle duyurulmakta ayrıca internet ortamında da etkinlik programları paylaşılmaktadır. Bu tarihlerde zaman zaman devlet yöneticileri de etkinliklere katılmakta ve programlar ulusal televizyon kanallarından izleyicilere sunulmaktadır.

Bireylerin bireysel düşüncelerinin kalıcılığı konusunda başvurulan bir yöntem olan yazıya geçirme, fikirleri toplumdaki bireyler tarafından önemsenen şahsiyetlerin bu düşüncelerini gelecek nesillere aktarmada önemsedikleri bir yol olmuştur. Tüm eserleri öğrencileri tarafından yazıya geçirilen Mevlâna da bu kişiliklerden biridir.

Katılımcıların bir kısmı tarafından onun eserleri, kendisinin yaşam görüşü olarak tanımlanan Mevlevilik öğretisinin tanıtımında rol oynamaktadır. Katılımcılardan bir kısmı birçok dile çevrilen bu eserlerin dünyadaki farklı kültürlerden bireylerce okunup bu sayede Mevleviliği tanıma imkânı bulduklarını, buldukları Mevlevi mekânlarında bu bireylerle yaşadıkları olaylarla örneklendirerek aktarmışlardır.

Bulunduğu ilde Mevlâna öğretilerinin yaşatılması amacıyla oluşturulmuş bir vakıfta önemli bir konumda bulunan K2, düşüncelerini görüşmenin gerçekleştiği tarihte Konya'da yapılacak önemli bir program için bu ile gelmeleri beklenen misafirleri örnek göstererek açıklamıştır. Bu ifadelerden hareketle öğretiyi, gerek Mevlevi bireylerin yurt dışı ziyaretleri ile gerekse internet üzerinden gerçekleştirilen tanıtım faaliyetleri sonucunda dünyanın birçok ülkesinden farklı kültürlerle sahip bireylerin dikkatini çekmektedir denilebilir. Konya'ya Mevlâna öğretisini daha yakından deneyimlemek için gelen birçok birey bu sayede, öğretiyeye ilişkin normları ve ritüelleri çeşitli sebeplerle deneyimleyemeyen bireylerden daha doğru ve etkili bir biçimde tanıma fırsatı bulmaktadırlar.

...Başka dinden olsa bile Hz. Mevlâna'yı tanıdıktan sonra buraya gelen çok kimse, böyle belirli müddet burada kalsanız karşılaştığımız insanlara inanamazsınız yani. Şimdi mesela bu cuma, cumartesi düşünün ta Kolombiya'dan aşağı yukarı on- on beş kişi geldi. Şu anda İstanbul'dalar. Buraya gelecekler. Maddî imkânları da. Kolombiya fakir bir ülke olmasına rağmen ama hepsi de Hz. Mevlâna'ya âşıklar yani. Aralarında ney üfleyen

var. Ne bileyim Hz. Mevlâna'nın Mesnevî'sini okumuşlar. İspanyolcasını. Çok güzel insanlar yani (K2, Erkek, 70 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Yine Konya'da bulunan ve Mevleviliğe soy yolu ile bağlı olan bir katılımcı Mevlâna'nın eserlerinde kullandığı üslûba dikkat çekmiştir. “İnsanlar, Mevlânâ'nın şiirini, tekniğinde ya da sadeliğinden ötürü değil, hakikatin terennümlerini buldukları için sahipleniyorlar” (Aslan, 2003). Bu bağlamda Mevlâna'nın dünya üzerinde bulunan tüm bireylerde mevcut olan ortak bir noktaya hitap eden kendine özgü anlatım dili, onun dünya çapında bu denli tanınmasının en önemli etmenidir denilebilir. Benzer ifadeler başka bir örnekle Konya'da bulunan bir başka erkek katılımcı tarafından da dile getirilmiştir.

Hz. Mevlâna'nın dili evrensel bir dil olduğu için Mesnevî, Divan-ı Kebir, şiirleri bütün herkese ulaşabiliyor ve herkes kendinde oradan bir parça bulabildiği için bütün insanlığa ulaşabiliyor ve bu sebeple de İslâmiyet'e yaklaştırması çoğu kişiyi. Gayrimüslimleri Müslüman yapması bakımından tarih boyunca hep önemli yer almıştır (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Alman Harbi ortalığı kan götürürken bir kadıncağız Mesnevîyi okuyor. Arapça öğreniyor. Farsça öğreniyor Mesnevîyi şerh ediyor... Başka bir adam: “Ben kendimi Mesnevîde buldum” diyor. “Ben kendimi Konya'da buldum” diyor (K9, Erkek, 75 yaşında, İlköğretim Mezunu, Emekli, Konya).

Dini törenlerin kendilerine özgü tinsel ve toplumsal anlamları bulunmaktadır. Bu törenler gerçekleştiğinde hem bireylere hem de topluma yeniden canlılık verirler. Bu sebeple de nesnelere ve eylemler üzerinde etkileri olduğu kabul edilmektedir (Durkheim, 2010). Mevlevilik öğretisi içerisindeki en bilinen ritüel olan semanın da tüm normları dini bir temele oturmaktadır. Bu sayede ritüel, Mevlevi olan ya da olmayan bireyleri etkilemekte onların zihinlerinde iz bırakmaktadır.

Mevleviliğin Allah'ı anma ritüeli olan sema ayininin Türk tasavvuf müziği ile harmanlanması bu öğretiyi çekici kılan faktörlerin başında gelmektedir. Ritüel sırasında semazenin özel kıyafeti, kendi etrafında dönerken eteklerinin aldığı biçim ve ellerinin havaya kalkışı ile beliren alışılmamış görüntüsüne eklenen tını olarak birbirinden çok farklı seslere sahip olan tasavvuf müziği sazları, benzerine rastlanması nadir olan bir tablo sunmakta tüm bu eylemler karşısında bireyler ilgisiz kalmakta zorlanmaktadırlar.

Bu durumun çekiciliğinin bilincinde olan Mevleviler, birçok kişinin bu görsellik nedeniyle Mevleviliği merak ettiğini ve araştırmaya başladığını ifade

etmişlerdir. Ayrıca bir katılımcı Mevlâna'nın sema vasıtasıyla insanları Mevleviliğe ve bu sayede de İslâm dinine davet ettiğini belirtmiştir.

“Bence diğerlerine göre bir çit daha yukarıda olduğunu düşünüyorum. Çünkü içerisinde hem kulak hem görsellik olarak...” (K14, Kadın, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Var. Kesinlikle var. Özellikle son yıllarda çok etkili. Görsel anlamda da insanların gözüne çok hitap ettiği için bir de felsefesi. Mevlevilik felsefesi olarak gönüllerine de çok hitap ediyor insan duygunun akması noktasında çok dedim ya yakalıyor... Yani buranın bir atmosferi bile yeterli olabiliyor, zaman geliyor. “Ben boyut değiştirdim sanki” diyen çok arkadaşımız oluyor (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

Şöyle söyleyebiliriz yani. Hatta ilk sırada olduğunu söyleyebiliriz o kadar net. Çünkü davetin, irşadın bir görselliği var. İnsanlar söylemlerden ziyade ilk önce görsellik önem verdikleri için bir görsellik ve onun akabinde de bir işitsel olarak işte musikisini de içerisine kattığımız için böyle bir cezp ediciliği var. Onunla birlikte ilk önce görsellekle birlikte bir gözleri fethedip daha sonra ardından gelenleri gönülleri fethettiği için kesinlikle bu noktada birinci derecede tutabiliriz. İslâmiyet ve Türk kültürü zaten Mevlâna Hazretleri'nin de bir Türk topraklarının içerisinde olması bunun en büyük etkenlerinden bir tanesi (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

Var. Neden? Görsellik açısından gerçekten buraya her akşam yerli yabancı bayağı ziyaretçi geliyor. Görsellik burada ön planda. Yani bir şeyi tanımlarken önce göz görüyor. Bu semazenin sema edişi, buradaki ilahiler cezp ediyor insanları bu noktada. Ondan sonra adam merak duyuyor. Bu neymiş bir bakayım, edeyim derken bir bakmışsınız iki yıl sonra gelmiş sufi olmaya aday birisi olmuş. Buraya gelip Müslüman olan var... (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, İşçi, Bursa).

Dinsel yaşama ilişkin etkinlikler gerçekleştirilirken dünya ile ilgili faaliyetler askıya alınmaktadır (A.g.e.). Bu, bireylerin o törene atfettikleri anlam ile ilişkilidir. Bireylerde ritüel sırasında oluşan duygu onları ortak bir paydada buluşturur ve bu da onları bir arada tutan en önemli etmenlerden biridir. Bu bağlamda katılımcıların görüşlerinden yola çıkarak semanın Mevlevilerce dini içerikli bir eylem olarak nitelendirildiği söylenebilir.

Konya'da bulunan semazen bir katılımcı, sema ritüelinin Mevlâna için taşıdığı anlamdan bahsetmiştir. Mevlâna açısından bu ritüel aynı zamanda bireyleri İslâm'a davet için kullanılan bir eylemdir. Katılımcı ayrıca Anadolu'daki diğer tarikatların zikirleri ile Mevlevilikteki zikir çeşidi olan semayı karşılaştırarak bireylerin ortak

amaçlarla bir araya gelen bir topluluk olarak gerçekleştirdikleri bu eylemlerinde hissettikleri ortak duygulara değinmiştir.

Bu semada ya da diğer tarikatlarda olan heybetli devranlar olur mesela Cerrahilerin¹¹. Halvetilerin¹². Oraya girdiğin zaman değişik bir hale geçersiniz. O kadar muazzam bir duygudur. Semada öyle bir şey var. Bu sema Hz. Mevlâna diyor ki: “Ben bunlarla insanları kuş avlar gibi insan avlarım ben.” Mevleviliğe çekmek için oltalardır. İnsanları avlamak için oltadır. Sebepdir... (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya)

XIII. yüzyıl âlimlerinden olan Mevlâna, vefatından asırlar sonra bile bireyleri kendi düşünme sistemi üzerine araştırma yapmaya yönlendiren önemli şahsiyetlerden birisidir. Onun anlayışının ürünleri olan eserleri yaşadığı dönemi aşmış toplumsal, siyasi ve kültürel boyutlarda çağdaş toplumların sorunlarına çözüm bulabilmek için başvurulan nitelikli kaynaklar arasında yerini almıştır. Bu alanlardan birisi de toplumsal yapıyı oluşturan bireyleri inceleme nesnesi olarak ele alan psikolojidir.

Genç bir bilim dalı olmakla beraber, bilim statüsüne sahip olmadığı zaman dilimi olan insanlığın başlangıcından günümüze varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Bu sebeple psikoloji gerektiğinde birçok düşünce sistemini insanın karmaşık yapısını çözmek için kullanmaktan çekinmemiştir. Bahsedilen düşünce sistemlerinden biri de Mevlâna'ya aittir.

Hoşgörüyü temel öğretisi olarak kabul eden Mevlâna, bireylerin gerek toplumsal gerekse ferdî eylemliliklerinde mutlu olma ve diğer bireyleri mutlu etmenin yollarına eserlerinde sıkça yer vermiştir. Bu gerçeklikten hareketle sosyal yaşamdaki meslekleri bu bilim dalı ile ilgili olan katılımcılar Mevlâna'nın düşünce sistemi ile psikoloji arasındaki etkileşime dikkat çekmişler ve bu şekilde Mevleviliğin dünyadaki kültürler tarafından tanınmasının kolaylaştığını ifade etmişlerdir.

Kesinlikle var. Ben mesleğimi söyleyebilirim bu anlamda. Psikoloğum. Ve pek çok psikolojik kaynaklar Mesnevîden hikâyeleri, Hz. Mevlâna'nın sözlerini işleyerek insanlara terapi yapıyor. İnsanların bilim adına artık kürsülerini mesela İngiltere'de Mesnevî kürsüsünün kurulduğunu biliyorum. Londra'da. Artık Mesnevî bir ilaç gibi bir

¹¹ Cerrahiye (Cerrahilik): Günümüz dünyasında, özellikle Türkiye'de faaliyet gösteren tarikatların, yüzde olarak en çoğu Halvetiyye'nin kollarıdır. Türkiye'de, özellikle, Şâbaniyye, Cerrâhiyye, Uşşâkiyye ve bunların alt kolları faaldir (Öztürk, 1997, s. 278).

¹² Halvetilik: XIV. yüzyılın sonlarında Azerbaycan'da kurulan, XV. yüzyılda da Anadolu'ya gelen İslâm tarikatıdır. Aydın, Amasya, Sivas, Ankara gibi çeşitli illerde faaliyet gösteren (Özköse, 2016) bu tarikat, İslâm dünyasının en yaygın tarikatı olarak bilinmektedir.

kaynak, insanların tedavi olduğu, terapi gördüğü bir alan oldu dünyada (K11, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolog, Bursa).

Olduğuna inanyorum. Yani şöyle diyeyim: Bayağı yabancılar tarafından da zaten Hazreti Mevlâna, enstitüleri bulunan, farklı ülkelerde okunan bu noktada çok bilinen bir zat. Dolayısıyla Mevlevilik de hatta birçok psikoloji yaklaşımı da bununla alakalı kuramlar üreten kimseler. İşte mesela pozitif Psikoloji. Şu. Bu. Bazı yaklaşımlar da aslında Hz. Mevlâna'dan veya onun yaklaşım tarzlarından etkilenmişler aslında bakıldığı zaman. Çünkü bazı şeyler materyalist kalmış... (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

Son olarak, Konya'da bulunan iki katılımcı özellikle yurt dışından gelen turistlerin sayıca fazla olmasından bahsetmişlerdir. Bir katılımcı ayrıca, Müslüman Türklerin ve Konyalı bireylerin bu konudaki tutumundan üzüntü duyduğunu dile getirmiştir. Yine Mevleviliğin tanıtımında farklı eylemler ile aktif görev aldıklarını ifade eden katılımcılar tarafından, yurt dışındaki bireyler ile karşılaştırıldığında özellikle Konya ilindeki bireylerin Mevlâna'nın öğretilerine olan ilgisinin daha az olduğu vurgulanmıştır.

Çok var, hem de ne var. Maalesef ve maalesef o kadar yabancı arkadaşlarımız var ki dışarıdan gelen. Yani gıpta ediyorum. Okumuşlar. İtalyan bir hanım vardı. Geliyor. "dedem" diyor. "Allah'ın boyasıyla boyanmak ne demektir?" diyor. Gönül istiyor bir Türk Müslüman kardeşimiz yahut Konyalı bir kardeşim böyle bir sorsun. Mesnevîden bir beyit alıp getiriyorlar mesela. Ciddiler yani. Bir de zihinleri açık (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

...Yani Konyalı çok dikkat etmiyor. Dikkatten kaçıyor herhalde. Konyalı fark etmese de yabancılara karşı yabancı ülkelerde çok güzel çalışıyorlar (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

İçinde oluştukları ve faaliyet gösterdikleri sosyal alanın birçok yönünü bünyelerinde kendilerine özgü birtakım normlar ve ilkeler ile birlikte bir sentez aşamasına dâhil eden sosyal gruplar, bu yönleri ile o toplumsal sistemin küçük bir örneği gibidirler. Katılımcıların yanıtları da araştırmanın omurgasını oluşturan öğreti olarak tanımlanabilecek Mevleviliğin bahsedilen bu sürece kendi dinamikleri ile nasıl dâhil olduğunu göstermektedir.

2.3.7. Mevlevi Mekânları Arasındaki Farklılıklar

Mekânlar, sosyolojik eylemliliklerin olduğu zeminlerdir. Tarih boyunca mekânlar bireylerin duyu ve düşünce durumlarını etkileyen önemli faktörlerden birisi

olmuştur. İçerisinde gerçekleşen faaliyetleri, bireylerin ideolojilerini zamana göre yansıtan bu zeminler, toplumu açıklamaya çalışan sosyolojinin de inceleme nesnesi haline gelmiştir. İnsanlık tarihi boyunca bireylerin ve diğer çevre koşullarının değişen yapısına uyum sağlayan mekânlar, değişip dönüşmüş ve içinde buldukları zamana uyumlu olarak yeni anlamlar yüklenmişlerdir. Günümüzde mekân, modernizmin hız faktöründen en çok etkilenen yapılardan birisidir. Çağdaş dünyanın tüketme mantığı gerek nitelik gerekse nicel olarak bu zeminleri etkisi altına almakta ve yapısal değişimlere yol açmaktadır (Yırtıcı, 2009).

Uzun bir geçmişe sahip olan Mevlevi mekânları için değişim faktörü nispeten daha az etkili olmuş, faaliyet alanının ve içeriğinin değiştirilmesine rağmen bu mekânların oluşturduğu anlayış Mevlevilerce korunmaya çalışılmıştır. Katılımcılardan alınan yanıtların yönlendirmesi ile Mevlevi mekânlarındaki farklılık olgusu birçok açıdan değerlendirilebilir. Bazı katılımcılar yurt içi ve yurt dışındaki Mevlevi mekânlarını inceleme olanağı bulduklarını ve bu mekânlar arasında farklılığa rastlamadıklarını ifade etmişlerdir.

Bazı katılımcılar ise yalnızca yurt içindeki mekânları ziyaret ettiklerini ve yine mekânlar arasında herhangi bir farklılık görmediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların konu hakkındaki görüşleri, değişim olgusunun Mevlevilik öğretisinin inşa edildiği alanlar olan Mevlevi mekânlarına etkileri açısından önem taşımaktadır.

Mevlâna'nın öğretisinin yaşatıldığı yerler olan Mevlevihanelerin birbirlerinden farklılık göstermemesi adına çalışmalar yapan vakıflar olduğunu dile getiren Konya ilindeki iki katılımcı bu vakıfların eylemlerinin niteliklerini açıklamışlardır. Bursa'da bulunan katılımcılardan bir kısmı ise, değişim olgusu üzerinden konuya ilişkin düşüncelerini ifade etmişlerdir. Toplum içerisindeki bazı bireylerce ekonomik çıkarlar için Mevleviliğin kullanıldığını dile getiren katılımcılar bu durum karşısındaki tepkilerini tecrübeleri ile örneklendirerek açıklamışlardır. Ayrıca Bursa'da bulunan birkaç katılımcı da başka herhangi bir Mevlevi mekânına gitme olanağı bulamadıklarını ifade etmişlerdir.

Normların, bulunulan yerleşim yerine göre değişmediği ve kurucu ilkelerin aynı şekilde korunduğu bazı oluşumlar sosyal yapının içerisinde her zaman mevcut olmuştur. Merkezîyetçilik anlayışına göre yönetilen ve birbirinden çok farklı sosyal zeminlerde faaliyet gösterme imkânı bulan bu şubeler, yönetim merkezi olarak

nitelendirilebilecek birime bağılılıkları ile ön plana çıkarlar. Anadolu tasavvuf geleneğini sosyal alan içerisinde yaşatan oluşumlar olan tarikatlarda bu merkezîyetçilik çoğu kez göze çarpmaktadır. Âsitane¹³ adı verilen merkez tekkeler, kurucunun türbelerinin bulunduğu idare merkezleridir. Mevlevîliğin âsitanesi ise, Konya'da bulunan Mevlâna'nın türbesinin bulunduğu Konya Mevlevihanesidir.

Mevlevî mekânlarına ilişkin bir farklılığın olup olmadığı ile ilgili katılımcılara görüşleri sorulduğunda bazı katılımcılar bu merkezîyet anlayışına atıf yaparak görüşlerini belirtmiş ve yurtdışındaki Mevlevihanelerin de bu sistem içerisine dâhil olduklarını ifade etmişlerdir.

“Çok farklılık görmedim. Yurtdışında var. Bosna'da var, efendim şu anda aklıma gelmeyen birçok yerde Mevlevihaneler var...” (K8, Erkek, 58 yaşında, Üniversite Mezunu, Neyzen, Konya).

“Çok, hepsini oldu. Hayır (farklılık yok). İsviçre'de gittim. Almanya'da gittim. Hollanda'da gittim. Efendim Amerika'da gittim. Çünkü bir yerde bağlıyız biz...” (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

... Mesela ben Trablus'ta, Lübnan'da Mevlevihane gördüm. Bir ev, içinde de Araplar kalıyor. Oranın bakımıyla ilgileniyor. Mesela savaştan önce Halep Mevlevihanesi'ne gitmiştim. Orada cami olmuş Mevlevihane. Sema edilmiyor. Haftanın belli günlerinde halılar çekiliyor. Camide sema ediliyor ama kendi aralarında. Hiç olmazsa turistlere yönelik değil, kendi aralarında sema ediyorlar. Yani ibadet için yapıyorlar. Onu gördüm mesela. Ama diğer zamanlarda cami olarak kullanılıyor. Şimdi yurtdışında gözlem evi var mesela. Restore edilmiş lokanta vaziyetinde. Romanya'da ondan sonra Kırım'da var. Bulgaristan'da var. Bosna Hersek'teki Mevlevihane yıkılmış. Yenisini bizim TİKA¹⁴ yaptı. İçinde sema edilmiyor. Toplantılar yapılıyor. Sohbetler yapılıyor. Dinî tasavvufî sohbetler yapılıyor. Belli bir günlerde gidilip orada sema yapılıyor şey oldukça, istek oldukça... (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

K7'nin konu ile ilgili ifadelerinden hareketle, yurt dışındaki bazı Mevlevî mekânlarının devlet desteği ile restorasyon sürecine dâhil edildiği yargısına ulaşılabılır. Bu durum aynı zamanda, Mevlâna öğretisinin kurumsallaşmış biçimi denilebilecek Mevlevîliğin dünyadaki diğer kültürlere tanıtılmasının bir yönüyle devletin katkıları ile gerçekleştirildiğinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Dünya üzerindeki pek çok farklı kültüre sahip ülkeler tarafından tanınırlığı ve popülaritesi her geçen gün artan, bu

¹³ Âsitane: “Dergâh” ve “âsitane”, özellikle Mevlevîlerin zâviyeleri hakkında kullanılmaktadır. Zira “âsitane”, içinde Mevlevî dervişlerinin talim ve terbiye gördükleri, “çile” çekerek “dedelik” payesine eriştikleri merkezî durumda olan büyük dergâh anlamına gelmektedir (Özköse, 2016, s. 232).

¹⁴ TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı.

ülkelerde bilinen Rûmî ismi ile evrenselliği yakalayan Mevlâna, öğretisini bugünkü Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde oluşturduğu için bu durum ülkenin dünya çapındaki portresine olumlu katkılar sağlamaktadır. Ayrıca zaman zaman devletler arasındaki politik süreçlerde Türkiye, Mevlâna'nın evrensel hoşgörü perspektifini merkeze alarak hareket etmektedir.

Bir önceki kategoride bahsedilen merkezîyetçiliğin Türkiye'deki Mevlevihanelerde de geçerli olduğunu belirten bazı katılımcılar ise bu mekânlar arasındaki farklılığa ilişkin değerlendirmede bulunmuşlardır. Ayrıca bu katılımcılar, ziyaret ettikleri yerlerdeki bireylerin kişisel farklılıklarının bulunduğunu ancak bu farklılıklara rağmen genel işleyişin aynı şekilde sürdürüldüğünü belirtmişlerdir.

Yurt içindeki dergâhların hemen hemen hepsini gezdim. Yani bizim, çok aynıydı. Yani hemen hepsi aynı şekilde. Aynı düzen. Aynı. Sanki insanlar farklı. Mekânlar farklı ama işte yüzyıl farklı. Ama olay aynıydı. O beni çok etkiledi (K14, Kadın, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

...Yani Mevleviliğin kurumsal bir kimliği olduğu için tarihte dergâhların surlanmasından sonra böyle bir farklılık olduğunu söylemek mümkün değil. Ama eskiden her dergâhın, Yenikapı Mevlevihanesi'nin kişileri başka meşrep. Galata Mevlevihanesi'nin kişileri başka meşrep. Konya merkez başka. Dergâhın yapısı, eşyaları, kuralları Mevlevilik merkezîyetçi bir tarikat olduğu için her yerde aynı. Yani kurallar her yerde aynı. Ama insanların meşrepleri, neşesi farklı (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Özellikle Konya ilinde Mevlâna'nın öğretilerini korumak ve sürdürmek için yetkili birimlerin destekleri ile çalışmalar yürüten vakıflar bulunduğunu belirten bazı katılımcılar, bu faaliyetlerde vakıf olarak gerçekleştirilen eylemler kadar burada görevli olan bireylerin şahsi çabalarının da olumsuz olarak nitelendirdikleri bu durumun en aza indirilmesi veya ortadan kaldırılmasında etkili olduğunu dile getirmişlerdir. Bahsedilen bu vakıflarda görev alan iki katılımcı aktif olarak yer aldıkları faaliyetleri ifadelerinde örnek olarak göstermişlerdir.

...Hem Türkiye içinde Hz. pir yoluna hizmet için kurulmuş dernekler var hem de yurtdışında Avrupa'da, Amerika'da kurulmuş dernekler var. Oralardan davet alıyoruz. Gidiyoruz veya onlar geliyorlar. Doğrusu farklılık olmaması için elimizden gelen gayreti gösteriyoruz çünkü bu bilgi dediğimiz tek. "Ben şöyle anladım, ben böyle anladım" a mahal vermeden bu bilgiyi onlarla paylaşıyoruz. Ve eğer bu edebin dışında herhangi bir şey görmüş isek bunu da düzeltmeye gayret ediyoruz (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Benim Konya'ya yerleşmeden evvelki on yılım Galata Mevlevihanesi'ndeki ayini şerifleri izlemekle geçti. İşte Yenikapı Mevlevihanesi. Galata Mevlevihanesi. Kütahya'da büyümem nedeniyle Kütahya'daki Dönenler Cami ki ilk Mevlevihanelerden birisidir. Tabii ki bu bir merak içgüdüsü bir de genetik olarak ailemin Konya kökenli olmasının verdiği yani buranın bir manevi şehir olduğunu hep idrak ile büyüdüğüm için tabii ki çok farklı. Ama Konya'daki tanıtım ve şekil daha üst düzey. Yani hele özellikle aileden olan kişilerin bunun için çok çaba gösterdiğini ve bunun yozlaşmaması için çaba gösterdiklerine yakinen şahidim (K5, Kadın, 65 yaşında, Üniversite Mezunu, Ressam, Konya).

“Günlük dilde de “çağdaş” anlamına gelen modern sözcüğü, çağdaş olan (olay, olgu, yapı, süreçler)ın daha eski olan (olay, olgu, yapı, süreçler)ın yerine geçmesidir” (Çapcıoğlu ve Beşirli, 2013, s.289). Bu bağlamda yeni olan süreçleri belirten modern çağ, bireylerin yaşam koşullarını değiştiren, farklı olan bir zaman dilimini ifade etmektedir.

Modernizm ile birlikte bireylerin diledikleri nesneye, statüye ve kimliğe ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik düzeyleri artmıştır. Tüm bu gelişmelerin yanında değer yitimi ile eskiye oranla daha fazla karşı karşıya kalan çağdaş bireyler bu durumun gündelik yaşamdaki zorluklarını sıkça hissetmeye başlamışlardır. Değersizleştirme, yaşamın neredeyse her alanına nüfuz etmiş ve metalaştırma ön plana çıkmıştır.

Geleneksel yapıdan modern yapıya doğru yönelen ve bu çerçevede hızlı bir değişime maruz kalan toplumlarda ve özellikle de modern sanayi toplumlarında, yeni ve modern değerlerin, seküler dünya görüşü ve zihniyetlerin, geleneksel ve kurumlaşmış dinî yapılar, formlar, inançlar, örf ve adetler, norm ve değerler için olumsuz bir durum ortaya çıkardığı söylenebilir (Günay, 2001. s. 86: Okumuş'tan 2015, s. 149).

Mevlâna'nın öğütlerini kendisine yol gösterici olarak kabul eden Mevlevilik de bazı katılımcıların perspektifinden, günümüzde bu durumdan etkilenen oluşumlar arasında değerlendirilmiştir. Amacı katılımcılar tarafından, Allah'ı tanıtmak ve İslâmiyet'i sevdirmek olduğu ifade edilen bu öğretinin iktisadi çıkarlar nedeniyle değersizleştirilmeye çalışılması Mevlevileri rahatsız eden durumlardan en önemlisi olarak betimlenmektedir.

... İki gün önce tanıştığım arkadaşlar anlattılar. “Birçok yerde gittik. İstanbul da dâhil olmak üzere” dediler. Girişler ücretli olduğu için. Yüz lira gibi bir rakam telaffuz ettiler ben bilmiyorum onların aktarması. “Yani girmek istiyor arkadaşlar” diyor. “Ama parası olmadığı için sadece böyle kapıdan bakmaya çalışıyorlar ve bizi çok etkiledi, çok koydu” dediler. Parası olmayan bunu seyredemez gibi bir şey çıkıyor. Tablo çıkıyor ortaya. Yani parası olan bundan feyiz alsın, olmayan da orada beklesin oluyor. Bizim burada öyle

bir şey yok. O feyzi, aşkı almaya herkese açık olması lazım bu kapının (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

... Türkiye'de birkaç yere. Konya'ya gitmiştim. Galata Mevlevihanesi'ne gittim. Diğer Mevlevihaneleri böyle çok detaylı derslerine katılma ya da görsel olarak böyle birebir insanlarla da iletişime geçme noktasında herhangi bir şeyim olmadı. Şimdi biz katıyız şu noktada katıyız: Diğer Mevlevihaneler gibi haftada bir gün ücretli sema yapmama noktasında katıyız. Ücretsiz sema yapma konusunda katıyız... (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

...Bazı Mevlevihanelerden misafirlerimiz oldu. Bir eş, bir çiftin bana anlatımında orada görevli olduklarını söylediler. Geçmiş zaman, işte ismini vermeyeyim. ...¹⁵ da büyük bir Mevlevihane oranın ücretli olduğunu. Ben bilmiyordum bunun öyle olduğunu çok şaşırdım. Hatta biz burada sema zikredenleri, sema zikrini icra eden kardeşlerin işçisinden doktoruna kadar var bizde bu manada. Sosyal hayatın içerisinde herkes geliyor. Gönül veren bu manada. Hepsi gönüllü. Gönüllü oldukları için de ücret sözü konusu değil. Onların ücretli yaptıkları bizi üzdü. Onlar da şaşırdılar biz ücretsiz deyince. Biraz da onlar da üzüldüler bizim durumumuz böyle dediler. Böyle bir itiraf da duydum ben. Ne kadar doğru bilmiyorum artık ben (K20, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, İşçi, Bursa).

Mevleviliğin bireylerce en bilinen ritüeli olan semanın belirli bir ücret karşılığında gerçekleştiriliyor olması her iki ildeki katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir. Tarihsel Mevlevilikte karşılaşılmayan bu durumun, katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde görülmeye başlandığı söylenebilir.

Günümüzde bir tüketim nesnesi haline getirilen sema, hız faktörü ile gerçekleşen ve sonrasında yerini onun dinsel niteliğinden bağımsız eylemliliklere bırakabilen bir faaliyete dönüştürülmüştür. Başka bir ifade ile geçmişisi asırlar ile ifade edilebilen, büyük bir özen ve dikkat çerçevesinde kurumsallaştırılan ve Mevlevilerce her noktası titizlikle korunmaya çalışılan dini bir ritüel olan sema, izleyici olmadan gerçekleştirilmeyen, bir tüketim nesnesi olarak görselliğin çekiciliği ile bireylere sunulan, meta kalıplarına yerleştirilen bir eylem haline getirilmiştir.

Sema ve Mevlevilik öğretisini çağrıştıran her türlü nesne, gün geçtikçe büyüyen bir endüstrinin parçası haline dönüştürülmekte bu dönüşümünde ise günümüzde birçok nesnenin pazarlandığı platform olan internet büyük rol oynamaktadır. Dünyanın birçok yerinde bulunan bireylerin bu ritüeli ve genel anlamda

¹⁵ Bu bilgi, katılımcının gizli tutulmasını tercih ettiği için paylaşılmamıştır.

Mevlevilik öğretisini reelde deneyimlediği gibi sanal ortamda da hızla deneyimlemesi için tanıtım faaliyetleri sürekli olarak devam ettirilmektedir.

Geoff Williams'ın tüketim mallarını tedarik edenlere yaptığı hatırlatmada belirttiği gibi (Ağustos 1999 sayılı Amerikan Entrepreneur (Girişimci) dergisinde), tüketicilerin “düşler”inden “uyanma”larına asla müsaade edilmemelidir ve bundan dolayı bu malların reklamını yapanlar “tutarlı bir mesaj vermek adına çok çalışmalı”dırlar. Arzuların kılavuzluğuyla hareket eden tüketiciler “yaratılmak” zorundadır, gerekirse sil baştan ve yüksek bedeller göze alınarak (Bauman, 2018, s. 255-256).

Görüşme yapılan katılımcıların bir kısmı Mevleviliğin başka bir yerdeki herhangi bir mekânına gitme olanaklarının olmadığını belirtmişlerdir. Bu ortak yanıtta sahip katılımcıların tamamının Bursa ilinde olması dikkat çekicidir. Konya ile kıyaslandığında bu ildeki Mevlevilik anlayışı zaman olarak daha yeni ve nispeten daha sistemsizdir. Buna bağlı olarak buradaki Mevleviler, Konya'daki katılımcılara kıyasla yaşamlarının daha geç dönemlerinde söz konusu öğreti ile tanışmışlardır. Ayrıca Mevlevilik öğretisinin Bursa'daki kültürü şekillendirme oranının Konya'dan belirgin oranla az olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum ise Konya'nın Mevlâna ve ailesinin yaşamlarını sürdürdüğü il olması ile bağlantılıdır.

Bu haliyle merkez sayılan Konya'daki katılımcılar Mevlevilik öğretisini çevrelerindeki bireylerden daha küçük yaşlardan itibaren öğrenip deneyimledikleri için Bursa'daki katılımcılara kıyasla bu öğretiye ilişkin tecrübeleri daha fazla ve kişisel yaşam biçimlerindeki etkisi daha güçlüdür. Bu farklılığın oluşmasındaki başka bir etmen de Konya'daki katılımcıların birçoğunun sosyal yaşamdaki mesleklerinin de Mevlevilik öğretisi ile bağlantılı oluşudur.

“Yok olmadı” (K11, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolog, Bursa).

“Mevlevilik ile ilgili başka bir yere gitmedim” (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

“Hayır gitmedim” (K17, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Mühendis, Bursa).

Konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında; Mevlevilerin özellikle öğreti içerisindeki görevleri, bu görevler sırasında diğer Mevleviler ile geçirdikleri zaman, Mevlevilik öğretisi içerisindeki geçmişleri, katılımcıların buldukları iller ve yaşları Mevlevi mekânları ile ilgili değerlendirmelerinde etkili olan faktörlerdir denilebilir.

2.4. MEVLEVİLİKTEKİ DEĞİŞİM OLGUSUNA İLİŞKİN GÖRÜŞLER

2.4.1. Katılımcılara Göre Mevlevilikteki Değişim Olgusu

Toplumsal değişme, geçmiş zaman dilimlerinden farklı olarak günümüzde farklı bir forma sahiptir. Daha hızlı ve küresel çapta olan değişimi toplumsal zeminin her alanında gözlemlemek mümkündür. Değişimin bu yeni biçimi etki alanlarını da etkilemekte, değişimin sonuçları daha girift bir nitelikte olmaktadır.

Çağdaş değişmeler etkilidir, yoğundur, hızlıdır, süreklidir, fakat aynı zamanda çeşitlilik gösterir ve görünüşte önceden belirlenemez. Toplumun her düzeyinde ortaya çıkar, hız ve kapsamda çeşitlilik gösterir, hem niceliksel ve hem de niteliksel olarak sınıflandırılabilir. Bunun da ötesinde değişmeler globaldir. Çağdaş değişmeyi önceki örneklerden farklı kılan işte budur (Smith, t.y., s. 94).

Yaşatılmaya çalışılan bir anlayış olarak Mevlevilik de, toplumsal gerçeklik zemini içerisinde bazı değişimlere uğramıştır. Dikkate değer olan ise, bu değişimlerin yönleri ve nitelikleridir. Görüşmeler sırasında katılımcılara değişim olgusuna ilişkin dört farklı soru yöneltilmiştir. Alınan yanıtlardan hareketle ise, şu sınıflandırmalara ulaşılmıştır; Katılımcıların Mevleviliğin içinde buldukları zaman dilimi içerisindeki değişim olgusu, katılımcıların kendi aralarında değişim olgusu üzerine temas ettikleri noktalar, geçmişten günümüze Mevleviliğin amacındaki değişim olgusu ve Mevlevilikte zaman, mekân ve bireye bağlı olarak edep ve erkândaki değişim olgusu.

İlk sınıflandırmada görüşme yapılan katılımcıların ifadelerine göre, Mevleviliğin içinde buldukları zaman içerisindeki yapısal değişim olgusunu farklı şekillerde açıklamak mümkündür. Bazı katılımcılar değişimi, ritüellerin güncellenmesi olarak bazıları ise temel esasların korunarak kolektif olarak gerçekleştirilen bazı eylemlerin içeriklerinde güncellemeye gidilmesi olarak tanımlamışlardır. Aynı vakıf içerisinde farklı görevlerde bulunan Konya ilindeki iki katılımcı, öğretinin içindeki birtakım normların değişiminden bahsetmişlerdir. Neyzen olan bir katılımcı ise, olguya sanat perspektifinden bakarak değişimin olması gerektiğini belirtmiş ve bu durumu olumlu olarak karşıladığını ifade etmiştir. Ayrıca değişimin mevcut olmadığını belirten katılımcılar da bulunmaktadır.

Aralarında etkileşim ve iletişim bulunan, ortak değerlerin paylaşıldığı, ortak amaç ve çıkarlara sahip ve kendini gruba ait hisseden insan topluluğu (Çapcıoğlu ve Beşirli, 2013) olarak tanımlanabilecek toplumsal gruplar, toplumsal gerçeklik zemini

içerisinde kendilerine özgü bir takım normlar ve faaliyetler bütününe içermektedirler. Bu sayede de benzerlerinden ayrılıp kendilerine ait bir yapı oluşturmaktadırlar. Bu gruplar siyasi, iktisadi ya da kültürel olabildikleri gibi din temelli de olabilmektedirler. Bahsedilen niteliklere sahip oluşumlara bir örnek de Mevlevilikdir. Birçok yönü ile aynı coğrafi zemini paylaştığı diğer dini yapılanmalar ile benzeşim kurarken ayrılan yönleri de bünyesinde barındıran bu öğreti, özellikle sema ayini ve müziğe verilen değer ile ön plana çıkmıştır.

Paranın ve malların dolaşımından daha fazla şeyi ifade eden ve zaman, mekân kavramlarının eski anlamlarını yitirerek sınırların ortadan kaybolmaya başlamasının adı olan (Bozkurt, 2013) küreselleşme, Mevlevilik öğretisinin dünya üzerindeki tanınırlığını arttırırken bir yandan da onu tahrip eden bir süreci ifade etmektedir. Kurumsallaştığı zaman diliminden itibaren uzun bir süre Mevlevi ritüellerindeki normlar aynı şekilde devam ettirilmiş ve değişimin olumsuz etkilerinden korunmaya çalışılmıştır. Ancak XXI. yüzyılın özellikle son çeyreğinde bazı noktalarda farklılıklar gözlemlenmeye başlanmıştır.

Ulaşılabilirlik ve erişilebilirliğin artışı ile birlikte Mevleviliğe geçmiş tarihlere kıyasla daha fazla bireyin ilgi duymaya başlaması bu değişim faktörünü tetikleyen nedenlerin başında gelmektedir. Görsel ve işitsel materyallerin kullanımının yaygınlık kazanması Mevleviliğin tanıtılmasında büyük rol oynamış ve toplumun farklı katmanlarındaki bireylerin bu geleneksel oluşuma dikkatini yönlendirmelerinde etkili olmuştur. Ancak birbirlerinden çok farklı yaşam biçimlerine sahip bireylerin bu öğretiyi tanıyıp ona kendi yaşamlarında yer vermeye başlamalarıyla öğretinin içerisindeki bazı norm ve ritüeller farklılaşmaya başlamıştır.

Mevlevilik bildiğimiz Mevlevilik ama içine giren insanlarda değişim çok fazla. Bireyi değiştiriyor. Ritüeller noktasında tabii ki de değişiyor o ayrı ama var olan kaideler değişmiyor. Kur'an ve sünnet çerçevesinde (K12, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Çalışma kapsamında görüşme yapılan iki il olan Konya ve Bursa illerindeki Mevleviler, değişim olgusunu farklı şekillerde değerlendirmişlerdir. Bursa ilinde bulunan katılımcılar öğreti içerisindeki bazı normların ve ritüellerin değiştirilmesini olumlu değerlendirmişler ve bu değişimlerin gerekçelerini farklı şekillerde açıklamışlardır.

Mevleviliğin kurumsal bir yapıya kavuşmasında önemli rolleri olan şahsiyetlerin, bir kısım normlara uyularak belirli bir düzen çerçevesinde gerçekleştirilmesine öncülük ettiği ritüellerin içerisinde bulunan bazı eylemlilikler Bursa'daki Mevleviler tarafından çeşitli gerekçelerle, gerçekleştirdikleri Mevlevi ritüellerinden çıkarılmıştır. Bu duruma bir örnek olarak sema törenindeki Devr-i Veledi kısmının çıkarılması gösterilebilir. Bursa'da bulunan birkaç katılımcı tarafından farklı gerekçelerle ifade edilen bu durum, K18 tarafından da “Mevlâna'nın kendisinin bu kısmı sema törenine dâhil etmediği” ve “Bursa'daki Mevlevi mekânında yetkili kişi olan bireyin konu hakkındaki bazı ifadelerinden” hareketle gerçekleştirildiği şeklinde ifade edilmiştir.

Ayrıca katılımcının ve Bursa'daki diğer Mevlevi bireylerin ifadelerinden öğretinin, herkesçe farklı algılandığı ve algılandığı farklı şekillerde bireylerin yaşamlarına dâhil edildiği sonucuna da ulaşmak mümkündür. Bu katılımcılar için öncelikli olan, öğretinin yaşam perspektiflerine “nasıl dâhil edildiği” ve “hangi şekilde yaşatıldığı” değil, bireylerin hayatlarında “var olması”dır.

Ben ilk geldiğim zaman Devr-i Veled yapıyordu. İlk geldiğim zamanlarda, tekkeye ilk hizmet verdiğim zamanlarda. 2006 senesi(nde kaldırıldı). On üç-on dört yıl önce. Burası da 2004-2005 yılları arasında yoğun bir şekilde hizmet vermeye başlayan bir yer. İlk zamanlarda Devr-i Veled vardı. Daha sonra burasını tekkenin her akşam sema yapmasının eleştirilmesi, bayanların üst katta erkeklerin alt katta olması ve din ayırt etmeksizin insanların buraya davet edilmesi ve misafir olarak ağır lanmasının eleştirilmesinin ardından üstadımız “onların kuralları, bizim kurallarımız değil. Biz Mevleviliği bu şekilde anlamıyoruz” diyerek, Devr-i Veledin de zaten biliyorsunuz Mevlâna Hazretleri'nin koymuş olduğu herhangi bir ritüel değildir daha sonra Alaaddin Çelebi tarafından konulmuş bir ritüeldir. Biz bu ritüelleri, sonradan gelmeleri reddediyoruz. Bu işin özünü biz benimsiyoruz. Özünü yaşayacağız... (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

Değişim olgusunu, ritüellerin güncellenmesi bağlamında değerlendiren bir başka katılımcı da Bursa'da bulunan erkek bir katılımcıdır. Mevlevilik öğretilerine yaşamında yer verip belirli bazı ritüellere katılım sağlamaya başladığı tarihten günümüze kadar olan zaman dilimi içerisinde öğretilerde gözlemlediği değişimleri aktaran katılımcı, sema törenine ilişkin bazı değişikliklerden bahsetmiştir.

K19, Anadolu'da yaşamış olan bazı mutasavvıfların ilahilerinin Bursa'da bulunan Mevlevi mekânında gerçekleştirilen sema törenlerinde okunabildiğini

belirtmiştir. Öte yandan katılımcının değişim olarak değerlendirdiği bu durum aslında Mevlevilik tarihinde gerçekleştirilen bir ritüeldir. “Mutrip, sema ayinlerinde, semazenleri ve izleyicileri coşturan müzikler çalmaktadır. Bunlar genellikle Türk sanat ve tasavvuf müziğinin beste ve ilahîleri olmaktadır” (Kaygusuz, 2020, s. 163).

Mesela biz burada şu anda Yunus Emre ilahileri söylüyoruz. Başta vardı ama biz Yunus Emre ahenkli yapmaya başladık çünkü yani Mevleviliği tanırken insanlar sufiligi de tanısınlar. Tekke kültürünü de tanısınlar. Biz bir Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri'ni, bir Yunus Emre Hazretleri'ni atamayız ki. O yüzden Aziz Mahmut Hüdayi Hazretleri'nin ilahileri de okunur. Seyyid Nesimi Hazretleri'nin ilahileri de okunur. Ağırlık Yunus Emre Hazretleri'ndedir. Biz böyleyiz. Bu noktada ve faydalı olduğumuza da inanıyoruz. Neden? Çünkü geri dönüşler çok iyi. Yabancı misafirlerden özellikle (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Toplumsal yapıda faaliyet gösteren bir öğretinin zamanın şartlarına göre değişim göstermesi bazı durumlarda o öğreti açısından olumlu sonuçlara kapı aralamaktadır. Bu sayede daha fazla bireyin ilgisini çekmekle birlikte bu oluşumlar içinde bulunan çağın bireylerinin sorunlarına daha hızlı ve doğru çözümler üretebilmektedirler. Dünyanın çeşitli ülkelerinde düzenlenen sema törenleri ve Mevlâna'nın eserlerinin özellikle Amerika ve Avrupa'da çok satanlar listesinde yer alması bunu örneklendiren durumlardandır.

Mevleviliğin bazı mekânlarında bu işlevsellik göz önünde bulundurularak güncellenen bazı alanlar mevcuttur. Katılımcılardan bir kısmı değişim olgusuna bu yönü ile yaklaşmış ve olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Değişim konusuna bu perspektiften bakan katılımcıların tamamı Bursa ilinde bulunmaktadır. Bu yönleri ile Konya'da bulunan Mevleviler ile ilgili konuya bakış tarzlarında farklılıklar göze çarpmaktadır.

Yani çok bir değişiklik görmedim ben. Geldiğim zaman nasılsa aynı şekilde devam ediyor. Ama kişilerde tabii ki değişimler var. Bazı temel şeyler tabii değişmiyor ama güncel bir tarikat olduğu için, günceli de takip edip ona göre değişim gösteriyor (K11, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolog, Bursa).

Kur'an ve sünnet dairesinde zaten bizim bütün yapımız o noktadan ondan dışarıya çıkma olmuyor. Ama onun içinde sürekli aslında yenilenen bir yapısının olduğunu düşünüyorum... Üstat her sene aynı sohbeti yapmaz. Her sene güncellenir konu. Bir sene affetmek olur. Bir sene başka. Toplumun neye ihtiyacı varsa. Aynı kalmaz aslında. Ben sürekli güncellendiğini ve bu noktada günümüz şartlarına uygun halde gittiğini düşünüyorum (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

K11, Mevleviliğin güncel bir tarikat olduğunu ve günümüzdeki toplumsal değişimlere uyum sağladığını dile getirirken K13 de Bursa'daki Mevlevi mekânında gerçekleştirilen sohbetlerin içeriğinin toplumun ihtiyacı olduğu düşünülen konulardan seçildiğini ve öğretinin güncel koşullara uyum sağlayarak yaşatıldığını ifade etmiştir.

Ritüel olarak hayır. Anlayış olarak muhakkak ki var. Neden? İnsanlar değiştikçe din. Dini değiştirmek değil yenilenmesi değil fakat ihtiyaca göre peygamber (s.a.v.) zamanında olduğu gibi bugün de var. Bunun öğretisi çizgisi içerisinde din çizgisi içerisinde, din hudutları içerisinde değişiklikler olabiliyor (K20, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, İşçi, Bursa).

Bursa'da bulunan ve Mevlevilik öğretisi içerisinde birçok farklı pozisyonda yer aldığını ifade eden bir katılımcı ise, haftanın belirli günlerinde düzenlenen ve öğreti ile herhangi bir bağı bulunmayan bireylerin de katılabildiği bazı toplantılardan bahsetmiştir. Bu toplantılar, görüşme sağlanan mekânda gerçekleştirilmekte ve katılım için yalnızca bireylerin isteği yeterli olmaktadır. İçerisinde birçok farklı sosyal statü, meslek, dini görüş ve yaştan bireyi barındıran bu toplantılara katılan bireylerin zaman içerisinde niceliksel olarak daha fazla bulunmaları ve bu bireylerin toplumda önemli olarak atfedilen meslek gruplarından oluşması katılımcı için bir memnuniyet göstergesidir.

“Sema ve Mevlâna'daki görünürlükle birlikte Mevlevilerdeki müntesip sayısının artışı dikkat çekmektedir. Harekete ait toplulukların ve grupların ortaya çıkışı da buna paralel olarak belirgin bir artış kaydetmiştir” (A.g.e., s.307). Özellikle 2007 yılından sonra öğretinin tanınırlığı artmış ve Mevlâna'yı çağrıştıran her nesne, eylemlilik ve ifade hızla dünyanın farklı ülkelerinde görünür hale gelmiştir.

Ayrıca katılımcı, bireylerin sayısının artışı sayesinde mevcut öğretinin daha doğru şekilde toplumdaki diğer bireylere aktarılabilceğini düşünmektedir.

Çok geliştirildi. Ben mesela buraya başladığımda biz bir halaka¹⁶da otururken, yirmi kişi otururken şu anda yüzlerce kişiyle birlikte oturuyoruz. Sayımız arttı. Bakış açımız farklı. Donanımlı insanlarla artık biz bu yolda yürümeye başladık. Hani asla aşağı veya kötü görmek değil maksadım. Eskiden Anadolu'daki ablalarımız, teyzelerimizle rutin, tek düze bir şey yaparken şimdi daha felsefî sohbetler yapıyoruz. Daha felsefî bakış açısı ile yaklaşıyoruz. Sema etmemize dahi artık başka bir gözle bakarak sema ediyoruz. Hitap ettiğimiz kesimler de farklılaştığı için bu bizi de geliştirdi. Hem farklılaştı hem altı doldu (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

¹⁶ Katılımcı bu ifadeyle, dinî sohbet esnasında bireylerce oluşturulan halka biçimindeki oturma düzeninden bahsetmiştir.

Aynı katılımcıya ayrıca sosyal medyanın bahsedilen bu gelişim sürecindeki rolü hakkında soru yöneltilmiş ve katılımcı Mevlevilik öğretisinin yaygınlaştırılmasında ve doğru bir şekilde anlaşılmasında Bursa'daki Mevlevi mekânında sosyal medyanın büyük bir rol üstlendiğini ifade etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, XIII. yüzyıl Anadolu coğrafyasında şekillenen Mevlevilik öğretisinin daha fazla bireye ulaşmasında günümüzde bazı Mevlevi mekânlarında teknolojik gelişmelerin önemli bir rol üstlendiği söylenebilir.

Günümüzdeki enformasyon süreçleri bu bağlamda Bursa'daki Mevleviler için önem taşımaktadır. Dünyanın her yerine mümkün olan en kısa sürede ulaşabilme ve erişebilmenin getirdiği kolaylık bugün her kesimden birey tarafından çeşitli amaçlarla talep edilmekte ve kullanılmaktadır. “Elektronik iletişim doğası gereği küreseldir, o küreselleşmenin bir ürünüdür” (Bal, 2013, s. 275).

Etkili oldu. Evet, etkili oldu. Bu noktada duyulmamızda, bakış açımızı görmelerinde biraz daha etkili oldu tabii. Videolar paylaşılıyor mesela. Üstadın sohbetlerinden kesitler paylaşılıyor. Bu noktada nasıl diyeyim felsefesi daha yayılır oldu sosyal medyada. Klasik bir tarikatçı yapı olmadığı anlaşıldı en azından diyeyim (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

Bazı katılımcılar Mevleviliğin içinde buldukları süre zarfında anlayış ve yaşantıda bazı bireylere etki eden bir değişimin gözlemlenebildiğini ve bu sürecin onun temel öğretilerine zarar veren bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Mevlevilikteki görevi sema törenini yönetmedeki en önemli statü olan postnişin bir katılımcı, Türk kültürünün özellikle Anadolu coğrafyasında görünür kılındığı yaşça küçük bireylerin kendilerinden daha büyük olan bireylere karşı saygı duyması konusuna değinerek görüşlerini açıklamıştır.

Katılımcının yaşı, Mevlevilik anlayışının içinde bulunduğu zaman diliminin genişliği ve aktif olarak diğer bireyler ile istişare olanağı bulunan bir vakıfta önemli bir konumda bulunması nedeniyle konuya ilişkin değerlendirmeleri bu öğretinin XX. yüzyılın son çeyreğindeki durumunun Konya ilindeki yansımalarını aktarması adına önem taşımaktadır.

Var kızım. 1973'teki anlayış bugün o yok. Ben,1973'ten 1980 küsura kadarki yıllarda öyle bir sevgi, saygı, hürmet, edep vardı ki. Herkes büyüklerine saygısını hürmetini

gösterir. Biz 17 Aralık¹⁷'ı o kadar heyecanla beklerdik ki, gelirse de yapsak diye. Şimdi gelmesin diyenler de var. Yani uzasın çünkü yorulduk diyenler de var... (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

Konya'da bulunan ve Mevlâna'nın öğretilerini dejenerasyon sürecinden korumayı kendisine temel ilke edinmiş aynı vakıfta farklı bir görevde bulunan kadın bir katılımcı da değişim sürecini bir önceki katılımcı ile aynı perspektiften değerlendirmiştir. Katılımcı, tarihsel Mevlevilik ile günümüz Mevleviliği arasında bir kıyas yaparak bugün yaşatılmaya çalışılan Mevlâna öğretisinin içerisindeki esasların değişim sürecinden etkilendiğini ifade etmiştir.

Tabii. Yani şöyle bir değişiklik var: Eskiden çok daha o Mevlevilik tabii ki o tarik içerisinde diyeceğim. O kültür içinde veya artık her ne olarak nitelendireceksek onun içinde ilerleyen her şey zamanla erozyona uğradı... (K5, Kadın, 65 yaşında, Üniversite Mezunu, Ressam, Konya).

Mevlâna'nın yolu olarak bilinen Mevleviliğin tanınmasında en etkili ve özgün enstrüman olan ney enstrümanını icra eden neyzen bir katılımcı ise, değişim olgusunun öğretilerde görülmesi gerektiğinin üzerinde durmuş ve bu durumu ülke ekonomisine katkıları üzerinden değerlendirme yoluna gitmiştir. Öğretinin yurt içinde ve yurt dışındaki bireylerce tanınmasında, devlet destekleri ile Konya'da oluşturulan bir grubun Türkiye içindeki ve dışındaki faaliyetlerinin etkisinden bahseden katılımcı bu durumu olumlu karşıladığını dile getirmiştir.

Katılımcı devletin destekleri ile oluşturulmuş Mevlevilik öğretisini tanıtmayı amaçlayan bir grubun yurt içindeki faaliyetlerinin sonucunda Türkiye'deki bireylerin Mevlâna öğretisini daha fazla merak etmeye başladıklarını ifade etmiş ve bu durumu geçmiş zaman dilimleri ile kıyaslayarak dile getirmiştir. Geçmiş yıllarda dünyanın birçok yerinden yabancı turist Mevlâna öğretisini tanımak amacıyla Türkiye'ye gelirken günümüzde yerli turistlerin de sayısındaki artışa dikkat eden katılımcı, özellikle büyük şehirlerden gelen bireylerin fazla olduğunu belirtmiştir.

Buradan hareketle katılımcının bahsettiği İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerin Türkiye'deki şehirler içerisinde iç gözler sebebiyle daha fazla kültürel çeşitliliğe sahip ve nüfusu daha fazla olan şehirler olması dikkat çekicidir. Bu bağlamda bireyler arasındaki etkileşimin fazla olduğu bu şehirlerde bilgi aktarımının da aynı

¹⁷ 17 Aralık 1273 tarihi, Mevlevilerce Şeb-i Ârus olarak adlandırılan Mevlana'nın vefat tarihidir. Mevleviler arasında bu tarihe özel bir önem atfedilmekte ve her yıl bu tarihte Mevlevilerce Konya'da sema törenleri ve çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir.

oranda hızlı olduğu göz önüne alındığında Mevlevilik öğretisinin daha fazla birey tarafından merak edilmesi ve araştırılması olağan bir durum olarak nitelendirilebilir.

1980'li yıllarda ben lise öğrencisiydim. Öyle çok büyük farklılık görmedim. Farklılık görmemeyi de ben eleştiriyorum... Ben on beş, on yedi yıldır da ney sergisi açarım Şeb-i Ârus törenlerinde. Yani sürekli bir kalabalık var fakat önceden turist çoğunlukta idi. Yabancı turist. Şimdi de yerli turist çok. Yine doluyor salon eskiden yüzde yüze yakın yani. Hatırlıyorum tamamen turist vardı eski salonda mesela hatırlıyorum. Fakat turist azalmış yine salon doluyor ancak yerli turist çok. Tanıtılmış. Bir de dünyanın her yerinde sema gösterileri yapılıyor. Görüyoruz. Bu konuda kurulmuş bir devlet korosu var. Ben de beş sene çalıştım orada. Bu korolar dünyanın her tarafına hizmet götürdüğünden midir nedir yabancı turistler biraz daha az görüyorum yani şimdiki yıllarda önceki yıllara nazaran. Salon yine doluyor. Şimdi yerli turist. Dışarıdan gelen. İstanbul'dan, Ankara'dan gelen var. İç turizmde canlılık var daha çok. Eskiye göre (K8, Erkek, 58 yaşında, Üniversite Mezunu, Neyzen, Konya).

Katılımcılara değişim olgusu ile ilgili görüşleri sorulduğunda alınan yanıtlardan hareketle son bir sınıflama daha oluşmuştur. Konuya aynı noktadan bakan bu bireyler Mevlevilik ile tanıştıkları süreden görüşme yapılan zamana kadar herhangi bir değişim durumu ile karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

“O yapılan hareketlerde herhangi bir değişim yok...” (K9, Erkek, 75 yaşında, İlköğretim Mezunu, Emekli, Konya).

Çok yok. Çok bir değişim yok. Çünkü Kur'an ve sünnet belli. İmamlarımızın içtihatları belli. Çok büyük bir farklılık yaşamadım. Zaten bir farklılık ya da herhangi bir şeyin temeli Kur'an ve sünnete dayalı olduğu müddetçe farklılık gibi de gelmiyor insana hani haram olan bir şey olsa... (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Katılımcılara ikinci olarak kendi aralarında değişim üzerine temas ettikleri noktaların mevcut olup olmadığına ilişkin bir soru yöneltilmiştir. Bunun sonucunda birbirinden farklı dört bakış açısına ulaşılmıştır: Bazı katılımcılar, Mevlevilik hakkında bilgi sahibi olmak üzere Mevlevi mekânlarına gelen bireyleri konuk statüsünde değerlendirip oldukça ilgili davrandıklarını belirtmişler ve daha iyi bir tanıtım için neler yapılabileceğine ilişkin kendi aralarında istişare ettiklerinden bahsetmişlerdir. Bir diğer değerlendirme ise sema ayini ve anlayışta temel bir nokta olan Mevlevi adabı üzerine yapılan istişareden oluşmaktadır.

Bazı katılımcılar Mevlevilik öğretisini benimsedikleri zaman dilimi içerisinde herhangi bir değişimin olmadığını belirtmişlerdir. Son olarak ise bazı katılımcılar

Mevlâna öğretisinin bazı gruplar tarafından ticari amaçlar için kullanıldığını belirtmiş ve buldukları Mevlevî mekânında diğer Mevlevî bireyler ile bu konu üzerinde fikir alış verişini yaptıklarını belirtmişlerdir.

Özellikle K16'nın ifadelerinden yola çıkılarak Bursa'da görüşme yapılan Mevlevîlerin anlayışının zaman içerisinde daha fazla bireyin bu öğretime ilgi duymasından kaynaklı olarak birtakım değişimler geçirdiği gözlemlenmektedir. Görüşme sağlanan mekân aynı zamanda bazı ritüellerin de gerçekleştirildiği mekândır. Fakat bu mekânın tarihsel yapısı nedeniyle nispeten küçük ve ritüellerin yapılmasında bazı aksaklıklara neden olabilecek şekilde olan dizaynı zamanla artan katılımcıların ihtiyaçlarını karşılamada birtakım zorluklar çıkarmaktadır.

Konuya ilişkin düşüncelerini belirtirken bu noktaya değinen katılımcı bu durumun daha fazla bireye ulaşma hedefindeki olumlu bir sonuç olarak değerlendirmekte ve bu durumdan memnuniyet duymaktadır.

Sürekli. Hemen hemen her gün bir istişare halindeyiz. Bunları nasıl geliştirebiliriz? Bir çita öteye nasıl götürebiliriz (konusu en fazla değindiğimiz nokta). Mesela üstadın bize öğretisi de odur. Olduğunuz yerde kalmayın o zaman aynilemiş oluruz. “Bunu bir çit öteye nasıl götürebilirim? Sürekli bunun analizini yapın ve bununla alakalı çalışmalar yapın” der. O yüzden mesela ilk burası başladığında bayan semazenler yoktu. İki üç yıl sonra bayan semazenler başladı. Biz mesela semaya başlarken böyle programlar yapabileceğimizi düşünmüyorduk. Tamam, sema edeceğiz. Yani zikrullah¹⁸ta sema ederiz. Ama sonra biz yüzlerce kişiye devasa salonlarda programlar yapmaya başladık. Dedi ki: “Sema ediyorum, burada bitti ile kalmayacak. Bunu öteye taşıyacağız.”...Hep daha ileriye taşımak. Daha fazla insana nasıl ulaşabiliriz? Daha fazla insana nasıl bu Mevlevîliği sevdirebiliriz? (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

Bursa ilindeki bir başka katılımcı da K16 ile aynı doğrultuda Mevlevîliğe özgü bazı dini eylemlilikler üzerinden düşüncelerini belirtmiştir.

“... Her program yaptıktan sonra her etkinlikten sonra işte “Neydi? Nasıl olmalıydı? Nasıl daha iyi yapabiliriz?” diye sema noktasında. Ney. İlahi. Hepsi ayrı ayrı da istişareler oluyor. Hep birlikte de istişarelerimiz oluyor” (K17, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Mühendis, Bursa).

¹⁸ Katılımcı bu ifadeyle diğer tarikat yapılarında da mevcut olan ve o tarikatın mensuplarıncı toplu olarak gerçekleştirilen yaratıcıyı anma etkinliği olan zikir esnasında sema yaptıklarını, ilerleyen zamanlarda ise Mevlevî olmayan bireylerin de izleyebileceği şekilde sema törenleri düzenlediklerinden bahsetmiştir.

İçinde buldukları Mevlevi mekânında özellikle sema ayini ve Mevlevi adabı üzerine istişarelerde bulduklarını belirten bazı katılımcılar konuya daha farklı bir perspektiften bakmaktadırlar. Bu katılımcılar için söz konusu öğretilerdeki değişimin bazı yönleri olumsuzdur ve bunların düzeltilmesi gerekmektedir. Aynı konuya iki farklı görüşün oluşumunda iki ayrı ilde bulunan katılımcıların düşünceleri etkili olmuştur. Genel anlamda değişim olgusunu olumlu olarak değerlendiren katılımcılar Bursa ilinde olumsuz olarak değerlendiren katılımcılar ise Konya ilinde bulunmaktadırlar.

Mevleviliğe ilişkin bazı usullerin veya normların değişimini “zamanın şartlarına göre şekil alma” düşüncesinden yola çıkarak olumlu olarak nitelendiren Bursa'daki katılımcılar bu sayede daha fazla sayıda bireyin bu öğretiyi tanıyıp yaşamlarında yer vereceklerini düşünmektedirler. Öte yandan Konya'daki katılımcılar tarihsel Mevleviliğe ve usullerine daha sıkı olarak bağlıdırlar. Herhangi bir değişimin öğretinin esaslarına zarar vereceğini düşünen Konya ilindeki katılımcılar değişimin hemen her türüne kuşku ve kaygı ile bakmaktadırlar. Katılımcıların bu tutumlarının oluşmasında; öğretiyi aile yapıları içerisinde deneyimlemeye başlamaları, Konya'nın öğretinin merkezi olması sebebiyle daha fazla sayıda Mevlevi bireyi bulundurması ve öğretilere ilişkin faaliyet ve etkinliklerin diğer illere kıyasla daha sık ve çeşitli olarak düzenlenmesinin etkili olduğu söylenebilir.

Tabii zaman zaman konuşuyoruz. Genellikle konuştuğumuz sema ayini şerifinin yani o bir dini ritüeldir. Bunun meydanlarda yapılması. İşte çok aleni bir şekilde bir kına gecesinde bir sünnet düğününde. Efendime söyleyeyim bir lokanta açılışında o ayini şerifin o şekilde yaptırılması gerçekten çok bizi irite eden, üzen bir şey... (K5, Kadın, 65 yaşında, Üniversite Mezunu, Ressam, Konya).

Kur'an ve sünnet dairesinde zaten bizim bütün yapımız o noktadan ondan dışarıya çıkma olmuyor. Ama onun içinde sürekli aslında yenilenen bir yapısının olduğunu düşünüyorum... (K13, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

Bir diğer sınıflandırma ise Mevleviliğin yüzlerce yıllık geçmişi ile güncel durumunun karşılaştırılması halinde esas olan amaçtan uzaklaşma gibi bir durumun mevcut olup olmadığına ilişkindir. Katılımcıların cevapları dâhilinde Mevlevilikte amaçtan uzaklaşma olgusu iki farklı şekilde değerlendirilebilir; amacın değişmeden korunduğu ve ticari kaygıların amaçta değişime neden olduğu.

Görüşme yapılan katılımcıların bazılarında göre kurulduğu XIII. yüzyıldan günümüze kadar geçen sürede değişen zaman, mekân, bireyler arası ilişkiler ve

teknolojik ilerlemeler gibi süreçlere rağmen Mevleviliğin kuruluş amacı değişmeden olduğu gibi korunmuştur.

“Aynı kızım” (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

“Hayır, böyle bir şey ile karşılaşmadım. Dediğim gibi eğer böyle bir şey ile karşılaşsaydım bunu rahatlıkla dile getirebileceğim bir söz hakkı tanınıyor bize” (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Bursa'da bulunan iki katılımcı amacın değiştirilmesine yönelik faaliyetlerin iktisadi kaygılar nedeni ile bazı gruplar tarafından yapıldığını belirtmişlerdir. Bu katılımcılardan ilki bulunduğu toplulukta semazen olarak görev yapan kadın bir katılımcıdır. Bu bağlamda, geçmişte bazı bireyler ile birlikte öğretiyi olduğu gibi yaşatmaya çalıştıklarını fakat zaman içerisinde bu bireyler tarafından ritüellerin kişisel ve iktisadi çıkarlar için kullanıldığını ifade etmiştir.

Ayrıca katılımcı bulunduğu topluluğun benzer ideolojiye sahip bireylerin oluşturduğu bazı gruplardan farkını, “yapılan eylemlerin karşılığında hiçbir zaman maddi bir karşılık beklenmemesi anlayışı” olarak belirtmiş ve kendisinin bu mekânı tercih etmesindeki en önemli etmenin de söz ettiği bu anlayış olduğunu vurgulamıştır.

Zaman zaman oluyor. Yani makama kanyor insanlar, paraya kanyor, şöhrete kanyor. Burada bunu hissetmediğim için belki de benim on dokuz yılım burada geçti. Bir maddesel, dünyevi bir kaygı, bir amaç olmadığı için. Ona koşmuyoruz çünkü biz burada. Dediğim gibi en fazla dünyevi diyebileceğim “daha fazla ne kadar insana bunu ulaştırabiliriz?” gayesi var bizde... (Art niyetli gruplar) bizim içimizden de çıktı zamanında. Bunlar buradan ayrılıp gidip dışarıda bu işi ticari kaygılarla yapanlar bizden de çıktı. (Bu durum) olumsuz tabii ki... (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

Kendilerinin mensubu olduğu Mevlevi topluluğunun olumsuz olarak nitelendirilen bu durumdan farklı olarak, öğretinin olduğu gibi yaşatılmasının amaç olarak belirlendiğini ifade eden erkek bir katılımcı ise Mevlevi mekânında bulunan diğer bireyler ile fikir alışverişinde buldukları süre zarfında art niyetli olarak nitelendirilen bazı grupların varlığından ve faaliyetlerinden haberdar olduğunu belirtmiştir.

...Açıkkçası ben Mevlâna Hazretleri'nin bulunduğu dönemi okumadım. Okumadığımdan dolayı şu andaki Mevlevilik üzerine yorum yapabilirim. Onun içinde örnekleri var. İşte değişik şehirlerde bunların bir kısmının maaşlı ücretli işçi olduğunu duyuyoruz. Bir kısmının da programlarından ücret alığını duyuyoruz. Bunlar geçmişte

böyle değilmiş. Mevlâna Hazretleri böyle mi öğretmiş? Değil. Yani fisebilillah. Mesnevide beyitleri dinliyoruz. Bu manada da evet. Geçmişteki gibi değil günümüzde. Buradaki oluşum da özündeki gibi olmasını sağlamak. Amaç o (K20, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, İşçi, Bursa).

Toplum içindeki bazı sosyal yapılar yöneticilerinin kişisel özelliklerine ve düşünce sistemlerine bağlı olarak dönem dönem farklı boyutlarda dönüşüme maruz kalabilmektedirler. Bu bağlamda değişim konusuna ilişkin katılımcıların değerlendirmesine sunulan bir diğer konu dini bir yapılanma olan Mevlevilikte kuruluş döneminden bugüne kadar edep ve erkân denilen kurallar bütününde zamana, mekâna ve kişiye bağlı olarak bir farklılığın gözlemlenebilmesine yöneliktir.

Anadolu tasavvuf geleneğini oluşturan tarikatlar ve onların alt kolları toplu veya bireysel olarak Allah'ı anmaya özel bir önem atfetmişlerdir. Yapılan bu zikirler bazı tarikatlarda devran, bazılarında ise semah olarak adlandırılmıştır. Mevleviler de kendi kuralları çerçevesinde oluşturdukları bu zikir meclislerini sema ayin-i şerifi olarak adlandırmışlardır. Sema, Türk tasavvuf musikisine ait bazı sazların ritmi ile semazen olarak adlandırılan bireylerin kendi etraflarında dönmesine verilen zikrin adı olmuştur. Sema ayininin icrasındaki birçok selâm, ayindeki Devr-i Veledi bölümü, semahanenin yapısı, Neyin sesi ve sema töreninin başlangıcında kudümün ilk vuruşu gibi ritüellerin tamamının dinî-tasavvufî anlamları bulunmaktadır. Ayrıca bünyesindeki tasavvuf anlayışı ile de İslâmiyet'e ait bir öğreti olduğu her fırsatta vurgulanır.

Katılımcıların yanıtlarından yola çıkılarak Mevleviliğin usullerinde zaman, mekâna ve kişiye ilişkin değişim iki farklı biçimde değerlendirilebilir: Devr-i Veledi bölümünün sema ayininden çıkartılması ve sema kıyafetinin değişimi. Ayrıca herhangi bir değişimin olmadığını belirten bir katılımcı da bulunmaktadır.

Gerçekleştirilen tüm eylemlerin sembolik anlamları İslâm dinine atıf yapmaktadır. Özellikle sema töreninde giyilen kıyafetler, semahanenin yapısı ve dizaynı, ayin sırasında okunan beyitler ve duaların her birinin Mevleviler için önemli anlamları bulunmaktadır. Bunlardan biri de Sultan Veled zamanında ritüele eklenen Devr-i Veleddir.

Uygulama Sultan Veled döneminde bir kural haline getirildiği için bu şekilde adlandırılmaktadır. Devri Veleddide, dairevi dönüş, musikinin temposu, adap ve erkân üzere karşılıklı görüşme (baş kesmek veya cemal cemale/yüz yüze niyaz etmek) uygulamaları önemlidir (Kaygusuz, 2020, s. 167).

Devr-i Veledi bölümünün, çeşitli nedenler ile sema ayininden çıkartıldığını belirten bazı katılımcılar bu farklılığın iki nedene bağlı olduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenlerden birisini; içinde yaşanan çağın bireylerinin yaşam şekillerine uyum sağlama ve farklı kültürlerdeki bireylere hitap etme amacı ile gerçekleştirildiğini belirten bazı katılımcılar diğerini ise söz konusu olan topluluğu yöneten bireyin isteği doğrultusunda gerçekleştirildiğini ifade etmişlerdir.

Ayrıca iki katılımcı bahsedilen selâmlama ritüelinin Mevlâna döneminden sonra yapılmaya başlandığını o sebeple içinde bulunduğu Mevlevi mekânındaki bireylerin bu gerçekliğe dayanarak sema töreninde bu eylemi gerçekleştirmediklerini belirtmişlerdir.

Öğretinin yüzlerce yıllık geçmişi boyunca her zaman ve mekânda aynı hassasiyetle gerçekleştirilen sema ayininin bazı normları günümüzde çeşitli gerekçelerle uygulamadan kaldırılmaktadır. Bursa ilindeki katılımcıların gerçekleştirdiği sema törenlerinde de bu bölümün ayinden çıkarıldığı katılımcıların ifadelerinden hareketle söylenebilir.

... Ama biz çok uzun süren bir aşama olduğu için Devr-i Veledi. Şu anda Devr-i Velediden ziyade, o kısmı biraz hızlı geçtiğimiz için cübbemiz ile çıkmıyoruz... Direkt sema etmeye başlıyorlar çünkü çok uzun sürüyor ve izleyiciler biraz sıkılabiliyor. Direkt biz zikre başlıyoruz o yüzden (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Gündelik yaşam pratikleri belirli bir program dâhilinde gerçekleşen XXI. yüzyılın bireyleri, diğer tüm faaliyetler gibi dinî faaliyetlerin de kısa bir zaman aralığında gerçekleşmesini talep etmektedirler. Hız günümüzde toplumsal zemindeki birçok alana etki etmekte ve bireyler deneyimlemenin hazzı üzerinden eylemlilikler inşa etmektedirler.

Modernliğin sonucunda ortaya çıkan yaşam tarzları bizi geleneksel toplumsal düzen türlerinin tamamından eşi görülmedik bir biçimde sökü� çıkarmıştır. Modernliğin getirdiği dönüşümler hem yaygınlıkları hem de yoğunlukları açısından önceki dönemlere özgü değişim biçimlerinin çoğundan daha etkilidirler (Giddens, 2016, s. 12).

Bu gerçeklikten hareketle Bursa'daki Mevlevi mekânında, izleyicilerin sıkılmaması için hızlandırılmış bir ritüel uygulaması gerçekleştirilmektedir. K15 tarafından sema töreninin daha kısa sürmesi adına yapılan bu değişikliğin günümüz bireylerinin günlük yaşam programlarına uyum sağlamak adına gerçekleştirildiği ifade edilmiştir.

Bursa’da bulunan erkek bir katılımcı ise ritüelin kısaltılarak gerçekleştirilmesinin nedenini, dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen farklı kültürlere sahip bireylerin ve Türkiye’de yaşayan fakat daha önce Mevlevi ritüellerini deneyimlememiş bireylerin Mevlevi kültürünü bilmemeleri olarak ifade etmiştir. Ayrıca katılımcı, daha önceki zaman dilimlerinde ritüelin tarihsel Mevleviliğe uygun olarak Devr-i Veledi bölümü ile birlikte gerçekleştirildiğini ancak zamanla sema törenini izlemeye gelen bireylerin yaşam stillerine göre güncellendiğinden bahsetmiştir.

Evet, burada şimdi şu var. Siz bir işi yapacaksanız uzun vadede herkesin sizinle aynı görüşte olması lazım ki bir sonuç çıksın ortaya. Şimdi burada geliyor yetmiş tane seksen tane Çinli misafir örnek. E yetmiş seksen de yerli misafir geliyor. Vakitleri yok. Bu kültürü bilmiyorlar. Siz uzun uzadıya girerseniz. Biz ayini şerif de yaptık. İlk üç dört yıl ayini şerif de yaptık. Devr-i Veledi yaptık ama hani gelen giden ziyaretçi açısından sıkıntı olduğu için. Zamana göre. Bir buçuk saat de sema ederler burada. Ondan sonra adam bir daha gelmez. (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Yine Bursa’da bulunan kadın bir katılımcı ise sema töreninin içinde bulunan ve katılımcılar tarafından uzun süren bir eylem olarak nitelendirilen Devr-i Veledi bölümünün, görüşme sağlanan Mevlevi mekânındaki yetkili bireyin isteği doğrultusunda ritüelden çıkarıldığını ifade etmiştir.

... Bizim sema ritüelimizde de var mesela bir takım değişiklikler. İşte Hz. Mevlâna’dan sonra Sultan Veled zamanında Devr-i Veledi yapılmış mesela. Selamlaşma faslı. Biz onu kaldırdık mesela. Çok yavaş süren bir seremoni. Biz topluluk olarak çok coşkulu bir topluluğuz. “Böyle gürül gürül akın” der bize üstadımız hep. Her ne olursa olsun. Zikrullahımız bizim çok coşkulu olur. Semamız çok coşkulu olur. İlahilerimiz öyle olur. O böyle biraz yavaş ilerleyen bir ritüel. “Sıkılıyorum ben” der üstadımız. Bir an önce şeye geçeyim. Coşayım yani diye. Onu kaldırdı örneğin. Direkt biz semaya başlıyoruz. Destur verip semaya başlıyoruz (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

Kurumsal bir yapıya bürünmesinin üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen halen bazı Mevlevilerce aslına bağlı kalınarak gerçekleştirilmeye çalışılan sema ritüelinin günümüzde bazı Mevlevilerce bireylerin kişisel düşüncelerinden hareketle değişime uğratıldığı söylenebilir. Bu durum öğretiyi dışarıdan gözlemleyen bireyler tarafından öğretinin farklı şekillerde algılanmasının önünü açmakta ve tek forma sahip Mevleviliğin zihinlerden silinmesine neden olmaktadır.

Yine Bursa’da bulunan iki katılımcı ise konuya daha farklı bir bakış açısı getirmişlerdir. Katılımcılara göre Mevlevilik öğretisinin içerisindeki bazı ritüeller ve bu

ritüellerin yapısındaki birtakım faaliyetler Mevlâna'nın vefatından sonra eklenmiştir. Mensubu oldukları grubun anlayışında Mevlâna'dan sonra gelen Mevlevilerin koyduğu birtakım farklı eylemlerin önemsenmediğini belirten katılımcılar, Mevlevilik öğretisini yalnızca Mevlâna döneminde yapılan faaliyetlerden oluştuğunu düşünmektedirler. Bir başka deyişle katılımcılar, geçmişten gelen birtakım usullerin bazı Mevleviler için bağlayıcı olmadığını, tarikatı kuran ve normları belirleyen şahsiyetlere değil bizzat Mevlâna'nın eylem ve sözlerinin onlar için önem arz ettiğini belirtmişlerdir.

Bunun sebebi şu: Mevlevilik bir kalıp halinde midir? Bir kimsenin Mevlevi olup olmayacağına karar verecek bir mekanizma mevcut mudur? Bir kimse ben Mevleviyim diyorsa, Mevleviliği kabul ettiyse bu noktada Mevlâna'ya bir muhabbeti varsa, Mesnevî'den kendisine bir hayat öğretisi çıkartıyorsa o kimseye kalkıp "Sen Mevlevi değilsin" yakıştırmasını kim yapabilir? diyerek, sonradan türetilmiş olan kuralların bu noktada insanlara belli bir dayatma haline dönüştüğü de aşikâre bir şekilde vücut bulduğu için üstadımız da diyor ki: "Bunlar sonradan üretilme kurallar. Biz has Mevlâna'nın yolundan gidiyorsak yani Mevlâna'nın yolu derken Kur'an ve sünnet dairesinde zaten bize bir yol çizmiş. Onun bize anlatmış olduğu, aktarmış olduğu tasavvuf yolunu eğer biz benimsiyorsak neden biz birinci dereceden Mevlâna'nın ağzından bunu harekete geçirmeyelim? Bunu hayatımıza uyarlamayalım? Neden bir sonradan oluşmuş olan bir yolu takip edelim, birinci ağız varken?" Mevlâna Hazretleri Devr-i Veledi mi yapmıştı çarşıda semaya durduğu zaman? Hayır. Bunlar sonradan arka arkaya gelen işte belli ritüelleri koymuşlar demişler ki: "Belli bir nizama çekelim. İnsanlar belli bir kalıp içerisinde bunu yapsınlar." Hayır. Biz neyi ilahici olmadan da üfleriz. Bizim ilahici kardeşlerimiz ney olmadan da ilahi söylerler. Biz onların koymuş olduğu ritüeller çerçevesinde udsuz da sema ederiz. Biz sadece bendir vurarak da sema ederiz... (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

Konya ve Bursa illeri arasında Mevleviliğin yaşatılması konusundaki bir farklılık da K18'in ifade ettiği durumdur. Konya'da bulunan Mevleviler, oluşturulan toplulukların içinde bulunan herhangi bir bireyin düşüncelerinden hareketle öğretinin yaşanmasında bir değişikliğe gitmezken, Bursa'da bulunan Mevlevilerin birçoğunun ifadelerinden hareketle buldukları Mevlevi topluluğunda yetkili olan kişinin düşünceleri çerçevesinde ritüellerde birtakım değişiklikler yapma yoluna gittikleri söylenebilir.

Ayrıca katılımcının ifadelerinden üyesi olduğu grubun benimsediği, Mevlevi birey olmanın koşullarını da öğrenmek mümkündür. Buna göre; bir kimsenin ben Mevleviyim demesi, Mevlâna'ya muhabbet duyması ve Mesnevî'den hayat dersi çıkarmış olması o bireyin Mevlevi olması için yeterlidir. Bu bağlamda tarihsel

Mevlevilik ile günümüzde Bursa'da bulunan grubun öğretiyi anlayış ve yaşayış farklılıkları göze çarpmaktadır. Daha kurumsallaşmış bir yapı içerisinde ve normlarla belirlenen bir form ile şekillenen tarihsel Mevlevilik, günümüzde bazı gruplarca normlara bağlı kalınmadan yaşatılan dinî bir öğreti haline gelmiştir.

...Kurumsallaşan Mevlevilikte makam çelebiliğine kadar uzanan katı hiyerarşinin içinde, nevniyaz statüsünden dedelik ve şeyhlik statüsüne kadar yükselmek büyük bir disiplini gerektirmektedir. Bu disiplin çile yolu ile uygulanmaktadır. Mevlevihanede gerçekleştirilen çile uygulaması iş bölümü başta olmak üzere rol, otorite ve liderlik gibi olguları içermektedir. Her birey belirlenen zaman ve mekânda on sekiz hizmet içinde kendisi için belirlenen rolü oynamak zorundadır (Kaygusuz, 2020, s. 123).

Bahsedilen farklılığın oluşmasındaki en önemli etmen; 1925 yılında çıkartılan ve tarikatların faaliyetlerinin sonlandırılması ile ilgili olan kanundur. Buna bağlı olarak günümüzde Türkiye'de bulunan hiçbir Mevlevi mekânında tarikat faaliyetleri yürütülmemektedir. Bununla beraber tarikat statüsünde olmadan ve normlarının bir kültür ögesi olması yönünden hareketle yaşatılmaya çalışılan Mevlevilik öğretisi, bir yaşam perspektifi olarak sürdürülmektedir. Dikkat çekilen farklılık da bu noktada şekillenmektedir. Öğretinin topluluğu oluşturan kişilere bağlı olmaksızın bir gelenek olarak sürdürülmesi Konya'da bulunan Mevlevilerce daha önemli ve korunması gereken kültürel bir form olarak değerlendirilirken, Bursa'daki Mevleviler bu konuda daha esnek bir görüş içerisinde eylemler gerçekleştirmektedirler.

Bursa'da bulunan erkek bir katılımcı ise, zaman dilimlerinin değişmesinden hareketle öğretinin yol gösterici metinlerinden kabul edilen Mevlâna'nın Mesnevî adlı eserinin belirli zaman aralıklarında yeniden yorumlanmasını örnek göstererek bazı değişikliklerin olmasının normal bir durum olduğunu ifade etmiştir. Yine katılımcı, izleyicilerin ve mekânda bulunan Mevlevi bireylerin sosyal yaşamlarındaki mesleklerinin gerektirdiği çalışma programlarına uyum sağlaması açısından görece kısa olan zaman içerisinde öğreتيye ilişkin önemli görülen bazı noktaların izleyicilere aktarılmasının üzerinde durmuştur.

Buradan hareketle toplumsal aktörlerin günümüzde, geçmişe kıyasla daha yoğun olarak zamanın kontrolü altında eylemlilikler inşa etmekte olduğu söylenebilir. Bu durumun, toplumsal zeminde erişilebilirlik ve ulaşılabilirliğin daha kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesinin önünü açarken aynı zamanda bir yönüyle de bireylerin zamanın kısılcığında sıkışmasına da neden olduğu söylenebilir.

Ayrıca Bursa’da bulunan birkaç katılımcının ifadelerinden hareketle sema töreninin izleyicilerinin her yaş ve statüden bireylerden oluşması da durumu destekleyici nitelikte olan bir başka noktadır. “Araçsal akıl etrafında yapılanmış bir toplumun hem bireylerin hem de bütün grubun özgürlüklerinde büyük daralmalara yol açtığı söylenebilir –çünkü bu güçler yalnızca toplumsal kararlarımızı biçimlendirmezler” (Taylor, 2017, s. 16).

...Kardeş, zaman kısa. Biz ne verebiliyorsak onu vermeye çalışacağız. Bir kalıpta kalırsanız çıkmazsanız, körelirsiniz. Dışarıya değil içeri doğru gitmeye başlıyorsunuz bu sefer. Ondan sonra bitişinizdir. Bu bitişinizdir. Mesnevî neden şerh edilir? Her zaman şerh edilmiş. Yenilik. Zaman değişiyor. Şerh de değişiyor çünkü. 1500 yılındaki bir üstadın öğretisiyle 1900 yılındaki, 2000 yılındaki bir üstadın öğretisi aynı değil. Bakın farzlar değişmez ama kendi içinde mevsimsel, zamansal şeyler esnekleşebilir. Bunun da olması lazım... (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Değişim olarak nitelendirilebilecek bir başka nokta da sema kıyafeti olan tennurenin yapısında görülen değişikliklerdir. Semazenin giydiği tennure adlı giysi tarihsel Mevlevilikte beyaz renktedir. Sema eyleminin dışında üste alınan hırka siyah, başa giyilen ve sikke olarak adlandırılan Mevlevi dervişlerinin külahı da kahverengi tonundadır.

Görüşme yapılan Bursa’daki katılımcılar, tennurenin ve sikkenin yapısındaki değişimlerin semazenin rüya yolu ile edindiği bazı bilgilere dayanarak değiştirildiğini ifade etmişlerdir. Bu değişim genellikle tennurenin renginde olmaktadır. Diğer değişiklikler ise bir katılımcı tarafından; (örn; kadın semazenlerde sikkeyi süsleme, tennurenin ön, arka ve etek kısımlarını süsleme) “topluluğun yöneticisi olan bireyin kadınlar ile erkeklerin yaratılış farklılıklarına bağlı olarak süslemeyi önerdiği ve bunun sonucunda son hâle büründüğü” şeklinde belirtilmiştir.

Bu değerlendirmeyi yapan katılımcıların Mevlevilik ile bağlarının soy yolu ile kurulmamış olması dikkat çekicidir. Bu bağlamda aynı değerlendirmeyi yapan katılımcıların tamamı öğretiye manevi, rüya ve gönül bağları ile bağlı olan kimselerdir. Konya’da bulunan ve öğretiye soy yolu bağlı olduğunu belirten katılımcılar ise, belirlenen usullerin dışına çıkmamaya özellikle dikkat etmektedirler.

Bu noktada, Avrupa’da ve Amerika’da daha yaygın görülebilen ve yeni dini hareketler adı verilen yeni dini formların yapısında bulunan, çağdaş yaşama uyum sağlayabilme adına bazı kurallarda esnetmeye gidebilme anlayışı, Bursa’da görüşme

yapılan Mevlevilerde de gözlemlenebilmektedir. Yeni dini hareketlerin belirleyici özelliklerinden olan, “temelinde değişim olgusunu içermeleri ve yeni bir hayat tarzı oluşturma amaçlı eylemlerde bulunmaları” (Kirman, 1999) bu anlamda bazı katılımcıların birtakım faaliyetleri ile uyumluluk göstermektedir.

Aslında genel anlamda, genel görüş olarak tennure kefeni temsil ediyor ama kefenle alakalı da illa beyaz olmalı diye bir kaide de yok. Aslında semanın kendi içerisinde her semazenin yüklediği anlam da anlamlandırdığı şekil de değişiklik gösterebilir. Bu sebeple değişebilir. Bizim anlayışımız bu noktada tek tipleştirmemek, insanları özgür bırakmak bu anlamda. Çünkü Hz. Mevlâna belirli bir renkle sema etmedi ya da belli bir kıyafetle de sema etmedi. Bu minvalde bir sakınca görmüyoruz ama çoğu arkadaşımız, sema eden çoğu kardeşimiz rüyalarında kendilerini belli bir renkle sema ederken gördükleri zaman zahiren de bu renkler ile sema etmelerine müsaade ediliyor... (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Ayrıca K15’in sema törenine ilişkin “her semazenin yüklediği anlam” ifadesinin de yeni dini hareketlerin bireyselliği ön plana alan formu ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Bursa’daki bir başka katılımcı, özellikle kadın ve erkek semazenlerin tennurelerinin tarihsel Mevleviliğin normlarına uygun olarak beyaz renkte olduğunu ayrıca kadınların renkli tennurelere de sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Katılımcı, çocuk semazenlerin tennurelerinin süslenmesinin de Mevlevi mekânında bulunan bazı bireylerin çocuk olduğu için farklı olmasının daha iyi olacağına ilişkin ifadeleri doğrultusunda gerçekleştirildiğini belirtmiştir.

Yine bir özgürlüğe giriyor aslında burada. Yine “Bir dar kalıba sokmayalım, biz bunu özgürleştirelim” dedi üstadımız mesela. “Rüyasında gördüğü rengi” dedi “diktirsin kardeşler” dedi. Çoğumuz, birçoğumuz mesela rüyasında gördüğü için, o tennure ile sema ettiğini gördüğü için o renkleri diktirdi. Standart herkese beyaz dikilir burada ama ekstra birisi atıyorum kırmızı tennure ile sema ettiğini gördüyse ona kırmızı tennure de dikilir... Çok rengimiz var. Çok. Pembenin her tonu var. Mavinin her tonu. O noktada özgürüz. Yani gökkuşağı şeklinde bir tennure giydiyse(rüyamızda) dikeriz. Kimisi süsünü de görüyor. Benim arake¹⁹mdeki süsü ben de rüyamda gördüm. Kimisi istişare üzerine çocuk olduğu için “Ya bu çocuk, bunu bir süsleyelim hani.” Üstadımız der ki: “Kadın demek süs demektir” der. “Süs yoksa kadını atacaksın gidecek” der. “Süsleyin siz tennurelerinizi” dedi. Özgürlük işte burada giriyor işin içine (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

¹⁹ Arakiye: Mevlevilerin başlarına taktıkları dövme yün keçeden imal edilen sikkeden daha kısa giysidir. Tarihsel Mevlevilikte kadınlara sikke değil arakiye tekbirlenirdi (mürşid tarafından belirli bir usul ile giydirilirdi) (Kaygusuz, 2020).

Katılımcının bahsettiği çocuk semazenlerden birisi mülakat gerçekleştirilirken gözlemlenmiştir. Bu durumda dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi de Bursa'daki Mevlevî mekânında yaş sınırlaması olmaksızın çocukların da semazen olabilmelerine ilişkindir. İslâmiyet'in ancak belirli bir yaşa gelen bireylere dinî sorumluluğu yükleyen anlayışı bu dini temeline alan Mevlevîlik öğretisi için de geçerlidir. Birey öncelikle belirli bir yaşa ulaşarak olgunluğa ermelidir. Ancak bu olgunluktan sonra birtakım dinî ve öğretiye ilişkin sorumlulukları üstlenebilir.

Ayrıca tarihsel Mevlevîlikte gerçekleştirilen, bin bir gün süren ve çile adı verilen eğitim esnasında belirli birçok görevin yanında bireye sema eğitiminin de verilmesi uygulaması (Kirman, 2020), bireyin ancak bu görevleri yerine getirebilecek bedensel ve zihinsel gelişimini tamamlayarak yetişkin bir birey olması ile mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Bursa'da gerçekleştirilen semazen eğitimlerinin tarihsel Mevlevîlik ile farklılaştığı söylenebilir.

Günümüzde herhangi bir tarikat yapılanmasının oluşmaması için azami dikkat göstererek faaliyette bulunan, Mevlevîliği bir kültür ögesi ve gelenek halinde yaşatmaya yönelik eylemlilikleri devletin destekleri ve bilgisi dâhilinde gerçekleştiren Mevlevîlik öğretilerine bağlı bazı gruplar bulunmaktadır. Bu gruplar tarafından sema eğitimi için öğretinin norm bütünlüğünün mümkün olduğunca hassasiyetle korunması ilkesi söz konusudur. Sema eğitimi de belirli bir formda ve normlar dâhilinde gerçekleştirilmektedir. Bu gruplardan birçoğu Konya ilinde bulunmaktadır. Buradan hareketle sema eğitimi konusunda Konya ve Bursa illerinin farklılık gösterdiği söylenebilir.

K16 ayrıca semazenin kıyafeti olan tennurenin rüyada görüldüğü şekilde diktirilmesinin bir özgürlük olarak tanımlamıştır. Katılımcıların ifadelerinden hareketle kadın semazenlerin tennurelerinin renkli olması da bazı bireylerce Mevlevîlik öğretisinin farklı algılanarak yaşama dâhil edildiğine bir örnek olarak yorumlanabilir.

Mevlevîlikteki görevi semazenlik olmayan fakat içinde bulunduğu mekânda karşılaştığı bir olay üzerinden durumu değerlendiren erkek bir katılımcı da diğer kadın katılımcılar gibi semazenin kıyafetinde olan değişikliklerde en büyük etmenin bireylerin gördüğü rüyalar olduğunu ifade etmiştir.

...Ben şahit olduğum bir şeyi anlatabilir miyim? Kısaca? Küçük bir semazen. Yani bu dergâhın en küçük semazenlerinden. Üstadımıza babasıyla geldi. Rüyasını anlattı. Rüyasını anlattıktan sonra "Allah mübarek etsin" dedi üstadımız. Çocuk rüya görüyor.

Ufacık çocuk. Ve rüyasında bunlar önemlidir sufilikte. Mevlevilikte. Bu hakikattir. Gerçektir. Tevil²⁰i yapılır. Tevili yapıldıktan sonra bunlar olur. Bunlar vardır. Bunlar güzeldir. Bu şekilde... (K20, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, İşçi, Bursa).

Araştırma kapsamında, Konya ilinde birçok farklı mekânda bulunan katılımcılar ile görüşmeler sağlanmış ve her mekân ayrı ayrı gözlemlenmiştir. Daha ayrıntılı inceleme adına sema töreni de izlenmiş ve Mevleviliğin tarihi ile ilgili bilgilerden yola çıkılarak yapılan bu gözlemlerde özellikle semahanenin yapısında herhangi bir değişikliğe rastlanmamıştır.

Bursa'daki katılımcılarla ise tek bir mekânda görüşme sağlanmıştır. Bursa ilindeki Mevlevi mekânında bulunan semahanenin farklı yapısının gözlemlenmesi üzerine bazı katılımcılara konu ile ilgili ek bir yöneltilmiştir. Bahsedilen farklılık semahanenin halı ile kaplı olmasıdır. “Sema alanının halı ile kaplı olmasının nedeni nedir?” şeklindeki soru, durumun fark edilmesinden sonra gerçekleştirilen görüşmelerde iki katılımcıya yöneltilmiş ve katılımcılar bu konu hakkındaki görüşlerini farklı şekillerde ifade etmişlerdir.

Halısız yerde de yapıyoruz. Evet, orası halı ile kaplı. Burası çünkü bizim için mescit gibi bir yandan. Namaz da kılıyoruz biz orada. Ayakkabısız giriliyor o yüzden buraya. Bir cami nasılsa o yüzden halı kaplı. Kolaylık sağlaması açısından. Bu halıda (yerdeki biraz daha kalın yapıdaki halıyı göstererek) daha zor oluyor sema etmek. Kalın tüylü olduğu için. Teknik bakımdan. O daha ince tüylü olduğu için sema etmesi daha kolay oluyor. Ama aslında bir semazenin ne meshe ihtiyacı vardır ne bir zemine ihtiyacı vardır hani Hz. Mevlâna çarşının ortasında örs sesleri ile semaya başlamış ya onlar olması gereken ritüeller diyeyim bizde. Ama bizde çorapla da sema edenimiz var. Meshi ile de sema edenimiz var. Tahtada sema ediyorlar yukarıda arkadaşlar mesela (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

“... Halı, halı ölçü değil ki. Burada cumartesi akşamları sohbet oluyor. Şimdi ben. Kışın ayaz. Gelen misafiri tahtaya mı oturtalım? Burada bin tane insan oluyor...” (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Görüşmeler sırasında belirlenen diğer sorular ise semazenlerin eğitim süreleri ve semazen adayının sema eğitimine başlama yaşı ile ilgilidir. “Sema eğitimi ne kadar sürmektedir?” ve “Semazen olmak için belirli bir yaş kriteri bulunmakta mıdır?” şeklindeki sorular, Bursa'daki Mevlevihanede yapılan görüşmeler esnasında oldukça küçük yaşta olan bir semazene rastlanması ile mülakat sorularına dâhil edilmiştir.

²⁰ Katılımcı burada rüyanın yorumlanmasından bahsetmiştir.

Bahsedilen konu hakkındaki sorular, bu durumun gözlemlendiği zaman aralığında gerçekleştirilen görüşmelere dâhil edilerek iki katılımcıya yöneltilmiştir.

“Tamamen onun istidadına kalmış oluyor. Üç ayda da semazen çıkan var, iki ayda da tennureyi giymeyi hak kazanan var. Bir yıl çalışan da var. İki yıl çalışan da var. Onun isteğine, azmine, hevese, istidada bağlı” (K16, Kadın, 32 yaşında, İlköğretim Mezunu, Ev Hanımı, Bursa).

... Yaş kriteri yok. Üç yaşında vardı yanlış hatırlamıyorsam. Benim bildiğim kadarıyla elli altı yaşında bir tane ablamız var o da bir semazen ve hâlâ sema ediyor. En küçük de sanırım üç yaşında olması lazım. Yapabilirliği ve gönül vermişliği olduktan sonra bizim için yaş problem değil (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

İfadeleri son kategori olan, değişimin olmadığı kategorisini oluşturan Konya'da bulunan bir katılımcı Mevlevilik anlayışında zamana, mekâna ve kişiye bağlı herhangi bir değişimin olmadığını belirtmiştir.

“Düşünmüyorum kızım. Yani eğer samimiye ne söylendiye o olur...” (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

Değişim olgusunun her iki ildeki katılımcılar tarafından değerlendirilmesi birbirlerinden birçok yönden farklılıkları içermektedir. Özellikle Bursa ilinde bulunan katılımcıların birçok sürecin ve normun esnetilmesi yanı sıra olmaları ve değişimi gerekli görmeleri dikkat çekici bir durumdur. Öte yandan Konya'daki katılımcılar ise değişim olgusuna daha temkinli yaklaşmakta ve onu birçok açıdan daha olumsuz süreçlere neden olabilecek bir etmen olarak tanımlamaktadırlar.

2.4.2. Ney Enstrümanın Farklı Alanlardaki Kullanımı

Müzik, tüm insan topluluklarında birey için olumlu etkileri bulunan bir sanat dalı olarak her zaman var olmuştur. Buldukları coğrafi konuma bağlı olarak farklı iklim özellikleri ile toplumsal yapılarını oluşturan ve sürdüren bireyler, sanatsal tercihlerini de yine çevre koşulları ile uyumlu olarak şekillendirmişlerdir. Dünya üzerindeki birçok yerleşim yerindeki toplumlar kullanılacak ham maddenin çeşidine göre enstrümanlar ortaya çıkarmış ve bu enstrümanları ilk çağlardan bugüne çoğunlukla kolektif birlikteliklerin oluşturulduğu zamanlarda kullanmışlardır. Toplumsal süreç ve eylemlere bağlı olarak gerek eğlenme amaçlı gerekse ölüm temalı olabilen fakat her koşulda bir arada yürütülen bu eylemlere her zaman çeşitli sesler çıkaran enstrümanlar eşlik etmiştir.

Aynı zamanda diğerkültürler ile ilişki ve etkileşim içerisinde olmaya yönelik süreçlerde de rol oynayan sanatsal faaliyetler insan toplulukları için modern ve ilkel toplum yapıları fark etmeksizin her zaman önemli bir konumda olmuştur. “Müzik; siyaset, din, gündemdeki olaylar ve popüler kültür gibi toplumun pek çok yönünü etkiler ve yansıtır” (Işıktaş, 2017, s. 38). Bu bağlamda fonetik sanatlar da çeşitli kurgulamalar ve içeriğine yapılan eklemeler ile günümüzde kendi konumunu korumaktadırlar. İçeriğindeki sazların farklılaşmasına bağlı olarak değişen seslerin sınıflandırılması birçok farklı müzik türünü ortaya çıkarmıştır. Birbirinden farklı beğenilere sahip olan bireylere hitap eden bu müzik türleri günümüzdeki teknolojik olanakların getirdiği erişilebilirliğin sonucunda geçmişe kıyasla daha fazla çeşitlilik göstermektedirler.

Bu türlerden birisi de daha çok doğu coğrafyasına ait olarak nitelendirilen ve İslâmiyet temelli bir öğretiyolan tasavvufun sanatsal bir yansıması olan tasavvuf müziğidir. Anadolu'da ve diğercöğrafiyalarda bünyelerinde birçok sanat faaliyetinin oluşumuna ve gelişimine olanak sağlayan dergâhlar, bu müziğin devamlılığında büyük rol üstlenmişler ve içerisinde buldukları topluma önemli katkılar sağlamışlardır.

Kendilerini diğerkatkileşim gruplarına ifade etme, onlardan ayrılan birtakım yönlerini ortaya çıkarma ve en nihayetinde kendi kimliğini inşa etme amaçları ile sanatsal faaliyetlere yönelen bu dini gruplardan biri de toplumda Mevlâna'nın yolu olarak bilinen Mevleviliktir. Tasavvuf müziği olarak tanımlanan türün Türk kültürüne uyarlanması ile oluşturulan Türk tasavvuf müziğine birçok önemli sanatkâr kazandıran bu öğretiy, faaliyet gösterdiği süre içerisinde özellikle sanatsal faaliyetler alanında bir akademi gibi varlığını sürdürmüştür.

Mevlevilik öğretisinin ayırt edici özelliklerinin başında müzik gelmektedir. Mevlevileri müzik alanında ayrıcalıklı bir konuma kavuşturan eylemlerden bazıları; tasavvuf ile müziği birleştirme, müzik eğitimi gerçekleştirme ve birçok bestekâr yetiştirmedir (Kaygusuz, 2020). Mevlâna'nın Mesnevî adlı binlerce beyitten oluşan eserinin ilk on sekiz beyitinde ney enstrümanının birey ile olan benzerliklerinden bahsedilmesi ve neyin Mevlâna tarafından birçok kez övülmesi Mevleviler arasında ona özel bir değer atfedilmesine yol açmıştır.

Günümüzde teknolojik gelişmeler ile birlikte zaman içerisinde endüstri toplumunun yeni dinamikleri ile değişime uğrayan nesnelere birisi de uzun bir

geçmişe sahip üflemeli bir enstrüman olan neydir. Özellikle 2007 yılının UNESCO tarafından Mevlâna yılı olarak seçilmesinden sonra dünya üzerinde farklı kültürlere sahip birçok birey bu öğretiyi ile ilgilenmeye başlamıştır.

Bu süreçte neye de özel bir ilgi oluşmuş ve çok sayıda birey bu enstrümanı tanımak ve icra etmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Bu amaçla kurs içerikli videolar bazı internet sitelerine yüklenmiş ve böylece zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın çağdaş bireylere bu enstrümanı öğrenme imkânı sağlanmıştır. Tüm bu eylemlilikler yeni bir süreç başlatarak farklı bir sektörün oluşumuna da yol açmıştır.

Artan talebi karşılamak için özgün yapısından kısmen uzaklaşmış daha ucuz ve daha hızlı üretilen farklı malzemelerden neyler yapılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte neyin sesi yalnızca Türk Tasavvuf Müziğinin içerisinde değil farklı müzik türlerinde de aranan yeni bir ses olmuştur.

Neyin öğretiyi ile ilişkili olmasından dolayı Mevleviliğın tanınırlılığının artışına bağlı olarak günümüzde bir popüler kültür ürünü haline gelmesi ve Mevlevilerce ney enstrümanına verilen değeri onun araştırmaya dâhil edilmesindeki en önemli iki etmendir. Bu bağlamda katılımcıların bu konu hakkındaki görüşlerini öğrenebilmek ve günümüzde tüketim alanında bulunan neyin konumunun değişimini ortaya koyabilmek amacıyla katılımcılara iki farklı kategoride soru yöneltilmiştir.

Sorulardan ilki, Mevlevilerce baş saz olarak değerlendirilen neyin farklı müzik türlerindeki kullanımına ilişkin katılımcıların görüşlerine yöneliktir. Diğeri ise, katılımcıların neyin günümüzde esas malzemesi olan kamışın dışındaki malzemelerden yapılıyor olmasını nasıl değerlendiriyor olduklarına ilişkindir. Katılımcılardan her biri mevcut öğretiyi benimseme süreleri ve şekilleri, buldukları iller ve Mevlevilikteki görev farklılıklarına dayanarak konu hakkındaki görüşlerini farklı perspektiflerden açıklamışlardır.

Konya'da bulunan ve uzun zamandır neyzenlik yapan bir katılımcı, konuyu geniş bir açıdan ele alarak Mevlevi müziği örneği üzerinden bireyin müzik ile olan ilişkisini açıklama yoluna gitmiştir. Katılımcı ayrıca dünya üzerinde bulunan farklı kültürler ve bu kültürlerin tarihsel süreçlerindeki önemli olaylar ile müzikleri arasında bir bağlantı kurarak düşüncelerini dile getirmiştir. Müzik alanında eğitim alan ve bir süre Konya'da bulunan önemli bir Mevlevi müziği topluluğunda sanatçı olarak görev yapan katılımcı, konu hakkındaki görüşlerini birçok farklı bakış açısı ile ifade etmiştir.

Milletleri ayakta tutan kültür unsurlarıdır. Eğer zaten büyük bir düşünür şöyle söylüyor: “Bir milleti bozmak istiyorsanız musikisini bozacaksınız.” Müzik kolay bir şey değil. Bizim hayatımızın her safhasında müzik var. Doğumdan itibaren. Kulağına ezan okunması, annelerin ninnisi oradan tutun da musalla taşına konuncaya kadar insanın hayatın her safhasında musiki vardır... Bir neyle uğraşana bakın bir de saksafon ya da gitar çalana bakın. İkisinin de yaşam tarzı farklıdır. Müziğin etkisi çok. Çile çeken ülkelere bakın onların müzikleri de farklıdır böyle işgale uğramış. Efendim büyük savaşlar olmuş. Askerleri ölmüş. Binlerce kişisi ölmüş insanların içerisinde yanık türküler çıkar (K8, Erkek, 58 yaşında, Üniversite Mezunu, Neyzen, Konya).

Mevlevilik ile bağı soy yolu ile kurulu olan bir katılımcı ise, içinde yaşanılan zaman dilimini değerlendirerek Mevleviliğe etkileri üzerinden düşüncelerini ifade etmiştir. Katılımcı günümüzde, birçok öğreti ve yaşam perspektifi tarafından kendilerini ifade edebilmek için Mevleviliğin dünya çapındaki tanınırlığının kullanıldığını belirtmiştir. Öğretinin içerisinde bazı özgün ritüellerin belirli bir form içerisinde gerçekleştirilmesi ve görselliğe hitap eden bazı yönleri bireyleri Mevleviliğe çeken etmenlerdendir. Ayrıca birçok farklı kültüre sahip, dünyanın farklı yerlerindeki bireylerin Anadolu’da yaşamış olması nedeniyle Rumî olarak adlandırdıkları Mevlâna’nın felsefesi ile ilgili kitaplar yazmaları ve dünya çapında tanınan sinema sanatçılarının Mevlâna’nın hayatı ile ilgili filmlerde rol almaya yönelik eylemlerde bulunmaları da katılımcının bahsettiği duruma örnek oluşturmaktadır.

“Mevlevilik herkesin kendi çıkarları için kullandığı, kendi reklamı için kullandığı, kendi tarikatını ön plana çıkarmak için Mevlevilik vitrinini kullandığı bir durumda şu anda. Allah sonumuzu hayır etsin” (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Konuya ilişkin ilk kategoriye, katılımcıların Mevlevilerce baş saz olarak nitelendirilen ney enstrümanının son yıllardaki farklı müzik türlerindeki kullanımına ilişkin değerlendirmeleri oluşturmaktadır. Enformasyon süreçlerinin gelişimi ve ulaşılabilirliğinin artışı ile birlikte bireylerin ilgi alanına dâhil olan bu enstrüman, özellikle basit yapısına rağmen kuvvetli bir sese sahip olması ile dikkat çekmektedir. Bu sayede birçok sanat dalında kendine yer bulurken özellikle müzik alanında modern çağın sürekli farklılık arayan bireyleri için yeni bir ilgi odağı olmuştur. Böylece ney gün geçtikçe dünya üzerinde daha fazla tanınmaktadır.

Konya ve Bursa illerinde bulunan katılımcıların büyük bir çoğunluğu neyin bir müzik aleti olduğundan yola çıkarak bireylerin bu konuda bir sınırlandırılmaya tâbi tutulmadan istedikleri alanlarda bu enstrümanı kullanabileceklerine yönelik

değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda öğretinin içerisinde bir sembol niteliğinde sayılabilecek hoşgörü anlayışının bu noktada katılımcılar tarafından devam ettirildiği çıkarımı yapılabilir. Bununla birlikte konu ile ilgili ortak bir paydada buluşan katılımcıların birtakım kişisel farklılıkları ve görev alanları sebebiyle konuya ilişkin değerlendirmelerinde birbirlerinden ayrılan yönleri de bulunmaktadır.

Konya'da bulunan iki katılımcı neyin farklı müzik türlerindeki kullanımına ilişkin düşüncelerini Mevlevilerce bilinen bir olaya dayanarak dile getirmişlerdir. Katılımcılar tarafından hoşgörünün yaşanmış bir örneği olarak nitelendirilen bu hikâye Mevlevi tarihinde hoşgörü öğretisine ilişkin seçkin bir örnek teşkil etmektedir.

Istanbul'da Yenikapı Mevlevihanesi'nde şöyle bir olay oluyor. Onların yakınında Sulukule var. Sulukule. Haliyle orada neşeli insanlar yaşıyor. Gece vakti dümbelek yırtılmış. Dümbelek yok. Tekkenin kapısını çalıyorlar. Yenikapı şeyini. Kapıyı açıyor dede. "Dede" diyor onlar kendi şivesiyle. "Dede" diyor. "Bizim dümbelek yırtıldı. Sizin dümbeleği ver de" diyor. "Sabah getireyim" diyor. Dedenin yanındaki yardımcısı da "o dümbelek değil" diyor. "O kudüm-ü şerif" diyor. "O önemli sazdır" diyor. Dede diyor "getir kudümü" diyor. Kudümü veriyor. (Yanındaki yardımcısı) "Dede neden böyle yaptın?" diyor. (Dede) "Bizim tekkenin içinde o kudüm-ü şeriftir, onlara göre dümbelektir" diyor. "İşleri bitsin getirecekler" diyor... (K7, Erkek, 55yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

"Bizim bendir-i şerifimiz bu kapıdan çıkınca tef olur. Bu kapıdan tekrar içeri girdiğinde bendir-i şerif olur"(K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Bursa'da bulunan ve Mevlevilikteki görevi ney eğitmenliği olan bir katılımcı ise, Mevlâna'nın yaşam görüşünün tüm kültür ve zamanlara hitap edebilecek ölçüde geniş ve kapsayıcı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca katılımcı son yıllarda farklı hayat perspektiflerine sahip bireylerde bu öğretiye karşı oluşan merak duygusunun mevcut durumu ortaya çıkararak en önemli etmen olduğunu belirtmiştir.

Günümüzdeki enformasyon süreçlerinin gelişimine bağlı olarak ilerleyen teknoloji, geçmişte yapılamayan birçok eylemin gerçekleştirilmesine imkân tanımaktadır. Bilginin küresel boyutta dolaşıma çıkması yerel olanın tüm dünyada erişilebilir olmasını sağlamış, nesnelere yüklü oldukları değerlerle birlikte ait olduğu yerden dünyanın pek çok yerine taşınabilir olmuştur. "Bir coğrafi sınır fikrini 'gerçek dünya'da savunmak giderek güçleşirken, mesafeler artık sorun olmaktan çıkmış bulunuyor" (Bauman, 2016, s. 20). Bu bağlamda evrensel bir hoşgörünün sembolü haline gelen Mevlâna öğretisi onu betimleyen resimler, objeler ya da sözler ile bugün

dünyanın birçok yerinde bireylerin yaşamlarına yine bireylerin talepleri sonucunda dâhil olmaktadır.

...Bir pop müzikte neyin kullanılması, bir rock müzikte neyin kullanılması ya da semazen figürünün kullanılması, ilahilerin rocklaştırılarak icra edilmesi, poplaştırılarak icra edilmesi işte popüler sanatçılar tarafından. Bu da yine aynı şekilde kıymetli olan bir şeyden yine hep aynı şeye döneceğim ama. Ortada bir kıymet, bir hazine var. Herkes oradan kendisince bir pay almaya çalışıyor. O kıymetle kıymetlendirmeye çalışıyor kendisini. Çünkü hiç kimsenin vazgeçemediği, yedi yüz küsur yıldan beri varlığını devam ettiren bir felsefeden bahsediyoruz... (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

Bursa ve Konya illerinde bulunan iki katılımcı ise kendileri için neyin özel bir önemi olduğunu, bu bakış açılarının oluşumunda ise Mevlevilik öğretisinin rolü olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte onun diğer bireylerce farklı alanlardaki kullanımlarına da olumsuz bir değer atfetmemişlerdir. Katılımcılara göre önemli olan kendi bakış açılarında her koşulda ve zaman diliminde bu enstrümanın değerini korumasıdır.

Kullanılabilir kardeş. Dedim ya adam ney gözüyle bakıyorsa, manevi bir değeri varsa kullansın. Ama adam enstrüman gözüyle bakıyorsa yapacak hiçbir şey yok ki. Ben mi? Ben neye değer veririm. Bence manevi bir değeri vardır. Alırken başpare²¹nden öperim örnek. İzlediğim bu Mevlevilikte... (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Kullanılacak tabii, yani hiçbir malzemeyi hiç kimse kendi tekeline alamaz yani. Bizim için nay-ı şeriftir öteki için neydir. Öteki ney üfler. Öteki ney çalar. Yani bunlar bütün insanlığa mal olmuş şeyler olduğu için tekele alamayız yani. Buna da mani de olamayız. Herkes istediğini yapacak (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Neyin tasavvuf müziği dışındaki farklı müzik türlerinde de kullanılmasını olumlu bir durum olarak değerlendiren katılımcılardan birisi de Konya ilindeki Mevlevi mekânında semazenlerin resimlerini çeşitli nesnelere üzerine ve tablolarına figür olarak aktaran, kendisini Mevleviliğin sanatsal boyutu ile ilgilenen bir birey olarak tanımlayan kadın bir katılımcıdır. Ney enstrümanının ait olmadığı farklı bir ortamda bulunduğu o ortamdaki aksaklıkları ve eksiklikleri düzeltme görevi üstleneceğini ifade eden

²¹ Başpare: Neyin baş kısmında yer alan, boynuz veya çeşitli malzemelerden imal edilmiş üfleme kolaylaştırıcı kısım.

katılımcıya göre, bu noktada bahsedilen enstrümanın Mevlâna öğretisinin bazı ilkelerini bulunduğu yerde tek başına yerine getirmesi söz konusu olmaktadır.

...Yani hani neye “sen hayır sen burada dur tasavvuf müziğine ya da şuna aitsin sen öbür gruplara girme” demem. Yani demem. Bence çok esnek olmak lazım yani önemli olan orada bile eğer girdiyse, bir pop müzik grubunun içinde bir ney varsa o da orayı Mevlâna gibi düşünün. Belki o da orayı düzeltmek, düzenlemek, o tınları aşağıya indirmek, o gürültüyü kesebilmek... Mutlaka bir amaç için konmuştur. Yani o anlamda bakış açım çok esnek. Kullanılabilir. Kullanılmaz diye bir şey yok (K5, Kadın, 65 yaşında, Üniversite Mezunu, Ressam, Konya).

Katılımcıların konuya ilişkin genel eğilimine katkı sağlayan görüşlerden biri de Konya'da yer aldığı Mevlevi topluluğu içerisinde Mesnevihan olarak görev yapan erkek bir katılımcıdır. Katılımcıya göre ney ya da Mevlevilerce kullanılan diğer enstrümanlar veya gerçekleştirilen ritüeller belirli bir amaca hizmet etmektedirler. Bu amaç ise, Mevlâna öğretisi içinde bulunduğu birçok katılımcı tarafından ifade edilen birleştiriciliktir. Konu ile ilgili düşüncelerini bu çerçeve üzerinden açıklayan katılımcı, bireyler arasında herhangi bir ayrıma yol açmadığı sürece neyin farklı bir müzik türü içerisindeki kullanımını olumlu karşılamaktadır.

...Bizde şu: Sana Allah'ı hatırlatıyorsa, ulvi duygular veriyorsa. Sema olur. Ney olur. Başka bir musiki aleti de olabilir. Ama halkın arasında fitne yaratmaması lazım. Yaptığın hareket yani bölücülüğe yol açmaması lazım. Bizim her adımımızın birleştirici olması lazım. Hele hele neyde hiç öyle bir sakınca görmüyorum yani. Öbür musikilerde de öyle (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Öte yandan durumu olumsuz değerlendiren katılımcılar her iki ilde de bulunmaktadır. Ayrıca bu görüşe sahip katılımcılar arasında bir neyzen de bulunmaktadır. Konya'da bulunan bir Mevlevi mekânında postnişin olarak görev yapan bir erkek katılımcı ile konuyu aynı bakış açısıyla değerlendiren Bursa'daki neyzen katılımcının her ikisi de neyin tasavvuf müziği içerisindeki ses özelliklerinden bahsetmişlerdir.

Bursa'daki katılımcı ifadelerine, bu enstrümanın popüler kültürün nesnesi haline gelmesini eklemiştir. Onun tasavvuf müziğine ait olması gerektiğinin üzerinde duran katılımcı, düğün töreni gibi faaliyetlerde kullanılmasını bir popülerleştirme olarak değerlendirmektedir. Katılımcının ifadelerinin genel olarak müziğin bir sanat dalı olmasıyla bağlantılı olarak özellikle W. Benjamin'in sanat yapıtları hakkındaki düşünceleri ile ilişkili olduğu söylenebilir.

“Benjamin’e göre mekanik yeniden üretim sanat yapıtının biricikliğini, şimdi ve burada’lığını, hakikiliğini ve öz olarak aurasını yeniden üretilmiş olanla birlikte, geleneğin alanından koparıp almaktadır” (Göktürk, 2016, s. 89-90). Eğlence ile neyin bir arada bulunmasının onun taşıdığı anlama uygun olmayacağını belirten katılımcının ifadeleri ile onun yüzyıllardır imal edilme süresinin oldukça zor ve uzun olmasının üretim teknolojilerindeki gelişmeye bağlı olarak günümüzde daha kısa sürede gerçekleştirilmesi ile yaygınlaşarak toplumdaki kullanım alanlarının yaygınlaşması arasında bir bağlantı kurulabilir.

Yanlış değerlendiriyorum. Olmaması gereken bir şey olarak değerlendiriyorum. Tasavvuf müziğine ait olmalı çünkü biz neyi çalmayız. Ben aynı zamanda neyzenim. Üfleriz... Popüler kültürün düğün salonunda, işte ne bileyim barında zaten arada kaynıyor neyin sesi diğer çalgılarla birleşince. Hoş bulmuyorum (K14, Kadın, 40 yaşında Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Postnişin olan katılımcı düşüncelerine ek olarak, Mevlâna öğretisinin temelindeki İslâmiyet’e ait noktalardan bahsetmiş ve konuya Mevlâna'nın perspektifinden yaklaşarak birey ile ney arasında benzerlik kurmuştur. Katılımcıya göre, Mevlevilik öğretilerinde bireyin sosyal yaşam zemininde ulaşması gereken olgunluk seviyesi ney ile sembolleştirilmektedir.

Olmaz. Ney bir insandır kızım bana göre. Allah onu kendinden ruh üfledi ve ona o nefesi verdi. Ben bir sembol olarak kullanıyorum. Onu caz müziği, rock müziği bilmem ne müziği. Zaten onda onun sesi bile duyulmaz... Ney insanın tekâmülünü anlatır. Özüne dönüşünü anlatır (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

Bulduğu Mevlevi topluluğunda birçok farklı görev üstlendiğini belirten bir kadın katılımcı ayrıca kudüm enstrümanını da çaldığını ifade etmiştir. Bu iki enstrümanı birlikte değerlendirmeyi tercih eden katılımcı, konuya ilişkin düşüncelerini Mevlevilerce değer atfedilen bazı eylemlilik ve nesnelere günümüzde var olduğunu belirttiği değer yitimi süreçleri ile ilişkilendirerek açıklamıştır. Ayrıca katılımcının söz ettiği, değerlerin zaman ilerledikçe bireylerin iletişim süreçlerindeki etkisinin azalması durumu Konya’daki birçok katılımcı tarafından görüşmeler sırasında dile getirilmiştir.

Onu da işte “müzik evrenseldir” deyip herhalde kullanmaya çalışıyorlar. Ama ney çok güzel bir enstrüman. Keza kudüm de öyle. Ben de bir kudümzenim bu arada. Kudümü alıp da her yerde kullanmamalıyım. O oraya özel orada kalmalı. Yani bir şeyleri de koruyabilsek keşke (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Konu ile ilgili aynı yöndeki değerlendirmelerden sonuncusu ise Bursa'da görüşme yapılan Mevlevi mekânında sema eğitmeni olarak görev yapan kadın bir katılımcıya aittir. Görevi dolayısıyla katılımcı, sema töreni öncesinde ve tören esnasında ritüelin bir parçası olan bu enstrümanı sık sık gözleme imkânı bulmaktadır. Ney enstrümanını dini temeli olan ve bireylere din kurumunun normlarını ve öğretilerini anımsatan bir nesne ve sembol olarak değerlendiren katılımcı, farklı müzik türleri içerisinde kullanıldığında neyde mevcut olan bazı değerlerin dejenerasyona uğradığını belirtmiştir.

Ben aynı enstrümanmış gibi hissetmiyorum. Yani benim elime aldığımda, üflediğimde hissettiğim şeyle dediğiniz gibi bir pop müziğin içinde geçen ney enstrümanının aynı duyguyu vermesi zaten mümkün olmadığı gibi böyle enstrüman olarak da hissetmiyorum yani. Ney olarak bakacaksak (orada) olmamalı (K17, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Mühendis, Bursa).

Katılımcıların bu konu hakkındaki görüşlerinin şekillenmesinde buldukları illerin Mevlevilik ile olan ilişkisi, katılımcıların Mevlevilik ile olan bağları ve öğreti içerisindeki farklı görevleri etkili olmuştur.

2.4.3. Ney Enstrümanının Farklı Malzemelerden İmal Edilmesi

XXI. yüzyılın başlarında dünya çapında bireyler tarafından merak edilen, bunun sonucunda araştırma ve ilgi alanlarına dâhil olan ve onu oluşturan dinamiklerin popüler hale geldiği Mevlevilik, kendine özgü birtakım ritüel ve eylemlilikleri ile benzerlerinden ayrılmakta ve ön plana çıkmaktadır. Bünyesindeki evrensel bakış açısı ve kapsayıcılığı ile tanınan Mevlâna'nın yolu, birçok dini grubun da kullandığı fakat bu denli ön plana alınmasının sağlanamadığı ney enstrümanını bulunduğu konumdan bambaşka bir noktaya getirmiştir.

Birçok farklı sanat dalının doğrudan veya dolaylı olarak inceleme nesnesi haline gelen ney, gün geçtikçe popüleritesini arttıran nesnelere arasında yer almaktadır. Başka bir deyişle yapısı itibarıyla oldukça basit olan bu enstrüman hızla popüler kültür ürünlerine eklenmiştir. Dünya çapındaki tüm bu tanınma süreçleri iktisadî çıkar amacı güden bazı kesimlerin de dikkatini çekmiştir. Bu noktadan hareketle neyin malzemesinde değişmelere gidilmiş ve daha fazla bireyin bu enstrümana ulaşmasının kapıları aralanmaya çalışılmıştır.

Yüzyıllardan bu yana kamış olarak tanımlanan doğal bir maddeden yapılan ney, günümüzde metal ve plastik gibi birçok farklı malzemeden yapılmaktadır. Değişimin, neyin kendine özgü kısım veya boyutlarında değil de imal edilen malzeme noktasında yapıyor olması da özellikle dikkat çekicidir. Bu noktada ney olabilecek kamışın görece daha maliyetli ve daha zor ulaşılabiliyor olması bu değişkenliğin en önemli etmeni olmaktadır.

Ney enstrümanının malzemesinde son yıllarda görülen bu değişim katılımcıların konu hakkındaki değerlendirmelerine ilişkin bir gerekliliği ortaya çıkarmıştır. Buna bağlı olarak bu enstrüman ile ilgili katılımcılara sorulan sorulardan ikincisini onun malzemesindeki değişim ile ilgili görüşleri oluşturmaktadır. Neredeyse her katılımcının kendine özgü bir cevabı ve yorumu olduğu bu konu oldukça farklı bakış açısına sahip bireyler tarafından genellikle bir yakınma hali ile birlikte açıklanmaya çalışılmıştır.

Bursa ilindeki bir katılımcı, neyin tarihçesinden söz ederek bu enstrümanın Mevlâna tarafından kullanılmadan önce de kamış malzemeden yapıldığını ve bireyler tarafından onun bu yapısından vazgeçilmemesi gerektiğini aktarmıştır. Diğer katılımcılara göre konuya daha geniş bir perspektiften bakan katılımcı, ayrıca bu durumun Mevleviliğin doktrinlerinin bireyler tarafından anlamlandırma süreçlerini dejenerasyona uğrattığını da belirtmiştir.

Bunlar tabii Mevleviliğin bozulmasına sebep olan etkenlerden bir tanesi. Yani kolaycılık olsa o zaman hiç ney üflenmesin. Öyle yapıyorlarsa flüt üflesinler. Öyle değil. Bu kamış sadece Mevlâna Hazretleri döneminde değil ondan öncesiyle alakalı. Maalesef yanlış. Olumsuz (K20, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, İşçi, Bursa).

Tarih boyunca bireyler sosyalizasyon süreçleri gereği ve yaşamın devamlılığı için iktisadî bir gelir elde edebilmek adına meslek gruplarını oluşturmuşlardır. Teknolojik gelişmelerin sonucunda sürekli değişip dönüşen bu iş kollarına her geçen gün bir yenisini daha eklenmekte bazıları ise makineleşme süreçleri sonucunda toplumsal zeminden silinmektedir. Alana ilişkin yetenek ve bilgi birikimi o iş kolunda yetkin bireylerin oluşmasına kapı aralamaktadır. “Modern sanayi üretiminin ortaya çıkışı ile geleneksel zanaatların büyük bir bölümü ortadan kalktı ve onların yerine, daha geniş üretim süreçlerinin bir parçasını oluşturan beceriler geçti” (Giddens, 2012, s. 793).

Bu gerçektikten hareketle çalışmanın konusu ile ilgili olarak birçok farklı meslek grubu ile görüşmeler sağlanmıştır. Bunların içinde araştırma konusuna veri

sağlayabilecek birçok önemli meslek bulunmaktadır. Söz konusu mesleklerden biri de Mevlevilik öğretisindeki önemi dolayısı ile neyzenliktir. Ney enstrümanının günümüzde farklı malzemelerden yapılıyor olması konusu özellikle bu alanda yetkin olan kişilerce ayrıntılı olarak yanıtlanmıştır.

Konya'da bulunan neyzen bir katılımcı, konuya ilişkin soruyu neyin ses ve biçim özellikleri yönünden değerlendirerek dinleyen bireyleri etkileyen sesin kamış malzemedен ve özellikle eski bir kamıştan çok daha etkileyici çıkabileceğini belirtmiştir.

Aslı kamıştır. Aslı kamış. Bunun aslı kamıştır. Cenabı Hak sanki bununla ney yapılınsın diye yaratmış. Tüm özelliklere haiz yani. Tamam mı? Boğum aralıkları, efendim ideal kalınlığı, içinin boşluğu neylik için yaratılmış gibi yani. Enstrüman yapılınsın diye yapılmış gibi. O kadar tesadüf olmaz. Her şeyi hazır halde. Biz sadece kurutuyoruz. Eğri ise doğrultuyoruz aşama aşama elden geçirip onu enstrüman haline getiriyoruz. Geliyor bize plastikten geliyor. Malzemedен de geliyor fakat üflenış şekli aynı. O da boru gibi bu da boru gibi üflenış şekli aynı ama çıkan ses aynı değil. Biri tabii malzeme biri metalik bir ses çıkıyor. Elde edilen sonuç aynı değil. Plastikten de çok güzel güçlü ses çıkıyor ama neyin verdiği o tılsımlı, güzel ses ancak kamıştan hatta eski bir kamıştan daha güzel ses çıkıyor (K8, Erkek, 58 yaşında, Üniversite Mezunu, Neyzen, Konya).

Toplumsal yapı içerisindeki her grup belli bir amaca ve bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik normlar bütününe sahiptir. Eylemliliklere yön veren bu normlar etkisini kaybettiğinde veya uygulanma noktasında farklılaştırıldığında grubun yapısında ve işleyişinde değişimler görünmesi olasıdır. Bu perspektiften yola çıkarak konuyu değerlendiren iki katılımcı, neyin bahsedilen bu farklılığa Mevlevilik sınırları içerisinde uğrayamayacağı fakat diğer kullanım yerlerinde bireylerin onun üzerinde değişim yapma haklarının bulunduğunu belirtmişlerdir.

Ayrıca Bursa'da bulunan katılımcı, Mevleviliğin aslında toplumda sufi olarak tanımlanan statünün bir görünümü olduğuna atıf yaparak Mevlevi kelimesi yerine bu kelimeyi kullanmayı tercih etmiştir.

...Adam enstrüman olarak görüyorsa. Bir ney ortalama beş yüz lira. Adamın durumu yoksa yüz liraya plastiği var. Hemen hemen aynı sesi çıkarıyor. Ben niye beş yüz lira vereyim ki? Adam o gözle bakıyor. Ama dedik ya sufiler pazardan meyve alacağı zaman çürüğü çarığı almaz. Az alır, iyisini alır. Ney mi? Yekpare olacak. Tam olacak. Bana göre (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Yani Mevlevilikte böyle bir şey olamaz. Ama diğer musiki. Ne bileyim konservatuarlarda kullanılıyorsa ona bir şey diyemeyiz. Ama Mevlevilikteki kurallar

keskindir yani ne olacaksa odur yani böyle bir ney varsa da sema ayininde üflenmez (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Konya'da Mevleviliğe sanat alanında hizmet ettiğini belirten kadın bir katılımcı, görüşme sağlanan katılımcıların genelinin sahip olduğu söz konusu durumun olumsuz olarak değerlendirilmesi görüşüne katılmaktadır. Ayrıca konu ile ilişkili olarak dünya çapındaki kültür farklılıklarına bağlı olarak aynı enstrümanın farklı şekillerde isimlendirilmesinden bahseden katılımcı verdiği birçok örnek ile görüşünü desteklemiştir. Neyin malzeme değişikliğinin nedeni hakkındaki düşünceleri sorulduğunda ise, neyin yapısındaki bu niteliksel değişimi bireylerin iktisadi kaynaklı hedeflerinin sonucu olarak değerlendirmiştir.

Yani kamıştan olmalı tabii ki. İnsanlar flüt yapmış, düdük yapmış işte büyütmüş saz yapmış. Genişlemiş muhtelif boyutlara ayırmışlar. İşte kız²². Çıkardığı ses tonlarına göre daha kalın davudi seslere kadar. Mansur²³ diyor. Baba mansur diyor. Şu diyor. Bu diyor. Yani o evreyi geçirdiği için çok özel. Benim için çok özel bir enstrüman. Metalde o tınının çünkü o nefesin verdiği sıcaklıkla içi pişen, kararar ve gittikçe olgunlaşan bir ses veren bir enstrüman. Yani kesinlikle apayrı bir şeydir (K5, Kadın, 65 yaşında, Üniversite Mezunu, Ressam, Konya).

Ticari olarak. Tamamen ticari. Belki de bir arayıştır. Şudur budur ama değil. Yani bence o. O şekilde gitmesi gerekiyorsa kamışın daha farklı bambulardan enstrümanlar var. Japonların ağaçlarla yaptığı çok değişik sesler çıkaran enstrümanlar var. Yani o şekilde bir algılama veya deneye belki girişilebilir ama ney neydir. Mesela bendir. Bendir İranlılar buna erbane diyor. Zillisi var, biz def olarak kullanıyoruz. Yani kültürlerde gittikçe kendi müzik ve kültürel zevklerine göre eklemeler yapıyorlar. Hani bir bendirde almamızı istedikleri bir tınıyla bir zilli erbanedeki ses tınısı ve o coşku çok farklı. Onun için, ney kamıştan ney olarak bırakılmalı (K5, Kadın, 65 yaşında, Üniversite Mezunu, Ressam, Konya).

Konya'da bulunan bir sema grubunun üyelerinden olan semazen bir katılımcı, sema ritüelleri esnasında ve Konya ilinin Mevlevilerce önemli olması nedeniyle sosyal yaşamda ney ve neyzenlerle bir arada bulunduğu için konu ile ilgili düşüncelerini gözlemleri ile sentezleyerek aktarma yolunu tercih etmiştir.

Aynı zamanda Mevleviliğin aslına uygun tanıtımını çağdaş koşulların imkânları ile bir internet sitesi üzerinden gerçekleştirmeye çalıştığını belirten katılımcı, bu sayede birçok farklı ideolojiye sahip bireyle fikir alışverişinde bulunduğunu ifade

²² Kız Ney: Orta boyda ve kalınlıkta olan ney çeşitlerinden biridir.

²³ Mansur Ney: Uzun boyda olan bir ney çeşididir.

etmiştir. Konu ile ilgili görüşlerini aktarırken güncel gelişmelerden ve bu gelişmelerin üzerine yapılan tartışmaları yakından takip ettiğini belirten katılımcı düşüncelerini popüler kültür ürünleri ve ney ilişkisi üzerinden biçimlendirmiştir.

Katılımcıya göre ney enstrümanı günümüzde popüler olmanın, toplumsal zeminde görünür olabilmenin seçeneklerinden biri olarak görülmektedir. Yine katılımcı görüşme yapılan birçok Mevlevi bireyin değindiği neyin eşsiz ve bireyi etkileyen bir sese sahip olmasına da görüşlerinde yer vermiştir.

Kamış. Aslı kamış. Orada nefesten bir hu diyorsun. Nefes yani. Nefes zaten hudur. Hu diyorsun oradan bir ses çıkıyor. Bir ses ki yani insanın ciğerini parçalıyor. Bir yerden bir yere alıp götüren bir ses. Kendilerini kandırıyolarlar. İşin popüler tarafı. Popülerlik bitiyor. Natürellik bitiyor. Mekanikleşmeye başlıyor. Ha güzel de ses çıkarabilir. İleri giderek orgdan bile ney sesi çıkarıyorlar artık. Ama kimi kandırır bilmem yani. Ama oradaki, taksim²⁴deki bir şeyi yapamaz. O ruhu veremez diye düşünüyorum o mekanik. Natürel olması lâzım. Niye yapıyorlar onu bilmiyorum... (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Bursa'da görüşme yapılan iki kadın katılımcıya göre ise, ney enstrümanının farklı malzemelerden yapılıyor olması onun beğenilerek taklit edilmesinin bir sonucudur. Katılımcıların aynı grubun üyesi olmaları sebebiyle aralarında mevcut olan yoğun iletişim ve üstat olarak tanımladıkları öğreticilerinin ifadelerinin herkesçe biliniyor oluşu, katılımcıların bu ortak fikrinin oluşmasında etkili olmuştur denilebilir.

Öte yandan katılımcılar tarafından değerli olan ve önem taşıyan bir öğreti olarak nitelendirilen Mevlâna'nın yolu, bu öğretiyi benimseyen bireylere göre içinde bulundurduğu her nesne ve duruma da bir önem katmaktadır. Konuya ortak bir perspektiften bakan katılımcılardan birisi semazen diğeri ise neyzendir. Katılımcıların Mevlevilikteki görevlerinin ney enstrümanı ilişkisi düşünüldüğünde konuya ilişkin düşüncelerinin Mevlevilikteki diğer görev alanları ile kıyaslandığında daha ayrıntılı olduğu söylenebilir.

...Tabii ki üretilebilir. Sıkıntı yok onlarda da ama aslı her zaman benim tercihim. Olumsuz bir durum olarak nitelendirmiyorum. Nötr yani. Farklı renkleri gibi bir şey. Eğer çok seviliyorsa hani şeyleri çoğalır. Ne kadar çok. Hani bir ürün kaliteli bir ürün üretildiğinde nasıl bir marka bir şey üretildiğinde bir sürü kopyası, sahtesi, korsanı ortalıkta dolaşıyor. Aslında o korsanı da aslının reklamını yapar ya onun gibi yani aslında (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

²⁴ Taksim: Herhangi bir müzik enstrümanı ile doğaçlama olarak yapılan kısa müzik biçimi.

Biz “bir şeyin özü varsa taklidi de vardır” diyoruz. Taklidi de pek tercih etmiyoruz yani. Özü varken, aslı varken taklitle hani kandırmaca gibi geliyor bana. O yüzden özünden dinlemeyi tercih ederiz her zaman için (K11, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

Toplumun yapıtaşları olan bireyler birçok sosyal kurum ile ilişki içerisindedirler. Bu kurumların tamamı birbiri ile ilişkili olmakla beraber her birinin ayrı olarak yönlendirdiği eylemler dizisi bulunmaktadır. Bu kurumlardan birisi de ekonomi kurumudur. Toplumsal zeminde bireyin sahip olduğu gelir seviyesini “ekonomik sermaye” olarak tanımlayan Fransız sosyoloğu Pierre Bourdieu, bu sermaye türünü kavramsallaştırdığı diğer sermaye türleri ile ilişkilendirerek sosyalizasyon süreçlerine vurgu yapmıştır (Bourdieu, 2013).

Bireylerin eylemliliklerini yönlendiren ve buldukları sosyal sınıf ve statüyü belirleyen önemli bir ölçüt olan ekonomik gelir seviyesi, geçmişten günümüze tüm toplumlarda önemini korumuştur. Buradan hareketle ney enstrümanının farklı malzemelerden yapılmasını bireylerin satın alabilme gücü ile ilişkisi üzerinden açıklayan bazı katılımcılar, bu durumu içinde bulunulan şartların doğal bir sonucu olarak değerlendirmeyi tercih etmişlerdir.

... Orijinali olur da tabii kamış gibi olmaz. Ama mesela çocuklar yeni heves var. Plastiğini alıyorsunuz veriyorsunuz. Çünkü öbürleri çok pahalı. Yani ses çıkartuncaya kadar. Geçici heves olup olmadığını anlamak için. Zaten işin neşesine geldi mi yavaş yavaş yavaş aslına doğru götürür. Orijinaline doğru kendisi götürür. Hem olumlu hem olumsuz yani (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Yani onlar daha ucuz oluyor. Mesela yirmi beş liraya bile var. Normalde bir neyin fiyatı iki yüz lira kamıştan yapılmış. Sadece çok kısa bir süreliğine, öğrenmek için. Çünkü çok meşakkatli ve çok zahmetli bir iş ney üfleme. Sabır gerektiren bir şey. Hani ona sabredebiliyor musun? Edemiyor musun? Onu öğrenciler özellikle yeni başlayan çocuklar hani sekiz-dokuz yaşındakiler bilemeyebiliyorlar. O yüzden hani böyle çok kısa bir süre eline bir plastik ney verin. Bakalım sen bununla devam edecek misin? Etmeyecek misin? Noktasında. Hani parası yoksa öğrenciyse olabilir (K14, Kadın, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Bursa’da bulunan bir kadın katılımcı diğer katılımcılar ile ortak olan görüşüne ek olarak neyin popülerliğinden de bahsetmiştir. Katılımcının bahsettiği 2006-2007 yılları ile günümüze kadar olan dönemde Mevlâna’nın felsefesinin dünya üzerindeki tanınırlığının artışına bağlı olarak bu enstrüman da hızla popüler kültür ürünlerinin içerisine dâhil olmuştur. Öğretiyi anımsatan her nesne gibi ney de Mevlevilikteki

konumu nedeniyle bu öğretiye ilgi duyan bireylerce sahip olmak için arzulanan bir tüketim nesnesine dönüşmüştür.

...Plastik neyin ortaya çıkışından başlayalım isterseniz. Ben neye başladığım zaman ney bu kadar tabiri caizse popüler değildi. Ben 2006'nın sonu 2007'nin başlarında başladım. O zamanlar bu kadar popüler değildi. Siz gittiğiniz her yerde ney bulamazdınız. Ben mesela neyimin başparesini özel bir kimseye yaptırmıştım. Öyle müzik marketlerde bulabileceğiniz bir şey değildi kolay kolay yani. Şimdi ama her yerde var. Kalite farklılıkları var. Şimdi bu işi ticarete döken insanlar da var. Şimdi bu iş ticarete döküldüğü için insanların ceplerinden belirli bir mebla da çıktığından dolayı plastik ney, insanların başlangıçta tabii ki maddi durumu olmayan insanların da başlangıç için en azından başvurdukları bir yöntem... (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

Günümüz sosyoekonomik şartlarını göz önünde bulundurarak konuya bakışlarını dile getiren katılımcılar, öğretinin en önemli unsurlarından olarak niteledikleri gönüllülük ve istekli olma esaslarının diğer birçok ölçütün üzerinde olduğunu vurgulamışlardır.

Ayrıca katılımcıların hemen hepsinde, neyin kamış olarak isimlendirilen malzemeden imal edilmesinin sonucunda çıkardığı sese manevi bir anlam yükledikleri ve bu konuda katılımcıların görüşlerinin buldukları illere göre değişiklik göstermediği söylenebilir.

2.4.4. Mevlevilik ile İlgili Kavramların Gündelik Hayatta Kullanımı

Sosyal zeminde önemli bir kültür unsuru olan dil, bir semboller toplamıdır. “En genelde, başka bir şeyi temsil eden bir edim ya da şey demektir” (Marshall, 2005, s. 647) şeklinde tanımlanan semboller, çağrıştırdıkları anlamlar sebebiyle birçok farklı yerde kullanılabilirler. Semboller içinde buldukları toplumlara ve toplumların içindeki gruplara göre nesne ya da sözcük olabilmektedirler. Bireylerce değer atfedilen semboller, toplumlarda genellikle kolektiviteyi gerçekleştiren millî unsurları çağrıştırırlar.

Sosyalizasyon süreçlerinin yoğun olduğu bazı sosyal gruplarda ise niceliksel olarak daha az bireyin anlamlandırdığı semboller bulunmaktadır. Amaçlara uygun belirlenen bu değer yüklü nesne ve kelimeler, dini gruplarda da bağlı bulunulan dinin öğretilerini çağrıştırmaktadırlar. Buradan hareketle bir dini grup özelliği taşıyan Mevlevilikte, yaşam görüşünün benimsendiği birey olarak Mevlâna ve öğretiye ilişkin

diğer kişi, eylemlilik, kıyafet, ritüel vb. gibi birleştirici unsurlara değer atfedilmektedir. Çağrıştırdıkları anlamlar Mevlevilerce önemli ve değer yüklüdür.

Tüketim toplumunun dinamikleri ile bakıldığında bireyler arası eylemliliklere yön veren önemli bir unsur olan değerler konusunda bir aşınmanın gözlemlenebildiği açıktır. Özellikle modernizmin sonuçlarının birçok toplum tarafından belirgin bir şekilde hissedilmesi ile birlikte değerler konusunun gündemde daha fazla yer aldığını söylemek mümkündür.

20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki büyük savaş ve birçok ülkede sayısız insanın gücü elinde tutanlar tarafından kıyım ve eziyete maruz bırakılması, dünyanın her tarafında açık bir şekilde yaşanan insanlık dışı sosyal olaylar modernitenin getirdiği ilkelerin geçerliliğinin sorgulanmasını tetiklemiştir. Radikal modernizm, postmodernizm gibi kavramsallaştırmaları gerektiren makro düzeyde yaşanan bu değişim, mikro düzeyde bireylerin hayat anlayışlarında, kimlik algılarında problemlere yol açmış, anlamsızlık ve değerler krizini doğurmuştur (Pişkin, 2016, s. 135).

Toplumsal yaşamda karşılaşılan bu gerçeklikten yola çıkılarak çalışmanın konusu ile bağlantılı olarak görüşme sağlanan katılımcılara Mevlevilerce değer yüklenen sembollerin içeriklerinin değişimi konusundaki görüşleri sorulmuştur. Mevlevi bireylerin değer yüklediği kavramların gündelik yaşam içerisinde birçok farklı alanda ve gün geçtikçe artan miktardaki kullanımına ilişkin gözlemlerini ve düşüncelerini ifade eden katılımcılardan buldukları iller, meslek, yaş ve mevcut öğretinin içerisindeki görevler gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık gösteren yanıtlar alınmıştır.

Toplumsal zeminde bireylerin değer verdiği unsur, nesne ya da kişilikler zaman içerisinde kültür öğelerinin içindeki yerlerini alırlar. Anlam çağrışımının bireylerde oluşturduğu memnuniyet hali, söz konusu değer yüklü kavramların daha fazla birey tarafından zamanla artarak farklı yerlerdeki kullanımını çeşitlendirir. Toplumsal eyleyicilerin sosyalizasyon süreçlerindeki birçok farklı alanda karşılaştıkları bu semboller, süreç içerisinde çağrıştırdıkları anlamlardan uzaklaşma ve yeni anlamlar edinme durumu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu duruma ilişkin birçok örnek de görüşme yapılan katılımcıların ifadelerine dayanarak Mevlevilik öğretisinin içerisinde bulunmaktadır.

Katılımcılar konuya ilişkin görüşlerini ifade ederlerken buldukları iller arasında bir farklılık olmaksızın ortak bir noktaya temas etmişlerdir. Konya ilinin

yemek kültürüne eklenmiş bir yiyecek türü olan etli ekme, yapılışında bazı farklılıklar söz konusu olduğunda başka bir isim ile anılmaktadır. Bu farklılaşan yiyeceğe Mevlâna adı verilmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu görüşmeler esnasında bu durumu eleştirmişlerdir. Durumdan hoşnut olmayan katılımcılar, düşüncelerini ifade ederlerken bahsedilen bu noktaya özellikle temas etmişlerdir.

Konya'da bireylerin gönüllü olarak faaliyetlerde bulunduğu bazı vakıfların, söz konusu durumu olumsuz yönde değerlendirdikleri ve yaptırım talebi ile devletin içerisindeki yetkili kurumlar ile iletişim halinde buldukları görüşmeler sırasında buradaki bireyler tarafından sıkça dile getirilmiştir. Katılımcılardan bir kısmı konuyu bu yönü ile değerlendirerek bireysel eylemlerin yerine devlet eliyle belirli yaptırımların gerçekleştirilmesine ilişkin süreçlerden bahsetmişlerdir. Bu vakıflar, Mevleviliğin yapısında oluşabilecek herhangi bir dejenerasyon sürecini engellemeyi temel amaçları olarak nitelendirmektedirler.

Çok kötü karşıyorum. Ben bunu bakanlığa biz yazdık verdik vakıf olarak. Mevlâna şekeri, Mevlâna böreği, semazen bilmem nesi ama henüz bir cevap gelmedi. İşte bu kadar dejenere olduk onu anlatmaya çalışıyorum (K1, Erkek, 65 yaşında, Emekli, Medrese Mezunu, Konya).

Biz yani aşağı yukarı dokuz isimle biz vakıf olarak uğraştık. Patent enstitüsü tarafından kabul edildi... (K2, Erkek, 70 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Biz vakıf olarak bunun çalışmasını yaptık ve bazı kelimeleri devlet koruması altına aldık. Biz ücretini ödedik koruma altına aldırдық... (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Mevlevilerce değer atfedilen belirli kavramların, kavramlara uygun olmayan yerlerde kullanıldığını belirten ve bu durumu bir değer yitimi olarak tanımlayan bazı katılımcılar konu ile ilgili düşüncelerini bu ortak perspektiften dile getirmişlerdir. Bu katılımcılar tarafından mevcut öğreti içerisinde önem atfedilen herhangi bir eylem ya da kişi isminin başka bir kullanım alanında ve özellikle ekonomik kazanç amacı ile yer alması olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Şimdi şöyle bir şey. Bir şu açısı var. Evet bakınca akla Hz. Mevlâna geliyor ama ben yine de tasavvufi simgelerin kullanılmasını doğru bulmuyorum. Yine o kendi değerinde kalmalı. Yani bir semazen işte onu ticarete dönüştürüyorlar. Kolye yapıyorlar. İşte dediğiniz gibi dükkânların üzerine koyuyorlar. Bana çok doğru gelmiyor (K12, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

...O bahsetmiş olduğunuz dükkânlardan bir tanesi benim evime yakın bir yerde böyle bir dükkân var. Şimdi mesela onlar dükkân broşürlerine bir semazen resmi bastırıp altına da menülerini yazıyorlar sonra da bu menüler yerlerde, çöplerde dolaşiyor. Bu çok uygun bir şey mi? Hayır. Biz bir şeyin insanlara sevdireceğimiz derken bir şeyin özünü kaybetmemeliyiz. Bir şeyi insanlara aktarıp insanların gönüllerine dokunmak isterken o şeyin edebini, adabını çiğnemediğinden onun düsturunun dışına çıkmadan bunu yapmanın yollarını aramalıyız (K18, Kadın, 30 yaşında, Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, Bursa).

Konu ile ilgili görüşlerini aktarırken K12 tarafından bahsedilen semazen figürünün kolye şeklinde üretilip satışa sunulması, bazı inanç pratiklerinin sembolleştirilerek tüketim nesnesi haline getirilmesine örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca semazen figürü ile birlikte Mevlâna öğretisini anımsatan birçok figürün, daha çok kadınlara yönelik olarak üretilen takıların üretiminde kullanılmasının kadınların bu sektördeki tüketim alışkanlıklarının oranı göz önünde bulundurularak gerçekleştirildiği yönünde bir yorum yapılabilir.

Kadınların tüketime katılmaları, eğitim seviyesi, gelir seviyesi, medeni durumları gibi birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Ancak evrensel olarak kabul gören yaklaşım, kadınların erkeklere kıyasla tüketim eğilimlerinin daha sık olduğu yönündedir (Bayrakdaroğlu ve Özbek, 2018, s. 4).

Yine K18 tarafından bir restoranın menülerinin yer aldığı broşürlerde semazen figürlerinin bulunması toplum tarafından değer verilen bir düşünce sistemini anımsatan, o düşünce sistemine çağrışımlar yapan bir sembolün meta haline getirilmesine verilebilecek örneklerden bir tanesidir.

Bursa ilinde bulunan Mevlevi mekânında görüşme sağlanan bazı katılımcılara göre düşünceleri mevcut öğretiyi oluşturan şahsiyet olarak değerlendirilen Mevlâna'nın ismi, herhangi bir işyeri veya yiyeceğin ismi olarak kullanıldığında bu durum hoş karşılanmamaktadır. Fakat benzer kelimeler aynı şekilde kullanıldığında "işyeri sahibinin ideolojisine ilişkin diğer bireylere karşı olumlu bir izlenim uyandıracığından" bu kelimelerin kullanımında herhangi bir sakınca olmayacağını ifade etmişlerdir.

Vallaha yani şimdi iki nokta. Bencesi ben iki açıdan yaklaşıyorum. Bir: Sevdiğimin ismini niye vermeyeyim ki? Ben böyle yaklaşıyorum ama hani iş ne Mevlâna pidesi. Ya Mevlâna'nın pidesi yoktu. Bu kandırma bencesi. Ama bir dükkânıma işte daha farklı hani yolun isimlerinden mistik bir isim verebilir adam ama hani insan anlar ne yapıp ne yapmak istemediğini... (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Çok yanlış buluyorum. Konya'ya gittiğimde Mevlâna adlı pidelerle karşılaştım. Veya işte biblo şeklinde semazenler gördüm. Yani bu pidenin adının Mevlâna olması çok

olumsuz bir durum bence ama derviş diye bir dükkânın olması, dergâh diye bir dükkânın olması, sufi diye bir kitabın olması, yayıneviniin olması olumlu. Ama pidenin adının Mevlâna olması olumsuz (K14, Kadın, 40 yaşında Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Konuya, içinde eylemlerin oluşturulduğu toplumsal düzlemin inşa edicisi olan bireylerin bilinçli olması yönünden bakan bir erkek katılımcı, Mevlevi olan bazı bireylerden duruma ilişkin hassasiyetin beklendiğini fakat bazen bu bireylerin öğretiyeye aşına olmalarına rağmen durumun olumsuzluğunu anlayamadıklarını ifade etmiştir. Katılımcının bulunduğu ilin Mevlevilik ile ilişkisi ve Mevleviliğe soy yolu ile olan bağı göz önüne alındığında katılımcının kişisel tecrübeleri konuya ilişkin önemli ipuçları sağlamaktadır.

Küçük yaşlardan itibaren öğretinin ritüellerini gözleme imkânı bulan katılımcı ayrıca, geçmiş ile günümüz arasında bir kıyaslama yaparak bazı konulardaki değişime dikkat çekmiştir. Sema töreninin izleyicilere yönelik bir etkinlik haline getirilmesi konusunda düşüncelerini aktaran katılımcı, onun günümüzdeki gerçekleştirilme şeklinin tarihsel Mevleviliğe uygun olmadığını vurgulayarak bir süredir sema törenlerine katılmadığını dile getirmiştir. Sema töreninden bahsederken “meşk” ifadesini kullanması da katılımcının tarihsel Mevleviliği önemseyişinin bir göstergesidir. Günümüzde bireyler tarafından bu kelimenin yerine “tören” kelimesi kullanılmaktadır.

Bu gibi değişiklikler, dünya üzerindeki tanınırlığına bağlı olarak öğretinin farklı kültürlere sahip bireylere ulaşması ve bazı kelimelerin evrensel olarak anlaşılabilir şekilde değiştirilmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Katılımcının ifadeleri genel anlamda, Mevleviliğin dünya üzerinde en bilinen ritüeli olan sema töreninin tarihsel süreçteki değişiminin özgün bir anlatımı niteliğindedir.

Yani tabii bu reklam amacı olarak. Halk zaten bilinçsiz. Şimdi halk cahil. Biz senelerce sohbet ettiğimiz arkadaşlarla daha bu idrake gelemeyenler var. Kaldı ki halk arasında bu işi nasıl düzeltereğiz? Yani sema meşki zaten evvelden halka yapılmazdı. Şimdi halka yapılıyor. Artık senelerdir biz de gitmiyoruz. Sema bir doğaçlamadır. Ben dedemin zamanını hatırlıyorum. Yani çok geniş bir havuzun kenarında mum ışığında, gaz yağı lambaları ışığında bir sohbet. Orada bir kelâm²⁵ın zuhur²⁶u ile vecde gelinir... (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

²⁵ Kelam: Dinin temel kavramlarını inceleyen ve dini inançları temellendirmeye çalışan dini-felsefi bir disiplin (Kirman, 2016). Katılımcı tarafından burada “kelime” anlamında kullanılmıştır.

²⁶ Zuhur: Belirme, görünme, ortaya çıkma.

Konya'da bulunan erkek bir katılımcı ise, olumsuz olarak değerlendirilen bu durumun nedenleri üzerinde durmuştur. Katılımcıya göre bu durumun en önemli sebebi iktisadî çıkar sağlamaktır. Ayrıca sema ayini ve Mevlevî müziğini de aynı amaçla kullanıldığını belirten katılımcı, Mevlevîlik ile soy bağının bulunması ve Konya'da ikamet etmesi sebebiyle konu ile ilgili örneklerle birçok kez karşılaşmaktadır.

Konya'da Mevlevîliğe özellikle soy yolu ile bağlı olan birçok ailede söz konusu durum hakkında sürekli olarak istişarelerde bulunulduğu ve gerekli işlemlerin yürütülmesi ile ilgili süreçlerin yakından takip edildiği görüşmeler sırasında birçok katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

Uygun değil. Yani uygun değil. Evet ama o ismi veren bunun farkında değil ki. Yani ticari bir meta. Ne kadar turist çekerim diye kullanıyor. Yani bunu Kültür ve Turizm Bakanlığı nasıl sema ve musikiyi turizm amaçlı kullanıyorsa ötekini lokantaya verilmesinin arasında bir fark yok (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Bireyler bir semboller dünyasının içerisinde gözlerini açarlar. “Kişi doğduğu andan itibaren toplumdaki semboller dizgesini içselleştirmeye başlar” (Bal, 2013, s. 38). Toplumsal failer bir bilgiyi ya da fikri aktarmakla görevli olan semboller ile sosyal zeminin nerdeyse her alanında karşılaşmaktadırlar.

İçinde yaşanan mekânlar da bu bağlamda, bireylerce önemli ve değerli bulunan obje şeklindeki bazı sembollerle dekore edilmektedirler. Toplumsal failerin yaşam görüşlerini ve ideolojisini kısmen yansıtan bu semboller, bazı mekânlarda benimsenen dini inanış biçimleri ile ilgili de olabilmektedirler. Özellikle belirli bir mekânın, sosyalizasyonun yoğun olarak gerçekleştiği alanlarında ve kolaylıkla fark edilebilecek şekilde yerleştirilen semboller özel işletmelerde de sıkça kullanılmaktadır.

Toplumdaki bireyler tarafından önem verilen bir şahsiyet ya da nesnenin içinde barındırdığı değer, işletmenin tercih edilme sebeplerinden birisi olarak görülmektedir. Bu durumdan hareketle ilgili soruyu yanıtlayan Konya ilindeki bir katılımcı, karşılaştığı bir olay üzerinden görüşlerini dile getirmiştir. Mevlevîlik öğretisine ilişkin bazı sembollerin farklı yerlerdeki kullanımını olumsuz olarak değerlendiren katılımcı, toplumsal bilincin bu durum üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur.

Katılımcının bahsettiği durumun benzerlerine günümüzde birçok tüketim ürününde de rastlamak mümkündür. Mevlâna'nın birleştirici üslubu, bunun sonucunda oluşan tanınırlığı ve toplumsal aktörlerin zihinlerindeki olumlu portresi, bireylerin satın

alınacak ürünün içeriği fark etmeksizin onun öğretisine ilişkin bir sembolü ürüne eklemesiyle sonuçlanmaktadır. Böylece Mevlâna öğretisine ilişkin her detay tüketim nesnesi haline getirilmekte, onun felsefesini çağrıştıran her eylem ya da söz popüler kültür nesnesi olmaktadır.

...Mesela geçen gün bir ağabeyimiz var Ankara'da. Gazeteci. Konya'ya gelmiş. Konya'da bir misafirhanedeki gördüğünü bana anlatıyor. Buna bir çözüm bulun diyor. Anlattığı şey şu: Affedersiniz misafirhanenin banyosunda fayanslarda semazen figürleri var. Ondan sonra lokantada peçetelerde semazen figürü var. Her yerde böyle bir semazen figürü. Yaparken belki iyi niyetle ama arkadaş diyor ki: "Böyle bir şey olamaz" diyor. "Banyoda ne işi var bunların" diyor. Yani biz utanırız. Lale motifini Allah lafzı olarak biliriz. Lale motifi her yere konulmaz mesela ama bilmeyen bir kimse banyosuna bile lale motifi koyuyor. Her şeyi bilinçli yapmamız lazım. Bu da toplum olarak birazcık. Her şeyi biz yaptık oldu oluyor yani. Düşünerek yapmıyoruz (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Katılımcının ifadelerinden son olarak, Mevleviliğin temelde bağlı olduğu ifade edilen İslâmiyet dininde sosyal alandaki her detayın belirli bir düzen ve kurallar bütünü içerisinde ele alınması, öğretiyi benimseyen Mevlevilerin de eylemlerinde ve düşüncelerinde gözlemlenebilmektedir yorumu yapılabilir.

Konu ile ilgili son görüş Bursa'da bulunan iki katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Toplum içerisinde bireylerce değerli görülen bazı kelimelerin taşıdıkları anlamlara uygun olarak kullanıldığı zaman olumsuz bir durum oluşturmayacağını belirten katılımcılar buradan hareketle Mevlâna'nın öğretisine ilişkin bazı kelimelerin farklı alanlardaki kullanımını olumsuz olarak değerlendirmemektedirler. Bu katılımcılar konuya diğer birçok katılımcıdan daha ılımlı yaklaşarak görüşlerini dile getirmişlerdir.

Bir yanıyla güzel. Hz. Mevlâna'nın ne kadar sevildiğini gösteriyor ama bir yandan da bu şekilde bir yer açan insanların da bazı şeylere dikkat. Örneğin; dönerci dükkânı. Mevlâna Döner Salonu. İşte adam örneğin yalan dolan yapıyorsa ya da söylenen şeyde durmuyorsa o zaman bu bir yandan bakıldığı zaman hoş olmuyor bence. Hani dikkat edilmesi gerekiyor. Hani koyduysan bile en azından hani o noktada adaba uygun riayet... (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

...Yani açılan yerin tabii ki böyle bir durumda hani Hz. Mevlâna'nın ismi veriliyorsa orada haram bir şeyin olmaması gerekir. Ya da kötü bir işletmenin olmaması gerekir ki Hz. Mevlâna'nın anısına ve ismine saygınlık bulunsun. Olabilir... (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Konya ilinde bulunan katılımcıların konuya ilişkin görüşleri büyük oranda olumsuz iken, Bursa'da bulunan katılımcılardan bazıları katılımcılara göre değişen “belirli şartları taşıdığına” konuya olumlu şekilde bakabilmektedirler.

2.4.5. Sema Töreninin Toplumsal Görünümünün Yaygınlaşması ve Amacından Uzaklaştırılması

Türk toplum yapısı içerisinde yüzyıllardır mevcut olan dini bir öğreti olarak Mevlevilik, özellikle XXI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren küresel çapta görülen değişikliklerden etkilenmeye başlamıştır. Postmodern çağın hızlı enformatik ve buna bağlı olarak teknolojik gelişmeleri bazı geleneksel yapıların normlarını ve işleyişini değiştirmiştir. Geçmişe kıyasla günümüzde daha fazla sayıda ve daha farklı yaşam görüşlerine sahip bireylerin dikkatini çeken bu öğreti bazı değişimlere maruz kalmıştır.

Her iki ildeki katılımcılar tarafından farklı şekilde açıklanan ve değerlendirilen bu değişim süreçleri, özellikle öğretinin dışında kalan seyirci konumundaki bireylerin gözlemleyip tecrübe edebildiği ritüellerde daha fazladır. Söz konusu ritüellerden biri de Mevlâna'nın öğretisi ile bütünleşen sema törenidir. İçerisinde birbirini tamamlayıcı birçok ögenin bulunduğu bu ritüelin müzik alanında görülen değişimlerin katılımcıların ifadeleri ile değerlendirilmesi bir önceki başlıklarda yapılmıştır.

Değişimin gözlemlenebildiği bir diğer alan ise sema ritüelinin günümüzde yalnızca sosyal alanda İslâm dini ile ilgili kolektif eylemliliklerde yapılmasının dışında özellikle Anadolu kültüründe yaygın olan, bireylerin eğlence amacı ile bir araya geldikleri düğün veya sünnet düğünü gibi organizasyonlarda da gerçekleştiriliyor olmasına ilişkindir. Konu ile bağlantılı olarak görüşmeler esnasında konuya ilişkin değerlendirmenin daha doğru ve derinlikli olması amacıyla Mevleviliğin içindeki görevleri göz önünde bulundurularak ve katılımcıların görüşme esnasında temas ettikleri noktalardan yola çıkılarak bazı katılımcılara ek sorular da yöneltilmiştir.

Sema töreninin dini içerikli toplantılar haricindeki organizasyonlarda yapılması ve bu durumun gün geçtikçe çeşitlenerek artması konusunda katılımcıların görüşleri özellikle buldukları iller bazında değişiklik göstermektedir. Sema ritüelindeki söz konusu değişimi her yönü ile olumsuz bir durum olarak değerlendiren ve bu duruma tepki gösteren Konya'daki katılımcıların aksine Bursa ilindeki katılımcıların büyük bir çoğunluğu mevcut duruma daha esnek bir yaklaşımda bulunmuşlardır.

Yine Konya'da bulunan katılımcılar gerek bireysel gerekse vakıflar aracılığıyla olumsuz nitelendirdikleri bu durumu engellemeye yönelik faaliyetlerde bulduklarını ifade etmişler Bursa'daki katılımcılardan bazıları ise yalnızca bu durumu hoş karşılamadıklarını belirtmişlerdir.

Konu ile ilgili katılımcıların görüşlerinden önce söz konusu durumun nasıl ortaya çıktığına ilişkin görüşlerini belirten semazen bir katılımcının ifadelerine yer vermek konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Katılımcı, semanın izleyiciye yönelik olarak gerçekleştirilmeye başlanmasını farklı kültürlere sahip bireylerin dünya üzerindeki buluşma noktalarından biri olarak nitelendirilebilecek İstanbul'da başladığından bahsetmiştir. Mevlâna öğretisinin tanıtılması amacıyla sema ritüelinin içeriğinde birtakım değişikliklere gidildiğini belirten katılımcı, belirttiği zaman diliminden önce Mevlevilerin kendi aralarında sema ritüelini gerçekleştirdiklerini dile getirmiştir.

...XVIII. yüzyılda şöyle bir kural gelmiş Mevlevihanelere. Galata Mevlevihanesi'nde. İstanbul'a çok fazla seyyah, yabancı, ecnebi çok geldiği için onlar için bizim bunu gösterelim diye seyirci koltukları koymuşlar. İlk Galata Mevlevihanesi'nde XVIII. yüzyılda. Oradan başlıyor bu turistlere yönelik, seyirciye yönelik bir Mevlevi ritüelinin ortaya çıkması. Önceden böyle bir şey yok. Herkes ne gün haftanın belli günleri pazartesi ya da perşembe. İhya günleri belli bir günler. O günlerde Allah'ı zikretme günleri. Diğer günlerde Mevlevilerin faaliyetleri devam ediyor ama o günlerde sema ritüeli, sema ibadetini yapıyorlar... (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Sosyal yapı içerisindeki bireylerce Mevlâna'nın öğretisi olarak kabul edilen Mevleviliğin en belirgin yanı olarak değerlendirilen sema töreninin, bireylerin eğlenme amacı ile bir araya geldikleri bazı toplantılarda gerçekleştiriliyor olmasını Konya'da görüşme yapılan bir vakıfta, bu vakfın birkaç üyesi ortak bir perspektiften değerlendirmişlerdir. Söz konusu vakfın olumsuz olarak nitelendirilen duruma ilişkin yetkililer ile yürüttükleri eylemlerden bahseden katılımcılar süreci ayrıntıları ile aktarmışlar ve bireysel olarak da konunun takibini yaptıklarını ve bu konuda diğer üyeler ile istişarelerde bulduklarını dile getirmişlerdir.

Her biri mevcut öğretinin içerisinde farklı görevlerde bulunan katılımcılar bu farklılıklara bağlı olarak eylemlilik alanlarının değişik göstermesi sebebiyle yurtiçi ve yurtdışında söz konusu durumun engellenmesine yönelik faaliyetlerde yer almaktadırlar.

Ona sema töreni diyemiyorum. Sema ayini şeriftir. Ayin, dini bir ritüeldir. Sema ayini icra edilmesi başka bir şey. Yani bu tamamen cehalet diyorum. Maalesef çok üzgünüm... Sen öyle gelip de hurra “ben dönüyorum” deyip dönemezsin efendim. İşte bizim vakfımızın çalışmaları da bu konuda. Bunu durdurmaya çalışıyorlar. Herkes, eline alan tennureyi ki o tennure de değil bence artık. Bir elbise diyelim beyaz elbise. Alan giyiyor. Dönüyor. Çok üzücü (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Ayrıca söz konusu vakıfta yetkili olarak görev alan kadın bir katılımcı açıklamalarını yapılan faaliyetlerden birini örnek vererek dile getirmiştir.

Biz ...²⁷ Vakfı olarak, “Sema ve Mevlevi Müziğinin Koruma Altına Alınması” adında bir proje hazırladık. UNESCO o zaman bütün dünya açılmış olan projeleri topluyordu. Bu projeler içinde bizim ki de değerlendirildi... Ve neticede projemiz, ana başlığı sema ve Mevlevi Müziği olan, alt başlıklarında Mevlevilik ile ilgili birçok şeyin bulunduğu bu projemiz İnsanlığın Sözel Kültürel Mirası Başyapıtı seçildi... Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan görevliler UNESCO'nun merkezine gittiler. Paris'e. Ve orada koruyacaklarına dair imza verdiler. Bize gelen yazıda: “Proje sizindir. Kültür Bakanlığınız, koruyacaklarına dair imza verdiler” şeklindeydi. Onlara da “Koruyun” diye bir yazı geldiğini söylediler UNESCO'dan. Bu bağlamda biz o günün bakanlığıyla bir heyet kurulmasını istedik ve o şekilde bir heyet kuruldu. Fakat maalesef kısa bir çalışma oldu. Bakan değişince heyetin de bir manası kalmadı. Yaptığımız müracaatlara rağmen bir heyet kurulmadı... (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Yine aynı vakıfta görevli bir erkek katılımcı ise devletin yetkili birimlerinin bu duruma ilişkin yaptırımlarının sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinden daha etkili olduğunu belirtmiştir.

Şarlatan diyorum. Onu yapanlara şarlatan diyorum. Ha zan olarak söylemiyorum işte bu gibi ve buna benzer şeyler bir yaptırım olmazsa gün geçtikçe çoğalıyor. Çünkü bunu bir şey haline getirdiler. Kazanç haline getirdiler. İnanın on yıl sonra bunu tutamazlar da. Yani önce bunun önüne bir şekilde ne yapabilirler bilmiyorum. Biz uğraşıyoruz elimizden geldiğince ama işte gücümüz neyse odur... (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

Konya'daki katılımcıların konu ile ilgili görüşlerinden hareketle sema ritüelinin bazı bireyler tarafından, dini içeriğe sahip bir eylemlilik biçimi olma statüsünden çıkarılıp bireylerin ekonomik çıkarlar elde etmek amacıyla gerçekleştirilen bir eyleme dönüştürüldüğü yorumu yapılabilir.

...Kapitalist bir ekonominin parçası durumuna getirilen sema ritüeli, kitle kültürünün bir parçası hâline geldikçe derin anlamını kaybetmiş, Mevlâna ise hümanizm

²⁷ Çalışmanın gizliliği kapsamında bu bilgi gizli tutulmuştur.

kavramına hapsedilerek “aşk, sevgi ve hoşgörü” dışındaki bütün bağlamlarından koparılıp görünmez hale getirilmiştir (Kaygusuz, 2020, s. 258).

Sema ritüelinin, Mevlevilik öğretisinin gerektirdiği amacı dışındaki amaçlarla gerçekleştirilmesinin bu ritüelin içeriğinde bir bozulma meydana getireceğini ifade eden Konya'daki erkek bir katılımcı, görüşlerini bazı bireylerce küçük yaş grubunda bulunan çocuklara Mevlâna'nın yaşam perspektifine ilişkin bir eylemlilik olan semanın usulüne uygun öğretilmemesinin bir örneği üzerinden açıklamıştır.

Katılımcı için bu durum, çocuklar açısından bilinçli olarak yapılan bir eylem olmadığı için onları zorlamakta ve zannedildiğinin aksine onlara herhangi bir yarar sağlamamaktadır. Ayrıca katılımcı, Mevlevilik öğretisinin yüzyıllarca süren geçmişindeki normlara göre semazenin ancak bin bir günlük çile eğitiminden sonra meydana sema yapabileceğine de vurgu yaparak bazı kurumlarca açılan semazen eğitimi kurslarının öğretinin işleyişi ile uyuşmadığını belirtmiştir.

Bu bağlamda Konya'daki katılımcının, Mevleviliğe soy bağı ile bağlı olmasından ve bu ilde bulunan Mevlevilik ile ilgili çalışmaların yürütüldüğü bir vakıfta üst düzey bir konumda olmasından hareketle aynı vakıfta görüşme yapılan birçok katılımcı ile aynı yönde fikre sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca Konya'da bulunan katılımcıların tamamının ifadelerinde tarihsel Mevleviliğe atıfların olduğu ve öğretinin aslının korunması gerektiği düşüncesinden hareketle Bursa ilindeki katılımcılar ile bu noktada farklılaştıkları da söylenebilir.

Bursa'daki Mevleviler semazenlerin sema eğitimine başlama yaşları hakkında bir sınırlamaya gitmezlerken Konya'da bulunan Mevleviler ise, tarihsel Mevleviliğe uygun olarak bireyler ancak bazı sorumlulukları üstlenebilecek bir yaşa ulaştıktan sonra bu eğitime başlamaktadırlar. Bu durum genel anlamda öğretinin bireyler tarafından algılanma ve yaşamda yer vermede farklılıklar gösterebildiğinin de bir örneği olmaktadır.

...Adam ben neyzenim diyor. Tamam. Olabilir. Ama kalkıp da orada beraber yanında bir semazen alıp da neyi. Çok üzücü. Mesela bende bir resim var. Beyoğlu'nda tünelde adam kenarda sema demeyeceğim. Dönüyor. Tennureyi giymiş. Başında sikke. Önüne bir tane bendir koymuş. Geçenler para atsınlar diye. Yani inanılmayacak şekilde dejenerasyon yani. Bu adam. Bakıyorsunuz belediyelerde meslek edinme kursları var. Yani semazen meslek edinme kursu olamaz yani. Bir semazen, bu tamamen manevi bir yol yani. Kalkıp da bunu bu şekilde. Veyahut da okullar müsamere yapıyorlar. Müsamerelerde küçücük çocukların videosu var. Çocuk ikide bir düşüyor tekrar kalkmaya çalışıyor. O

çoçuğun. Eziyet yani o çocuğa. Bu böyle değil yani... (K2, Erkek, 70 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Konya'da mesnevihan olarak görev alan bir başka katılımcı, gözlemlediği olaylar üzerinden durumu olumsuz ve öğretiyeye zarar veren bir olgu olarak betimlemektedir. Onu seyreden bireylerin olmamasının günümüzde bazı bireyler için sema ritüelinin yerine getirilmemesi için bir sebep olduğunu ifade eden katılımcı, semanın tarihsel Mevlevilikteki anlamının kaybolduğundan bahsetmiştir. Bu ifadelerden hareketle semanın, günümüzde bazı bireyler tarafından bir gösteri şeklinde seyirciyeye sunulan bir eylemlilik formuna dönüştürüldüğü yorumu yapılabilir.

Katılımcı ayrıca ifadelerine, ritüeli Mevleviliğe uygun olarak yerine getirmeye çalışan bireyleri de ekleyerek sema ritüelinin bazı bireylerce aslına uygun şekilde gerçekleştirilerek korunmaya çalışıldığını belirtmiştir.

"...Öyle olaylara şahit olduk ki. Türbede gece seyircisi olmadığı için sema etmeyenleri gördük yani. Yani şu anda sema çok yoz bir şekilde yani. Yozlaştırılmış. Ne olursa olsun ama iyi arkadaşlar var yani" (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Sosyal zemindeki eylemliliklerin bireyler tarafından farklılaşan zamana, mekâna ve bireysel özelliklere göre yeniden algılanarak anlamlandırılması olgusundan hareketle Konya'da bulunan bir katılımcı, semanın da Mevlevilik öğretisi içerisinde dini içeriğe sahip bir eylem biçimi olarak nitelendirildiğini fakat farklı mekânlarda ve zaman dilimlerinde bu eyleme bireyler tarafından değişik anlam yüklenebildiğini ifade etmiştir.

Mevlevilerce bazı normlara bağlı olarak gerçekleştirilen bu ritüelin diğer bireyler için bir bağlayıcılığının olmadığını dile getiren katılımcı, bu konuda öğretiyeyi benimseyen bireylerin ancak yanlış yapıldığı düşünülen eylemin doğru yapılma şeklini ilgili bireylere öğretme ile görevli olduklarını belirtmiştir.

Tasvip etmiyoruz. Yanlıştır. Ama onlara sema denmez dönülerek yapılan bir dans icra ediyorlardır. Polis zoruyla da mani olacağımız bir hâl yoktur yani bu. Bu kadar hürriyetin olduğu bir dünyada kimseye kısıtlılık getiremezsiniz. Bize göre sema ayini şeriftir ama adam dönerek dans eder. Yani yapacak bir şey yok. Çok bazı şeylerin keskin kuralları vardır ama o bize göredir filana göre onun hiç alakası yoktur. O dönerek parasını kazanır... Polis zoruyla yapacak halimiz yok anca herkese doğrusunu gösterirsiniz. Doğrusu budur dersiniz. Gerisini bırakırsınız. Yapacak bir şey yok (K3, Erkek, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Hekim, Konya).

Sosyalizasyon süreçlerinin eyleyicileri olan bireyler, değişen zaman ve çevre şartlarına göre mevcut olan bazı konular hakkındaki görüşlerini değiştirmektedirler. Özellikle eğitime bağlı olarak zaman içerisindeki kişisel gelişim süreçleri bu değişimde etkili olmaktadır. Günümüzde bir yanı ile popüler kültür alanı olarak değerlendirilen Mevleviliğe ilişkin bireylerin düşünceleri artan iletişim ve yayıncılık faaliyetleri ile birlikte gün geçtikçe çeşitlenmekte ve artmaktadır.

Öğretiyi benimseyen bazı katılımcılar tarafından “usulüne uygun olarak” yapılmaya çalışıldığı belirtilen bu tanıtma faaliyetleri, görüşme yapılan bir kısım katılımcıya göre öğretinin “art niyetli” olarak değerlendirilen bazı bireyler tarafından aslına uygun olmayan şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu durum ile geçmiş yıllara kıyasla daha fazla karşılaşıldığını belirten iki katılımcı, aynı şekilde tepki gösteren bireylerin de sayı olarak arttığını dile getirmişlerdir. Öğretinin olduğu gibi tanıtılması konusunda özellikle Konya ilinde faaliyet gösteren bazı sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının da bahsedilen bilinçlenmede etkili olduğu söylenebilir.

Bize çok teklif geliyor bizim resmi görevlerin dışında özel görevli arkadaşlarımız var. Ekibimiz var. Efendim, sünnet düğününde, normal düğünlerde hatta açılışlarda market açılışında sema gösterisi. Ben çok karşıyım buna. O kişiyi biz çok işin içindeyiz dedim yani. Çok karşılaşıyoruz. Hatta yaptık da fakat hiç iyi sonuçlar olmuyor. İnsanlar zevk almıyor o manevi atmosfere insanlar giremiyorlar... Eleştiriyor. “Oo semazenler vardı çok iyiydi” diyene de rastlamadım işin doğrusu. Bize geliyor. Eleştirerek geliyor vatandaş... (K8, Erkek, 58 yaşında, Üniversite Mezunu, Neyzen, Konya).

...Geçen gün bir video izledim. İstiklâl Caddesi’nde hani müzisyenler vardır. Bir iki melodiyi çalarlar. Müzik icra ederler. Önlerinde bir tabla vardır. Herkes orada bozuk para atar. Geçen gün bir tane video gördüm. Semazen orada sema ediyor önünde bir tane tabla var. Tablasına para atan insanlar oluyor. Ama ben sonradan fark ettim ki, o videonun altındaki yorumlara baktım. İnsanlar artık bilinçlenmiş. Hepsi tepki veriyor. Hatta birisi: “Ben bu videoyu çektikten sonra müdahale ettim” dedi. Yazıyor ona göre. Yani artık insanlarda bu yaptığının yanlış olduğunu söyleyecek insanlar da çoğaldı artık. Yani bilinçleniyor (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Semanın günümüzde bireylerin dikkatini çekebilme, günlük yaşam pratiklerinin tekdüzeliği içerisinde bir farklılık oluşturabilmek için gerçekleştirilmesi onun tüketim amaçlı kullanıldığının göstergelerindedir. Mevlâna öğretisi günümüzde, bazı bireyler tarafından içeriğinden kopartılarak “olması gerektiği” gibi değil “olması istenen” şekilde yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu ise, öğretinin tarihsel bağlamından

bağımsızlaştırılarak farklı durumlar karşısında esnetilebilen bir forma dönüşmesine neden olmaktadır.

Öte yandan konuya daha farklı perspektiflerden bakan Bursa ilindeki katılımcıların büyük bir çoğunluğu, söz konusu ritüelin herhangi bir ücret karşılığında yapılmadığında Mevlevilik öğretisi açısından bir sorun oluşturmayacağını belirtmişlerdir. Bu katılımcılar için ritüelin gerçekleştiriliş amacı, herhangi bir karşılık beklemeden yapılmasında gizlidir.

K11'in ifadelerinde bulunan, sema ritüelinin ücret alınmadan gerçekleştirilmesi halinde "çok kısa olacak şekilde" yapılmasının, semanın tarihsel Mevlevilikteki normlardan bağımsız olarak kısaltılmış ve yeni bir forma büründürülmüş bir şekilde o ortamda görünmesinin katılımcı tarafından olumlu bir durum olarak karşılanabileceği söylenebilir.

...Eğer oradaki niyeti insanların kendi aralarında böyle bildiği bir şeyi sergilemek ve ücret almadan böyle bir şeyi gerçekleştirmekse çok kısa belki bir nevi olabilir. Ama artık bunu ticarete döküp bunu düğünlere ücretli bir şekilde giden semazenleri kesinlikle olumlu karşılamıyorum... (K11, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolog, Bursa).

Aynı şekilde K13 de semazenlerin ücret almadan gerçekleştirdiği sema ritüelinin, bireylerin eğlenmek için bir araya geldikleri düğün benzeri organizasyonlarda bulunmasında bir sakınca bulunmadığını ifade etmiştir.

... Bir düğünde işte bu noktada dikkat eden hani dini noktada dikkat eden bir aileyse. Ne bileyim çok böyle oyun havası tarzında bir şey yoksa belki böyle bir sema ekibi çıkarıyorsa, ücretsiz tabii ki. Böyle gönüllü de yapan bir ekip varsa bunda bir sıkıntı görmüyorum... (K13, Kadın, 28 yaşında, Üniversite Mezunu, Psikolojik Danışman, Bursa).

...Bunu bir zikir meclisi olarak görürsek eyvallah ama bunu bir dans gösterisi olarak yapıyorsak bunu doğru bulmuyorum yani (K17, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Mühendis, Bursa).

Sema ritüelinin katılımcının ifadelerinden hareketle, dini atmosferi olan daha açık bir ifade ile dine ilişkin bazı eylemliliklerin gerçekleştirildiği uygun ortamlar olarak değerlendirilen mekânlarda yapılmasında bir sakınca görmeyen semazen bir katılımcı, diğer Mevlevilerden farklı olarak kendisine ait bir organizasyonda semazenlerin bulunmasını uygun ortam sağlayarak yapıldığında kendisinde kişisel bir memnuniyet oluşturabileceğini ifade etmiştir.

Ayrıca katılımcıya göre bu şekilde gerçekleştirilen bir ritüel, organizasyona katılan diğer bireylerin ritüelin “doğru olan” şeklini tecrübe etmeleri açısından da önemlidir.

...Mesela diyelim ki benim düğünüm var. Ben semazenim. Semazen olan arkadaşlarım gelip düğünümde dönmeleri beni mutlu eder. Onu işte şey gözüyle “Aa düğünde semazen çıktı.” Gözüyle bakmam. Ama ortamı ona göre hazırlarım. İçki masası olmaz. İnsanlar yiyip içiyorken sema olmaz. Onu öyle ayarlarım. Ona göre orada da bütün insanlar görmüş olur (K14, Kadın, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Bursa ilinde bulunan erkek bir katılımcı ise konuya, kişisel yaşam perspektifinin içinde bulunan eylemliliklere etki ederek yön vermesi açısından yaklaşmıştır. Katılımcıya göre, herhangi bir organizasyonda katılımcı konumunda olan bireylere sunmak için bir takım programlar gereklidir. Bu programların dini içerikli olması ise katılımcının manevi olarak rahat hissetmesini sağlayacak bir durumdur.

Bununla birlikte toplum içerisinde cemiyet olarak adlandırılan sünnet düğünleri gibi organizasyonlarda sema ritüeli ücret alınmadan gerçekleştirildiğinde bu durum katılımcı için bir sorun oluşturmamakta fakat ticarî amaç ile işletilen mekânlar olan dükkânların açılışında sema yapılması benimsenen öğreti ile ilişki olarak problem teşkil etmektedir.

... İmkân olsa gerçekten sema yapılırsa. Cemiyette. Ben isterim. Neden isterim? O boşluğu ne dolduracak? Ya bir piyanist dolduracak ya gayri İslâmî bir şeyler ile dolduracağız. İmkân olsa tam böyle yerleşik olsa. Sema bir zikir töreni çünkü. Bu noktadan böyle. Ama diğer noktadan baktığınızda. Kardeşim o boşluğu başkaları dolduracak. O dolduracağına sema doldursun. Hadi adamın cemiyeti olur. Olur. Sünnet cemiyeti olur. Olur. Ama bir dükkân açılışı. Ya onu da gördük adam bar açılışında semazen döndürdü. Bunlar olmaz... (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Son olarak sema ritüelinin yaratıcısı anma şekillerinden bir tanesi olduğunu dile getiren Bursa'daki kadın bir katılımcı, zamana ve mekâna bağlı olmaksızın bu ritüelin gerçekleştirilebileceğini ifade etmiştir. Katılımcı, Mevlevilerce uygulanan İslâmiyet'teki dini ibadetler ile benzeşim kurularak semazenin abdest alarak sema meydanına çıkma usulünün bunun bir zikir çeşidi olduğunu ifade ederek kendisi için bir bağlayıcılığının olmadığını belirtmiştir.

Ayrıca katılımcı duruma, ritüel esnasında izleyici konumunda bulunan diğer bireylerin bu dini içerikli anma eylemine katılmaları sebebiyle semazenlerin yaratıcının hoşnut olduğu bir eyleme sebep olduklarını düşünerek olumlu bakmaktadır.

Sema ederken her adımında Allah Allah diyerek dönüyorsun ve orada bir zikir şerifi icra ediliyor. Bu sebeple herhangi bir cemiyette zikredilmesi beni rahatsız etmez. Allah'ı zikretmek için (kişiler) herhangi bir mekâna tabii değil. Her yerde Allah'ı zikredebilirsiniz. Şu mekânlarda Allah zikredilmez diye bir ayet yoktur mesela. Ya da abdestsizken de Allah zikredilmez diye bir şey yoktur... Sema bir zikir ayini ve orada bulunanlar da Allah dedikleri sürece içlerinden aynı zikre iştirak etmiş oluyorlar bu yüzden ben bir vesile olarak görebilirim... (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Görselliğinin bireylerin dikkatini çekmedeki başarısı, Mevlevilerin sekiz yüzyıla yakın bir zaman diliminden beri benimsedikleri ve kendilerine özgü normlar çerçevesinde gerçekleştirdikleri sema ritüelinin dünya üzerindeki birçok farklı kültüre sahip birey tarafından dikkatini her geçen gün biraz daha artarak çekmesine neden olmuştur. Bu ilgi, ritüelin bireyler tarafından daha fazla tecrübe etmeyi talep etmeleri ile sonuçlanmaktadır. Buna bağlı olarak neredeyse her etkinlikte farklı şekillerde gözlemlenebilen sema ritüelleri ortaya çıkmaktadır.

Sosyal zemin içerisinde mevcut olan bu duruma ilişkin katılımcıların değerlendirmeleri genel olarak iller bağlamında değişiklik göstermektedir. Konya ilindeki katılımcılar bu ritüelin yalnızca öğretiyeye ilişkin normlar aracılığıyla, belirli zaman ve mekânlarda ve ritüele ilişkin geleneksel biçimiyle, eğitim almış bireyler tarafından gerçekleştirilmesinin gerekliliğini dile getirirlerken; Bursa ilindeki katılımcıların büyük bir çoğunluğuna göre ritüelin gerçekleştirilmesinde görevli bireylerin bu faaliyetten ücret almaması en önemli koşuldur.

İller arasındaki bu farklılığın oluşumunda; Konya'nın Mevleviliğin merkezi olarak nitelendirilmesine bağlı olarak daha fazla sayıda Mevlevi bireyin bulunması, Mevlâna ile soy bağı bulunan bireylerin çoğunluğu ve buna bağlı olarak aile içerisindeki yaşam biçiminin Mevlevilik öğretisi ile girift bir yapı sergilemesinin sonucunda oluşan öğretinin usullerine ilişkin bir bilinçlilik hali ve tecrübe ederek öğrenmenin Konya'daki katılımcıların düşüncelerinde etkili olduğu söylenebilir.

Sema ritüelinin her eyleminde ve detaylarında dinî anlamlar gizlenmiştir. Bu anlamlar Mevlevilerce bilinmekte ve bazı Mevleviler tarafından hassasiyetle korunmaya çalışılmaktadır. “Mevlevi tarikatındaki ney, rebap, post, hırka, külâh, tennure, hatt-ı

istiva, çember, atılan adımlar, baş kesmeler, ayak mühürlemeler, semadaki devir sayısı, karşılıklı selamlar vb. giyim, adap ve erkânın tamamında sembolizm ve mistisizm hâkimdir” (A.g.e., s. 210).

Mevleviliğin bireylerce en çok bilinen ritüeli olan semaya yüklenen anlam, zaman içerisinde dönüşümler geçirmiştir. Dünya çapında tanınırlığının artışına bağlı olarak farklı yaşam şekillerine sahip bireylerce merak edilmesi ve tecrübe edilmek istenmesi öğretiyi gün geçtikçe tarihselliğinden kopararak hızlıca gerçekleştirilebilen ve tüketilebilen bir forma dönüşmesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda Bursa’da bulunan katılımcıların birçoğunun ifadelerinden hareketle, Bursa’daki Mevlevi mekânında dünyanın birçok yerinden gelerek Mevleviliği deneyimlemek isteyen bireylere yönelik zaman zaman kısa bir tanıtım halinde gerçekleştirilen ritüeller bu açıdan Konya’da yaşatılmaya çalışılan Mevlevilik öğretisi ile farklılık göstermektedir.

Konya’da ise, Şeb-i Ârus törenleri için dünyanın birçok ülkesinden her yıl 17 Aralık’ta Konya’ya gelen binlerce birey için sema törenleri değiştirilmeden, aslına uygun şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmakta ve öğreti tarihsel bağlamına bağlı kalınarak yaşatılmaya çalışılmaktadır.

2.4.6. Kadın Semazenlerin Toplumdaki Görünümlerinin Artışı

Mevleviliğin yapısındaki değişim olgusuna ilişkin katılımcıların görüşlerinin değerlendirildiği son kategori; sema töreninin kadın semazenler tarafından gerçekleştirilmesinin geçmiş yıllara kıyasla günümüzde sosyal yapı içerisinde daha fazla görünür kılındığı ile bağlantılıdır. Toplumsal zeminde her geçen gün biraz daha fazla sayıda ve çeşitlilikte gözlemlenebilen bu Mevlevilik ritüeli, toplumdaki bazı kesimler tarafından iktisadî amaçlar için gerçekleştirilirken öğretiyi benimseyen bireyler ise, semayı dinî bir dayanağı olan ve belirli normlara uygun olarak yapılması gereken kolektif bir eylem olarak değerlendirmektedirler.

Konu ile bağlantılı olarak katılımcılara yöneltilen soruların karşılığında çeşitli yanıtlar alınmıştır. Mevlevihanelerin mekân dizaynında kadınlar ile ilgili özel bir bölümün inşa edilmesinden kültür farklılıklarına, din kurumunun toplumsal dinamiklerinin değerlendirilmesinden sema töreninin sosyalizasyon süreçlerine olan etkisine kadar birçok farklı perspektiften konuya yaklaşan katılımcıların tamamı

kadınların sema yapabileceği konusunda hemfikir olmakla beraber Mevleviliğin yüzyıllarca dinî bir yapılanma olan tarikat statüsünün içinde mevcut olan İslâmî doktrinlere uyma konusundaki hassaslığına vurgu yaparak görüşlerini açıklamışlardır.

İlk kategori Konya'da bulunan iki katılımcının görüşleri ile oluşturulmuştur. Sema ritüelinin erkekler tarafından tüm bireylerin görebileceği şekilde gerçekleştirilmesinin kadınların ise ritüeli ancak kendi aralarında gerçekleştirmesinin Mevleviliğin tarihinde mevcut olduğunu belirten katılımcılar, Mevlevilik tarihinde önemli konumları bulunan kadın Mevlevileri örnek vererek kadının bu öğretiyi içerisindeki konumuna dikkat çekmişlerdir.

Ayrıca kadın katılımcı, Mevleviliği benimseyen kadınların eğitiminde çok hassas davranıldığını ve zaman zaman öğretiyi içerisinde yetkilendirildiğinden bahsetmiştir. Günümüzde sosyal zeminde geçmişe kıyasla daha fazla eylemlilik gerçekleştiren kadın Mevleviler tarihsel Mevlevilikte de faaliyetlerde bulunmuşlar ancak bu faaliyetlerini belirli mekânlar içerisinde gerçekleştirmişlerdir.

Bu durumu, dünya üzerindeki ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de endüstri devrimine bağlı olarak kadının iş hayatına girmesi ile toplumdaki görünürlüğünün artması olgusuyla açıklamak mümkündür. Değişen ekonomik yapıya bağlı olarak yeniden şekillenen toplumsal düzen kadınların ev dışı faaliyetlerdeki rollerini arttırmıştır. “Yakın zamanlara kadar, Batı ülkelerinde karşılığı ödenen çalışma, baskın olarak erkeklerin alanı idi. Son yirmi otuz yıl içinde, bu durum kökten bir biçimde değişti: gittikçe daha fazla kadın işgücüne katılır oldu” (Giddens, 2012, s. 800).

Konya'daki ve Bursa'daki Mevlevi mekânlarında görüşme yapılan katılımcıların yarısını kadınların oluşturması ve yine bu kadınların bahsedilen mekânlarda yönetici, koordinatör veya proje görevlisi gibi konumlarda bulunması yine bu açıdan konuya örnek olarak gösterilebilir.

...Kadın kıymetli. Kadının eğitimi kıymetli. Hz. Pir zamanında da öyleymiş çünkü. Kadın sema yapıyormuş ama illa çıkıp ta sahnede semazenlerle beraber. İşte kadın erkek eşittir şeyi çıktı. Eşit değildir kadın daha üstündür diye düşünüyorum ben ve bu üstünlüğü Mevlevilikte zaten görüyorsunuz. Yani kadınlar kendi aralarında zaten sema da yapabiliyorlar bunun eğitimini alıyorlar. Ve Mevlevilikte Kerra Hatun²⁸'u görüyoruz. Ne kadar etkili. Yetkili. Eğitimde özellikle... (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

²⁸ Kerra Hatun: Mevlâna'nın ikinci eşi olan Kerra Hatun, Mevlâna'nın kızı Melike Hatun ve en küçük oğlu Emir Âlim Çelebi'nin annesidir.

Semazen olarak görev yapan erkek katılımcı ise, Mevlevilik tarihi boyunca kadınların sanatın farklı alanlarında faaliyet gösterdiğinden bahsederek görüşlerini açıklamıştır. Katılımcı ayrıca görüşlerine, kadın semazenlerin Mevlevilik normlarına uygun olarak sema ritüelinde görev almaları için teşvik edilmesi gerektiğini de eklemiştir.

...Bizim örnek aldığımız İslâm'daki şeriata göre bazı şeyler erkeğin ve kadının yerini belirtmiş şeriat. Tarikat da belirtmiş. Mesela buna engel olmamış mesela Mevlevilik. Tarihte bayan bestekârlar var. Bayan şairler var. İlahi okuyorlar. Şiirler okuyorlar. Saz çalıyorlar. Müzik yapıyorlar. Sema yapıyorlar ama kendi aralarında. Karışık yani erkekle kadın karışık olarak tarihte yapılmamış. Kadının kendi aralarında sema etmelerinde hiçbir beis yok hatta teşvik bile edilmesi lazım. Engelleme yok. Yaparsın ama siz ayrı yapın biz ayrı yapalım. Mesela meşhur Leyla Hanım vardır. Şair Leyla Hanım... (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Bursa'daki Mevlevi mekânında sema eğitmenliği yapan kadın bir katılımcı, konuya toplumsal bir kurum olan din açısından yaklaşarak görüşlerini açıklamıştır. Din kurumuna ait doktrinlerin bağlayıcılığının yalnızca erkek bireyleri değil toplumsal yapı içerisindeki kadın ve çocukları da kapsadığını belirten katılımcı, böylelikle sema ritüelindeki dinî perspektife dikkat çekerek bu eylemin toplum içerisindeki tüm bireyler tarafından gerçekleştirilebileceğini ifade etmiştir.

Katılımcının ifadelerinde bulunan “çocuk olan bireylerin de sema yapabilmesi” daha önce değinilen Konya ve Bursa illeri arasındaki sema ritüeline ilişkin farklı bakış açıları bağlamında değerlendirilebilir.

Din sadece erkeklere gönderilmediği gibi bir noktada da bunu erkeklerle kısıtlamak söz konusu değil bence. Nasıl ki onlar bu duyguyu tadıp yaşayabiliyorlarsa çocuğu da genci de yaşlısı da kadını da erkeği de herkes bu duyguyu tadıp yaşayabilmeli diye düşünüyorum (K17, Kadın, 25 yaşında, Üniversite Mezunu, Mühendis, Bursa).

Ailelerinde bulunan kadın bireylerin semazen olduğunu belirten iki erkek katılımcı Mevlevilik normlarına göre yapıldığında bu eylemde bir sakınca görmediklerini belirtmişlerdir. Konya'daki katılımcı ayrıca, bu normun dinî boyutuna vurgu yaparak Mevleviliğin temelini İslâmiyet'in esaslarına bağlı olduğunu ve ritüellerindeki normların bu dine uygun olarak belirlendiğine dikkat çekmiştir.

“... Benim kızım semazen. Hanımım da semazen ama çıkıp ulu orta sema etmezler. Böyle bir şey yok. Din dışı bir şey yok...” (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

Bursa'daki katılımcı ise, kadınların sema ritüelinde yer almalarını bireylerin yaşamları boyunca devam eden sosyalizasyon süreçleri açısından değerlendirmiştir. Son yıllarda sıkça tartışılan konulardan birisi olan “bireyin yalnızlaşması” olgusuna değinen katılımcı, toplum içerisindeki diğer bireyler ile iletişim kurmanın birey açısından kazanç sağlayan bir etkileşim süreci olduğunu belirtmiştir.

Modern endüstri toplumlarında çeşitli enformasyon süreçleri sonucunda geliştirilen teknolojik ağın içerisinde bireylerin gündelik yaşam pratiklerini gerçekleştirme eylemleri eskiye kıyasla çok daha hızlı ve karmaşıktır. Bunun sonucunda sosyalizasyon süreçleri de yeni bir form kazanmış ve toplumsal failer arasındaki ilişkiler sanal ortama kaymıştır. Günümüzde bireyler kapalı mekânlarda akıllı cihazlar aracılığı ile iletişim kurmakta ve bu durum da zaman zaman yüz yüze ilişkinin eksikliği ile bir takım sorunları beraberinde getirmektedir.

“...Kentsel yerleşim, modern metropollerin nüfus yoğunluğundaki büyük artışla değişime uğrar. Yapısı gereği, eskilerin daha yoğun, yüz yüze ilişkilerinin yerine, daha çok gayri şahsi ve rastlantısal ilişkiler içerir” (Taylor, 2017, s. 59).

Katılımcı bu duruma dikkat çekerek ifadelerinde sema ritüelini, bireylerin her yönü ile sağlıklı olarak toplum içerisindeki diğer bireylerin problemlerinin çözümünde destek olmasındaki rolüne yardımcı olan bir eylem olarak tanımlamıştır.

Benim kızım semazen... Kendi aralarında yapsınlar. Ya sosyalleşsinler kardeş. Şimdi problem bu. Herkes kendine. Kendi odasına, kendi hücrelerine çekiliyor. Olmaz. Böyle olursa insan psikolojik olarak da çöker. Faydalı bir insan olamaz. Halk içinde halkın sıkıntılarıyla yoğrulacaksınız. Pişeceksin ve merhem olacaksınız insanlara... (K19, Erkek, 40 yaşında, İlköğretim Mezunu, Bilgi-İşlem Personeli, Bursa).

Mekânların, içinde gerçekleşen eylemliliklere uygun olarak inşa edilmesi ve düzenlenmesi olgusundan yola çıkarak Mevlevi mekânlarında kadınların, öğretinin ritüellerinin devamlılığına ilişkin belirli normlara göre verilen eğitime önem gösterilmesi nedeniyle onlara özgü ayrı bir alanın oluşturulduğunu belirten bir kadın katılımcı tarih boyunca tüm Mevlevihanelerin bu yapıda oluşturulduğunu dile getirmiştir. Konu ile ilgili görüşlerini kendi yaşamından örnek vererek açıklayan katılımcı, Mevleviliğe soy yolu ile bağlı olması ile bağlantılı olarak restore edilen birçok Mevlevihanenin açılışında konuşmacı olarak yer almakta bu sebeple de birçok Mevlevi mekânını gözlemleme imkânı bulmaktadır.

...Bütün Mevlevihanelerin semahanelerinde görebileceğimiz bir şey var o da hanımlar mahfili. O hanımlar mahfilinde hanımlar, ayini şerifin müziği ile sema etmişler

kendi aralarında. Meydanı şerifte değil. Meydanı şerifte erkekler sema ederken onlar harem kısmında kendi aralarında sema etmişler. Bu bir örf. Bu bir âdet. Bu örfü, âdeti bozmak iyi bir şey değil diye düşünüyorum. Bendeniz sema çıkardım. Dokuz yaşındayken (erkek) kardeşim ile birlikte. Babam ikimizin birlikte her şeyi öğrenmesini istemişti (K4, Kadın, 71 yaşında, Üniversite Mezunu, Filolog, Konya).

Bir kültürel dokuda oluşturulan eylemliliğin, farklı kültür yapılarında yeniden inşa edilerek değişik şekillerde görünür kılınması olgusundan yola çıkarak konuyu değerlendiren iki katılımcı, Avrupa ve Amerika kıtasında bulunan bireyler tarafından Mevlâna'nın öğretisinin araştırılmasının bir sonucu olarak sema ritüelinin bu bireylerce kendi yaşam perspektiflerine uyarlanarak sosyal eylemlerinin içinde yerini aldığını dile getirmişlerdir.

Konu hakkında ortak bakış açısına sahip olan erkek katılımcı ritüelin, Amerika'daki bazı bireyler tarafından onu oluşturan ve Mevleviliğe özgü kılan normlarının dikkate alınmadan gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda günümüzde semanın, gerçekleştirildiği toplumsal yapıların bazılarında farklılaştırılarak kültürel eylemliliklere dâhil edildiği söylenebilir.

"... Amerikalılar sema yapmaya başladılar. Karışık onlar. Yabancı turistler sema yapıyorlar..." (K8, Erkek, 58 yaşında, Üniversite Mezunu, Neyzen, Konya).

İlgili konuya aynı perspektiften bakan diğer birey de Mevlâna'nın düşüncelerini yaşatmaya yönelik faaliyetlerde bulunan bir sivil toplum örgütünde, ressam statüsü ile sema törenlerini sanatsal açıdan değerlendiren kadın bir katılımcıdır. Katılımcı görüşlerine ek olarak kadın semazenlerin kendi çalışmalarında yer aldığını dile getirmiş ve bu figürün sanatsal formda bazı nesnelere üzerine aktarılması sürecinden bahsetmiştir.

...Mevlevilikte meydanda kadın dönmüyor ama insanlar tabii farklı işte kültürel değişikliklerin olduğu mesela Avrupa ülkelerinde. Amerika'da veya farklı ülkelerden gelenlerde bunu ritüel olarak yapan kadınlar var... Kadın o meydana çıkmaması gerekiyorsa ben bilsem bile sema yapmayı ben o meydana çıkmam. Yani ona uygunluk sağlamam açısından. Ama estetik formda yapıyorum. Resim olarak yapıyorum. Değerlendiriyorum... (K5, Kadın, 65 yaşında, Üniversite Mezunu, Ressam, Konya).

Mevlevilere özgü mekânlar olan Mevlevihanelere Türkiye'nin hemen her bölgesinde rastlamak mümkündür. Tarikat statüsünün 1925 yılında sona ermesiyle birlikte günümüzde bir kısmı müze olarak ziyaret edilen bu mekânlar, geçmiş

yüzyıllarda bazı Osmanlı padişahları da dâhil olmak üzere birçok önemli şahsiyetin yakından ilgilendiği yapılar olmuşlardır.

XVI. yüzyılın başlarında Anadolu'da halkının tamamı Mevlevî birçok köy bulunurken devlet kurumu statüsü kazanma süreci içerisinde Mevlevîlik, devlet ricalinin intisabıyla köylerden şehirlere intikal ederek gittikçe yüksek zümreye mal olmaya başlamıştır. Nitekim XVI. Ve XVII. yüzyıllarda Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa, Sadrâzam Ohrili Hüseyin Paşa... gibi devlet adamları tarafından Mevlevîhaneler tesis edildiği bilinmektedir. Sultan III. Mustafa Tophane yangını sırasında yanan Galata Mevlevîhanesi'ni yeniden yaptırmıştır (Özköse, 2016, s. 273).

Bu mekânların birçoğu restore edilerek kültürel faaliyetler kapsamında öğreتيye ilişkin gösterimler Mevlevîlerce bireylere sunulmaktadır. Her alandaki talebin olması gerekenden çok daha fazla görüldüğü büyük şehirler, görselliği yoğun bir eylemlilik olan sema törenini de daha fazla talep etmektedirler. Bu şehirlerden birisi de İstanbul'dur.

Yerli ve yabancı birçok turistini tarihi mekânları ziyaret etmek amacı ile uğradığı bir durak olan İstanbul, aynı zamanda coğrafi konumu nedeniyle Avrupa kıtası ile yoğun bir etkileşim içerisinde. Günümüzden yaklaşık yarım asır önce ilk kez ismi duyulan yeni dini hareketlerin gün geçtikçe özellikle Avrupa kıtasındaki daha fazla birey tarafından merak ediliyor olması Mevlevîliğin de bir yaşam perspektifi olarak değerlendirilmesinde ve birçok bireyin merak ettiği bir öğreti olmasında etkili olmuştur. Buradan hareketle öğretinin kendisine özgü formlara sahip eylemliliklerine ilişkin artarak devam eden talebinin karşılanması için bazı kesimler Mevlevîliğin normlarını göz ardı ederek bu eylemlilikleri izleyicilere sunmaktadırlar. Bunlardan birisi de semadır.

Öğreti içerisindeki önemli konuları nedeniyle ülke sınırları içinde ve dışında öğreتيye ilişkin eylemlilikleri takip eden bazı Mevlevîler, gelenek olarak adlandırılan normların uygulanmadığı durumlara eleştirel yaklaşmaktadırlar. Bu bağlamda konu ile ilgili görüşlerini ifade eden iki katılımcı, öğreتيye ilişkin değişimlerin kendine özgü dinamikleri nedeniyle İstanbul'daki görünümünü özellikle belirtmişler ve bu durumu olumsuz olarak değerlendirmişlerdir.

“...Bunun da suyunu çıkarıp kadın bir yanında erkek karışık sanki demin dediğimiz dans gibi yapan topluluklar var İstanbul'da. Bu da çok abesle iştiğal...” (K14, Kadın, 40 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

“...Son zamanlarda herkes karışık hatta soyunuyorlar üstlerini. Yani soyunuyorlar derken atletlerle falan altında tennure var. İstanbul'da çok var...” (K1, Erkek, 65 yaşında, Medrese Mezunu, Emekli, Konya).

Ritüelin metalaştırılarak tüketime sunulan bir forma dönüştürülmesi, Mevleviler tarafından olumsuz bir durum olarak değerlendirilmekte ve onları bu durumlara engel olmaya yönelik faaliyetlere yöneltmektedir. Mevleviler gerek kişisel gerekse oluşturdukları bazı sivil toplum örgütleri aracılığıyla öğretinin özgünlüğünü korumaya çalışmaktadırlar.

Mevleviliğin topluma dönük yüzü olarak nitelendirilebilecek bu ritüelin, herhangi bir zaman dilimine ve mekâna özgü olmaksızın toplumsal alanın neredeyse her noktasında görünür kılınmasına ilişkin katılımcıların son görüşü; diğer tüm katılımcıların hemfikir olduğu, kadınların kendi aralarında belirli normlar çerçevesinde bu eylemliliği gerçekleştirmesinin olağan bir durum olması ile birlikte Mevleviliğin İslâm dininin normlarına göre işleyen bir öğreti olduğuna vurgu yapmalarındır.

Ayrıca çalışmanın daha önceki kısımlarında değinilen birçok farklı konu ile ilgili görüşler ifade edilirken, iller arasında fark olmaksızın her katılımcının din kurumuna atıf yaparak görüşlerini açıklaması da Mevlevilerin düşünce sistemlerindeki dine ilişkin hassasiyetin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

... Allah'ı zikretmenin kadın ya da erkeğe has bir özellik olmadığını Kur'an-ı Kerim'den öğrendim. Bu sebeple Allah'ı zikir kadınlara, erkeklere, herkese farz. Sema da bir zikir ibadeti olduğu için, Allah'ı zikretmeye vesile kılındığı için bence herkes sema edebilir (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

...Ayet-i kerimede de söylüyor. “Ey mümin erkeklerle mümin kadınlar.” Allah'ı zikretmeleri noktasında ikisine de söyleniyor. O yüzden nasıl ki kadınlar sohbet yapabiliyorlarsa bu da Allah'ı zikir olduğu için bayanlar bir arada Allah'ı zikredebilirler... (K12, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bursa).

Öğretiye ilginin artışında etkili olan iletişim teknolojileri aynı zamanda günümüzde çok daha fazla sayıda bireye bu öğretiyi tecrübe etme imkânı sağlamaktadır. İnternet platformunda canlı yayın şeklinde sunulan sema gösterileri, online dinî sohbetler gibi yenilikler erişilebilirliği kolaylaştırmış ve Mevleviliği yüzyıllardır belirli mekânlarda sınırlı kalan bir öğreti olmaktan çıkarmıştır.

Ayrıca popüler kültür nesnelere üzerinde yer alan semazen figürleri, Mevlâna'nın felsefesinin çeşitli kitapların içeriğini oluşturması ve her yaşta ve

kültürden bireyin Mevlevilerce baş saz olarak nitelendirilen ney enstrümanını internette bulunan videolardan öğrenmesi gibi eylemler Mevleviliğin çağdaş sosyal zeminde bir yaşam perspektifi olarak yaygınlaştığının en açık örneklerindedir.

2.4.7. Değişim Olgusuna İlişkin Diğer Görüşler

Çalışmada, günümüzde birçok farklı etnik kökendeki bireyin benimsediği, dünya çapında büyük bir kitleyi etkileyen Mevlâna'nın yaşam perspektifi olarak görülen Mevleviliğin çağdaş toplumlardaki görünümüne ilişkin değerlendirmelerin daha derinlikli analizine olanak sağlayan mülakat tekniği kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat tekniği, görüşmeler sırasında katılımcıların konuya ilişkin ek bilgiler vermesinin önünü açmıştır. Katılımcılar tarafından ek olarak değinilen konular çalışmanın genel yapısı açısından önemli bilgiler içerdiği için bu ek bilgiler ayrı bir başlık altında toplanmıştır.

2.4.7.1. Sema Töreninin Toplumsal Alandaki Konumunun Değişimi ve Nedenleri

Sosyal zemini oluşturan ve dinamik yapısına katkı sağlayan toplumsal gruplar, içinde buldukları sosyal zeminin değişim süreçlerinden etkilenirler. “Gruplar, içinde buldukları sosyal yapının diğer bileşenleri gibi, dinamik bir yapıya sahiptir. Zaman içerisinde gelişir ve değişime uğrarlar” (Zencirkıran, 2012, s. 105).

Bu gerçeklikten yola çıkarak konuya ilişkin düşüncelerini ifade eden Konya’da bulunan erkek bir katılımcı, Mevlevilik öğretisinin sosyal zemindeki en belirgin görüntüsü olan sema töreninin belirli bir tarihten itibaren sürekli olarak artarak her alanda görünür duruma geldiğini dile getirmiştir. Katılımcı ayrıca Mevleviliğe karşı oluşan bu ilginin artmasının Türkiye’de yaşanan bazı sosyal ve siyasi olayların sonuçlarından biri olduğunu ifade etmiştir.

XXI. yüzyılın son yıllarında yaşanan, etkileri toplumsal kurumlarca hissedilen 28 Şubat süreci olarak bilinen dönem, ülke içerisindeki birçok farklı alanda yeniliklerin de kapısını aralayan bir süreci beraberinde getirmiştir. Katılımcının görüşlerinden hareketle din kurumu ile ilişkili bir öğreti olan Mevleviliğin de yaşanan bazı değişikliklerden etkilendiği ve toplumdaki farklı ideolojiye sahip bireyler tarafından “sınımlanabilecek güvenli bir konum” olarak değerlendirildiği ifade edilebilir.

... Haliyle Türkiye bir 28 Şubat süreci yaşadı. 28 Şubat'ta bazı dindar kesimlere baskılar geldiği için o korkuyla o insanlar mesela kendileri söylüyor. Önceden otururlarmış

normal başka tarikin evradını ya da zikrini yaparlarmış. 28 Şubat'tan sonra bunlar Mevlevi oldu. Çünkü Mevleviler hakkında herkesin kafasındaki algı şu: Mevleviler devlet tarafından korunur. Onlara bir zarar gelmez. Onların korunması var. İşte biz semazen olursak bize kimse engel olmaz. Böyle böyle gruplar çıktı... (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Toplum içerisinde eylemlilik gösteren ve farklı perspektiflere sahip birçok grubun sema ritüelini benimseyerek kendi ideolojilerini Mevlevilik öğretisi adı altında devam ettirmelerine değinen katılımcı bu durumun, öğretinin yüzyıllar boyunca devlet desteği ile birlikte faaliyet göstermesine bağlamıştır. Günümüzde de karşılaşılan ve Mevleviliğin benimsediği ilkeler ile görüşleri benzerlik göstermeyen birçok sosyal grubun, görünüşte öğretiye eklemlenmesinin kökleri katılımcıya göre geçmiş yıllarda yaşanan bazı toplumsal olaylara uzanmaktadır.

Aynı katılımcı, “emek piyasalarının büyümesinin bir sonucu olarak ev eksenli işlerden ayrılan iktisadi bir rol” (Marshall, 2005, s. 491) olarak tanımlanan meslek gruplarının içinde günümüzde, Mevlevilik ritüeli olarak bilinen sema töreninde önemli bir konumu bulunan semazenliğin de yer almaya başladığını belirtmiştir. Bu ayinin eyleyicileri olan semazenler tarafından, yapılan faaliyetten bir ücret alınmadan gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda hemfikir olan birçok katılımcı gibi bu katılımcı da, ritüelin izleyici konumunda olan bireyler tarafından daha önceden tecrübe edilmemiş yönleri ile bağlantılı olarak bireylerin gösterdikleri yoğun ilginin semanın ticari bir faaliyete dönüşmesi ile sonuçlandığını aktarmıştır.

Ayrıca görevli olduğu topluluğun devletin desteği ve izni ile faaliyetlerde bulunduğu, yurtiçinde ve yurtdışında Mevlevilik ritüellerinin bir kültür ögesi olarak tanıtılmasında rol oynadığına ve bu faaliyetlerde görevli olan bireylerin devlet memuru olarak tanımlandığına görüşme boyunca birçok kez atıf yapan katılımcı; Mevlevilik öğretisinin bazı ritüellerinin toplumun bazı kesimlerince öğretiye özgü belirli bir düzen ve normlar dâhilinde gerçekleştirilmediği zaman dilimlerinde toplumdaki diğer bireyler tarafından olduğundan farklı bir şekilde algılanmasının önünü açtığını dile getirmiştir.

Mevlevilerin yaşadıkları büyük travmalara rağmen kimseye düşmanlık beslemeden iyi niyetlerle ve büyük çabalarla topluma mal ettiği sema ritüelinin etkileyici görüntüsü, zaman içinde farklı kişi ve grupları bu ritüeli çıkar amaçlı kullanmaya itmiştir (Kaygusuz, 2020, s. 335).

Konuya ilişkin ifadelerinde Mevlâna öğretisinin popüler kültür ile ilişkisine de dikkat çeken katılımcı, öğretinin bazı ritüellerinin ticaret amacı ile gerçekleştirilen

eylemler haline getirildiğinden bahsetmiştir. Günümüzde özellikle büyük şehirlerde daha fazla rastlanılan bu durum öğretiye büyük zararlar vermektedir. Yine günümüzde birçok farklı iş sektöründe Mevlâna'nın toplumdaki olumlu portresi kullanılarak reklamlarda ve tanıtımlarda kullanılan Mevleviliği çağrıştıran figürler onu içerdiği derin anlamlardan ve tarihselliğinden kopararak basit bir öğreti konumuna yerleştirmektedir.

...İstanbul'daki gruplar. Beş altı tane grup var. Turistlere yönelik programlar yapıyorlar. Yurtdışında programlar yapıyorlar. Yurtiçinde bazı programlar yapıyorlar. Niçin? Ortada bir rant var. Para vermeseniz bunlara ya da bir şey vermeseniz bunlar zaten bu işi yapmazlar ki. Belediyeler çağırıyor bunları. Size şu kadar yevmiye. Bir de burada limit çıkarılmış Her semazen yüz lira alacak. Yüz elli lira alacak. İki yüz lira alacak. Öyle kurallar koymuşlar. Her gittikleri yerden para alıyorlar. İster istemez bir geçim kaynağı oluyor. Bir meslek gibi algılanıyor. Ne iş yapıyorsun? Semazenim. Ya sen çok yurtdışına gitmişsindir. Gidiliyor. Bu iş için, yurtdışı için semazen olan insanlar var. Yetiştiren insanlar var. Yani birazcık popülarizmden kaynaklanan ranta dönüşüyor. Ticarete dönüşüyor haliyle (K7, Erkek, 55 yaşında, İlköğretim Mezunu, Memur, Konya).

Mevlâna'nın yolu olarak tanımlanabilecek Mevleviliğin toplumdaki görünür yüzü olarak betimlenebilen sema töreninin toplumsal alandaki konumunun değişimi bazı istisnai düşünceye sahip katılımcılar haricinde Konya ve Bursa illerindeki birçok katılımcı tarafından olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Bu sürecin nedenlerine ilişkin değerlendirmeyi ise yalnızca Konya ilinde bulunan semazen bir katılımcı dile getirmiştir.

Görüşme sırasında yöneltilen soruların kapsamını genişleterek mevcut durumun nedenlerini özgün bir perspektiften aktaran katılımcının düşünceleri, Mevleviliğin katılımcının bulunduğu ildeki konumu açısından ve katılımcının sema ritüeline ilişkin özgeçmişinin uzun yılları kapsamasından kaynaklanan bir önem taşımaktadır.

2.4.7.2. Mevlevilerin Öğretiye İlişkin Eylemliliklerinin Zaman İçerisindeki Farklılaşımı

Zaman ilerledikçe gelişen bilgi teknolojilerine bağlı olarak değişen yaşam perspektifleri, bireylerin eylemliliklerine yön veren değer kavramlarının geçmiş zamanlardan farklılaşmasında rol oynamaktadır. Modern çağın bireyleri dinî olandan seküler olana doğru bir dönüşüm geçirmektedirler. “Bütün sosyal ve psikolojik sonuçları ile birlikte sorgulanmaksızın kabul edilen şeylerin kaybının en belirgin

görünümü –herhangi birisinin tahmin edebileceği gibi- din alanında olmuştur” (Berger ve Luckmann, 2016, s. 67).

Bu süreçte akla, içinde yaşanan evrenin her alanını sorgulama hakkının verilmesi Batı Avrupa'da oluşan aydınlanma düşüncesi sonrasında olmuş, günümüz bilimsel gelişmelerinin temeli de yine bu çağda atılmıştır.

1751 ve 1766 yıllarında Diderot tarafından yayına hazırlanmış ve tamamlanmış 17 ciltlik Ansiklopedi belki tek başına 18. yüzyıl düşüncesini, özellikle bu dönemin akılcılığını ve din karşıtlığını özetler niteliktedir... “Doğru”, “Güzel” veya “Gerçek” olanın artık hep akla göre tanımlanacağı veya bir anlam kazanacağı bu süreç 18. yüzyılın sonlarına doğru Kant (1724-1804) ile doruk noktasına ulaşır. Kant ile artık akıl ve birey tamamıyla gerçekliğin ve kavrama faaliyetinin merkezine oturur (Ünsaldı ve Geçgin, 2013, s. 31).

Zaman geçtikçe daha fazla olguya karşı sorgulama yeteneğini kullanan çağdaş birey, zamanla gündelik yaşam pratikleri içerisindeki eylemlilikleri de sorgulamaya başlamış ve aklın alanı dışındaki gerçekliklerin kabulü konusundaki düşünceleri de değiştirmeye başlamıştır. Gözlemlenebilen ve ölçülebilen alandaki bilgilerin metafizik alandaki bilgilerden daha ön planda olduğu süreçte bireylerin görülemeyen alana ilişkin kuşkuları gün geçtikçe artmaktadır. Bu alanlardan birisi de metafizik doktrinleri içermesi nedeni ile dindir.

Din kurumu ile ilişkili olan bir yapılanma olan Mevlevilikte de birtakım özgün eylemlilikler mevcuttur. Mevlevi bireylerin Mevlâna'ya ve öğretinin diğer büyüklerine olan saygıyı göstermek amacı ile oluşturulan bazı eylemler Konya ilindeki Mevlevilerce halen devam ettirilmektedir.

Dergâhın dış kapısına niyazla ve baş keserek girilmektedir. Dergâhın kapısı öpülmekte, eşiğe basılmadan ve besmele ile girilmektedir. Önce Çelebi Hüsameddin'in huzuruna gidilip Fatiha okunmakta sonra Pîr'in eteğindeki gümüş eşik öpülmekte ve gümüş kafesin kapısı altındaki iki basamaklı gümüş merdiven önünde secde-i şükre varılmaktadır (Top, 2007, s. 61).

Buradan hareketle görüşme sırasında Mevlevi bireylerin usuller haline gelmiş alışkanlıklarının gerçekleştirilmesinde günümüzde diğer bireyler tarafından akla uygun olmadığı gerekçesi ile tepki gösterdiklerini dile getiren Konya ilindeki bir katılımcı, bu nedenle bazı eylemlerin Mevlevilerce daha az miktarda ve daha gizli olarak gerçekleştirildiğini bazılarının ise tamamen ortadan kalktığını belirtmiştir.

...Biz bile şu anda bakın saklanmak zorunda kalıyoruz yani. Çünkü mesela bizde de mezarlığı ziyaret ettiğimizde onun elini öpme gibi mezar taşını öpme vardır mesela. Bakıyorsun yanınızdaki grup fitne çıkacak. Vazgeçiyorsun. Eskiden pervasızdı. Mesela eşiği öperek girerdi mesela dergâh-ı şerife şimdi nerede öyle. Kılığımız kıyafetimiz. Eleştiriyoruz (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Yukarıdaki örnekten yola çıkılarak içinde bulunulan çağın şartlarına göre şekil alma durumunun Mevleviliğin gelenekselleşmiş bazı eylemlerini sekteye uğrattığı söylenebilir. Kurumsallıktan bireyselleşmeye doğru evrilen öğreti, gün geçtikçe herkesin hakkında söz söyleyebilme imkânını elde ettiği bir yaşam görüşü haline gelmektedir.

2.4.7.3. Mevleviliğin Türk Toplumundaki Birleştiricilik Rolünün Geçmişi ve Bugünü

Toplumsal yapı içerisindeki bütünleşme, bu yapıyı oluşturan unsurların birlikte ve düzenli bir şekilde işleyişine bağlıdır. Bireylerin ilişki biçimleri ve eylemlilikleri de aynı şekilde bu sürece etki etmektedir. “Toplumsal yapıdaki ilişkiler ve bunların biçimlendirdiği kurumlar göz önüne alındığında var olan kültürün öğelerinin, sembollerin, değerlerin ve normların da bu yapısal ilişkilerden etkilendiği söylenebilir” (Zencirkıran, 2013, s. 6).

Bu gerçeklikten hareketle görüşlerini ifade eden Konya ilinde bulunan ve Mevlevilik ile soy bağı bulunan bir katılımcı, Türk toplum yapısı içerisindeki birleştiricilik rolü oynayan değerlerden birinin de Mevlevilik öğretisi olduğunu ifade etmiştir. Katılımcının bulunduğu il ve Mevlevilik ile olan bağı onu, ilgili konuyu ailesindeki bir olay ile açıklamaya yöneltmiştir. Katılımcıya göre öğretinin birleştiricilik rolü, günümüz ile kıyaslandığında geçmiş zaman dilimlerinde daha belirgindir.

Türkiye siyasi tarihinde önemli dönüm noktalarından biri olan 1960 İhtilâli sürecinde rol oynayan şahsiyetlerin siyasi görüş fark etmeksizin Mevleviliğin merkezi olarak bilinen Konya'ya ziyaretler gerçekleştirmeleri katılımcıya göre birleştiriciliğin önemli göstergelerinden birisidir. Ayrıca katılımcı, içinde yaşanan toplumun şu anki işleyişinde birleştiricilik ve bütünleştiriciliğin eylemler üzerindeki etkinliğinin belirgin şekilde azaldığını ifade etmiştir.

Annem sağ. Çok hizmet etmiş dedeme. Rahmetli Adnan Menderes çok gelmiş gitmiş bizlere. Kahve çok pişirmiş. Tabii annemin hayret ettiği noktalardan birisi sağcıların geldiği kadar siyasette solcu milletvekilleri de gelirmiş. “Efendi baba” diyor. “Hadi

bunları anladık. Bunlar sağcı adı üstünde. Peki bunlar niye geliyor?” Dedemin anlattığı çok güzel bir şey var. “Bak kızım” demiş. “Bu sağ elim, bu benim sol elim. Ben her iki elimle iş görürüm.” Peki bu birleyicilik yok ki. Hep öteleyicilik var. Hep parçalayıcılık var. Hiçbir şekilde şu anda toplumda böyle bir şey yok... (K10, Erkek, 59 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya).

Birleştiriciliğin toplumdaki işlevselliğini aile bireylerinin anıları ile ifade eden katılımcı, eylemlilik gösterdiği sosyal zemini Mevlevilik penceresinden değerlendirmiştir.

2.4.7.4. Modern Toplum Yapısının Mevleviliğe Etkileri

Değişim, sosyal yaşamın her alanı için kaçınılmaz bir süreçtir. Bu süreçten etkilenme oranları birbirinden farklılıklar gösterse de her kurum, her eylemlilik, her birey değişimden etkilenmektedir. Özellikle günümüz toplumlarının kurumları enformasyon süreçlerinin etkisi ile gelişen teknoloji sayesinde kısa zamanda değişime uğramaktadırlar. “Toplumsal değişim hem toplumun yaşadığı doğal ve sosyal çevredeki değişimlerden, hem de teknolojideki değişimlerden etkilenir” (A.g.e., s. 7).

Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki kültür köprüsünün önemli bir dinamiği sayılabilecek Mevlevilik de, içinde bulunduğu toplumsal zeminin şartlarına göre zaman zaman değişime uğramaktadır. Çalışmanın kapsamı bağlamında Konya ve Bursa illerinde bulunan Mevlevi bireyler ile yapılan görüşmeler esnasında mekânlarda karşılaşılan farklılıklara ilişkin katılımcılara ek sorular yöneltilmiştir.

Özellikle Bursa'daki Mevlevi mekânında, Konya'da bulunan Mevlevi mekânlarına kıyasla değişimin etkilediği daha fazla durum gözlemlenmiştir. Buradan hareketle Bursa'da bulunan bazı katılımcılara gözlemlenen değişim alanlarına ilişkin sorular sorulmuştur. Sorulardan ilki; Mevlevi mekânında öğretici konumunda bulunan bir bireyin dizüstü bilgisayar yardımı ile dinî sohbetlerini yürütüyor olmasına ilişkin iken, diğer ise görüşme yapılan mekânda faaliyet gösteren Mevlevi topluluğunun sosyal medya hesapları ile ilgilidir.

Mesnevî'yi genelde oradan okuyor. Dijital ortamda okuyor Mesnevî'yi. Ve bazı ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerde metni tam vermek istediği zaman kendi arşivindeki kitapların uygulamalarının yanında pdf hallerini kullanıyor. Kitapta arama motoru olmadığı için daha hızlı cemaati bekletmemek adına (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Konya'da bulunan, Mevlâna'nın öğretilerini uluslararası platformda tanıtmak amacı ile faaliyet gösteren bir derneğin koordinatörü olan kadın bir katılımcının; “...Mesnevî şerhini okuyorum Mustafa Top dedemden. Vakıfta da satıyoruz. En iyi sattığımız kitaplardan biri. On iki cilt. Mesnevînin tamamını şerh etti...” (K6, Kadın, 50 yaşında, Üniversite Mezunu, Emekli, Konya) ifadelerinden hareketle, Konya ilinde bulunan katılımcıların Bursa ilindeki katılımcılara göre Mevleviliğin öğretilerinin öğrenilmesi konusunda gelenekselliğe daha fazla bağlı kalmaya çalıştıkları söylenebilir.

Ayrıca Bursa'daki Mevlevi mekânında faaliyet gösteren Mevleviler için, günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte bireylerin gündelik yaşam pratiklerine yön vermekte önemli bir konuma sahip internet platformunu kullanarak öğretiyi mümkün olduğunca farklı ülke ve kültürlerle taşımının önemli olduğu ifade edilebilir.

Konya'daki Mevleviler için ise; ritüellerin, gelenekselleşmiş bazı eylemlerin bir başka deyişle usullerin oluşturulduğu hali ile zaman ve mekân bağımsız kalması ve sürdürülmesi önemli bir olgudur. Bu duruma, görüşmeler sırasında ve daha sonraki zaman dilimlerinde Mevlevilerce yüzyıllardır kullanılan “cân” hitabının araştırmacının ismine eklenerek bu haliyle hitap edilmesi ve sağ elin kalbin üzerine konulması ile gerçekleştirilen selamlama davranışının birçok katılımcı tarafından sohbetin başında ve sonunda yapılmasına özen gösterilmesi örnek olarak verilebilir.

İçinde yaşanan zaman dilimi, geçmiş yüzyıllardan belirgin derecede farklıdır. Sosyal alanda gerçekleştirilen her eylem; hızı, kapsamı ve etkisi bağlamında geçmiş yüzyıllarda yaşayan bireylerinkinden çok farklıdır. “Modern dünyayı niteleyen yaşam biçimleri ile toplumsal kurumlar en yakın geçmiştekilere oranla bile kökten derecede farklıdır” (Giddens, 2012, s. 67).

Modern çağın bireyleri, sosyalizasyon ve bilgi edinme süreçlerini internet üzerinde yaratılan sanal ortamda gerçekleştirmektedirler. Geçmiş yıllara kıyasla daha hızlı gerçekleşen bu aktarım, sürekli bir yeniden üretme olgusunu ortaya çıkarmaktadır. XX. yüzyılın son çeyreği bireylerin internet üzerindeki dolaşımının daha yaygın olarak görüldüğü zaman dilimi iken; XXI. yüzyıl ise bireylerin ortak amaçlar ile bir araya geldiği gerek reel gerekse sanal kolektif toplulukların bu ortamda kendilerini daha çok görünür kıldığı bir dönemdir.

Sosyolog Barry Wellmann, İnternet sosyolojisi kapsamında yaptığı çalışmalarda, “sanal cemaatler”in “fiziksel cemaatler”e karşı olmadığını belirtir. Ona göre, sanal

cemaatler, belli kuralları ve dinamikleri olan, başka cemaat biçimleriyle etkileşim içinde olan farklı cemaat biçimleridir (Bal, 2013, s. 249-250).

Buradan yola çıkılarak Bursa'daki Mevlevi topluluğunda bulunan katılımcılara, aktif olarak kullanıldığı katılımcılar tarafından görüşmeler esnasında dile getirilen modern çağa ait sanal eylemlilik biçimlerine olanak sağlayan sosyal medya ile ilgili bir soru yöneltilmiştir. Bilindiği gibi günümüzde bireylerin iletişim süreçlerinde aktif olarak kullandığı sosyal ağlar bireylerin sanal gruplar oluşturmalarına da imkân sağlamaktadırlar.

Bulunduğu mekânda projeler üretmek ile görevli olduğunu belirten bir kadın katılımcı, halka açık şekilde gerçekleştirilen bazı sohbetlerin bireyler tarafından dini içerikli sorularını hem sosyal medya hesaplarından hem de e-mail yolu ile Mevlevi mekânındaki öğretici konumunda bulunan bireye yöneltildiğini dile getirmiştir.

Sohbetimiz zaten soru- cevap şeklinde gidiyor. Evet. Genelde mail atıyorlar. Sosyal medya hesaplarından da mail atıyorlar ama çok fazla geldiği için hani kendisi olabildiğince hepsini cevaplandırdığını söylüyor tabii ki çok fazla geldiğinden dolayı en sağlıklı kendisi burada. Adresi belli. Yeri belli. Herkesin de görüşüne ve sorusuna açık. Buraya gelen herkesin de sorularını cevaplandırmaya çalışıyor... (K15, Kadın, 26 yaşında, Üniversite Mezunu, Memur, Bursa).

Zamanın şartlarına göre şekil alma ve modern çağa ayak uydurma çabasının Bursa' da bulunan katılımcıları daha fazla etkilediği ve eylemliliklerin de bu değişim olgusu ile yeniden şekillendirildiği söylenebilir.

Mevlâna ve ailesinin yolu olarak bilinen Mevlevilik, içinde bulunduğu sosyal zeminin zamanla değişen yapısından etkilenmekte ve öğretici çağlar geçtikçe yeniden şekillenerek toplum içindeki konumunu korumaktadır. Dinî grup içerisindeki hiyerarşinin dönüşümü, ritüellerin uygulanma sıklıkları ve biçimleri ayrıca öğretiye katılımın hızı ve bunun gerçekleştirilme şekilleri değişen şartlara göre günümüzde yeniden biçimlendirilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Değişim, tarihsel süreçte her topluluğun etkilendiği bir olgudur. Bu yönüyle kaçınılmaz bir süreçtir. M.Ö. VI. yüzyılda yaşayan filozof Heraklitos'un felsefesinde değindiği, Auguste Comte'un toplumları tasnif etmede kullandığı değişim olgusu her dönemde üzerine değerlendirmeler yapılan bir konu olmuştur. Günümüzde halen toplumların ve bireylerin değişim süreçlerinden nasıl etkilendiği üzerine tartışmalar yürütülmektedir. Bu gerçeklikten yola çıkılarak XIII. yüzyılda Anadolu'da kurulan bir tarikat olan ve yüzyıllarca kurumsallaşmış olarak varlığını devam ettiren Mevleviliğin içinde bulunduğu ülkenin etkilendiği değişim süreçlerinden kendine özgü bir formda olarak etkilendiği söylenebilir.

Teknolojik gelişmeler doğrultusunda her geçen an farklılaşan dünya günümüzde modern ve postmodern süreçlerin etkilediği küresel ve seküler bir yaşam alanıdır. Bu süreçler toplumsal eyleyicilerin gündelik yaşam pratiklerinin her alanına etki etmektedirler. Günümüzde bu hızlı değişim olgusunun etkilemediği bir alan bulmak imkânsıza yakındır. Bu gerçeklikten hareketle toplumsal zeminde kendine özgü bir takım değişim süreçleri geçirerek halen varlığını bir yaşam perspektifi olarak devam ettiren Mevlevilik, dünya çapındaki değişim süreçlerinden etkilenen yapılanmalardan önemli bir tanesidir denilebilir.

Bu önem; her gün dünyanın farklı yerleşim yerlerinden gelen farklı kültürlere sahip onlarca kişinin Türkiye'ye Konya'daki Mevlâna türbesini ziyaret etmek amaçlı gelmesi, her yıl 17 Aralık'ta Konya'da düzenlenen Şeb-i Ârus törenlerinde yüzlerce kişinin bulunması, Mevlâna'nın her geçen gün farklı dillere çevrilen kitaplarının olması, Mevlâna'nın öğretisi ile bütünleşen sema törenine ve Mevlevilerce baş saz olarak betimlenen ney enstrümanına olan ilginin sürekli artması ile şekillenmekte ve desteklenmektedir.

İçinde yaşanan toplumu anlamak ancak onu oluşturan unsurların anlaşılması ile mümkündür. Buradan hareketle günümüz Türkiye'sini anlamak ve değerlendirmek adına, Mevleviliğin değişim ve dönüşüm süreçlerini bilmenin bu değişim tablosunun geneli hakkında bilgi sahibi olmayı kolaylaştıracağı söylenebilir. Mevleviliğin Türk toplumunun iktisadi, sosyal ve kültürel alandaki etkileşimlerinde oynadığı rol azımsanamayacak kadar fazladır. Tüm bu gerçekliklerden yola çıkılarak çalışmada

Mevleviliğin değişim süreçleri katılımcıların değerlendirmelerinden yola çıkılarak analiz edilmiştir.

Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan portre, günümüzde yaşatılmaya çalışılan bir öğreti olan Mevlevilik ile tarihsel olarak bir tarikat statüsünde toplumsal yapı içerisinde varlığını sürdüren Mevleviliğin birçok alanda birbirinden büyük farklılıkları içerdiği şeklindedir. Bu farklılığın ortaya çıkışındaki en büyük rol Türkiye'nin 1925 yılında Tekke ve Zaviyelere ilişkin çıkardığı kanun ile ilişkilidir. Bu tarihten sonra tüm tarikatlar faaliyetlerine son vermiş bazıları ise bir anlayış ve yaşam perspektifi olarak bazı bireylerce devam ettirilmiştir. Bu bağlamda günümüz Mevlevilik öğretisi geçmiş yüzyıllardaki görünümünden oldukça farklıdır.

Bu farklılık tarikat adı verilen dinî yapılanmaların faaliyetlerinin belirli bir normlar bütününe bağlı olarak gerçekleştirilmesi ile ilgilidir. Tarikatların içerisindeki sayıları değişebilen ve genellikle erkeklerden oluşan bireyler uzun süre hem sosyal yaşamdaki eylemliliklerini düzenleyebilmek hem de manevî bir hâl elde etmek için uzun süre bu yapılanmaların içerisinde eğitim almışlardır. Belirli bir süreyi kapsayan bu eğitimler süresince bireyler, içinde buldukları toplumsal zemindeki eylemlerini İslâm dininin normları ile şekillendirmişler ayrıca burada birçok alanda çeşitli eğitimler almışlardır. Birer akademi gibi varlığını devam ettiren bu yapılanmaların faaliyetleri ilgili kanun ile sonlandırıldığı için günümüzde bu şekilde bir yapılanmayı Türkiye'de gözlemlemek mümkün değildir.

Mevleviliğin de geçmiş yüzyıllarda bir tarikat olduğu göz önüne alındığında onun da yapısında bir takım zorunlu değişimlerin olduğu söylenebilir. Diğer tarikatlarda da geçmiş yüzyıllarda mevcut olan ancak Mevlevilikte kurallar ile belirlenen ve sistemli bir şekilde büründürülen sema ritüeli günümüzde dergâhlarda değil devlet desteği ile çeşitli sivil toplum örgütlerinde kültürel bir miras olarak devam ettirilmektedir. Semazen olan bireylerin eğitimleri, mutrip adı verilen müzik heyetini oluşturan bireylerin eğitimleri ve törene ilişkin diğer görevli bireylerin eğitimleri de bu örgütlerde gerçekleştirilmektedir.

Bir dinî yapılanma olan Mevlevilik de toplumsal zeminde eylemlilik gösteren her grubun ya da bireyin değişimine etki eden bazı faktörlerden etkilenmiştir. Bu faktörler modernizm ve sonrasında gelişen postmodernizm, küreselleşme ve sekülerizm gibi süreçlerdir. Bu süreçler öğretinin çeşitli ritüellerini etkilemiş o ritüellerin

yapılarında belirgin şekilde değişikliğe neden olmuştur. Çalışma kapsamında görüşme yapılan Konya ve Bursa ilindeki katılımcıların bazı konulara ilişkin görüşlerinde bu süreçlerin öğretinin dönüşümündeki rolleri ifade edilmiştir. Değişimin en belirgin olarak görüldüğü alan kendisine özgü normlarla form kazanan, görselliği ve müzikal açıdan bireylerin dikkatini çeken sema ayinidir. Günümüzde bu dinî eylemlilik biçimi gerek yurt içinde gerekse yurtdışında bazı değişim ve dönüşümlere maruz bırakılmıştır. Bunlardan en dikkat çekenleri sema ayininin ücret karşılığında bireylerin eğlenmek için bir araya geldikleri etkinliklerde gerçekleştiriliyor olmasına ilişkindir. Her iki ildeki katılımcılar da ilgili konuyu farklı perspektiflerden değerlendirmişler ancak sema ayininin ücret karşılığında gerçekleştirilmesine tüm katılımcılar olumsuz olarak bakmışlardır.

Öte yandan katılımcıların belirli bazı konularda özellikle buldukları illere göre değişen birtakım farklı tutumları da bulunmaktadır. Sema ayinine ilişkin olan bu tutumlar özellikle semazen bireylerin ayin esnasında giydikleri tennure adlı kıyafetler konusunda farklılaşmaktadır. Konya ilinde bulunan katılımcılar bu kıyafetin belirli anlamlar barındırdığını ve günümüzde de tarihsel Mevlevilikte yüzyıllarca belirlenmiş normlar çerçevesinde yaşatılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bursa'da bulunan Mevlevi bireyler ise birtakım gerekçelerle tennurenin semazenin istediği renkte olabileceğine ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Konuya ilişkin Bursa'da bulunan Mevlevilerin bu tutumu belirli yönlerden günümüzde yeni dini hareketler olarak bilinen sosyal hareketler ile benzerlik göstermektedir. Dini eylemlerin bireyselliği ve normların esnetilmesi özellikle Bursa'daki Mevlevi mekânında yaşatılmaya çalışılan öğretinin iki önemli özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer Anadolu tarikatları içerisinde Mevleviliğin bazı süreçlerden daha fazla etkilenmesi durumu iki faktör ile açıklanabilir. Bunlardan birincisi öğretinin tarihsel geçmişindeki devlet ile olan ilişkisi ile ilgilidir. Osmanlı Devleti zamanında birçok padişahın Mevlevilik ile yakından ilişkisi olduğu göz önüne alındığında toplumun bu öğretiyi tanimasının diğer tarikatlardan daha fazla olması olağan görülecektir. Bu ise toplumsal zeminin tamamına etki eden değişim faktörlerinin tanınan bu öğretime daha fazla görünür kılındığını göstermektedir. Bir diğer faktör ise Mevlâna'nın eserlerinde kullandığı evrensel üslûp ile ilgilidir. Bu durum da onun öğretisinin daha fazla

tanınmasına ve değişim süreçlerinden daha belirgin şekilde etkilenmesine kapı aralamıştır.

Mevleviliğin popüler kültür ile olan ilişkisi de araştırma boyunca değerlendirilen bir başka konudur. Bu bağlamda büyük ölçüde katılımcıların görüşlerinden yola çıkılarak popüler kültür ile Mevlevilik öğretisi arasındaki ilişkinin boyutları değerlendirilmiştir. Özellikle sema ayininde kendini gösteren popülerleşme bu ritüelin günümüzde her zaman ve her mekânda gerçekleştirilmesi ile görünür kılınmaktadır. Tarihsel Mevlevilikte belirli bir forma sahip olarak ve belirli mekânlarda, uzun zaman dilimlerini kapsayan eğitim süreçleri ile yoğrulan seçilmiş bireyler tarafından gerçekleştirilen bu ritüel günümüzde, neredeyse her alana etki eden hız faktörü ile hemen öğrenilen bir biçime bürünmüştür. İsteyen herkesin deneyimleyebildiği, popüler hale getirilmiş bu ritüel üzerinden maddi çıkarlar elde edilmeye başlanmıştır. Bu durum ise onun taşıdığı derin anlamdan uzaklaştırarak onu tüketilebilir bir hale büründürmüştür.

Bu hızla tüketilen nesnelerin içerisine Mevlevilikte özel bir değerle anılan ney enstrümanı da dâhil edilmiştir. Neyin günümüzde iki açıdan tarihsel Mevlevilikteki durumundan farklılaştığı söylenebilir. Bunlardan ilki neyin malzemesinin değişimi ile ilgilidir. Yüzyıllardır kamyş adı verilen doğal bir maddenin şekillendirilmesi ile oluşturulan ney günümüzde daha kolay elde edilebilen, endüstriyel malzemeler olan plastik veya demir gibi maddelerden imal edilmektedir. Daha hızlı ve daha az maliyetli olan bu yeni formdaki neyler kitlelere pazarlanmakta Mevlâna öğretisi bu enstrüman ile yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu süreçte gelişen teknoloji ile birlikte sosyal medya ve en genel anlamda internet büyük rol oynamaktadırlar. Yeni formdaki bu enstrümanlar internet üzerinden dersler ile bireylere öğretilmeye çalışılmakta satışları da yine oluşturulan sanal dükkânlardan gerçekleştirilmektedir.

Mevleviliğe özgü değişim kalıpları genel anlamda sema ritüelinde gözlemlenebilen değişiklikler ve ney enstrümanına ilişkin iken bazı katılımcıların ifadelerinden hareketle türbe ziyaretlerinin zamanlarının kısaltılması ya da mezarlık ziyaretlerinde tarihsel Mevleviliğe ilişkin gerçekleştirilen bazı eylem kalıplarının nispeten daha az ya da farklı olarak gerçekleştirildiği söylenebilir. Örneğin; öğretilen yaygın olarak gerçekleştirilen eşya ile görüşme eylemi günümüz Mevlevilerinde toplumsal alanda ancak aile içerisinde ya da Mevlevi bireyler arasında gerçekleştirilmektedir.

Sözü edilen değişim süreçlerindeki en büyük rol, tüm dünyadaki bireylerin farklı eylemliliklerini birbirinden farklı düzeylerde etkileyen modernizm ve postmodernizmin dinamikleridir. Bununla birlikte sekülerizm ve küreselleşme de öğretinin değişim ve dönüşümünde etkili olan iki süreçtir. Bilginin küresel boyuttaki dolaşımı ve dinî olana bakışın farklılaşımı ile birlikte Mevlevilik, bireylerin geçmiş zaman dilimleriyle kıyaslandığında daha kolay dâhil olabilecekleri bir yaşam görüşü olarak görülmeye başlanmıştır.

Çalışmaya konu edilen Mevlevilik, oluşumu ve birikimi yüzyıllar sürmüş bir yaşam perspektifinin ürünüdür. Mevlevi yaşam görüşüne sahip olan bireylerin eylemliliklerinin her çeşidinde bu öğretinin izlerini görebilmek bunu doğrular niteliktedir. Buradan hareketle bu denli geniş bir kültür birikimine sahip olan öğretinin anlaşılması, yalnızca belirli çalışma alanları ve konusu ile sınırlandırılarak yapılan bu çalışma ile anlaşılacaktır. Öğreti içerisindeki sayısız usul, ritüel ve davranış kalıbının tarihsel geçmişi ve günümüzdeki durumu halen araştırılmayı bekleyen çalışma konuları arasında yerini almaktadır.

EKLER

EK 1**MÜLAKAT SORU FORMU****A) Mevlevî Bireyler Hakkındaki Bilgiler**

- 1) Mevlevîlikteki göreviniz nedir?
- 2) Kaç yıldan beri Mevlevîliğin içindesiniz?
- 3) Bir aylık süre içerisinde türbeye kaç kez geliyorsunuz ya da toplantılara ne sıklıkla katılıyorsunuz?
- 4) Her katılışınızda ne kadar vakit geçiriyorsunuz?
- 5) Mevlevîlik ile bağlantınız soy yolu ile mi yoksa diğer yollardan birisi ile mi kurulu?

B) Mevlevîliğin Genel Yapısı Hakkındaki Görüşler

- 6) Mevlevîliği genel olarak nasıl tanımlarsınız? Sizce diğer oluşumlardan ayrılan bir veya birkaç yönü mevcut mu?
- 7) Mevlevîliğin Türk Toplum yapısına ve sosyal ilişkilerine katkısı olduğunu düşünüyor musunuz? Düşünüyorsa bunlar nelerdir?
- 8) Mevlevîliğin şu an toplumdaki farklı kimlik, cinsiyet ve statüdeki bireyleri ayırım gözetmeksizin birleştiren ve bütünleştiren bir sosyal yapı olduğunu düşünüyor musunuz? Eğer düşünüyor iseniz bu birleştirici ve bütünleştirici yapının sağlanmasında hangi eylemler ne sıklıkla faaliyettedir?
- 9) ‘Mevlevîlik, İslâmiyet’in toplumdaki görünümünden/yansımalarından bir tanesidir’ diyebilir misiniz?
- 10) Sizce Mevlevîliğin günümüz Türkiye’indeki konumu ve önemi nedir?
- 11) Türk Toplumunu ve İslâmiyet’i diğer ulus ve kültürlerle tanıtmada Mevlevîliğin yeri ve önemi sizce nedir?
- 12) Mevlevîliğin başka yerlerdeki (yurt içi/ yurt dışı) mekânlarından birini veya birkaçını ziyaret etme olanağınız oldu mu? Ziyaret etti iseniz bu mekânlar arasında herhangi bir farklılığa rastladınız mı? Rastladı iseniz bunlar nelerdir?

C) Mevlevîlik' te Değişim Olgusuna Dair Görüşler

- 13) Mevlevîliğin içinde bulunduğunuz süre zarfında gözlemlediğiniz değişiklikler var mı? Varsa bu değişiklikler/değişimler nelerdir?
- 14) Buradaki diğer bireyler ile istişare ettiğinizde geçmiş durum ve mevcut durum üzerine bilgi alışverişinde bulunuyor musunuz? Eğer bulunuyor iseniz özellikle temas ettiğiniz noktalar nelerdir?
- 15) Yüzlerce yıllık geçmişine bakıldığında esas amaçtan uzaklaşma gibi bir durum sizce mevcut mu? Mevcut ise neden?
- 16) Baş saz olan neyin farklı alanlardaki kullanımını nasıl değerlendiriyorsunuz? (Ör: Pop müzik)
- 17) Mevlevîler ile ilgili isim, ritüel vb. kelimelerin dükkân vb yerlere verilmesini nasıl karşılıyorsunuz?

D) Mevlevîliğin Sosyal ve Kültürel Yapısındaki Değişimler Hakkındaki Görüşler

- 18) Mevlevîliğin kuruluşundan bugüne kadar edeb ve erkânda zamana, mekâna ve kişiye bağlı olarak değişimler olduğunu düşünüyor musunuz? Düşünüyor iseniz bu değişimler nelerdir, hangi alanlarda ve boyutlarda olmuştur?
- 19) Mevlevîliğin kurulduğu günden bu yana derviş/mürîd ve şeyh/mürşid sayısında ve niteliklerinde değişme gözlemliyor musunuz? Değişim olduğunu düşünüyor iseniz bu değişimler nelerdir?
- 20) Mevlevîliğin temel taşlarından olan ney enstrümanının günümüzde esas malzemesi olan kamaştan daha farklı malzemeler ile yapılıyor oluşunu nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 21) Sema töreninin günümüzde düğün, sünnet töreni vb. eğlenme amacı ile bir araya gelinen organizasyonlarda icra edilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 22) Kadın semazenler olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

KAYNAKÇA

- Akgül, M. (1999). *Türk modernleşmesi ve din*. (2.bs.). Konya: Çizgi.
- Akyüz, N. ve Çapcıoğlu İ. (Ed.). (2016). *Din sosyolojisi el kitabı*. (4.bs.) Ankara: Grafiker.
- Amerika Mevlana Celaleddin Rumi'yi yeniden keşfetti*. (2010, 21 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/amerika-mevlana-celaleddin-rumi-yeni-den-kesfetti-15598791>
- Amin, S. (t.y.). *Modernite, demokrasi ve din, kültüralizmlerin eleştirisi*. (2.bs.). (F. Başkaya, U. Günsur, G. Öztürk, Çev.). İstanbul: Yordam.
- Aron, R. (2017). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (10.bs.). (A. Korkmaz, Çev.). İstanbul: Kırmızı.
- Avrupa'da Mevlana akşamları*. (2018, 3 Ekim). Erişim adresi: <https://medium.com/tr724/avrupada-mevlana-ak%C5%9Famlar%C4%B1-38238ba11ddc>
- Aygül, H. H. ve Öztürk Ö. (2016). Dini çoğulculuk ve kamusal alanda dindar tüketim kültürü. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 3(1), 190-206. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/447700>
- Aytaç, Ö. (2006). Tüketimcilik ve metalaşma kısıcında boş zaman. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 27-53. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/25709/271278>
- Bal, H. (2008). Cahit Tanyol'u anlamaya çalışmak. *Toplum ve Demokrasi*, 2(3), 131-146. Erişim adresi: <http://docplayer.biz.tr/25439813-Cahit-tanyol-u-anlamaya-calismak.html>
- (2013). *İletişim sosyolojisi*. (1.bs.). Ankara: Sentez.
- Bauman, Z. (2016). *Küreselleşme*. (6. bs.). (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- (2017). *Sosyolojik düşünmek*. (16.bs.). (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- (2017). *Akışkan aşk*. (1.bs.). (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Alfa.
- (2018). *Kuşatılmış toplum*. (1. bs.). (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

- Bayrakdaroğlu, F. ve Özbek, Ç. (2018). Kadınların tüketim alışkanlıklarının kuşaklararası boyutu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(42), 1-12. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/537401>
- Bell, D. (2006). *Kutsalın dönüşü laik ama kutsal*. (A. Köse, Çev.). İstanbul: Etkileşim.
- Berger, L. P. (1993). *Dinin sosyal gerçekliği*. (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: İnsan.
- Berger, L. P. & Çapcıoğlu, İ. (2009). Günümüz din sosyolojisi üzerine düşünceler. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 5(13), 187-199. Erişim adresi: http://isamveri.org/pdfdrg/D01949/2002_13/2002_13_CAPCIOGLUI.pdf
- Berger, L. P. & Luckmann, T. (2016). *Modernite, çoğulculuk ve anlam krizi*. (2.bs.). (M. D. Dereli, Çev.). Ankara: Heretik.
- Bilgin, B. (2008). Mevlana ve dünya kültürüne etkisi. *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 50, 27-50. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/671775>
- Bourdieu, P. (2013). *Seçilmiş metinler*. (1. bs.). (L. Ünsaldı, Çev.), Ankara: Heretik.
- Bolay, S. H. (2013). *Felsefe doktrinleri ve terimleri sözlüğü*. (11. bs.). Ankara: Nobel Akademi.
- Bozkurt, V. (2013). *Değişen dünyada sosyoloji*. (9. bs.). Bursa: Ekin.
- Bölükbaşı, A. (2011). *Türkiye’de bir popüler kültür alanı olarak tasavvuf: Mevlânâ ve Mevlevilik örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Can, Ş. (1995). *Mevlana hayatı, şahsiyeti, fikirleri*. (1. bs.). İstanbul: Ötüken.
- Ceyhan, S. (2004). Mesnevi. *İslam Ansiklopedisi*, (C. 29). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Clarke, B. P. (2012). *Din sosyolojisi çağdaş gelişmeler*. (1. bs.). (İ. Çapcıoğlu, Çev.). Ankara: İmge.
- Çav, E. (2018). İki sosyoloji akımının temsilcisi Cahit Tanyol ile Şerif Mardin’in eğitimleri, çalışma hayatları, eserleri ve sosyal bilime katkıları üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 29-62. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1125348>
- Çiftçi, C. (2003). *Tasavvuf kitabı*. İstanbul: Kitabevi.

- Demirezen, İ. (2010). Tüketim toplumunun oluşumu ve din ile etkileşimi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(10), 97-109. Erişim adresi: <https://dergi-park.org.tr/en/download/article-file/52302>
- Durkheim, E., (2006). *Toplumsal işbölümü*. (1. bs.). (Ö.Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem.
- (2010). *Dinsel yaşamın ilk biçimleri*. (1. bs.). (Ö.Ozankaya, Çev.) İstanbul: Cem.
- (2014). *Sosyolojik yöntemin kuralları*. (Ö. Doğan, Çev.). Ankara: Doğu Batı.
- (2018). *Sosyoloji ve felsefe*. (2. bs.). (M. Elma, Çev.). İstanbul: Pinhan.
- El- İslâmbolî, Y. b. S. (2006). *Tarikat kıyafetleri*. (1.bs.). (M. S. Tayşi, M. Aşkar, Haz.). İstanbul: Sufi.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (1. bs.). (C. Güzel, Haz.). İstanbul: Kırmızı.
- (2016). *Modernliğin sonuçları*. (7. bs.). İstanbul: Ayrıntı.
- Gökalp, Z. (2004). *Türkleşmek İslâmlaşmak muasırlaşmak*. (2.bs.). İstanbul: Kum Saati.
- Göktürk, I. (2016). *Kültür sosyolojisi*. (1.bs.). İstanbul: Doğu.
- Gölpınarlı, A. (t.y.). *Mevlana Celalettin eserleri ve felsefesi*. (3. bs.).
- (2006). *Mevlâna'dan sonra Mevlevilik*. İstanbul: İnkılâp.
- Göze, A. (2013). *Liberal Marxiste faşist nasyonal sosyalist ve sosyal devlet*. (7. bs.). İstanbul: Beta.
- Günay, Ü. (2001). Toplumsal değişme ve İslâmiyet. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 9-46.
- Gürsoy, Ş. ve Çapcıoğlu İ. (2007). *Küreselleşme, ulus-devlet ve din*. (1. bs.). Ankara: Platin.
- Haldun, İ. (2013). *Mukaddime*. (4. bs.) C. 2. İstanbul: Kaynak.
- Holloway, J. (2017). *Kapitalizmin içinde, kapitalizme karşı ve kapitalizmin ötesinde*. (1. bs.). (U. Özmakas, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Hollywood Mevlana aşkıyla yanyor: Çocuğuna Mevlana'nın ismini veren bile var*. (2017, 29 Temmuz). Erişim adresi: <https://www.yenihaberden.com/hollywood-mevlana-askıyla-yanyor-cocuguna-mevlananın-ismini-veren-bile-var-304793h.htm>

- Işıқтаş, B. (2017). Müzik sosyolojisi (Sosyomüzikoloji) evreninde tarihsel perspektifler ve Georg Simmel. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 1(38), 31-65. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/643005>
- Kara, M. (1980). *Din hayat sanat açısından tekkeler ve zaviyeler*. (2. bs.). İstanbul: Dergâh.
- (2017). *Din hayat sanat açısından tekkeler ve zaviyeler*. (7. bs.). İstanbul: Dergâh.
- Kaygusuz, İ. (2020). *Mevleviliğin sosyolojisi tarihsel ve toplumsal temelleri*. İstanbul: Çizgi.
- Kınık, A. M. (2017). Yeni medya aracılığıyla değişen iletişim süreci: Sosyal paylaşım ağlarında gençlerin konumu. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(1), 230-261. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/287187>
- Kırılmaz, H. ve Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve postmodernizm süreçlerinin tüketim kültürüne yansımaları. *İnsan&İnsan Dergisi*, (8), 32-58. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/261417>
- Kızılçelik, S. (2008). *Frankfurt okulu*. (2. bs.). Ankara: Anı.
- Kirman, M. A. (1999). Batıda ortaya çıkan yeni dinî hareketlerin bazı özellikleri ve toplumsal tabanları. *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 223-233. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sirnakifd/issue/34161/378699>
- (2016). *Din sosyolojisi sözlüğü*. Adana: Karahan.
- Koç, B. (2019). Tüketim toplumunda metalaştırılan dini yeniden okuma önerisi: Bireyin dine yabancılaşması üzerine bir giriş. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 141-167. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/722291>
- Koluvaçık, İ. (2017). Eleştirel teorisyenlerin kültür endüstrisi kavramı çerçevesinde sanata ve sinemaya yaklaşımları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 135-156. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/317399>
- Konukçu, M. A. (2011). *Herkes için Mesneviname*. Konya: Eğitim.
- Köse, A. (2006). *Laik ama kutsal*. (1. bs.). İstanbul: Etkileşim.

- Luckmann, T. (2016). *Görünmeyen din modern toplumda din sorunu*. (2. bs.). (A. Coşkun, F. Aydın ve O. Coşkun, Çev.). İstanbul: Rağbet.
- Mardin, Ş. (2018). *Türkiye, İslam ve Sekülerizm makaleler 5*. (6. bs.). (E. Gen, M. Bozluolcay, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akinhay, D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Marx, K. (2005). *Toplumbilimsel yazılar seçme metinler*. (1. bs.). (Ö. Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem.
- McClay, W. M. (2004). Bir ulusun ruhu. *Public İnterest*, İlkbahar 2004. Erişim adresi: <https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/mcclay.pdf>
- Mevlana iklimi Avrupa'yı da kuşattı*. (2007, 27 Nisan). Erişim adresi: <https://www.haber7.com/kultur/haber/237192-mevlana-iklimi-avrupayi-da-kusatti>
- Mevlana mesajlı yardım*. (2020, 2 Nisan). Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/04/02/mevlana-mesajli-yardim>
- Mevlânâ, ABD'nin bir numaralı şairi nasıl oldu? Bir gönül buluşması*. (2003, Aralık). Erişim adresi: <https://www.altinoluk.com.tr/mevlana-abdnin-bir-numarali-sairi-nasil-oldu-bir-gonul-bulusmasi.html>
- Ege, N. N. (1977). *Prens Sabahaddin hayatı ve ilmî mütealaları*. İstanbul: Güneş.
- Okumuş, E. (2015). *Toplumsal değişme ve din*. (4. bs.). İstanbul: İnsan.
- Onay, A. ve Avcı, N. (2017). *Din sosyolojisi*. (1. bs.). İstanbul: Lisans.
- Özköse, K. (2016). *Tasavvuf*. (4. bs.). Ankara: Grafiker.
- Özlem, D. (2015). *Tarih felsefesi*. (2. bs.). İstanbul: Notos.
- Öztürk, Y. N. (1997). *Tasavvufun ruhu ve tarikatlar*. (6. bs.). İstanbul: Yeni Boyut.
- Özyurt, C. (2014). Marx'ta yanılısma ve ideoloji olarak din. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 207-240. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/hititsosbil/article/101052>

- Pişkin, M. (2016). Tüketim toplumu'nda din ve dini değerler: Lüks Hac ve Umre örnek olayı. *İnsan ve Toplum*, 6(2), 131-149. Erişim adresi: <https://insanve toplum.org/sayilar/6-2/m0195>
- Revnakoğlu, C. S. (2003). *Eski sosyal hayatımızda tasavvuf ve tarikat kültürü*. (D. Bayın, İ. Dervişoğlu, Haz.). İstanbul: Kırkambar.
- Ritzer, G. (2016). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek*. (3. bs.). (F. Payzın, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Rousseau, J.- J. (2017). *Toplum sözleşmesi*. (17. bs.). (V. Günyol, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Rumi, M.C. (t.y.). *Mesnevi'den seçmeler*. Ankara: Karaca.
- (2013). *Mesnevi-i şerif*. (1. bs.). Ankara: Nilüfer.
- Slattery, M. (2017). *Sosyolojide temel fikirler*. (9. bs.). Ankara: Sentez.
- Smith, A. D. (t.y.). *Toplumsal değişme anlayışı*. (2. bs.). (Ü. Oskay, Çev.). İstanbul: Gündoğan.
- Strathern, P. (2016). *90 Dakikada Marx*. (1. bs.). İstanbul: Aylak Adam Kültür Sanat.
- Suğur, N. (2009). *Sosyolojide araştırma yöntem ve teknikleri*. (1. bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Suğur, S. (2013). *Klasik sosyoloji tarihi*. (2. bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Şahin, M. C. (2017). Türk sosyolojisinin kısa tarihi: Dönemler, şahıslar ve ana yönelimler. *İslâmî İlimler Dergisi*, 1(12), 7-41. Erişim adresi: <https://dergi park.org.tr/tr/pub/islamiilimler/issue/35004/388402>
- Şentürk, R. (2017). *Yeni din sosyolojileri*. (2. bs.). İstanbul: İz.
- Taylor, C. (2017). *Modernliğin sıkıntıları*. (3. bs.). (U. Canbilen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- (2019). *Seküler çağ*. (3. bs.). (D. Körpe, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tekin, M. (2012). *Mevlana pergelinde toplum*. (2. bs.). İstanbul: Rağbet.

- Toksoy, Ö. (2011). *Sivil dinin sosyolojik evreni* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Top, H. (2007). *Mevlevî usûl ve âdâbı*. İstanbul: Ötüken.
- Touraine, A. (2018). *Modernliğin eleştirisi*. (11. bs.). (H. Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Tuna, K. ve Coşkun, İ. (2011). *Ziya Gökalp*. (1. bs.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Turner, B. S. (1991). *Max Weber ve İslam*. (Y. Aktay, Çev.). Ankara: Vadi.
- (2017). *Din ve modern toplum*. (1. bs.). (A. Tüfekçi, Çev.). İstanbul: Sentez.
- Turner, B. S.& Güngör, Ö. (2012). Post- Seküler toplumda din. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(812), 199-224. Erişim adresi: http://isamveri.org/pdfdrq/D03296/2012_3/2012_3_OZCANG.pdf
- Türer, O. (1995). *Ana hatlarıyla tasavvuf tarihi*. İstanbul: Seha.
- Türkdoğan, O. (t.y.). *Türk toplumunda yeni dinî hareketler ve "Cemaatlaşma"*. Konya: Çizgi.
- (2013). *Günümüz toplum yapısı ve sorunlarımız*. Konya: Çizgi.
- (2015). *Osmanlı'dan günümüze Türk toplum yapısı*. Konya: Çizgi.
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*. (3. bs.). İstanbul: Ülken.
- (1995). *İslam düşüncesi, Türk düşüncesi tarihi araştırmalarına giriş*. (2. bs.). İstanbul: Ülken.
- Ünsaldı, L. ve Geçgin, E. (2013). *Sosyoloji tarihi Dünya'da ve Türkiye'de*. (2. bs.). Ankara: Heretik.
- Varol, F. (2017). Dinî piyasalar teorisi: Eleştirel bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(58), 121-143. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/581113>
- Vergili, A. (2006). *Hilmi Ziya Ülken kitabı*. İstanbul: Kitabevi.
- Weber, M. (2011). *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı*. (1. bs.). İstanbul: Cem.

- (2013). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. (1. bs.). (E. Aktan, Çev.). Ankara: Alter.
- Yaka, A.(2011). *Sosyal değişme*. (1. bs.). İstanbul: Gündoğan.
- Yeşiltepe, S. (t.y.). Yeni dini hareketler üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Use International Journal of Sociology And Economics*. 60-75. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1174875>
- Yücer, H. M. (2003). *Osmanlı toplumunda tasavvuf*. (1. bs.). İstanbul: İnsan.
- Yıldırım, E. (1999). *Değişen din anlayışının sosyolojisi (1908-1950)*. (1. bs.). İstanbul: Bilge.
- Yıldırım, O. (2015). Amerika'da dinin siyaset üzerindeki etkisi. *Jebpir*. 1(2), 91-108. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/389594>
- Yıldız, M. C. (2015). *Din sosyolojisi okumaları*. (1. bs.). İstanbul: Çıra.
- Yırtıcı, H. (2009). *Çağdaş kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi*. (2. bs.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Zencirkıran, M. (2012). *Örgüt sosyolojisi*. (1.bs.). Bursa: Dora.
- (2013). *Dünden bugüne Türkiye'nin toplumsal yapısı*. (4. bs.). Bursa: Dora.

DİZİN

-A-

Adnan Menderes, 211
 Amerika, 12, 20, 21, 39, 112, 113, 116,
 121, 126, 132, 145, 146, 166, 204
 Anadolu, v, 2, 4, 22, 25, 26, 55, 56, 57,
 60, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 100, 103,
 104, 121, 124, 129, 130, 141, 142,
 145, 154, 155, 161, 171, 191, 215,
 228
 Auguste Comte, 11, 12, 30, 215

-B-

Bursa, 3, 4, 5, 6, 7, 82, 83, 85, 86, 87,
 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
 99, 101, 102, 103, 107, 108, 109, 110,
 112, 113, 114, 115, 116, 120, 121,
 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129,
 130, 131, 132, 134, 135, 137, 138,
 141, 143, 144, 146, 148, 149, 151,
 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159,
 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167,
 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177,
 178, 179, 180, 182, 183, 184, 186,
 187, 188, 190, 191, 197, 198, 199,
 202, 203, 205, 206, 209, 212, 213,
 214, 224

-E-

Emile Durkheim, 11, 13, 31, 73

-H-

Hilmi Ziya Ülken, 22, 25, 26, 229

-K-

Karl Marx, 11, 14, 15, 32, 33
 Konya, 3, 4, 5, 6, 7, 24, 57, 60, 61, 62,
 65, 67, 68, 71, 82, 84, 85, 86, 87, 88,
 89, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 99, 100,
 101, 103, 104, 105, 106, 107, 110,
 111, 112, 113, 115, 116, 117, 119,
 120, 121, 122, 125, 126, 127, 128,
 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136,
 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144,
 145, 146, 147, 148, 149, 150, 153,
 155, 156, 157, 159, 160, 166, 169,
 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177,
 180, 181, 182, 183, 185, 186, 187,

188, 189, 190, 191, 192, 193, 194,
 195, 196, 199, 201, 202, 204, 206,
 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215,
 223, 226, 229

Küreselleşme, 1, 39, 40, 41, 46, 111,
 134

-M-

Mesnevî, 63, 66, 70, 86, 89, 105, 116,
 124, 127, 128, 140, 142, 143, 161,
 164, 171, 212, 213

Mevlâna, 3, 4, 24, 26, 56, 57, 61, 62,
 63, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 84,
 85, 86, 88, 91, 93, 94, 96, 97, 99, 100,
 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107,
 111, 114, 116, 117, 118, 119, 120,
 121, 122, 124, 125, 126, 127, 129,
 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137,
 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144,
 145, 146, 147, 152, 156, 160, 162,
 163, 164, 167, 169, 171, 174, 176,
 177, 178, 179, 182, 184, 186, 187,
 190, 191, 192, 194, 199, 201, 204,
 206, 207, 209, 210, 213, 214, 215,
 225

Modernizm, v, 18, 41, 42, 43, 46, 48,
 147, 226

-P-

Peter Berger, 11

Postmodernizm, v, 42, 45, 226

-S-

Sekülerizm, 1, 2, 18, 19, 35, 37, 38, 39,
 46

-T-

Thomas Luckmann, 11, 18

Türkiye, 4, 21, 22, 23, 24, 25, 48, 58,
 60, 63, 68, 111, 114, 115, 131, 132,
 133, 134, 137, 146, 148, 156, 204,
 207, 211, 212, 215, 221, 224, 227,
 228, 229

-Y-

Yeni Dini Hareketler, 40, 166

